

**ТАЪРИХИ ХУЛАФОИ
РОШИДИН:
УСМОН (Р) ВА АЛӢ (Р)**

[Тоҷики – Tajiki – طاجيکيۂ]

(зиндагонӣ, футуҳот, шаҳодат)

КИТОБИ ДУВВУМ

Муаллиф: Сайид Абдурраҳими Хатиб

Баргардонанда: Муҳаммадиқболи Садриддин

2011 - 1432

IslamHouse.com

﴿ صهرين [عثمان و علي - رضي الله عنهما -] ﴾

« باللغة الطاجيكية »

سيد عبد الرحيم خطيب

ترجمة: محمد إقبال صدر الدين

2011 - 1432

IslamHouse.com

Душанбе – 2006
Матбааи «Суннатулло»

ББК 86.3+86.38+88.5+87.717

С - 21

Ин китоб, ки бо унвони «Сехрайн» маъруф аст, ҷилди дуҷуми китоби «Шайхайн» (Таърихи хулафои рошидин: Абубакр (р) ва Умар (р)) буда, роҷеъ ба зиндагӣ, футуҳот ва шаҳодати ду халифаи рошид, домодҳои наёмбари ислом, ҳазрати Муҳаммад (с): Усмон (р) ва Алӣ (р) маълумот медиҳад ва барои доираи васеи хонандагон пешкаш карда мешавад.

*Номи китоб: Таърихи хулафои рошидин:
Усмон (р) ва Алӣ (р)*

*Муаллиф: Сайид Абдурраҳими Хатиб
Баргардонанда: Муҳаммадиқболи Садриддин
Муҳаррири матни тоҷикӣ: Шараф Атоӣ
Муҳаррири масъул: Қиёмиддин Сатторӣ
Муҳаққиқи маъхазҳои таърихӣ: Озодбахт Кабиrow
Ҳуруфчин: Меҳробонуи Назрӣ
Тарроҳ: Диловари Бобоҳон*

МУҚАДДИМАИ БАРГАР ДОНАНДА

*Шукри беҳад мар Худои покро,
Он ки чон бахшид мушти хокро.*

Тавре ки хонандагони гиромӣ огоҳӣ доранд, баъди нашри китоби «**Таърихи хулафои рошидин: Абубакр (р), Умар (р)**» ба худ лозим донистам, ки идомаи онро низ ба хуруфи кириллӣ баргардонда, дастраси хонандагони азиз гардонам. Ба ин хотир китоби «**Сехрайн**»-и Сайид Абдурраҳими Хатибро, ки идомаи китоби фавқуззикр аст, омодаи нашр намудам. Ин китоб дар бораи ду халифаи рошид, ду домоди бошарафи Расули акрам (с) маълумоти комил дода, ҳодисаҳои таърихи мунсифона, бидуни таассуби мазҳабӣ, бо таъя ба манобеъи боэътимоди таърихӣ, бозгӯ мекунад.

Шубҳае нест, ки Усмон (р) ва Алӣ (р) тибқи фармудаҳои Қуръони карим ва суннати Расули акрам (с) умури мусалмононро сарпарастӣ карда, то охири лаҳзаҳои ҳаёти пурбаракаташон аз роҳи ҳақ мунҳариф нагардиданд. Аз ин хотир, мо ҳуқуқи маънавии муҳокима кардани эшонро надорем.

Худованд дар Қуръони карим доир ба ин фармудааст:

Сухани Худо:

«Тилка умматун қад халат лаҳо мо касабат ва лакум мо касабтум ва ло тус-алуна аммо кону яъмалун».

«Мардуми қарнҳои гузашта муҳаққақан даргузаштаанд ва он чи дар ин ҷаҳон кардаанд, барои худашон мебошад. Барои шумо низ ҳамон чизе аст, ки худатон анҷом медиҳед, (ки агар некӯ бошад, савоб ва агар бад бошад, азоб хоҳед дошт)».

(Сураи Фусилат, ояи 66)

Инчунин ҳазрати Расули акрам (с) умматашро аз фуруъ рафтани дар аъмоли мардуми гузашта манъ карда, фармудааст:

«Ло тасуббул амвота фаиннанҳум афзав ило мо амилу».

«Яъне, забон ба бадгӯии мурдагон боз нақунед, зеро онҳо ба сӯйи аъмолашон шитофтаанд (ва ҳисоби онҳо бо Худои онҳост, на бо шумо)».

Аз ин фармудаҳои муборак маълумамон мешавад, ки мусалмонони гузашта, махсусан саҳобаҳои киром, ки шогирдон ва дастпарварони Расули акрам (с) буданд, мақоми олий ва мартабаи волое доранд ва мо ба ин мўътариф буда, ба ҳамаи онҳо эҳтироми хосса қоилем.

Аз Имом Ибни Таймия (р.х.) дар мавриди он чи миёни саҳобаи киром: Алӣ (к.в.) ва Муъовия, Талҳа, Оиша (р) пеш омадааст суол шуд, ки оё метавон дар пайи онҳо буд? Эшон ҷавоб доданд:

«Тавассути нусуси саҳеҳа ба исбот расидааст, ки Усмон (р), Алӣ (к.в.), Талҳа, Зубайр ва Оиша (р) аз аҳли ҷаннат мебошанд. Абумӯсои Ашъарӣ ва Амр ибни Ос ва Муъовия ибни Абусуфён ҳама аз ҷумлаи саҳоба буда, фазоили бешуморе доранд. Ва он чи дар бораи муноқишаи байни онҳо мегӯянд, пас бояд гуфт, ки онон дар ин умур муҷтаҳид буданд. Муҷтаҳид дар сурати сиҳати иҷтиҳодаш ду аҷр ва дар сурати иштибоҳ дар иҷтиҳод фақат як аҷр хоҳад бурд ва хатоӣ ӯ бахшида хоҳад шуд». Дар ин хусус Аҳмад ибни Ҳанбал (р.х.) чунин фармудааст:

«Ман дар ҷанги миёни онон даҳолат намекунам».

Яъне он чи ҳазрати Алӣ (р) ва бародаронаш бо якдигар мунозиға доштанд ба иллати иҷтиҳод ва таъвилест, ки худӣ онон аз ман дида ба он огохтаранд, ман дар миёни онҳо доварӣ намекунам. Ин мавзӯ аз масоили илмие, ки ба ман иртибот дошта бошад, нест, то ин ки ҳақиқати ҳоли фард - фарди онҳоро бидонам. Ва ман маъмур шудаам, ки қалбам аз кина нисбат ба онон солим бошад ва маъмур гаштаам, ки онҳоро дӯст

бидорам ва ёрї кунам ва ҳамаи онҳо собиқа ва фазилате
доранд, ки ҳаргиз ба ҳадар нахоҳад рафт.

Мурод аз наشري ин китоб танҳо огоҳ сохтани
хонандагони нуктасанҷ аз таърихи дин ва фарҳанги хеш
асту бас.

*Ҳар ки хонад, дуъо умед дорем,
З-он ки мо бандаи гунаҳгорем.*

Муҳаммадиқболи Садриддин

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим

МУҚАДДИМАИ КИТОБ

Дар назар буд мухтасаре дар таърихи хулафои рошидин дар ду қисмат бинависам. Қисмати аввалин ба номи «**Шайхайн**» таърихи Абубакр (р) ва Умар (р), ки ҳар ду нафар падарони занони Расулulloҳ (с) буданд, қаблан таълиф ва дар соли 1356 ҳиҷрии шамсӣ чоп ва мунташир шуд. Инак қисмати дуввуми он ба номи «**Сехрайн**» яъне «ду домод» таърихи Усмон (р) ва Алӣ (р), ки ҳар ду нафар домоди расулulloҳ (с) буданд ба тавфиқи Худои ҷалла ҷалолуху таълиф шуда, ба чоп мерасад. Чунонки мулоҳиза мефармояд, байни Расулulloҳ (с) ва хулафои рошидин ҳам қаробати насабӣ ва ҳам ҳешовадии сабабӣ вуҷуд дорад. Чунки халифаи аввал ва дуввум (Абубакр ва Умар) падарзани Расулulloҳ (с) Усмон (р) ва Алӣ (р) (халифаи саввум ва чаҳорум) домодони Расулulloҳ (с) буданд.

Ба гувоҳии таърихи худӣ ва бегона ва чунон, ки дар китоби «**Шайхайн**» нигоштем, ҳукумати адолатгустари Ислом дар давраи хилофати Абубакр (р) тамоми нимҷазираи арабро фаро гирифт ва ҳама душманони дин ва муҳолифони давлати Ислом, ки дар оғози

хилофати Абубакр (р) сар ба туғён заданд ва мусаллаҳона қиём карданд ё сарқўб шуданд ё сари таслим пеш кашиданд ва ба ин сон сар то сари нимҷазира таҳти низоми ҳукумати Ислом даромад.

Ин ҳукумат дар охирҳои давраи Абубакр (р) қадам аз хоки нимҷазира фаротар ниҳод ва бар қисмате аз Ирон дар Ироқ ва бар қисмати муҳиме аз мустамликаи Рум дар Шом тасаллут ёфт.

Ҳукумати Ислом дар даврони тиллоии хилофати Умар ибни Хаттоб (р) дар асари тадбири саҳеҳ ва сиёсати фитрӣ ва худододии ин халифаи рошид ва ин Амир-ул-мўъминини муқтадир, то он ҷо ба авҷи қудрат ва азамат расид, ки тамоми хоки Ироқро, ки аз таърихи 538 қабл аз мелоди Масеҳ, то соли 640 баъд аз мелод, яъне 1178 соли тўлонӣ дар ишғоли давлати Ирон буд, аз дасти ин давлат кашид ва сипас дар они воҳид аз як сў бар хоки аслии Ирон тохт ва ба иноят ва мадади Парвардигори оламин бар пойтахти шоҳаншоҳии Ирон даст ёфт ва тоҷу таҳти ин шоҳаншоҳиро барҳам зад ва барбод дод ва худ ба ҷояш нишаст. Аз сўи дигар дасти давлати бузурги Румро аз тамоми сарзаминҳои Сурия, Фаластин, Урдун ва Миср, ки аз соли 330 қабл аз мелод, то соли 640 баъд аз мелод, яъне 970 сол дар тасарруф дошт, ба кулӣ қатъ кард ва аҳли ин ду диёрро, ки дар ин муддати дароз

зери бори ситами сангини ин истеъморгарон ва меҳмонони ноҳонда камар ҳам карда буданд, сиёсатан зери парчами пурэхтизози Ислом кашид ва онҳоро диёнатан таҳти ливои мубораки «**Ло Илоҳа иллоҳ Муҳаммадун Расулulloҳ**» қарор дод.

Чунонки дар ин китоби «**Сеҳрайн**» мебинем, ҳукумати Ислом дар шаш соли аввали хилофати ҳазрати Усмон (р) дар асари лаёқат ва ҳусни тадбири ин халифаи рашид, чи дар Ирон ва чи дар ҷойҳои дигар, чун пешина қавӣ ва муқтадир буд ва хеле хуб пеш мерафт. Илова бар ин ки ирониён ва румиёни мутамарридро, ки меҳостанд аз итоъати ин ҳукумат сар боз зананд, сарқўб ва онҳоро боз маҷбур ба итоъат намуд ва сари ҷояшон нишонд, инчунин муваффақияти муҳим, ба футуҳоте изофа бар он чи ки ҳар ду халифаи қабил муваффақ шуда буданд, даст ёфт ва боқимондаи хоки Ирон, яъне қисматҳои ҷанубу шарқӣ ва навоҳии шимолии Ирон ва низ мустаъмароти шарқии давлати Румро гирифт ва дар қаламрави худ қарор дод. Ирода ва нақшаи Усмон (р) ин буд, ки ба хоки аслии Рум ҳамла ва онро тасарруф кунад, вале фурсати ин кор аз дасташ рафт. Зеро дар соли ҳафтуми хилофаташ дар худӣ нимҷазира ва дар марказҳои муҳими он фитна аз камингоҳ сар баровард ва ба тадриҷ ба роҳ афтод. Душманони дин ва давлати

Ислом, ки тазохур ба Ислом мекарданд, вале дар ботин душмани сарсашти Ислом буданд ва дар оташи ҳасаду кина месӯхтанд, ово ва додхоҳӣ алайҳи ва дастдарозӣ муҳолифат Усмон (р) сар доданд. Баъдан ба худи Усмон (р) умоли (коргузoron, намояндагон) карданд ва тадричан афкори умумиро алайҳи Усмон (р) барангехтанд. Ин мочаро заминаи мусоиде барои ин душманон фароҳам сохт ва ба онҳо майдон ва маҷол дод, то он чиро, ки дили нопоки онҳо ниҳон медоштанд, тибқи як нақшаи ҳисобшуда аён намоянд ва ба амал дароваранд. Саранҷом низ ба Мадина - маркази Хилофат ва ҳукумати Ислом юриш бурданд ва халифаи мусалмонон Усмон ибни Аффон (р)-ро ба қатл расониданд. Бо шаҳодати ҳазрати Усмон (р) ваҳдати мусалмонон, ки Расулulloҳ (с) онро ба вучуд овард ва Абубакру Умар (р) онро тақвият карданд ва дар ҳифзи он кӯшиданд аз байн рафт. Оре, шаҳодати ҳазрати Усмон (р) ҳамон тавре ки худи ӯ дар гармогарми фитна ба фитнаангезон дар Мадина фармуда буд, боиси сар задани душманиҳои шадид ва хунрезии зиёде дар байни мусалмонон гардид. Аз ин рӯ дигар хабар ва асар аз мубориза бо душман дар хориҷ ва фатҳи қадид ва тавсиъаи доираи ҳукумати Ислом набуд, то он гоҳ ки Муъовия пас аз шаҳодати ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб

берақиб ва яккатоз гардид. Қудратҳои мутафариқаро як ҷо, дар Димишқ ба даст гирифт ва ҳамон душманони дўстнамои ошўбгарро шиносӣ кард ва моҳирона аз байн бурд.

Пас аз фароғат аз ин кор шурӯъ ба мубориза намуд ва ба навоҳии ҳамсоя марзҳои ғарбии ҳукумати Исломи, ки ҳампаймон бо Рум буданд, ҳаракат ва онҳоро фатҳ кард.

Ҳазрати Алӣ (қаррамаллоҳ ваҷҳаҳу) ҳангоме ба хилофат расид, ки авзои ҷамоаи мусалмонон дар асари шаҳодати ҳазрати Усмон (р) ба ҳадде ошӯфта буд, ки умеди ҳар умедворе ба яъс ва ноумедӣ мубаддал мешуд. Зеро ҳамон душманони фитнаангези ошўбгаре, ки Усмон(р) халифаи мусалмононро ба қатл расонида буданд ва байтулмоли мусалмононро ғорат карда буданд, ба орзуи худ расида ва бар шаҳри Мадина - маркази ҳукумати Исломи комилан тасаллут ёфта буданд. Қудрат дар дасти онҳо буд. Мусалмонон дар вилоёт ва аёлот ба ду гурӯҳ ҷудо шуда буданд, гурӯҳе тарафдори Усмон (р) ва хоҳони хуни Усмон (р) буданд ва бархе дигар, ки аз зумраи ҳамин душманон буданд, бадхоҳи Усмон (р) ва бар зидди тарафдорони Усмон (р) буданд. Ин ду фирқа бар зидди якдигар дар муқобили ҳам қарор гирифтанд.

Бинобар ин, давраи хилофати ин шахси азими ҷаҳони Ислом, давраи пуурошӯби таърихи Ислом буд ва тақрибан яксара дар кашмакашиҳои сиёсӣ ва ҷангҳои дохилӣ гузашт. Нақшаҳои саҳеҳ ва худописандонаи ин халифаи рошид, ки барои ислоҳи умуми мусалмонон дар назар дошт, сурат нагирифт. На ҷангҳои дохилӣ ба ӯ маҷол дод, то он чи мехост ва он тавре ки дар назар дошт амал кунад ва на ҳамроҳон ва тарафдоронаш ӯро чунонки ирода дошт, озод мегузоштанд, то ба дилҳои хеш тасмим бигирад ва иқдом кунад.

Хонандаи азиз! Он чи дар ин муқаддима дар бораи Усмон (р) ва Алӣ (р) мухтасар ва фишурда баён шудааст, бо мутолиъаи ин китоб, бештар дар бораи онон хоҳед хонд. Он чи дар ин китоб мехонед, аз сарчашмаҳои таърихии мавриди эътимод нақл шудаанд. Дар бораи поре аз матолиби китоб назари шахсии худамро зикр кардам, ки умед аст, иншоаллоҳ, ба хато нарафта бошам. Ҷаҳордаҳуми рабеъулаввали соли 1400 ҳиҷрии қамарӣ (аввали баҳманмоҳи ҳазору сесаду панҷоҳу нӯҳи ҳиҷрии шамсӣ, мутобиқ ба феввали соли 1978 мелодӣ).

Сайид Абдурраҳими Хатиб

Ба номи Худованди бахшандаи меҳрубон

УСМОН ИБНИ АФФОН (P)

Ба иттифоқи тамоми таърихномаҳои исломӣ ва ғайриисломӣ, ҳазрати Усмон ибни Аффон (p) халифаи саввуми Расулуллоҳ (с) буд ва чунонки баъдан шарҳ хоҳем дод, ибтидо бо байъати Абдурраҳмон ибни Авф, ки аз тарафи Шӯро ихтиёр дошт ва сипас бо байъати умумии мусалмонон дар масҷиди набавӣ ба хилофат баргузида шуд.

Ҳазрати Усмон (p) аз қабилаи Қурайш ва аз хонаводаи Бани Умайя буд. Силсилаи насабаш ба воситаи Абдуманоф-бобои саввуми Расулуллоҳ, ки бобои саввуми Усмон (p) низ буд, ба Расулуллоҳ (с) мерасад.

Номи падараш Аффон ва исми модараш Арво духтари Курайзи Қурайшӣ аст. Бобои чаҳоруми Арво низ Абдуманоф буд. Бинобар ин, Усмон (p) ҳам аз ҷиҳати падар ва ҳам аз тарафи модар аз ақрабо ва хешовандони наздики расулуллоҳ (с) аст.

Усмон (р) дар соли панҷуми мелоди мубораки Расулulloҳ (с) дар Макка мутаваллид шуд. Бинобар ин Усмон (р) панҷ сол хурдтар аз Расулulloҳ (с) буд.

Чун падараш Аффон аз сарватмандон ва бузургони Қурайш буд, тавонист ўро тибқи авзоъ ва фарҳанги роиҷи он рўзгор хуб парвариш диҳад ва бар асоси одоб ва хислатҳои писандидаи аъроби асил ўро тарбият бикунад ва барои Усмон (р) хондан ва навиштан ва фанни хитобаро, ки дар он замон дар Ҳиҷоз ҷуз барои фарзандони ашроф ва бузургон муяссар набуд, таълим дод.

ИСЛОМИ УСМОН (Р)

Усмон (р) аз собиқадорони аввалин аст, чунки дар авоили зуҳури Исломи мусулмон шуд. Инак, чӣ гуна мусулмон шудани вайро аз забони худаш мешунавем, ки мегӯяд:

«Дар оғози бигъсати Расулulloҳ (с) аз холаам Савда дар бораи бигъсати Расулulloҳ (с) чизе шунидам, ки маро сахт таҳти таъсир қарор дод. Чун қаблан ҳар гоҳ бо амри муҳиме рӯ ба рӯ мешудам, назди Абубақр мешитофтам ва бо ў дар миён мегузоштам. Ин бор низ барои музокира дар ин амри

муҳим назди Абубакр рафтам ва он чиро ки аз холаам шунида будам, барои ӯ бозгӯ кардам».

Абубакр гуфт:

- Ту марди доное ҳастӣ. Ташхиси ҳақ аз ботил барои ту амри мушкиле нест. Бутҳое, ки қавми мо мепарастанд, чист? Магар аз санг сохта нашудаанд? На чизеро мебинанд ва на чизеро мешунаванд?

Гуфтам:

- Бале, ба Худо, ин бутҳо чунинанд, ки мегӯӣ.

Он гоҳ Абубакр гуфт:

- Ба Худо, он чиро ки холаат дар бораи рисолати Муҳаммад (с) ба ту гуфт, рост гуфтааст. Муҳаммад ибни Абдуллоҳ - расули Худост. Худо ӯро ба рисолат ба сӯйи бандагонаш фиристода, то онҳоро ба роҳи мустақими илоҳӣ роҳбарӣ кунад. Оё мехоҳӣ назди ӯ биравӣ, то ин матлабро аз худаи бишунавӣ?

Гуфтам:

- Бале!

Усмон (р) идома медиҳад:

- Чизе аз гуфтугӯи мо нагузашта буд, ки дидам Расулуллоҳ (с) аз баробари мо мегузарад ва Алӣ ибни Абутолиб ҳамроҳи ӯст. Абубакр (р) аз ҷояш бархост ва ба сӯйи Расулуллоҳ шитофт ва оҳиста чизе ба расулуллоҳ (с) арз

кард. Сипас бо ҳам назди ман омаданд ва ҳама бо ҳам нишастем. Расулуллоҳ (с) фармуд:

- Эй Усмон (р)! Фармони Худо, ки туро ба бихишт мерасонад, иҷобат кун. Ман расули Худо ба сӯйи ту ва ҳамаи бандагонаш ҳастам.

Усмон (р) мегӯяд:

- Ба Худо ҳамин, ки фармони Расулуллоҳро (с) шунидам ба ҳадде дар қалбам нишаст, ки натавонистам худро аз қабулаш боз дорам. Арз кардам:

- Ашҳаду ан ло илоҳа иллаталлоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммаддан Расулуллоҳ.

- Чун Ҳакам ибни Ос-амаки Усмон (р), ки пас аз вафоти Аффон сарпарастии Усмон (р) буд, аз Ислом овардани Усмон (р) хабардор мешавад, ўро дар хонаи худ зиндонӣ карда, мегӯяд:

- Ту аз дини падаронат рӯй гардондаӣ ва онро тарк кардаӣ ва ба дини ҷадиди муҳолиф бо дини онҳо рӯй овардаӣ ва онро пазируфтаӣ. Ба Худо туро озод нахоҳам кард магар ин ки аз ин дин баргардӣ.

Усмон (р) ҷавоб медиҳад:

- Ба Худо, ҳаргиз аз дини ҳақ ба дини ботил боз нахоҳам гаист.

Чун Ҳакам ибни Ос мебинад, ки Усмон (р) ба дини ҷадидаш ба ҳадде дил бастааст, ки имкон надорад онро

тарк намояд, аз ӯ маъюс мешавад ва озодаш мекунад. Усмон (р) бадин сон дар асари таблиғ ва роҳнамоии Абубакр мусулмон шуд. Аз ин пас, то он ҷо мавриди эътимод ва муҳаббати Расулulloҳ (с) қарор гирифт, ки духтараш Руқайяро ба ақди никоҳи ӯ даровард. Чун Руқайя дар соли дуввуми ҳиҷрат дар Мадина даргузашт, духтари дигарашро ба номи Умми Кулсум ба ӯ дод. Чун Умми Кулсум низ пас аз чанде аз дунё рафт, Расулulloҳ фармуд:

- Агар духтари дигаре медоштам, боз ба ӯ медодам.

ШУҒЛИ УСМОН (Р)

Усмон дар шаҳри Макка ба тиҷорати матоъ ва либос (баззозӣ), ки аз Шом ва Яман мехарид ва дар Макка мефуруҳт, шуғл дошт. Ӯ аз ин роҳ сарвати нисбатан зиёде ба даст оварда буд.

Чун дар муҳити кори тиҷораташ бо камоли садоқат ва амонат бо мардум рафтор мекард ва низ дар муъоширати оддӣ бо мардум муҳаббат ва ҳусни ахлоқ дошт, дар байни қуллияи табақоти мардуми Макка ва ҷойҳои дигар ба ҳадде маҳбубият пайдо карда буд, ки

модарон дар ҳини навозиши фарзандони навзодашон ин сурудро мехонданд ва мегуфтанд:

- Эй фарзандам! Худо туро ба он андоза дӯст бидорад, ки Қурайш Усмон (р)-ро дӯст медорад.

Барои он ки бидонем Усмон (р) чи қадар назди Қурайш маҳбубият дошт, ба таърихи Ислому тавачҷӯх мекунем:

Дар соли шашуми ҳичрат, ки дар таърихи Ислому ба соли «**Худайбия**» машҳур аст, Расулulloҳ (с) бо асҳобаш ба қасди тавофи Байтуллоҳ аз Мадина ҳаракат фармуд. Қурайш дар ҷое ба номи Худайбия, ки ҷузъи ҳарамии шаҳри Макка аст, аз вуруди онҳо ба шаҳри Макка ҷилавгирӣ карданд.

Аз ин рӯ, Расулulloҳ (с) дар он ҷо тавқиф фармуд ва салоҳ дид як нафар аз мусалмононро ба намоёндагӣ аз тарафи худ ба Макка назди Қурайш бифиристанд, то бо онҳо музокира намояд ва иҷозат бигирад, ки Расулulloҳ (с) ва мусалмонон барои тавофи Байтуллоҳ ба Макка дохил шаванд.

Танҳо касе, ки аз хатар эмин ба назар расид ва барои ин кор интиҳоб шуд, Усмон (р) буд. Зеро ҷунони ки гуфтем ӯ назди Қурайш беш аз ҳар кас маҳбуб ва мавриди эҳтироми онҳо буд. Ҷуз ӯ касе аз ӯҳдаи ин кор

барнамеомад. Аз ин рӯ, Паёмбар (с) ўро барои анчоми ин кори хатарнок таъйин намуд ва ба Макка фиристод.

Гарчи ин маъмурият бо вучуди душманиҳои шадид ва деринае, ки Қурайш бо Расулulloҳ (с) ва мусалмонон доштанд, зоҳиран барои Усмон (р) бехатар набуд ва ҳатто эҳтимол дошт ба қимати ҷонаш тамом шавад, вале Усмон (р) ин хатарро дар муқобили ирода ва амри Расулulloҳ (с) ночиз гирифт ва фавран ба Макка рафт ва бо сарони Қурайш ворида музокира шуд. Гарчи Қурайш бо тақозои расулulloҳ (с) мувофиқат накарданд, вале ин сафорат ва музокирае, ки Усмон (р) бо онҳо анҷом дод, роҳро барои музокираи сулҳ байни тарафайн боз кард ва кори тарафайн ба сулҳе хотима ёфт, ки ба муддати ду сол даст аз ҷанг бо якдигар бозистоданд. Расулulloҳ (с) ва мусалмонон ба мучиби ин сулҳномаи навишташуда, ки дар таърихи Ислом ба сулҳи «**Худайбия**» шўҳрат дорад, дар соли баъдӣ ворида Макка шуданд ва озодона ба тавофи Каъба пардохтанд. Се шабонарўз дар Макка иқомат карданд ва дар Каъба ба ибодати Худо пардохтанд.

Боре, қурайшиён дар асари муҳаббати шадиде, ки ба Усмон (р) доштанд, на танҳо озоре ба ў нарасонданд, балки ба ў пешниҳод карданд, ки агар майл дошта бошад Каъбаро тавоф кунад, вале Усмон (р) гуфт:

- Ҳаргиз имкон надорад ман тавоф кунам? Магар ин ки ҳамроҳи Расулulloҳ (с) бошам ва бо ӯ тавоф кунам.

Чун бозгашти Усмон (р) ба назди мусалмонон, ки саҳт дар интизораши буданд, беш аз ҳадди маъмул тӯл кашид дар байни мусалмонон низ овоза шуд, ки Усмон (р) ба дасти мушрикин дар Макка ба қатл расидааст, мусалмонон ба ҳаяҷон омаданд ва барошуфтанд ва шамшерҳоро барои хунхоҳии Усмон (р) аз ниём берун кашиданд. Ҳар кадом аз онҳо қабзаи шамшер ба даст гирифта, ба тарафи Расулulloҳ (с), ки зери сояи дарахти сумар истироҳат фармуда буд шитофтанд ва якояк онҳо ба оромӣ дасти байъат дар дасти шарифи Расулulloҳ (с) гузоштанд ва аҳд ва паймони муаккад бастанд, ки барои ҳамла ба шаҳри Макка ва фатҳи он то охирин нафас бо мушрикин бичанганд.

Ояи мубораки 18-уми сураи Фатҳ дар ин қазия нозил шуда, ки мефармояд:

Сухани Худо:

«Ба ростӣ, Худо хушнуд шуд аз мӯъминин, дар он ҳангом, ки зери он дарахт бо ту байъат мекарданд. Худо он чиро, ки дар дилҳояшон буд, медонист ва Худо бар онҳо оромиши рӯҳӣ нозил фармуд ва дар ивази ин

иқдоми содиқона, фатҳи қарибулвуқў ба онҳо подош дод».

Ин подош иборат аст аз қарордоди сулҳ ва қатъи ҷанг, ки дар Ҳудайбия байни тарафайн баста шуд ва сипас фатҳи Макка, ки ду сол баъд аз ин сулҳ воқеъ шуд.

ЯКЕ АЗ ИФТИХОРОТИ АЗИМИ УСМОН (Р)

Дар пирумони ин мочарои таърихӣ лозим медонам ба ин амри азиме, ки барои Усмон (р) ифтихори муҳиме офарид, таваққуф кунам ва барои хонандағони гиромӣ онро зикр намоям ва он ин аст, ки чун Усмон (р) барои анҷоми маъмурияти, ки Расулulloҳ (с) барои ӯ супурда буд ба Макка рафт ва дар ҳангоми байъати ризвон дар байни мусалмонон набуд, то монанди онҳо барои ҷанг бо мушрикин дасти байъат ба Расулulloҳ (с) бидиҳад, ҳазрати Расул дасти рости мубораки худро дар дасти шарифи дигараш гирифт ва фармуд:

-Ин аст байъати Усмон.

Чи ифтихоре баргар ва ҷӣ фазилате беҳтар ва ҷӣ мазияте муҳимтар аз ин, ки расули раббулоламин дасти рости муборакашро ба унвони дасти Усмон (р) дар дасти

мубораки худ бигирад ва аз ҷониби Усмон (р) бо худ байъат фармояд?

Бухорӣ дар ин бора ривоят карда мегӯяд:

- Марде аз аҳли Миср дар ҳузури Абдуллоҳ ибни Умар (р) гуфт:

- Усмон (р) ба ифтихори Байъати Ризвон нарасид.

Абдуллоҳ ҷавоб дод:

- Агар касе назди Қурайш азизтар ва маҳбубтар аз Усмон (р) мебуд, Паёмбар (с) Усмон (р)-ро ба Макка намефиристонд, вале ҳеҷ касе ҷуз ӯ чунин набуд. Аз ин хотир, Расулulloҳ (с) ўро фиристонд. Байъати ризвон низ пас аз рафтани Усмон дар ғайби ӯ воқеъ шуд. Расулulloҳ (с) дасти рости худро ба мардум нишон дод ва фармуд:

- Ин дасти Усмон (р) аст ва сипас ин дастро дар дасти дигараш гузошт ва фармуд:

- Ин аст байъати Усмон (р).

Шарафуддини Бусайрӣ дар қасидаи ҳамзадораш, ки дар мадҳи Расулulloҳ (с) сурудааст, ба ин моҷаро низ ишора карда мегӯяд:

- Он гоҳ ки Қурайш иҷоза доданд, то Усмон (р) танҳо тавоф кунад, ў рад кард ва раво надид тавоф кунад. Зеро Паёмбар он ҷо набуд, то тавоф кунад. Подоши ин адаб чунин аст, ки Паёмбар дасти нуронияшро ба ҷои дасти

Усмон (р) ба мардум нишон дод ва ба унвони Байъатурризвон бо худ байъат фармуд.

- Ин адаби азиме буд, ки Усмон (р) нисбат ба паёмбар (с) аз худ нишон дод ва савобаш зиёд шуд, баҳ- баҳ, чӣ неканд адабдорон!

Чунон ки мебинем, Усмон (р) дар ин қазия аз ду ҷиҳат соҳиби ифтихор гардид: яке ин ки маъмурияти хатарнокеро аз ҷониби Расулллоҳ (с) пазируфт ва онро анҷом дод: дуввум ин, ки Паёмбар (с) бо дасти шарифи худ ба ҷойи дасти Усмон (р) дар Байъатурризвон бо худ байъат кард.

ҲИҶРАТИ УСМОН (Р)

Чун дини Ислом дар Макка ба тадриҷ хуб пеш мерафт, Қурайш ба ваҳшат афтод. Барои ҳифзи дини меросӣ, суботи сиёдат ва бақои сиёсати худ, бар мусалмонон саҳт мегирифтанд ва онҳоро, ки то он ҷо мумкин буд азият мекарданд. Бинобар ин, ҳазрати Расул (с) ба мусалмонон иҷозат дод, ки ба мамлакати Ҳабаша ҳиҷрат кунанд, то дар он ҷо, дар амон бошанд. Дар ин бора Паёмбар (с) фармуданд:

«Ҳичрат кунед ва биравед ба сарзамини Ҳабаша, зеро дар он ҷо подшоҳе вуҷуд дорад, ки ҳеч аҳаде назди ӯ мавриди ситам қарор намегирад. Он ҷо сарзамини ростӣ ва садоқат аст. Он ҷо бимонед, то он гоҳ, ки Худо барои шумо дар ин мушкиле, ки дар он ҳастед, кушоише навид орад».

Аз ин рӯ гурӯҳе аз мусалмонон, ки Усмон (р) ибни Аффон ва ҳамсараш Руқайя - духтари Расулulloҳ (с) низ ҳамроҳи онҳо буданд, ба Ҳабаша ҳичрат карданд. Пас аз муддате дар фурсати муносибе боз ба Макка баргаштанд ва сипас дуввумин бор ба Мадина, ҳичратгоҳи Расулulloҳ (с) ҳичрат карданд.

Аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум мешавад, ки Усмон (р) бо ҳамсараш Руқайя ба дастури Расулulloҳ (с) ба унвони сарпарастони ин гурӯҳи муҳочир ба Ҳабаша рафтаанд, на барои фирор аз дасти Қурайш. Зеро чунонки гуфтем, Усмон (р) ба ҳаде мавриди муҳаббат ва эҳтироми Қурайш буд, ки ҷуз ӯ салоҳ набуд ва касе ғайр аз ӯ чуръат надошт дар воқеаи Ҳудайбия, ки чараёни онро баён кардем, барои музокира бо Қурайш вориди Макка шавад ва ба миёни онҳо биравад. Ӯ буд, ки рафт ва на танҳо озор навид, балки то он ҷо ба ӯ муҳаббат карданд, ки пешниҳод карданд, даври Каъбаи шариф тавоф кунад, вале ӯ адабро риоя кард ва ба худ иҷоза навод, бидуни ҳузури Расулulloҳ (с) тавоф кунад.

Бинобар ин возеҳ аст, ки Усмон (р) аз ҳар гуна озор ва азияте аз тарафи Қурайш дар амон буд. Ҳичрати ӯ ва ҳамсараш фақат барои сарпарастӣ ва дилгармии мардон ва занони ин гурӯҳи муҳочир будааст.

ФАЗИЛАТҲОИ УСМОН (Р)

Усмон (р) барои нусрати дини Ислом ва пеш рафтани мақсад ва мароми Расулulloҳ (с) мол ва ҷони худро ҳаргиз дареғ намедошт. Чун Усмон (р) сарват дошт, барои ризои Худо ва расули Худо дар таҷҳиз ва муҳайё кардани лашкари Ислом бо таъби хотир сарф мекард ва махориҷе мепардохт, ки аз дасти ҳар кас барнамеомад. Дар таҷҳизи лашкари машҳур ба чайшул-усра, ки Расулulloҳ (с) дар гармогарми тобистон барои муқобила бо лашкари мучаҳҳази Рум дар Таббук, воқеъ дар марзи Шом фароҳам мефармуд, Усмон (р) як ҳазор шутур, панҷоҳ асп ва як ҳазор динор тилло ба Расулulloҳ (с) тақдим кард.

Абдуллоҳ ибни Самура-саҳобаи бузурги Расулulloҳ мегӯяд:

- Усмон (р) дар он рӯз ҳазор динор тилло овард ва дар домани ҳазрати Расул (с) рехт. Расулуллоҳ (с) фармуд:

- «*Ҳар коре, ки Усмон (р) пас аз имрӯз бикунад, зиёне ба ӯ нахоҳад кард. Яъне аҷр ва савоби ин пул, ки Усмон (р) дар роҳи Худо хайр карда, ба ҳадде зиёд ва муассир аст, ки асари ҳар гуноҳеро, ки фаразан аз Усмон (р) сар занад, маҳв мекунад ва зарар ва зиёне аз ин бобат ба ӯ нахоҳад расонид*». Ҳазрати Расул (с) барои таъкиди ин амр ин чумларо дубора ба забон овард. Бухорӣ дар ин бора ривоят карда мегӯяд:

- Расулуллоҳ (с) фармуд:

«*Ҳар кас (бо базли молаш) лашкари усраро таҷҳиз ва дар омода сохтани он кӯмак намояд, савобаш барои ӯ биҳишт хоҳад буд. Усмон (р) низ онро таҷҳиз ва омода сохт*».

(Саҳеҳи Бухорӣ, ҷ.5, с.17)

Ҷайшулусра дар таърихи Ислом ба лашкаре гуфта шудааст, ки Расулуллоҳ (р) онро дар гармои тобистони соли нуҳуми ҳиҷрат таҳти фармондеҳи худаш ба сарзамини Табук марзи Шом ҳаракат дод ва бо натиҷаи бисёр муҳим ба Мадина баргашт.

Дар ҳеч як аз нахлистонҳои Мадина обе ширинтар ва гуворотар аз оби чоҳи машхур ба номи Румия набуд. Молики ин чоҳ, ки мегӯянд як нафар яҳудӣ буд, ба ивази пул ба аҳли Мадина об меод. Усмон (р) ин чоҳро дар

ҳаёти Расулulloҳ (с) ба маблағи сивупанҷ ҳазор дирҳам, ки дар он замон пули зиёде буд, аз соҳибаш харид ва ройгон дар ихтиёри умуми мардум гузошт, ки худаш низ монанди бақияи мардум ҳақ дошта бошад аз он об бигирад.

ХИЛОФАТИ УСМОН (Р)

Дар мабҳаси шаҳодати Умар ибни Хаттоб (р) дар китоби «**Шайхайн**» муфассал шарҳ додаам, ки он ҳазрат дар асари дасисаи душманони Ислом ба шаҳодат расид.

Асҳоби Расулulloҳ (с), ки ба ин матлаб пай бурда буданд, тарсиданд, ки агар ӯ аз дунё биравад ва касеро ба ҷои худ номзади хилофат накунад, байни тоифаҳои мусалмонон бар сари сарвариин хилофат ихтилоф ва мунозиға пеш ояд. Ин амр барои ҳамон душманони ғаддоре, ки Умарро бо макр аз сари роҳи худ бардоштанд, маҷоли хеле хубе хоҳад дод, то ба ғаъолияташон идома диҳанд. Ба оташи ихтилоф ва низоъи мусалмонон доман бизананд ва онҳоро ба сӯи як ҷанги дохилии хонумонсӯз равона созанд.

Аз ин рӯ, назди Умар (р), ки дар бистари марг буд, шитофтанд ва тақозо карданд касеро ба ҷои худ муайян намояд, вале чун дар ин замон доманаи императории

Ислом, то он чо вусъат ёфта буд, ки қисмати азими Ирон ва тамоми хоки Ироқ, Шом, Урдун, Фаластин ва Мисрро фаро гирифта буд ва ақвом ва тавоифи мухолифро бо адён ва ақоиди гуногун дарбар гирифта буд ва идораи умури ин мардум ва ҳифзи низом ва амнияти ин императории васеъ ниёз ба шахсе монанди худи Умар (р) дошт, ки дорои тадбири саҳеҳ ва сиёсати амиқе бошад, то битавонад ба хубӣ аз ўҳдаи кор барояд. Чунин касе ба назари Умар (р) намеомад, то қабули маъсулияти динӣ кунад ва ўро номзади хилофат намояд. Бинобар ин, бо тақозои онҳо мувофиқат накард ва фармуд:

- Барои хонадони Умар ҳамин бас, ки як нафари онҳо (ки худи Умар аст) ўҳдадори умури уммати Муҳаммад (с) буда, дар қиёмат аз ин бобат муҳосиба шавад. Ман намехоҳам, ки ҳам дар ҳаётам ва ҳам пас аз вафотам маъсулияти умури уммати Муҳаммадро ба ўҳда бигирам.

Дар ин ҳангом яке аз ҳозирон арз мекунад. Ман касеро ба ту муъаррифӣ мекунам, ки шоистаи ин кор ва мавриди итминони уммат аст ва он писарат Абдулло аст, ки лаёқат дорад ва аз ўҳдаи кор мебарояд.

Умар мефармояд:

- Ба Худо, ин суҳанро барои Худо нагуфтӣ. Ман дигар пас аз ин ба умури шумо коре надорам. Ман ин

вазифаро барои худам написандидам, то рағбат дошта бошам ва онро ба касе аз хонадонам бидихам.

Вале асҳоби Расулulloҳ (с) аз таҳдиди хатари махуфе, ки эҳсос мекарданд бар дини Ислому ва бар мусалмонон сояи ҳавлангезе афкандааст саҳт дар ваҳшат буданд. Аз ин хотир, бори дигар назди Умар (р) омаданд ва ҷиддан тақозои худро бозгӯ карданд.

Ин бор Умар (р), ки ӯ ҳам монанди онҳо мутаваҷҷеҳи ин амри хатарнок шуда буд, шаш нафар аз бузургони асҳоби Расулulloҳ (с)-ро, ки дар пешрафти дини Ислому ва пешбурди ҳукумати Ислому собиқаи муҳим ва асароти ҷашмгир доштанд барои хилофат номзад фармуд. Ин шаш иборат буданд аз:

1. Ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб-домод ва писарамаки Расулulloҳ (с).

2. Ҳазрати Усмои(р) ибни Аффон-домоди Расулulloҳ (с).

3. Саъд ибни Абуваққос-фармондеҳ ва фотеҳи ҷанги Қодисия ва фотеҳи Мадоин - пойтахти Сосониён.

4. Зубайр ибни Авоми ҳаворӣ ва писар аммаи Расулulloҳ (с).

5. Абдурраҳмон ибни Авф.

6. Талҳа ибни Абдуллоҳ (ва мехоҳад) то ин шаш нафар иҷтимоъ намоянд ва аз байни худашон як нафарро ба хилофат баргузинанд.

Сипас ҳазрати Умар ҳамаи онҳоро чуз Талҳа, ки дар сафар буд, назди худ хост ва фармуд:

- Ман дар бораи шумо фикр кардам ва дидам, ки шумо сарварони қавм ва роҳбарони мардум ҳастед. Расудуллоҳ (с) дар ҳоле, ки аз шумо розӣ ва хушнуд буд, аз дунё рафт. Хилофат набояд чуз дар яке аз шумо бошад. Агар шумо (*барои интихоби халифа аз байни худатон ҳусни ният дошта бошед*) ва роҳи мустақимро дар пеш ва салоҳи исломро дар назар бигиред, дар ин сурат ман аз ноҳияи мардум нисбат ба коратон наметарсам (*зеро мардум бо кори шумо розӣ ва таслими назари шумо хоҳанд шуд*) он чи маро метарсонад ин аст, ки шумо дар ин бора бо ҳам ихтилоф кунед ва кори мусалмонон ба ин сабаб ба мунозиға ва ҳарчу марҷ бикашад. Писарам Абдуллоҳ дар иҷтимоъи шумо бошад ва иштироки мусовӣ кунад, вале ҳаққи интихоб шудан надорад. Ҳамин ки ман аз дунё рафтам, то се рӯз бо ҳам иҷтимоъ намоед ва ба ройзанӣ ва машварат бипардозед. Рӯзи чаҳорум бояд як нафар аз шумо хилифа интихоб шавад ва амалан бар сари кор ояд.

Ҳазрати Умар пас аз ин ба Сухайб ибни Синон амр фармуд, то дар ин се рӯз барои мардум дар масҷид намози ҷамоъатро баргузор кунад ва пешнамози онҳо бошад ва ҳазрати Алӣ (р), Усмон (р), Саъд (р), Зубайр (р), Абдурраҳмон (р) ва Талха (р)-ро (*агар аз сафар бозгашт*) дар хонае барои мушовира дар амри хилофат ҷамъ кунад. Писараш Абдуллоҳ ибни Умар низ дар ҷамъи онҳо ҳозир бошад, вале набояд ба хилофат интиҳоб шавад.

То ин ҷо по ба по ҳамроҳи таърихнависони ҳақиқатнигори араб пеш рафтем. Хушбахтона, ба матлаби мушкил ва носавобе барнахӯрдём, то бар онҳо хурда гирем.

Вале акнун дар ин ҷо мебинем, ки баъзе аз онҳо мутаассифона, дар пиromуни васияти Умар дар ин қазия навиштаанд, ки ҳазрати Умар ба Сухайб фармон дод, то ин шаш нафар аҳли Шӯрои хилофатро пас аз вафоташ то се рӯз дар хонае барои мушовира ҷамъ намояд ва худаш бар корашон ташриф бидорад ва бар сарашон биистад. Агар бубинад панҷ нафар аз шаш нафар якеро интиҳоб намуданд ва яке аз онҳо муҳолифат намуд, сарашро бо шамшер бишкофад. Ҳар гоҳ ҷаҳор нафари онҳо якеро интиҳоб намуданд ва ду нафари онҳо ба муҳолифат бархостанд, ҳардуро бизананд. Ҳар гоҳ се

нафари онҳо якеро интиҳоб намуданд ва се нафари бақия муҳолифат карданд ва яке дигарро таъйин намуданд, дар ин сурат Абдуллоҳ ибни Умарро ҳакам қарор диҳанд, то ҳар кадом аз афроди мунтахаби ду гурӯҳро, ки ӯ салоҳ бидонад, халифаи мусалмонон бошад. Агар ба ҳакамияти Абдуллоҳ розӣ нашаванд, пас мусалмонон бояд тарафдори он се нафар бошанд, ки Абдурраҳмон ибни Авф дар онҳо бошад ва агар он се нафари дигар боз муҳолифат карданд ва таслим нашуданд, ҳарсера ба қатл бирасонад.

Баъзе аз муаррихони давраҳои охир аз қабили Ибни Касир, ки мутаваҷҷеҳи нодурустии ин ривоят шудаанд, аз зикри ин матлаб худдорӣ кардаанд ва ба сукут гузаронидаанд.

Хонандаи азиз! Агар андаке ба ин ривоят таваҷҷӯҳ ва тафаккур кунед барои шумо ҳам монанди ман ба таври васеъ мусаллам мешавад, ки сохта ва ҳақиқатан хандаовар аст, зеро мегӯяд ҳар гоҳ панҷ нафар аз шаш нафари аҳли Шӯро (*номзадҳои хилофат*) як нафарро аз байни худашон ба хилофат интиҳоб карданд ва як нафари онҳо бо ин интиҳоб муҳолифат намуд, Суҳайб бояд сарашро бо шамшер бишикофад. Ростӣ, хеле аҷиб аст! Магар на ин, ки ҳар гоҳ фарз шавад, панҷ нафари онҳо як нафарро аз байни худашон интиҳоб намоянд,

дигар як нафаре, ки бо онҳо мухолифат намояд, вучуд нахоҳад дошт, зеро панҷ нафарашон интиҳоб кардаанд ва як нафари дигар интиҳоб шуда ва ҷамъан мешаванд шаш нафар. Аъзои Шӯро низ беш аз шаш нафар набуданд. Бинобар ин, касе аз онҳо наместонад, то бо онҳо мухолифат намояд.

Баъдан мегӯяд:

- Агар ҷаҳор нафарашон як нафарро интиҳоб карданд ва ду нафарашон бо интиҳоби ин ҷаҳор нафар мухолифат карданд, Суҳайб ин ду нафарро бидушад. Дар ин фарзия боз ҳам ҳамон нуқсон пеш меояд. Чунки ҷаҳор нафари онҳо як нафарро интиҳоб намоянд, дигар ду нафар боқӣ наместонад, зеро ҷаҳор нафар интиҳоб кунанд бо як нафаре, ки интиҳобаш кардаанд, ҷамъан мешаванд панҷ нафар. Боқимондаи онҳо фақат як нафар аст, на ду нафар.

Ин чунин он ҷо, ки мегӯяд агар се нафарашон як нафарро ва се нафари дигарашон яке дигарро интиҳоб намуданд, чунин ва чунон кунанд, ин матлаб низ маҳол ва номумкин аст. Зеро агар се нафарашон як нафарро интиҳоб намоянд, дигар се нафар боқӣ наместонад, балки ду нафар хоҳанд буд.

Бинобар ин, имкон надорад чунин дастуре, ки аслан суратпазир нест, аз ҳазрати Умар ибни Хаттоб (р) содир

шавад, он ҳам аз амире, ки тавонист бо он фикр ва таъқили дуруст ва бо он шавкат ва қудрати фитрии худ ҳукумати императории исломиро ба ҳадди камол бирасонад ва он ҳукумати васеъро бо он сиёсат ва тадбири худододи худ муназзам ва идора кунад. Чунин дастури номумкине, ки дар муҳосиба инкор мегардад, аз шахсияте мисли Умар (р) маҳол аст.

Аҷибтар ин аст, ки дар ин фармон ба Суҳайб дастур дода шуд сари ҳар қадам аз аъзои Шӯроро, ки муҳолифат намуданд, бизананд. Магар ин мардум муҷассамавор ором менишинанд, ки Суҳайб ба осонӣ сар аз танашон чудо кунад? Оё магар Суҳайб метавонад бо чанд нафар муқобила ва онҳоро аз пой дароварад ва бикӯшад? Ростӣ, чаро чунин кунад? Оё бо қатли онҳо амри хилофат сару сомон мегирад ё баръакс қатли онҳо фитнае бар намеангезад, ки оқибаташро чуз Худо каси дигар намедонад? Пас бояд гуфт ин фармони номумкин дурӯғе аст, ки нисбат ба он ҳазрат дода шуда ва бояд фаҳмид чаро ва аз кучо бархоста аст? Ҷавоби мо ин аст, ки оқилон донанд.

Ҳоло ки фаҳмидем аз ин дурӯғҳо бар домани поки Умар ибни Хаттоб (р) нанишинад гард, мепардозем ба зикри бақияи ҳалқаҳои ҳақиқии таъйини таърихии Усмон (р).

Пас аз ин ки Умар (р) ба хок супурда шуд, номзадҳои хилофат чуз Талха, ки дар сафар, буд дар хонаи Мисвар ибни Махрама таҳти назорати Суҳайб иҷтимоӣ карданд ва дар бораи таъйини халифа ба мушовира пардохтанд.

Чун садои онҳо, ки маълум мешуд ҳама толиби хилофат ва ҳар як ба нафъи худ ҳарф мезанад, аз даруни хона баланд шуд, Абуталҳаи Ансорӣ, ки ба васияти Умар бо иддае аз асҳоби Расулulloҳ (с) ўҳдадори муҳофизати хонаи Шӯро буд, таъачҷуб кард ва гуфт:

- Ман гумон мекардам ҳар як аз хавфи масъулияти муҳими хилофат аз қабули он худдорӣ мекунад ва ҳар як ба дигаре воғузур менамояд.

Акнун мебинам ба он комилан рағбат доред ва барои ишғоли он бо якдигар рақобат ва мунозиға менамояд. Ба Худо қасам, ман ин хонаро беш аз се рӯз, ки Умар (р) васият карда муҳофизат нахоҳам кард. Баъдан хонаро тарк мекунам ва дар хонаи худ менишинам, то бубинам чӣ мекунад.

Абдурраҳмон ибни Авф барои ин ки низоӣ ва рақобатро аз байни номзадҳо, ки ҳар як аз онҳо дар хорич тарафдороне доштанд, бартараф намояд, ба онҳо пешниҳод мекунад ва мегӯяд, кадом яки аз шумо ҳаққи худро аз интиҳоб шудан соқит менамояд ва муттааҳҳид

мешавад, ки як нафар аз шуморо, ки барои хилофат беҳтар бидонад, интихоб кунад?

Ҳеҷ кас аз номзадҳо ҷавобе на мусбат ва на манфӣ намедихад. Аз ин рӯ, худи Абдурраҳмон аз ҳаққаш даст мекашад, то чунон ки гуфта буд ӯ аз байни бақияи онҳо як нафарро ба хилофат баргузинад.

Усмон (р) мегӯяд:

- Ман аввалин касе ҳастам, ки ба ин амр розиам ва мувофиқат менамоям ва бақияи онҳо чуз Алӣ ибни Абутолиб розӣ мешаванд ва мувофиқаташонро эълон менамоянд. Сипас Абдурраҳмон ибни Авф ба Алӣ мегӯяд:

- Ту чӣ мегӯӣ ё Абулҳасан?

Алӣ мегӯяд:

- Ба ман аҳду паймон бидех, ки дар ин амр ҷониби ҳақро риоят кунӣ ва тобеъи ҳавои нафсонӣ нашавӣ, таҳти таъсири қавмият қарор нагирӣ ва дар хайрхоҳӣ ва салоҳи уммати Муҳаммад (с) кӯтоҳӣ накунӣ.

Абдурраҳмон мегӯяд:

- Шумо ҳама ба ман аҳд ва паймон бидихед, ки ҳар касе, ки ман ӯро аз байни шумо ба хилофат баргузинам ва бо ӯ байъат кунам, шумо низ розӣ шавед ва бо ӯ байъат кунед. Ман низ аҳд мекунам аз хешонам ба хотири ин ки хеши ман ҳастанд, ҷонибдорӣ накунам ва

дар хайрхоҳӣ нисбат ба мусалмонон кӯтоҳӣ накунам. Алӣ (к.в.) низ розӣ мешавад, то Абдурраҳмон бо риояти ин аҳднома иқдом намояд. Ба ин сон Абдурраҳмон ҳам аз онҳо аҳд гирифт ва ҳам ба онҳо аҳд дод. Аъзои Шӯро пас аз ин тавофуқ аз хона хориҷ ва аз якдигар ҷудо шуданд, то Абдурраҳмон тибқи ихтиёре, ки ба ӯ дода шуд, иқдом ва ба вазифаи худ амал кунад.

Гӯё Абдурраҳмон аз байни номзадҳо фақат Алӣ (р) ва Усмон (р)-ро шоишта ва лоиқи хилофат медонист. Биноан, хост ба афкори умумӣ мурочиат намояд, то бидонад назари мардум нисбат ба ин ду нафар чи гуна аст ва кадом яке аз онҳоро бар дигаре тарҷеҳ медиҳанд ва ӯро барои хилофат беҳтар медонанд.

Аз ин ҷиҳат буд, ки Абдурраҳмон бо асҳоби бузурги Расулуллоҳ (с), махсусан аз худи номзадҳо ва аз сардорони лашкар ва раисони қабоил, ки барои иттилоъ аз чараёни амри хилофат ба Мадина омада буданд ва ҳатто аз баъзе аз занони доное, ки барои назардиҳӣ соҳибназар буданд, ба муддати се рӯз, ки Умар (с) васият карда буд, ба машварат пардохт, то фикри онҳоро дар бораи Алӣ (р) ва Усмон (р) барои хилофат ба даст оварад.

«Доиратулмаориф»-и Фариди Ваҷдӣ мегӯяд:

«Абдурраҳмон аз ҳар касе, ки назар мехост, чи асҳоби Расулуллоҳ (с), чи умарои лашкар, чӣ сарони қабоил ва чи дигарон ҳамаи онҳо Усмон (р)-ро мақдам бар Алӣ (р) медонистанд». **«Ал-бидоя ван-ниҳоя»**-и ибни Касир мегӯяд:

«Ҳама мардум Усмон (р)-ро беҳтар аз Алӣ (р) медонистанд, чуз Аммор ибни Ёсир ва Миқдод ибни Асвад, ки ин ду нафар Алӣ (р)-ро барои хилофат беҳтар аз Усмон (р) медонистанд».

Ман ҳеч кадом аз ин ду ривояти мутақорибро саҳеҳ намедонам. Зеро куллияи таърихномаҳо бидуни истисно ҳатто **«Доиратулмаориф»**-и Фариди Ваҷдӣ ва **«Албидоя ван-ниҳоя»** иттифоқ доранд, ки Абдурраҳмон субҳи рӯзи чаҳорум дар назди омма дар масҷиди набавӣ ибтидо Алиро назди худ хост ва дасти байъат ба сӯйи Алӣ пеш кашид. Агар ҳама мардум чунонки **«Доиратулмаориф»** мегӯяд ё аксарият қариб ба иттифоқи мардум чунон, ки **«Ал-бидия ван-ниҳоя»** мегӯяд, мутамоил ба Усмон (р) буданд ва ўро беҳтар аз Алӣ (р) медонистанд, дар ин сурат Абдурраҳмон ўҳдадор буд бе ҳеч гуна муқаддимае бо Усмон (р) байъат кунад, ки мавриди назари муттафиқи мардум буд, на бо Алӣ (р), ки ба қавли ин ду китоб мавриди назари мардум набуд.

Пас возеҳ аст, ки баъзе ба Алӣ (р) ва баъзе ба Усмон (р) раъйи шифоҳӣ додаанд. Мусалмонони тарафдорони Алӣ (к.в.) беш аз ҷонибдорони Усмон (р) буданд. Ба ҳамин ҷиҳат буд, ки Абдурраҳмон дар ибтидо дасти байъат ба Алӣ дод.

Гӯё Ибни Касир ривоятеро, ки дар «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» дар ин хусус омада ва «**Доиратулмаориф**» ҳам зоҳиран ривояташро аз он гирифта аст, қабул надошта, ки аз зикри он сарфи назар карда, сукутро ихтиёр кардааст.

Боре Абдурраҳмон субҳи рӯзи чаҳорум Мисвар ибни Махрамаро ба хонаи Алӣ ва Усмон (р) фиристод ва онҳоро назди худ хост. Ҳама бо ҳам барои адои намози субҳ ба масҷиди набавӣ рафтанд. Қабл аз вуруди онҳо бузургони асҳоби Расулуллоҳ (с) аз муҳочирин, ансор, сарони қабилаҳо, амирони лашкар ва дигар табақаҳои мардум ба ҳадде дар масҷид иҷтимоъ карда буданд ва мунтазири натиҷаи амри хилофат буданд, ки масҷид лабрез буд. Ин се тан ба заҳмат тавонистанд ҷое барои худ пайдо кунанд.

Абдурраҳмон пас аз хатми намоз дар ҳоле ки ҳамон аммомаеро, ки Расулуллоҳ (с) ба ӯ ҳадя дода буд, бар сар дошт ва шамшерашро ба дӯш овехта буд, рӯйи минбари Расулуллоҳ (с) истод ва хитоб ба мардум кард ва гуфт:

- Ман пинҳон ва ошкор дар интихоби халифа аз шумо пурсидам, то фикри шуморо ба даст оварам. Дидам шумо ҳеҷ касеро барои ин кор беҳтар аз Алӣ (р) ва Усмон (р) намедонед.

Бедаранг Алиро назди худ хост. Дастанро дар дасти худ гирифт ва гуфт:

- Оё аҳд мекунӣ, ки мутобиқи Қуръон ва суннати расулulloҳ (с) ва сирати Абубакр ва Умар амал кунӣ?

Алӣ ҷавоб дод:

- То он ҷо, ки бидонам ва то ҳадде, ки битавонам амал кунам.

Чун Алӣ (р) мутобиқи пешниҳоди Абдурраҳмон ҷавоби мусбати қатъӣ ва сарех надод, Абдурраҳмон аз байъат бо ӯ даст кашид ва Усмон (р)-ро барои ин амр даъват кард ва дастанро дар даст гирифт ва айни ҳамон пешниҳодеро, ки ба Алӣ карда буд ба ӯ пешниҳод кард. Усмон (р) бедаранг бидуни он ки дар ин бора ҳарфе бизанад, айни пешниҳодро қабул кард ва байъат бо ӯ анҷом гирифт.

Абдурраҳмон дар ҳоле ки рӯйи минбари Расулulloҳ (с) истода буд ва дасти байъат ба Усмон (р) дода дастанро дар дасти худ гирифта, рӯ ба осмон кард ва гуфт:

«Худоё, бишунав ва гувоҳ бош. Худоё, бишунав ва гувоҳ бош. Худоё ман он чиро бар зимма доштам, акнун ба ўҳдаи Усмон (р) вогузор кардам».

Сипас Абдурраҳмон, Усмон (р)-ро дар пеши худ рўйи зинаи дуввуми минбари масҷиди набавӣ нишонд. Мардум рўй ба Усмон (р) оварданд ва бо таъби хотир ва бо ҳолати хушнудӣ бо ў байъат карданд. Таърих мегӯяд ҳазрати Алӣ (қ.в.) аввалин касе буд, ки пас аз байъати Абдурраҳмон бо Усмон (р) байъат кард.

Ҳазрати Усмон (р) ба ин тарз, ки мавриди иттифоқи таърихномаҳо аст ба хилофат расид. Умуми мардум низ ҳатто онон, ки қабл аз ин мочаро Алиро барои хилофат беҳтар аз Усмон (р) медонистанд, розӣ шуданд ва амалан бо ў байъат карданд.

НАЗАРЕ БА ХИЛОФАТИ УСМОН (Р)

Чунонки гуфтем, Умар ибни Хаттоб (р) намехост маъсулияти ухравии хилофати баъд аз ҳаёташро ба ўҳда гирад. Аз ин хотир бо он ки асҳоби гиромии Расулulloҳ (с) аз ў тақозо карданд, қабул накард касеро ба ҷои худ мансуб ё шахси муаяйнеро ба унвони номзади хилофат пешниҳод намояд.

Вале чун асҳоб бори дигар боз ба ў мурочиат ва ҷиддан барои ин кор исрор карданд, Умар (р) шаш нафар аз бузургони саҳобаро бидуни он ки назари хосе ба яке аз онҳо дошта бошад, номзад кард, то ин шаш нафар баъд аз маргаш як нафарро аз байни худашон ба хилофат баргузинанд.

Вале дар ҳамон ҷаласаи аввал бар хилофи тасавури мардум осори тавофуқ аз номзадҳо дида нашуд ва то он ҷо дар байни онҳо ихтилофи назар пеш омад, ки садои онҳо баланд ва дар хориҷи хона шунида шуд. Мусаллама (яқинан) агар ин ихтилоф давом пайдо мекард ва доман мекашид, ба хориҷи хона сироят мекард ва дар байни ақвом ва тарафдорони ҳар як аз онҳо бо тарафдорони дигаре низоъ ва ҷидоле пеш меомад, ки мунҷар ба як ҷанги дохилии хонумонсӯз мегашт.

Абдурраҳмон ибни Авф, ки шахси кордон ва варзидае буд, мутаваҷҷеҳи ин хатар гардид. Барои пешгирӣ аз вуқӯъи ин хатар ба номзадҳо пешниҳоде кард, ки ба ғоидаи худи онҳо ва ба хайри уммати Муҳаммад (с) буд. Гӯё номзадҳо низ аз хатари мунозиғаи худ метарсиданд. Аз ин рӯ, пешниҳоди Абдурраҳмонро, ки мавриди эътимоди онҳо буд ва дар хайрхоҳии ў шакке надоштанд, пазируфтанд, то ў ҳар тавр салоҳ

бидонад, амал намояд ва яке аз онҳоро ба хилофат баргузинад.

Абдурраҳмон, то он ҷое, ки мумкин буд, дар ин роҳ кӯшид, бо мардум мулоқот кард ва аз онҳо назар хост ва ба ин натиҷа расид, ки назари мардум барои хилофат мунҳасиран дар Алӣ (р) ва Усмон (р) муттамарказ аст. Ба назари маъ, чунонки гуфтем, фикри мардум нисбат ба Алӣ (р) беш аз Усмон (р) буд. Зеро Абдурраҳмон субҳи рӯзи чаҳорум ибтидо дасти байъат ба ӯ дод. Ин амр далели мусалламе аст бар ин ки Алӣ беш аз Усмон (р) мавриди назари мардум будааст.

Ба ҳар ҷиҳат Абдурраҳмон субҳи рӯзи чаҳорум, ки Умар (р) барои хотима додан ба амри хилофат тавсия карда буд, дар масҷиди набавӣ рӯйи минбари муқаддаси Расулulloҳ (с) истод ва дар миёни мусалмонон ва дар назари умумии мардум Алиро назди худ хост ва дасти байъат ба ӯ дод, то ба кори хилофат хотима диҳад. Чизе намонда буд, ки хатм шавад ва Алӣ ба хилофат бирасад, вале Алӣ шартеро, ки Абдурраҳмон пешниҳод кард, бо он ки равшан ва ҳеҷ гуна ибҳоме надошт, бидуни он ки ба ин шарт эътирозе ворид намояд, напазируфт.

Аз ин рӯ Абдурраҳмон, ки маъсулияти ин корро ба ӯҳда дошт, аз байъат бо ӯ даст кашид ва ба ҷои ӯ Усмон (р)-ро барои байъат даъват кард ва айни ҳамон шартеро,

ки ба Алӣ пешниҳод карда буд, ба ў бозгў кард ва ў пазируфт. Аз барои Абдуррахмон роҳе набуд чуз ин ки бо ў байъат кунад ва кард. Тамоми мусалмонон, ки дар масҷид ҷамъ омада буданд, ҳатто онҳое, ки мутамоил ба ҳазрати Алӣ (р) буданд, низ бо ин байъат мувофиқат карданд ва дасти байъат дар дасти ҳазрати Усмон (р) гузоштанд ва бо ў байъат карданд. Ҳазрати Алӣ низ бо ў байъат кард. Ҳатто ў аввалин байъаткунанда баъд аз байъати Абдуррахмон буд.

Бо тавачҷўҳ ба ҷараёни ин амр, барои мо ва барои ҳар одами боинсоф возеҳ ва мусаллам аст, ки Абдуррахмон ҳаққан ба хубӣ анҷоми вазифаи шаръӣ кард ва дар риояти ҳақ ва адолат ва дар хайрхоҳӣ ва салоҳи уммати Муҳаммад (с) кўтоҳӣ накарда аст. Хилофати Усмон (р) бо байъати Абдуррахмон ва мувофиқат бо байъати умумии мусалмонон, хилофати ҳақ ва қонунӣ аст.

Акнун ки ба баҳси худ дар бораи хилофати Усмон (р) хотима медиҳем, чи хуб аст ба ривояти марбут ба ин амр, ки дар аксари таърихҳо омадааст, тавачҷўҳ кунем ва он ин аст, ки баъзе монанди Ибни Касир мегўяд:

- *«Абдуррахмон ибни Авф дар ҳамон ҷаласаи аввалини Шўро аз номзадҳо хост, то се нафарашон ҳаққи худро ба се нафари дигар вогузоранд. Аз ин рў, Зубайр ҳаққашонро ба Алӣ*

(р), Талха ҳаққашро ба Усмон (р) ва Саъд ҳаққашро ба Абдурраҳмон вогузор карданд. Баъзе дигар аз қабили ибни Асир мегӯянд:

«Абдурраҳмон субҳи рӯзи чаҳорум, ки рӯзи таъйини халифа буд ва вақти он расида буд, ки халифа таъйин шавад, аз Зубайр ва Саъд меҳоҳад, то ҳаққашонро ба Алӣ ва Усмон (р) вогузор намоянд. Зубайр ҳаққашро ба Алӣ (р) ва Саъд ҳаққашро ба Усмон (р) медиҳад ва ба ин тартиб ҳаққи хилофат дар Алӣ (к.в.) ва Усмон (р) мунҳасир гардид ва аз Талха номе бурда намешавад».

Чунонки мулоҳиза мешавад, баъзе мегӯянд ин пешниҳод дар рӯзи аввали ҷаласа ва баъзе дигар мегӯянд дар рӯзи чаҳорум будааст. Ибни Касир мегӯяд: *«Талха ҳаққашро ба Усмон (р) дод»* ва ҳол он ки қуллияи асноди таърихӣ мегӯянд, ки Талха ғоиб ва дар мусофират буд ва дар он рӯзҳо дар Мадина набуд, то ҳаққашро ба Усмон (р) бидиҳад. Ў пас аз ин ки кори хилофат яксара ва Усмон (р) ба хилофат расида буд, аз сафари худ ба Мадина боз гашт ва бо ӯ байъат кард.

Ин мавзӯ бо ин ихтилофе, ки дар ривоят дорад, сиҳат надорад. Ривояти саҳеҳ ҳамон ривоят аст, ки гуфтем. Абдурраҳмон ба номзадҳо ҷуз Талха, ки ғоиб буд, пешниҳод кард, то як нафарашон аз ҳаққаш бигзарад ва бақия ба ӯ ихтиёр диҳанд, ки ӯ як нафарро аз

байни онҳо, ки худаш салоҳ бидонад, ба хилофат интихоб кунад, чун касе аз онҳо ҷавоби мусбӣ надод ва ҳама сукут карданд, худи Абдурраҳмон аз ҳаққаш даргузашт. Боқимондагон мувофиқат карданд, ки ў бо дар назар гирифтани ҳақ ва хайри уммати Муҳаммад (с) иқдом ва яке аз онҳоро интихоб намояд ва саранҷом хилофат ба Усмон (р) расид.

АБДУРРАҲМОН ИБНИ АВФРО БИШИНОСЕМ

Чун кори хилофат ба василаи Абдурраҳмон ибни Авф анҷом гирифт, чи хуб аст, ки ўро бишиносем ва мухтасаре аз шарҳи ҳолашро бинависем.

Абдурраҳмон аз собиқини аввалин ва яке аз «*ашарои мубаишшара*»¹ ва ҳаштумин нафаре аст, ки ба даъвати Абубакр (р) дар Макка ба ҳузури Расулulloҳ (с) мушарраф ва мусалмон шуд. Як бор ҳамроҳи гурӯҳи мусалмонон ба Ҳабаша ва бори дигар ба Мадина ҳиҷрат кард.

¹ «*Ашарои мубаишшара*»- яке аз даҳ нафаре, ки расули акрам (с) онҳоро башорат ба биҳишт додааст.

Абдуррахмон тичоратпеша ва дар умури тоҷирӣ моҳир ва кордон буд. Ў аз ин роҳ сарвати зиёде ба даст овард.

Аз сарваташ дар ҳаёти Расулulloҳ (с) як бор барои таҷҳизи лашкари Ислом нисфи пули худро, ки чаҳор ҳазор динор тилло буд ва бори дигар чихил ҳазор дирҳам нуқра ва саввумин бор чихил ҳазор динор тилло ва як бор пас аз ин панҷсад асп ва понздаҳ шутур ҳамаро дар ҳаёти Расулulloҳ (с) дар ин роҳ хайр ва дар роҳи Худо тақдим кард. Ў тамоми ин амволро аз тариқи тичорат ба даст оварда буд.

Абдуррахмон дар дами маргаш васият кард, то аз молаш барои ҳар як аз боқимондагони аҳли Бадр, ки сад нафар боқӣ буданд чаҳорсад динори тилло дода шавад, ки ҷамъан чихил ҳазор динор ба онҳо дода шуд. Алӣ (к.в.) ва Усмон (р) низ аз аҳли Бадр буданд. Ба ҳар як аз онҳо чаҳор сад динори доданд. Алӣ (к.в.) дар борааш фармуд: *«Бирав Ибни Авф, ки хайрашро холис гирифтӣ»*. Низ ба ҳар яке аз модарони мўъминон (*ҳамсарони Расулulloҳ (с)*) моли зиёде васият кард ва ба онҳо дода шуд. Дар ҳаёташ ғулумони зиёдеро харид ва озод кард ва бо тамоми ин баҳшишҳо боз ҳам сарвати зиёде пас аз вафоташ боқӣ монд.

Абдуррахмон дар синни ҳафтодупанҷ солағӣ дар соли 32 ҳичрӣ дар Мадина вафот ёфт. Усмон (р) бар ӯ намоз хонд ва дар Бақиъ (*қабристони машҳури Мадина*) ба хок супурда шуд. Яке аз онҳое, ки ҷанозаашро ба дӯш гирифта буд, Саъд ибни Абуваққос, сардори номии Ислом буд.

АВВАЛИН ХУТБАИ УСМОН (Р)

Дар муддати серӯзаи Шӯро Суҳайб ибни Синон тибқи васияти Умар (р) барои мардум намоз мехонад. Чун Усмон (р) баъд аз намоз субҳи рӯзи чаҳорум ба хилофат расид ва мардум, то баъд аз зӯҳри он рӯз пайваста бо ӯ байъат мекарданд, намози зӯҳри он рӯзро низ Суҳайб барои мардум хонд. Аввалин намозе, ки Усмон (р) ба унвони халифаи мусалмонон барои мардум хонд, намози аср буд. Он рӯз буд, ки Усмон (р) пас аз хатми намози аср барои суханронӣ рӯйи минбари мубораки Расулulloҳ (с) истод ва аввалин хутбаро пас аз ҳамди Худованди ҷалла ҷалолуху ба ин мазмун баён кард:

«Эй мардум! Шумо дар дунёе ҳастед, ки ногузир онро тарк хоҳед кард ва дар боқимондаи коре ҳастед, ки

бе шак ба охир хоҳад расид. Пас дар ин чандрӯза дунё ва дар ин муддати кам ва кӯтоҳи умратон биширобед, то беҳтарин корҳоеро, ки аз дастатон бар меояд анҷом диҳед. Бидонед, ки дунё сар то сараш фиребанда аст. Мабодо ин зиндагонии муваққатии дунявӣ шуморо бифиребад. Мабодо фиребандае шуморо (ба итминони он ки Худо зафур ва раҳим аст) фиреб диҳад ва аз ҷодаи ҳақ бадар барад.

Аз гузаштагон панд ва ибрат гиред. Куҷоянд дилбохтагон ва шефтагони дунё, ки дил ба дунё бастанд ва таваҷҷӯҳ ва иноят ба ҳаёти ҷовидони охираш накарданд? Онҳо дунёи худро хуб обод карданд, вале андаке аз он баҳра гирифтанд ва каме аз он бархурдор ва хуш гузарониданд, оё намедонед, ки ин дунё буд, ки онҳоро аз худ дур афканд? Пас чи беҳтар, ки қабл аз ин ки дунё шуморо дур афканад, шумо пешдастӣ кунед ва онро аз худ дур афканед ва ҷиддан толиби охираш бошед». Худо дар бораи ҳаёти дунё дар Қуръон беҳтарин мисолро оварда аст. Мефармояд:

Сухани Худо:

«Эй Муҳаммад! Барои мардум нисбат ба оғоз ва поёни зиндагонии онҳо дар ин дунё мисоли табиъиро биёвар ва бигӯ: Худо обро аз осмон бар

замин фурӯ мерезад ва тухмиҳои рӯиданиҳои замин бо об меомезанд ва (тухми зироъат) зинда шуда, сар аз замин берун меоваранд ва сабз мешаванд. Он гоҳ роҳи такомул мепаймоянд ва тадриҷан ба ҳадди камол мерасанд. Сипас хушк шуда мемиранд ва меҷӯсанд. Пас аз он дар асари вазиши бодҳо аз ҳам мепошанд ва пароканда мешаванд ва аз байн мераванд. Худо бар ҳар чизе, ки ирода фармояд муқтадир ва тавоност».

(Сураи Каҳф, ояи 46)

Яъне оғоз ва поёни зиндагонии муваққати инсон дар ин дунё ва бар рӯи ин замин монанди рӯиданиҳои замин аст. Ба ин шарҳ, ки нутфаи мард вориди тухмаи зан мешавад ва бо он меомезад, сипас ин тухм роҳи ҳаёт ва такомулро дар пеш мегирад ва зинда мешавад ва ба сурати тифл ба дунё меояд. Пас аз муддати иқомат дар дунё ба ҳадди камоли ҷисмонӣ мерасад. Баъд аз он рӯ ба заъифӣ меравад ва заъиф ва логар мешавад ва саранҷом мемирад ва аз ин дунё меравад.

Сипас дар идомаи ин оя мефармояд:

Сухани Худо:

«Ин мол ва фарзандони шумо зинати зиндагонии муваққати шумо дар дунёст. Ба дарди ҳаёти

охирати шумо намехуранд. Шумо онҳоро ҳангоми мавт аз даст медиҳед. Ин аъмоли нек, ақволи содиқона ва ниятҳои дуруст аст, ки барои шумо пас аз ҳаёт боқӣ мемонад ва аз ҳайси савоб ва аз ҳайси умед беҳтар аст назди Парвардигоратон».

Ин буд аввалин хутбаи Усмон (р) халифаи саввуми Расулulloҳ (с), ки дар таърихномаҳои мӯътабар омада аст, вале ривояти дигар дар баъзе аз таърихномаҳои номӯътабар ва ғайри муваассақ омада ва мутаассифона, доктор Фариди Ваҷдӣ-донишманди мисрӣ низ бидуни он ки мутаваҷҷеҳи қазия бошад, онро дар «**Доиратулмаориф**» оварда аст, ки мегӯяд: «Усмон (р) аввалин бор, ки хост суҳанронӣ кунад, забонаш банд омад ва натавонист аз ӯҳдаи он барояд». Аз ин рӯ ба ночор гуфт:

«Эй мардум! Аввалин минбар душвор аст. Пас аз имрӯз рӯзҳои хоҳанд омад. Агар зинда бимонам, барои шумо ба дурустӣ суҳанронӣ хоҳам кард. Ман аз суҳанронон нестам. Худо ба зудӣ ба ман суҳан меомӯзад.»

Ин ривоят чуз тӯҳмат ва дурӯғ чизи дигар нест ва мусалламан сохтаи душманони доно ва пардохтаи дӯстони нодон аст. Ростӣ, агар Усмон (р), то ин ҳад аз хутба очиз шуд, ки забонаш банд омад, чӣ гуна забонаш

боз шуд ва тавонист Ҷавран бо ин ибороти расо ва ҷаззоб узрхоҳӣ кунад? Инак, ибороти арабири ки дар ин бора ба ӯ нисбат медиҳанд ва мо тарҷумаи онро зикр кардем, айнан барои хонандагони азиз нақл мекунем, то таваҷҷӯҳ кунанд ва пай бибаранд, ки агар Усмон (р) дар суханронӣ очиз ва забонаш банд омада буд, ин иборати Ҷасеҳ Ҷавран аз забонаш, ки ба қавли ровӣ банд омад, Ҷавран содир намешуд. Инак, ин шумо ва ин иборати узрхоҳие, ки ба Усмон (р) тўҳмат кардаанд, ки мегўяд:

«Аюҳаннос, инна аввала мураккабун саъбун ва анна баъдалявми айёман ва ин айшу таътикумул хутбата ало вачҳиҳо ва мо кунно хутабоа ва саяъламуно Аллоҳ».

Ҷар кас ки ба Ҷасоҳати забони арабӣ андаке ошно бошад, медонад, ки ин иборат чӣ қадар мухтасар, зебо ва чӣ қадар Ҷасеҳ аст. Ҷар касе ки бадоҳатан ва бе муқаддима қудрат дошта бошад чунин иборае ба забон оварад, бе шак қодир хоҳад буд ҳар хутбае, ки барои ҳар мавзўе бихоҳад, эрод кунад.

Ибни Касир ин ривоятро нодуруст доништа, дар «Ал-бидоя ван-ниҳоя»² мегўяд: «Ин ривоят ҳеҷ санади мавриди итминоне надорад».

² «Ал-бидоя ван-ниҳоя, с.148.

Мо дар аввалҳои ин китоб ба нақл аз таърих-нависони мавриди эътимод навиштем, ки Усмон (р) хондан, навиштан ва фанни хатибиरो, ки дар он замон дар Ҳичоз чуз барои фарзандони ашроф ва бузургони Миср набуд, омӯхт. Бинобар ин Усмон (р) яке аз суханронон ва хатибони номии араб буд. Ҳаргиз имкон надорад, ки барои илқои хутба забонаш банд ояд.

НИГОҶЕ БА ХУТБАИ УСМОН (Р)

Чунонки дар сарчашмаҳои мӯътабар омада ва мо дар китоби «**Шайхайн**» низ нақл кардем, Абубакр (р) ва Умар (р) дар оғози хилофаташон сиёсати ҳукумати худро дар идора кардани мамлакат ба таври возеҳ дар аввалин хутбаи худ барои мардум баён карданд. Мешавад гуфт хутбаи онҳо аз аввал то охир ҷанбаи сиёсӣ дошт, вале тавре ки мебинем хутбаи Усмон (р) ҳолӣ аз сиёсат аст, ҳатто ишорае ҳам ба сиёсати ҳукуматаш намекунад. Он чи дар хутба дида мешавад, панд ва андарз аст, ки сирфан рӯҳонӣ ва марбут ба дин ва охираат мебошад.

Аз ҷониби дигар возеҳ аст, ки сиёсати Усмон (р) ҳамон сиёсати Абубакр (р) ва Умар (р) будааст ва ӯ

лозим надида сиёсаташро барои мардуме, ки ба хубӣ аз он бохабар буданд, дар хутба бозгӯ намояд. Балки бояд дар оянда ба ин сиёсат амал кунад. Ў дар амал низ нишон дод. Чунки дар таърих мебинем, ки Усмон (р) пас аз ин тӯле накашид, ки ба волиёни вилоёт, коргузорон, амирон, фармондеҳони лашкар, омилон ва кормандони хироч ва закот нома навишт ва ба онон амр фармуд, то дар амр ба маъруф кушо бошанд ва дар наҳй аз мункар шиддати амал нишон диҳанд. Бо аҳли зимма ба меҳрубонӣ ва муҳаббат рафтор ва дар гирифтани закот ва хироч бо адл ва инсоф амал кунанд ва дар ниғаҳдориӣ амонат ва дар ҳифзи назм ва амният ба по хезанд. Дар қисмате аз номаи халифа чунин омада аст:

- *«Бидонед, ки Худованд ҷалла ҷалолуҳу халқро ба ҳақ офарид. Пас Худо ҷуз ҳақ наменвисандад ва намепазирад. Ҳақ бигиред ва ҳақ бидиҳед. Амонатро ниғаҳ доред. Назм ва амниятро ҳифз кунед. Ва барои ин кор ҷиддан ба по хезед. Мабодо шумо аввалин касоне бошед, ки амниятро вайрон мекунанд. Агар шумо чунин кунед, шарики гуноҳи касоне хоҳед буд, ки дар ин роҳ пайрави шумо мешаванд ва чунин мекунанд. Ба ваъда ва қавлатон амал ва ба аҳду паймонатон вафо намоед. Ба ятимон иноят ва ба мардуми ғайри мусулмоне, ки дар қаламрав ва ҳукми шумо ҳастанд, ситам накунед. Зеро Худо душмани касе аст, ки ситам мекунанд».*

ФУТУҲОТИ УСМОН (Р)

Ҳангоми вафоти Умар ибни Хаттоб (р) сарзаминҳои Ироқ, Сурия, Фаластин, Урдун ва Миср тамоман фатҳ шуда буд ва таҳти тасаллоти комили давлати Ислом даромада буд. Амалиёти низомӣ дар ин манотиқ хотима ёфта буд. Лашкариёни ин навоҳӣ фақат муҳофизати сарҳад ва ишроф (назорат) бар ҳифзи амният ва низоми дохилӣ ва иҷрои аҳкоми қазой, ки ба ўҳда доштанд, машғул буданд.

Аз ин хотир Усмон (р) ҳеҷ гуна нақшаи низомӣ дар ин диёр надошт. Бояд ба фикри фатҳи Африқои Шимолӣ бошад, ки аз хоки Миср ба он ҷо шурӯъ кунад ва чунон ки хоҳем хонд ҳамин корро кард.

Аммо Ирон гарчи Умар ибни Хаттоб (р) бар қисмати зиёде аз он тасаллут ёфт ва давлати шоҳаншоҳии Иронро аз байн бурд, вале қисмате аз шарқ ва шимоли он боқӣ буд. Мусалмонон ҳангоми вафоташ барои тасхири боқимондаи Ирон амалан машғули мубориза буданд ва ба суръат пеш мерафтанд.

Пас акнун Усмон (р) бояд фикрашро ба ин ҷо равона бидорад. Аз як тараф мусалмононро дар ҷабҳаҳои Ирон тақвият намояд, то бақияи онро фатҳ намоянд ва аз тарафи дигар он чиро, ки қаблан дар замони Умар (р)

фатҳ шуда буд, муҳофизат кунад. Ба ирониёни шикастхӯрда маҷол ва фурсат надихад, ки сар ба шӯриш бардоранд ва барои боз пас гирифтани диёрашон алайҳи мусалмонон қиём намоянд.

Ба ин амри муҳим бояд хуб тавачҷӯх дошт, ки мардуми Ироқ қабл аз фатҳи исломӣ муддати 1178 сол таҳти тасаллути давлати Ирон буданд. Мардуми Сурия, Фаластин ва Урдун қабл аз ин ки мусалмонон бар онҳо даст ёбанд, 970 сол таҳти истеъмори давлати Рум буданд. Ҳамаи онҳо дар асари тўли муддати истеъмор то он ҷо одат ба итоъат аз давлати аҷнабӣ карда буданд, ки на амалан балки фикри ҷунбиш ва қиём бар зидди истеъморгари бегонаро ҳам аз сар бадар карда, ором гирифта буданд ва ба зиндагонии истеъморӣ одат карда буданд ва ин барои онҳо табиғӣ шуда буд.

Аз ин ҷиҳат мусалмонон хавфи хатари шӯриш аз ноҳияи онҳоро надоштанд, зеро онҳо аз таҳти истеъмор ва тасаллути давлати ситамгари Рум озод шуда, зери тасаллути давлати адолатпарвари Ислום ворид шуда буданд, ки барои онҳо аз ҳар ҷиҳат беҳтар буд ва хеле аз ин таҳаввул розӣ ва хушнуд буданд.

Аз ин гузашта касоне, ки дар ин диёр аз мусалмонон шикаст хӯрдаанд ва зиён дидаанд, як давлати истеъмогарӣ бегона буд, на аҳли ҳуди он диёр, то кина

дар дил бидоранд ва барои интиқом ва озодии худ алайҳи мусалмонон қиём намоянд ва сар ба шӯриш зананд. Хусусан, ки мусалмонон хеле беҳтар аз истеъморгарони қаблӣ бо онҳо рафтор ва бо лутф ва муҳаббат бо онон муносибат мекарданд. Аз ин рӯ, чунонки маълум аст дар ҳеҷ китоби таърихӣ дида намешавад, ки аҳли ин манотиқ алайҳи мусалмонон қиём карда бошанд. Магар дар охирҳои айёми хилофати Усмон(р), ки дастҳои ҳамон истеъморгарони шикастхӯрда пинҳонӣ ба кор афтод ва фитнаро алайҳи Усмон (р) ба кор андохт.

Аммо ирониён қабл аз фатҳи Исломи таҳти истеъмор ва тасаллутӣ аҷнабӣ нарафта буданд ё агар рафта буданд, то он ҳад тӯлонӣ набуд, ки ҳисси қиём ва умеди хурӯҷ ва озодӣ аз тасаллутӣ бегона дар онҳо хафа шуда, тан ба таслим диҳанд ва хомӯш ва ором шаванд.

Бинобар ин, ҳисоби кори мусалмонон дар Ирон бо корашон дар Ироқ, Сурия, Миср ва ғайра бисёр фарқ дошт. Дар Ирон бояд хеле бедор ва ҳушёр бошанд, то ҳар гуна дасиса ва қиёмеро, ки на эҳтимолан, балки таъан ва ба таври яқин аз ирониёни шикастхӯрда сар занад, кашф ва сарқӯб намоянд ва онҳоро дар ҷои худашон бинишонанд.

Чунонки зикр хоҳем кард, ирониён баъд аз вафоти Умар (р) ба тамаъ афтоданд ва саркашӣ карданд, то ба хайёли худ аз зери султаи ҳукумати Ислом, ки гумон мекарданд бо шаҳодати Умар (р) заъиф шуда аст, хорич ва озод шаванд, вале Усмон (р) чунон шиддати амал ба онҳо нишон дод, ки қулубашонро дар судурашон фуру рехт ва ба ночор дасти илтимос ва тазарруъ пеш кашиданд. Инак, мухтасаре аз иқдоми Усмон (р)-ро дар ин бора ба қалам меоварем.

Дар ҳамон соли аввали хилофати Усмон (р) аҳолии Озорбойҷон, ки дар давраи хилофати Умар (р) фатҳ шуда буд ва аҳд карда буданд, ки солиёна ҳаштсадҳазор дирҳам чизя ва хироҷ ба давлати Ислом бидиҳанд, аз пардохти он маблағ саркашӣ карданд ва сар ба туғён заданд. Ба маҳзи ин ки хабари ин воқеа ба самъи Усмон(р) расид ба Валид ибни Уқба, волии Куфа фармон дод, то онҳоро сарқӯб намояд ва молеро, ки қаблан ба ўҳда гирифта буданд аз онҳо боз гирад.

Валид бо лашкаре, ки таърих иддаи онҳоро зикр намекунад, аз Куфа ҳаракат кард ва онҳоро хеле зуд сарқӯб ва водор ба таслим кард ва маблағи ҳаштсад ҳазор дирҳам бобати он сол аз онҳо гирифт ва онҳо аҳд карданд, ки ҳар сол ин маблағро дар вақти муайяне ба

давлати Ислом бипардозанд, вагарна бо онҳо ҳамин амал хоҳад шуд, ки диданд.

Валид пас аз хотимаи ин кор Сулаймон ибни Рабиъаи Боҳилӣ, яке аз сардорони лашкари Исломо бо иддае барои тасхири Арманистон, ки ҳанӯз ҷаҳл нашуда буд, фиристод. Дар он ҷо ҷанги сахте байни тарафайн даргирифт. Арманиҳо бо он, ки дар оғози кор мардона муқовимат ва сарсаҳтӣ нишон доданд, вале пас аз таҳаммули талафоти ҷонӣ ва хисороти молии зиёд тақозои сулҳ карданд. Сулаймон мутобиқи дастури низомии Ислом, ки Қуръони карим мефармояд:

Сухани Худо:

«Ҳар гоҳ моил ба сулҳ шуданд, пас аз онҳо бипазир ва бо онҳо сулҳ кун».

(Сураи Анфол, ояи 16)

тақозои онҳоро пазируфт ва ин сарзамини пурбаракат ва муҳимро ба тасарруфи давлати Ислом даровард ва бо ғаниматҳои зиёде, ки аз ин ҷанг ба даст оварда буд, ба Куфа боз гашт.

Гӯё дар ҳамин ҳангом Константин- императори Руми Шарқӣ ба тамаъ меафтад, то Шом (Сурия)-ро, ки мусалмонон дар давра хилофати Умар ибни Хаттоб (р) аз дасти падари Константин-Ҳируклус гирифта буданд,

аз нав ба даст оварад. Император нақшаи ҳаракат ва ҳамла фароҳам мекунад ва яке аз сардорони машҳури румиро ба номи Мавриён фармондеҳи лашкари ҳаштодҳазорнафарии Рум таъйин менамояд.

Муъовия ибни Абусуфён, амири Шом, ки маркази амораташ шаҳри Димишқ буд, огоҳ шуда, қосиде ба Мадина назди Усмон (р) мефиристад ва аз ӯ кўмак металабад. Усмон (р) фавран ба Валид ибни Уқба фармон медиҳад:

- Ҳамин ки ин нома дар ҳар ҷо, ки будӣ ба ту расид, фавран яке аз сардорони амин ва далератро бо ҳашт ҳазор мусалмон аз лашкари Куфа барои кўмаки Муъовия бифирист.

Ин нома дар Мавсил ба дасти Валид мерасад. Ӯ фавран фармони халифаро дар масҷид барои мардум мехонад ва онҳоро барои дифоъ ва мубориза дар роҳи Худо тарғиб ва барои ҳаракат ба Шом даъват мекунад.

Ҳанӯз се рӯз нагузашта буд, ки ҳашт ҳазор нафар, ки Валид хоста буд, омодаи кор шуданд. Сулаймон ибни Рабиъа ҳамон сардори шуҷоъе, ки Арманистонро гирифт ба фармондеҳии ин лашкар мансуб шуд ва онҳоро бо суръат ба сӯи Шом ҳаракат дод, то ба лашкари Димишқ, ки Ҳабиб ибни Маслама- сарлашқари он буд бипайвандад.

Ҳаминки Сулаймон бо лашкараш ба Димишқ мерасад ва дар канори лашкари Шом қарор мегирад, барои ин ки фурсати корро аз дасти румиён бигиранд, ба ҷойи ин ки ҷабҳаи дифоъ дошта бошанд, февран ба сарзамини румиён ҳучум мебаранд ва дар хокашон, то наздикии Константинопол-пойтахти Руми Шарқӣ пешравӣ мекунанд ва бар чандин қалъа ва истехкоми муҳими низомии онҳо даст меёбанд ва чандин шаҳр ва деҳоташонро фатҳ мекунанд ва бо ғаниматҳо ва асирони зиёде фотеҳона бармегарданд. Ба ин тарз императори Румро дар хоки аслии Рум шикаст медиҳанд ва сари ҷояш менишонанд³.

«Ибни Кассир дар Албидоя Ван-ниҳоя ҷилди 7, саҳифаи 150 ва ибни Асир дар Алкомил ҷилди 3, саҳифаи 33 навиштаанд: Чун ҳамсари Ҳабиб ибни Маслама, ки дар ин лашкаркашӣ ҳамроҳи шавҳараш буд, фаҳмид, ки шавҳараш мехоҳад шавҳангом бар сипоҳи Рум битозад, аз шавҳараш мепурсад:

- Ман кучо бояд бо ту мулоқот кунам? Ин сардори далер ҷавоб медиҳад:

³ Ибни Касир. Албидоя ванниҳоя, ҷ.18,сах.150

- Миёодгоҳи ту бо ман ё дар саропарда ва мақарри фармондеҳ-Мавриён - фармондеҳи сипоҳи Рум хоҳад буд ё дар бихишт».

Ҳабиб ибни Маслама дар ҳамон шаб бар сипоҳи Рум ҳамла мекунад ва онҳоро то он ҷо ақиб меронад, ки саропарда ва урдугоҳи Мавриёнро тасарруф мекунад ва онро пушти сар мегузорад ва пас аз шикасти қатъии сипоҳи Рум вақте ки ба саропардаи Мавриён боз мегардад, мебинад ҳамсараш ба он ҷо омада, дар интизори мулоқоташ нишаста аст. Ҳамин гуна ваъдаи мулоқоте, ки ба ҳамсараш дода буд дар саропардаи Мавриён ба амал омад, на дар бихишт.

ҲОДИСАИ ИСКАНДАРИЯ

Дар таърихи «**Шайхайн**» нигоштем, ки Амр ибни Ос дар давраи хилофати Умар ибни Хаттоб (р) тамоми хоки Мисрро аз дасти давлати Рум гирифт. Таърих мегӯяд, ки Умар ибни Хаттоб (р) аморати Мисрро ба Амр ибни Ос, ин марди далери размӣ ва ин шахсияти ботадбири сиёсӣ супурд ва ӯ ҳамчунон амири Миср буд ва онро мудаббирона идора ва хеле моҳирона ҳифозат

мекард, то ин ки Усмон (р) дар соли дуввуми хилофаташ ўро аз аморати Миср маъзул ва ба ҷояш Абдуллоҳ ибни Саъд ибни Абусархро мансуб кард.

Ҳанўз Абдуллоҳ дуруст бар кораш тасаллут наёфта буд, ки румиҳои муқимии Искандария ба Канстантин-императори Рум (Византия, Бизонс) хабар доданд, ки Амр ибни Ос аз аморати Миср маъзул шуда ва касе, ки ба ҷояш нишаста шуҷоат ва кордонии ўро надорад. Гузашта аз ин лашкари Искандария, то он ҳад қавӣ нест ва тадорукоти кофӣ надорад, ки аз ўҳдаи дифоъ барояд. Чи беҳтар, ки то ин фурсат аз даст нарафта мо дар дохили шаҳри Искандария сар ба шўриш ва даст ба инқилоб бизанем ва шумо аз хориҷ ба шаҳр ҳамла кунед, то корро яксара ва бандари Искандария ва навоҳии тобеъро аз дасти мусалмонон бигирем.

Императори Рум бо шунидани ин мужда ба тамаъи бозпас гирифтани Искандария меафтад ва яке аз сардорони коргаштаи румӣ ба номи Имонуилро бо сипоҳи азиме ҳамроҳ бо таҷҳизоти зиёд барои тасарруфи Искандария аз роҳи баҳрӣ ҳаракат медиҳад.

Чун ҳамон тавр, ки румиёни муқимии Искандария гуфта буданд лашкари Искандария барои дифоъ қудрати кофӣ надошт ва гузашта аз ин ғофилгир низ шуда буд ва румиён аз дохил ба Имонуил кўмак

карданд, мусалмонон натавонистанд дар муқобили ин сипоҳи бузург муқовимат намоянд ва ба ночор ақиб нишастанд.

Сипоҳи Рум бар Искандария тасаллут ёфт ва бо суръат бидуни бархӯрд бо муқовимате то шаҳри Тақюс дар хоки Миср пеш рафт ва бар дехот ва киштзорҳои ин ноҳия зафар ёфт. Сипоҳиёни Рум ба ҳада қатл ва ғорат, таҳриб ва фасод дар байни мардум, хусусан нисбат ба масеҳиёни қибтӣ, ки дар замони Умар(р) ҳангоми ҳамлаи мусулмонон ба ин шаҳр ба онҳо қўмак карда буданд, ба роҳ андохтанд, ки куллияи мардум ба сутўҳ (ба танг) омаданд.

Аз ин рӯ, қибтиён, ки беш аз соири мардум ситам медиданд, махфиёна ба Усмон(р) нома навиштанд ва ҳолашонро ба ӯ иттилоъ доданд ва гуфтанд: *«Чун Амр ибни Ос ин сарзаминро қаблан аз дасти румиҳо гирифта ва дар ҷанг бо онҳо таҷриба ва маҳорате дорад, ки Абдуллоҳ ибни Саъд надорад, тақозо менамоем ӯро маъмур фармоед, бори дигар боз ба ин ҷо биёяд ва он чиро, ки акнун ба дасти румиҳо афтода аз онҳо боз пас гирад ва онҳоро аз ин ҷо биронад, то аз зулм ва ситамҳои гуногуни онҳо наҷот ёбем ва аз дасташон озод шавем».*

Ҳаминки номаи қибтиҳо ба дасти Усмон(р) расид, фавран Амр ибни Осро, ки дар Мадина буд,

сарфармондеҳии лашкари мусалмонон дар Миср барои рондани румиён таъйин кард.

Амр ибни Ос аз Мадина ҳаракат кард ва пас аз таҳияи пешакӣ бо лашкараш дар канори шаҳри Тақюс бо сипоҳи Рум, ки дар он ҷо тамаркуз ёфта буд, рӯёвар шуд ва ба ҳам тохтанд.

Тирандозони моҳири румӣ ба ҳадде бо камон хуб тир меандоختанд, ки аспи Амр ибни Осро, ки ба одати ҳамешагӣ дар сафи пеш мечангид ҳадаф гирифтанд ва онро аз зери пояш бар замин афканданд ва бо ворид кардани талафот арсаро бар мусулмонон танг карданд ва онҳоро дар вазъи хатарноке қарор доданд.

Дар ин ҳангоми душвор яке аз ҷанговарони мусалмонон ба дастури Амр ибни Ос аз румиён тақозои мубориза мекунад, яъне аз онҳо меҳоҳад, то як нафар аз размандагони худро аз саф хорич намоянд, то ду нафара дар миёни ду лашкар тан ба тан бо ҳам бичанганд.

Чун радди тақозои мубориза дар он замон зишт ва ор буд, румиён ба ночор даст аз ҷанг кашиданд ва яке аз размандагони пухтакорашонро барои муқобила бо муборизи мусулмонон интиҳоб ва аз саф хорич карданд. Ин ду ҷанговар дар байни ду лашкар ба ҳам даромехтанд. Диловари мусалмонон бар размандаи румӣ пирӯз мешавад ва ўро ба қатл мерасонад ва дар

миёни сафҳои ду лашкар, ки дар интизори натиҷаи кор буданд, бар замин меафкананд.

Ин ҳодиса боиси дилгармӣ ва далерии мусулмонон мегардад ва такбиргӯён бар румиён ҳучум мебаранд. Пас аз ҷанги шадида онҳоро шикаст медиҳанд, иддаи зиёде аз онро бо Имонуил фармондеҳи онҳо дар арсаи корзор ба қатл мерасонанд ва шумораи каме аз онҳо, ки аз майдон фирор мекунанд, мусалмонон ба таъқибашон шитофта, онҳоро аз пушти сар бо нӯги найза ё аз дами шамшер мегузaronанд ва гурӯҳи андаке, ки аз дасти мусулмонон наҷот меёбанд худро ба бандари Искандария мерасонанд ва дарвозаи шаҳро ба рӯи мусулмонон мебаранд.

Маълум буд, ки ин бақоиёи сипоҳи шикастхӯрда наметавонад дар шаҳри Искандария барои дифоъ аз шаҳр дар муқобили лашкари пирӯзманди мусалмонон бимонад аз ин рӯ бидуни он, ки дар он ҷо таваққуф намоянд аз роҳи баҳрӣ, аз ҳамон роҳ ва бо ҳамон киштиҳое, ки омада буданд, ба Рум боз гаштанд.

Амр ибни Ос бо ин ҷанг ва пирӯзӣ ҳодисаи хатарнокеро, ки ба вучуд омада буд ва сарзамини Мисро дар хатар андохта буд, хомуш кард ва императори Румро бо таҳаммули талафоти ҷонӣ ва молӣ дар ҷояш нишонд.

Амр ибни Ос пас аз ин фатҳи бузург дар ҳамон нуқтае, ки ба унвони хотимаи ҷанг дастур дода буд, ки амалиёти низоми мутаваққиф шавад, масҷиде бино кард, ки баъдан ба Масҷиди Раҳмат машхур шуд.

Амр ибни Ос мехост бо бинои ин масҷид дар ин маҳал аз тарафе шукри Худойро ба ҷой оварад, ки ўро дуввумин бор дар ин сарзамин бар румиён пирўз фармуд, аз тарафи дигар мехост, ки ин масҷид барои ояндагон намуна ва ёдбуде аз ин фатҳи муҳим бошад.

Амр ибни Ос пас аз фатҳи Искандария фармон дод, то девори ҳифозатиро, ки аз қадим даври шаҳр кашида шуда буд, ба қуллӣ аз байн бибаранд, зеро қасам ёд карда буд, ки агар Худованди субҳонаҳу ва таъоло ўро дар ин ҷанг дубора бар румиён пирўз фармояд, девори шаҳри Искандарияро вайрон намояд, то дар оянда ҳеч душмане ба фикри ин, ки тавонад дар паноҳи ин девор пинҳон шавад, ба тамаъи ҳамла ва тасхири ин шаҳр наафтад.

НООРОМИҲОИ ХУРОСОН ВА ҶОЙҲОИ ДИГАР

Мардуми ноҳияи Хуросон низ аҳдшиканӣ карданд ва сар ба шўриш заданд. Усмон(р) Абдуллоҳ ибни Омир-

амири Басраро бо лашкари азиме барои сарқўб кардани онҳо ба он сў фиристонд. Абдуллоҳ дар Марв, Нишопур, Ҳирот ва чандин маҳалли дигар бо онҳо ҷангид ва онҳоро шикаст дод ва маҷбур ба таслим ва итоъат ва пардохти ҷизя кард. Инчунин мардуми навоҳии дигаре аз Ирон аз қабили Тахористон, Истаҳр, Балуч, Табаристон, Гургон, Толиқон, Сиистон, Истароин ва Кирмон алайҳи давлати Ислон қиём карданд, Усмон (р) тавонист тамоми ин диёрро ба зудӣ ба василаи сардорони вафодораш, аз қабили Усмон ибни Аббуос, Сайид ибни Ос ва амсоли онҳо тасхир кунад ва ин аҳдшиканонро ба зери фармони худ бикашад ва хироч ва ҷизяи давлатӣ аз онҳо боз гирад.

Чунонки мебинем, Усмон (р) хеле зуд ба ҳисоби ошўбгарон дар Ирон расид ва онҳоро сарқўб ва маҷбур ба таслим ва итоъат ва пардохти ҷизя ва хироч кард ва дар ҳама ҷои Ирон ба осонӣ тасаллут ёфт ва ба ҷои ноамнӣ ва ошўб низом ва оромиш барқарор гардид.

ФУТУҲОТИ ҶАДИДИ УСМОН (Р)

Амр ибни Ос дар соли 21-и ҳиҷрӣ пас аз тасаллут бар саросари кишвари Миср дар замони хилофати Умар

ибни Хаттоб (р) шаҳри Барқаро дар Либия, ки дар самти ғарбии Миср воқеъ аст, бо сулҳ гирифт. Дар соли 22-и ҳиҷрӣ Троблуси ғарбино низ тасарруф кард. Сипас Амр ибни Ос дар замони хилофати Усмон (р) яке аз сардорони хирадманди лашкари Мисрро бо номи Нофеъ ибни Абдулқайси Фаҳрӣ ба сӯйи сарзамини Нуба **(минтақае миёни Асвон ва Судон, ки дар соҳили Нил воқеъ аст)** фиристод ва он навоҳиро тасхир кард. Бо анҷоми ин кор марзҳои ғарбии Мисрро мустаҳкам ва роҳро барои фатҳ ва тасхири Африқо аз марзи ғарбии Миср боз кард.

Ӯ мехост иқдом ба ҳамла намояд, вале фурсати ин кор аз дасташ рафт ва маҷоли онро наёфт. Зеро чунон ки гуфтем Усмон (р) ўро аз аморати Миср маъзул кард ва Абдуллоҳ ибни Саъд ибни Абусарҳ-бародари разоии (ширхӯраи) худро ба ҷои ӯ таъйин кард.

Абдуллоҳ ибни Саъд, ки аз нақшаи Амр ибни Ос огоҳ буд, мехост даст ба ин кор бизанад, вале натавонист. Зеро чунонки гузашт, давлати Рум бар бандари муҳими тичорӣ ва низомии Искандария даст ёфт ва авзои Миср ба ҳадде хатарнок шуд, ки идораи умури дохилӣ ва дифоъ аз Миср барои Абдуллоҳ мушкил гардид, то чи расад ба ин ки битавонад даст андар кори ҳамла ба хориҷ бошад. Гуфтем, ки Амр ибни Ос-ин сардори

бузург ба дастури Усмон (р) ба Миср омад ва боз дасти румиёро аз хоки Миср қатъ кард ва қудрате ба императори Рум нишон дод, ки барои ӯ дарси ибрате бошад, то ҳам ӯ ва ҳам дигарон чашми тамаъ ба ин диёр наандозанд.

Акнун вақти муносибе ба даст омад, то Абдуллоҳ ибни Саъд ин корашро барои фатҳи Африқо шурӯъ кунад, вале чун сокинони сарзамини Африқо, махсусан қабоили Барбар мардуми силаҳшӯр ва ҷанговарони шучоъ буданд ва гузашта аз ин Африқо таҳти ҳимояи давлати Рум буд ва фатҳи ба он ҷо аввалин фатҳи муҳиме буд, ки Абдуллоҳ дар айёми амораташ шурӯъ мекард, лозим дид қабл аз шурӯъ ба ин кор аз Усмон (р) иҷоза ва кӯмак бихоҳад ва амалан низ аз ӯ кӯмак хост.

Усмон (р) пас аз машварат бо асҳоби бузурги Расулуллоҳ (с) ва бо мувофиқати онҳо фармони фатҳро содир кард ва лашкаре, ки шуморае аз бузургони саҳобаи киром аз ҷумла Абдуллоҳ ибни Аббос дар байни онҳо буданд, ба кӯмаки Абдуллоҳ ибни Саъд фиристод. Чунон ки Фариди Ваҷдӣ дар «Доиратулмаориф» (ҷ.6, с.158) менависад: «*Ҳазрати Ҳасан, Ҳусайн, Абдуллоҳ ибни Умар, Абдуллоҳ ибни Амр ибни Ос ва Абдуллоҳ ибни Чаъфар низ дар ин лашкар буданд*».

Ҳамин ки фармони ҳамла ба дасти Абдуллоҳ ибни Саъд расид, бо лашкари мавҷуд дар Миср ва сипоҳи имдодии Мадина фавран ба сӯйи Африқо ҳаракат кард ва дар маҳалле ба фосилаи як шабонарӯз бо шаҳри Сабитла-пойтахти Барбар бо душман рӯ ба рӯ ва дар ҳамон ҷо ҷанг шуруъ гардид.

Чун муддате гузашт ва хабаре аз кори Абдуллоҳ ибни Саъд дар ин ҷабҳа ба Мадина нарасид. Усмон (р) ки дар интизори натиҷаи кори ӯ рӯзшуморӣ мекард, Абдуллоҳ ибни Зубайр, хоҳарзодаи Оиша (р)-ро, ки ҷавони шуҷоъ ва дар фунуни ҷангӣ моҳир ва басир буд бо гурӯҳи дигар ба он ҷо фиристод, то авзои ин ҷангро баррасӣ кунад ва ӯро аз ҷараёни кор огоҳ созад.

Абдуллоҳ ибни Зубайр пас аз расидан ба маҳал мебинад, ки бо он ки муддати нисбатан зиёде гузаштааст, вале мусалмонон пешрафти ҷашмгире накардаанд ва кори Абдуллоҳ ибни Саъдро наменвисандад.

Зеро тарзи кораш дар ин муддат чунин буда, ки ҳар рӯз аз субҳ то зӯҳр бо душман меҷангид ва пас аз он ду тараф то субҳи фардо даст аз ҷанг кашида, ором мегирифтанд ва истироҳат мекарданд.

Маълум аст, ки ин равия ба душмане, ки шуморааш зиёд бошад фурсат медиҳад, то ба сарбозони хастакораш ҳар рӯз истироҳат диҳад, гурӯҳи тозанафсеро, ки рӯзи

қабл истироҳат кардааст, ба майдон оварад. Вале барои мусалмонон, ки иддаи онҳо нисбат ба душман хеле кам буд, имкони чунин коре набуд.

Абдуллоҳ ибни Зубайр пас аз баррасии комили авзоъи ҳар ду ҷабҳа ба Абдуллоҳ ибни Саъд мегӯяд:

- Бо ин вазъе, ки ман мебинам кори мо бо душман ба тӯл меанҷомад. Хусусан, ки онҳо дар сарзамини худ ба сар мебаранд ва мададҳои кофӣ ба онҳо мерасад. Мо аз маркази худ дурем ва наметавонем талафоти ҷангии худро ба осонӣ ва ба сурате, ки лозимаи ҷанг аст, ҷуброн кунем. Ба Абдуллоҳ ибни Саъд пешниҳод мекунад, ки лашкарашро ба ду гурӯҳ тақсим кунад, то гурӯҳе аз субҳ то зӯҳр ворида корзор шаванд. Сипас ин гурӯҳ даст аз ҷанг бикашад ва истироҳат кунанд ва гурӯҳи дигаре, ки то зӯҳр истироҳат карданд аз зӯҳр то шаб бичанганд, то ба ин тарз ҳам ҷанг дар тӯли рӯз идома меёбад ва фурсати истироҳатро аз душман бигирад ва ҳама ду гурӯҳи лашкари мусалмонон ба навбат бичанганд ва бо навбат истироҳат кунанд ва ҳамеша сарбозони тозанафас ва аспҳои истироҳат кардари, ки дар ихтиёр доранд ба майдон биоваранд.

Абдуллоҳ ибни Саъд пас аз машварат бо асҳоби бузурги Расулulloҳ (с), назари Абдуллоҳ ибни Зубайро қабул мекунад ва фармондеҳӣ ва роҳбарии лашкарашро

ба ӯ месупорад, то ин нақшаро, ки худааш тарҳ кардааст, ба кор бибарад.

Абдуллоҳ ибни Зубайр фармондеҳии лашкарро ба даст мегирад ва лашкарро ба ду гурӯҳ тақсим ва як гурӯҳ дар аввали рӯз ба майдони корзор мекашад, ки то зӯҳр бо душман бичанганд. Душман хост тибқи маъмули рӯзҳои гузашта даст аз ҷанг бикашад ва барои истироҳат ба урдугоҳи худ бозгардад, Абдуллоҳ ибни Зубайр ба онҳо имкон надод ва ба ҷанг бо онҳо идома дод, то онҳоро хеле хаста ва нотавон кунад ва боз чун муддате бо онҳо ҷангид дар ҳоле ки ба хубӣ нотавон шуда буданд, даст аз ҷанг кашид ва тарафайн ба урдугоҳи худ бозгаштанд. Вале ҳамин, ки лашкари душман ба урдугоҳи худ расид ва ба истироҳат пардохт, Абдуллоҳ ибни Зубайр он гурӯҳ аз сипоҳи мусалмононро, ки то ин вақт истироҳат карда буданд ва тозанафас буданд ба майдон овард ва такбиргӯён бар урдугоҳи душман, ки ғофилгир ва хаста буд, ҳамла карданд.

Чун ҳам размандагон ва ҳам аспҳои ин гурӯҳи мусалмонони тозанафас ва мустаъиди корзор буданд, душманро ғофилгир карданд. Вақте бар сари онҳо рехтанд, ки тавоноии худро аз даст дода буданд, аслиҳаро аз худ ҷудо сохта буданд ва истироҳат мекарданд.

Онҳоро дар ҳамон ҳамлаи аввал то он ҷо шикаст доданд, ки урдугоҳашонро тасхир ва ҷойгоҳи аслиҳа ва захираҳои онҳоро ишғол карданд ва ба ҳадде аслиҳа дар онҳо ба кор бурданд, ки ҷуз иддаи каме чон бадар набурданд. Фармондеҳ ва роҳбарашон ба номи Гаригур, ки дар пушти ҷабҳа фармон меод, ба дасти худӣ Абдуллоҳ ибни Зубайр ба қатл расид. Духтараш асир шуд ва боқимондаи душман, ки муваффақ ба фирор шуданд, худро ба шаҳри Сабитла- пойтахти Барбар расониданд ва дар дохили шаҳр қалъанишин шуданд. Абдуллоҳ ибни Зубайр қабл аз ин ки аз ҷое ба ин шаҳр кўмак бирасад, онро дар муҳосира гирифт ва муваффақ шуд онро ба унвони сулҳ тасхир кунад. Мусалмонон дар ин ҷанг дар асари нақша ва роҳбарии Абдуллоҳ ибни Зубайр пирӯз шуданд ва ғанимати зиёде ба даст оварданд, то ҷое, ки гуфта шуда саҳми ҳар як аз саворагон, ки дар ҷанг беш аз пиёда кор мекунанд, се ҳазор динори тилло ва саҳми ҳар як пиёда як ҳазор динор буд.

Абдуллоҳ ибни Зубайр бо як панҷуми ғаниматҳо ва духтари Гаригур-подшоҳ ва фармондеҳи мақтули сипоҳи душман ба Мадина боз гашт. Ин фатҳи муҳим ва тасхири шаҳри Сабитларо, ки яке аз марказҳои таҳти нуфузи императори Рум буд, ба Усмон (р) башорат дод.

Чунонки гуфтем, Абдуллоҳ ибни Зубайр тактикаи ҷангии Абдуллоҳ ибни Саъдро дар ин ҷанг написаниед ва нақшаи комилан дурусте тарҳ намуд ва тавре ба кораш бурд, ки мусалмонон бо як ҳучуми ногаҳонӣ бар душманашон пирӯз шуданд.

Вале Ибни Касир дар таърихи худ «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» сабаби пирӯзии мусалмононро дар ин ҷанг чизи дигар зикр кардааст⁴.

Абдуллоҳ ибни Саъд пас аз фатҳи Сабитла, гурӯҳҳои лашкарашро дар ин сарзамин, ки ба кулӣ аз қудрати низомӣ соқит шуда буд, ба ин сӯ ва он сӯ ҳаракат дод ва то ҷое ба номи Қафса яке аз шаҳрҳои бузурги Тунис расид ва онро гирифт. Охири паноҳгоҳи низомии онҳоро ба номи «**Аҷам**» дар муҳосира гирифт ва лашкари ниғаҳбони шаҳр, ки тарснок шуда буд ва қудрати кофӣ барои дифоъ надошт, ба ночор бо Абдуллоҳ ибни Саъд сулҳ кард ва таслим шуд. Бо суқути ин лашкар Абдуллоҳ ибни Саъд бар тамоми сарзамини Африқои барбарнишин тасаллут ёфт ва аз барбарҳо аҳднома гирифт, ки солиёна ду миллиёну яксаду панҷоҳ ҳазор динар тилло чизя, яъне молиёти сарона ба давлати

⁴ Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ. 7, с.152.

Ислом бипардозанд ва ин маблағро бобати соли аввал аз онҳо гирифт.

ФАТҲИ АНДАЛУС (ИСПОНИЁ)

Усмон(р) пас аз фатҳи Африқо фавран ба ду нафар аз сардорони доно ва далераш ба номҳои Абдуллоҳ ибни Қайс ва Абдуллоҳ ибни Нофеъ ибни Хусайн фармон дод, ки аз Африқо ба Андалус (Испониё) аз тариқи баҳр раҳсипор ва он ҷоро фатҳ кунанд. Дар қисмате аз фармонаш чунин нигошт:

«Шаҳри азими Константиния-маркази императори Руми Шарқиро фақат аз хоки Андалус метавон гирифт, агар шумо акнун бар Андалус тасаллут ёбед, роҳро барои лашкари Ислом, ки баъдан ба ин шаҳр рафта, онро фатҳ мекунанд, боз ва осон мекунед. Шумо дар савоби ин кор саҳим ва шарики онҳо хоҳед буд».

Ин ду нафар фармондеҳи варзида бо иддаи кофӣ аз размандағони кордидаи араб ва барбарҳои Африқо аз он ҷо аз роҳи баҳр ҳаракат карданд. Қисмате аз Андалусро бо нерӯи низомӣ аз дасти амирони масеҳӣ гирифтанд ва ба он чи Усмон (р) умед дошт ва аз онҳо хоста буд ҷомаи амал пушониданд.

ФАТҲИ ҚИБРИС⁵

Муъовия ибни Абусуфён дар замони Умар ибни Хаттоб(р) аморати Шомро дошт, мехост ҷазираи Қибрисро, ки таҳти ҳимояи давлати Рум буд бигирад. ӯ аз ҳазрати Умар иҷозаи фатҳи он чоро хост, вале чун давлати Ислом дар он ҳангом киштии кофӣ ва қувваи баҳрии комил надошт, Умар (р) маслиҳат наид, ки мусалмонро дар хатари ҷанги баҳрӣ андозад, аз ин хотир бо пешниҳоди Муъовия (р) мувофиқат накард.

Чун ин ҷазираи ҳосилхез яке аз марказҳои муҳими тичорӣ ва таҳти ҳимояи давлати Рум буд, ин давлат дар ивази маблағи ҳафт ҳазор динар тилло, ки ҳарсола аз онҳо боқ мегирӣфт, аҳд карда буд, ки ин ҷазираро муҳофизат намояд ва аз ҳамлаи ҳар душмане ҷилав гирад.

Аз ин рӯ, ҳам ба мучиби он аҳднома ва ҳам барои ҳифзи манофеъи иқтисодӣ ва бақои нуфузи сиёсии худ мусалламан аз ин ҷазира дифоъ хоҳанд кард. Бо ин ҳол

⁵ Қибрис (Кипр) ҷазирае аст ба масоҳати 9251 километри мураббаъ воқеъ дар шарқи баҳри Миёназамин байни Сурия ва Туркия. Марказаш Никозия. Давлати Англис соли 1878 ин ҷазираро истило кард ва соли 1959 соҳибистиклол гардид.

маълум буд, ки тасаллоти мусалмонон бар ин ҷазира кори саҳл ва осоне нест.

Аз ин рӯ, Усмон (р) низ монанди Умар (р) салоҳ надид даст ба ин кор бизанад, ки мусалмонон аз пеш рӯ ба рӯ бо душмани дохилии ҷазира ва аз пушти сар мавриди ҳамлаи сипоҳи давлати Рум қарор бигиранд.

Вале Муъовия (р), ки боварӣ дошт метавонад аз ўҳдаи ин кор барояд, то он ҷо барои ин кор исрор варзид, ки Усмон (р) розӣ шуд ва иҷоза дод, вале шарт кард, ки Муъовия (р) ҳеч касро дар ин кори муҳим маҷбур накунад ва сипоҳе фароҳам намояд аз мардуме, ки бо майл ва рағбат ҳозир ва довталаб бошанд. Ин аст қисмате аз айни иборати фармони Усмон (р), ки меғӯяд:

- На мустақиман мардумро барои ин ҷанг интиҳоб кун ва на онҳоро ба василаи қуръакашӣ ба кор гир. Онҳоро ба ихтиёри худашон вогузор, то ҳар кас ба ихтиёр ва майли худаш ҳозир шавад, ўро муҳайё ва равона кун.

Ба маҳзи ин ки Муъовия ин иҷозаро аз Усмон (р) гирифт, нақшаи корро фароҳам ва бо риояти мундариҷоти фармони Усмон (р), лашкари азиме, ки ҷамоате аз асҳоби Расулulloҳ (с) аз қабиле Убода ибни Сомит, Абудардо, Абузари Ғифорӣ, Шаддод ибни Авси Ансорӣ ва Миқдод ибни Асвад дар байни онҳо буданд,

мухайё кард ва фармондеҳии баҳрии ин лашкарро ба Абдуллоҳ ибни Қайс дод ва худи Муъовия бо ин лашкар аз Шом ба сӯйи Қибрис ба ҳаракат даромад. Абдуллоҳ ибни Саъд ибни Абусарҳ амири Миср низ ба амри Усмон (р) бо лашкари Миср барои кӯмак ба Муъовия аз Миср (бандари Искандария) ҳаракат кард. Ин ду лашкар тибқи ваъдаи қаблӣ дар наздикии ҷазираи Қибрис ба ҳам пайвастанд ва бо ҳам ба ҷазира по ниҳоданд.

Чун аҳли ҷазира ва давлати Рум ғофилгир шуда буданд, кори Муъовия осон шуд ва бо сулҳ бо фармонравои ҷазира хотима ёфт ба ин шарт:

1. Солона ҳафт ҳазор динор тилло ҷизя ба давлати Ислон бипардозад ва мусалмонон дигар коре ба ин ҷазира надошта бошанд ва дар ихтиёри худи аҳли ҷазира бошад.

2. Мусалмонон ўҳдадори дифоъ аз ҷазира дар муқобили ҳар душмане, ки ба ҷазира ҳамла кунад, набошанд.

3. Агар аҳли ҷазира хоҳанд, ҳамон маблағи пулиро, ки қаблан ба давлати Рум боҷ медоданд, боз ҳам бипардозанд, мусалмонон монеъи онҳо нашаванд.

4. Агар давлати Рум дар садади ҳамла ба мусалмонон бишавад, аҳли ҷазира вазифадоранд, мусалмононро фавран аз ин амр огоҳ созанд.

5. Мусалмонон ҳақ дошта бошанд, ки аз ин ҷазира ба ҳар ҷое бихоҳанд лашкар бикашанд.

6. Гурӯҳи хурде аз мусалмонон барои дарёфти иттилоёт дар ин ҷазира бошанд. Аҳли ҷазира ўҳдадоранд онҳоро муҳофизат ва дар касби иттилоёт ба онҳо ҳамроҳӣ ва кумак намоянд, яъне ин ҷазира пойгоҳи низомӣ ва қароргоҳи иттилоёти низомии мусалмонон бошад.

Мусалмонон бо ин сулҳ, ки фатҳи муҳиме буд ва бидуни ҷанг ва бидуни талафот ба даст омад, бо гирифтани ҳафт ҳазор динор ҷизя ва хирочи соли аввал бозгаштанд.

Ибни Касир мегӯяд:

«Ин сулҳ пас аз ҷанги сахте, ки байни мусалмонон ва аҳли ҷазира ба миён омад сурат гирифт. Мусалмонон ганиматҳои зиёде дар ин ҷанг ба даст оварданд»⁶.

Ибни Асир менависад:

«Тарафайн қабл аз шурӯъ ба ҷанг бо ҳам музокира ва бидуни ҷанг тибқи шарте, ки зикр кардем, бо ҳам сулҳ карданд»⁷.

Зоҳиран, ривояти Ибни Асир саҳеҳ ба назар мерасад. Зеро возеҳ аст, ки мусалмонон ин ҷазираро тибқи

⁶ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ.7,с.152.

⁷ Ибни Асир. Ал-комил.

талаботи ҷангӣ дар ҳамон лаҳзаи аввал дар муҳосира гирифтанд ва онро аз дунёи хориҷ қатъ карданд. Чун аҳли ҷазира ғофилгир ва аз расидани ҳар гуна кӯмак ва имдоде аз хориҷ маъюс шуданд ва ниғаҳбонони ҷазира он қадар қавӣ набуданд, ки аз ўҳдаи дифоъ дар муқобили лашкари азими Ислом бароянд, бинобарин салоҳ надиданд худро дар хатари ҷанги бенатича андозанд. Аз ин рӯ, ба ночор бо мусалмонон сулҳ карданд.

Дар ин ҷо ин савол пеш меояд, ки дар сурате, давлати Рум, чунонки гуфтем, барои дифоъ аз Қибрис солиёна аз аҳоли боҷ мегирифт, пас чаро хангоми ҳамлаи мусалмонон ба ночор ба сулҳ бо мусалмонон розӣ шуд?

Муъовия ба хубӣ медонист ки агар ба ҷазира битозад, давлати Рум барои ҳифзи манфиатҳои моддӣ ва масолеҳи сиёсии худ ба кӯмаки ҷазира мешитобад. Аз ин хотир, нақшаи кори худро моҳирона ва махфӣ фароҳам кард. Ҳамла ба ҷазираро хеле зуд анҷом дод. Аҳли ҷазира вақте аз қораш огоҳ шуданд, ки аз ҳар сӯй дар муҳосираи лашкари Ислом қарор гирифта буданд. Давлати Рум низ вақте аз кори Муъовия огоҳ шуд, ки фурсати ҳар коре аз дасташ берун рафта буд. Ба назари ман агар давлати Рум аз кори Муъовия иттилоъ меёфт ва

фурсати дифоъ аз ҷазираро медошт, боз ҳам ба қўмаки ҷазира намешитофт. Зеро чунонки нигоштем, қабл аз ин воқеъа дар ҳодисаи Искандария сипоҳи Рум то он ҷо аз дасти мусалмонон ба фармондеҳии сарлашқари азими Ислон-Амр ибни Ос шикаст хӯрд, ки Имонуил-фармондеҳи кордони румӣ бо қисмати азими сипоҳаш ба қатл расиданд.

Низ дере нагузашта буд, ки ҷанги сахте, ки байни сипоҳи Рум таҳти фармондеҳи сардори номии румӣ ба номи Мавриён аз як тараф ва лашқари Ислон ба роҳбарӣ ва қиёдати Валид ибни Уқба ва Ҳабиб ибни Маслама аз тарафи дигар, дар аввалҳои хоки аслии Рум дар гирифт, сипоҳи Рум шикасти сахте аз дасти лашқари Ислон хӯрд ва Мавриён бо иддаи зиёде аз сипоҳаш ба дасти мусалмонон кушта шуд.

Бинобар ин, Констатин-императори Рум салоҳ намедид лашқари Румро боз ҳам дар хатари ҷанг бо ҳамон мусалмононе андозад, ки чанде қабл дар ду арсаи ҷанг аз дасти онҳо зарбате хӯрдаанд, ки ҳанӯз тарсаш аз қалби Константин нарафтааст.

Пирӯзии зотусаворӣ

Чунонки нигоштем, мусалмонон дар замони хилофати Усмон (р) бар ҷазираи Қибрис аз тариқи сулҳ даст ёфтанд. Тибқи шарте, ки бо аҳоли ба имзо расонданд ин ҷазираро пойгоҳи низомии худ қарор доданд. Ҳамчунин нуфузи низомӣ ва сиёсии худро то он ҷо густариш доданд, ки аз як тараф то марзи ғарбии Марокаш расиданд ва аз тарафи дигар бар қисмате аз хоки Андалус (Испониё) даст ёфтанд ва ба нимҷазирае, ки акнун Ҷабалу Ториқ номида мешавад наздик шуданд. Ин нуқта аз нигоҳи стратежик хеле муҳим аст ва тасаллут бар ин ҷо, яъне бар тамоми Испониё ба ҳисоб меравад.

Мусалмонон бе нақша ва бидуни ҳадаф нуфузашонро тавсия надоданд, балки бо ин иқдоми низомӣ бе шак Руми Шарқиро аз тарафи Марокаш, Қибрис ва Руми Ғарбӣ (Итолиё) аз самти Испониё дар муҳосираи иқтисодӣ ва низомӣ андохтанд ва ба ин сон давлати Рум дар хатари ҳамлаи мусалмонон қарор гирифт. Онҳо акнун метавонанд ба осонӣ ба ин кишвар битозанд ва чангро дар дохили қаламрави имперотури Руми бузург ба роҳ андозанд.

Ростӣ, оё Усмон (р) бо ин иқдоми низомӣ мехост нақшаи корро фароҳам ва ба хоки аслии Рум ҳамла кунад ва тоҷу тахти императори бузурги Румро дар ҳам бикӯбад ва биандозад?

Ба назари ман посухи ин пурсиш мусбат аст. Магар на ин аст, ки Усмон (р) ба тавре, ки охиран гузашт, дар фармоне, ки барои фатҳи Андалус ба фармондеҳонаш навишт, сареҳан фармуд:

«Шаҳри Қунстантаня (пойтахти Руми Шарқӣ)-ро фақат аз хоки Андалус метавон гирифт. Агар шумо акнун бар Андалус тасаллут ёбед, роҳро барои лашкари ҳукумати Ислон, ки пас аз ин ба фатҳи шаҳр меравад, осон мекунед».

Аз ин фармон ба таври васеъ фаҳмидем, ки Усмон (р) ба таври ҷиддӣ мехост ба пойтахти Рум лашкар кашад ва онро фатҳ кунад ва сипас бар тамоми хоки Рум тасаллут ёбад. Ин дастур ва он иқдом барои ҳамин кор буд.

Дар моҷарои фатҳи Қибрис хондем, ки мусалмонон ин ҷазираро пойгоҳи низомии худ қарор доданд, то аз он ҷо ба ҳар ҷо, ки бихоҳанд лашкар бифиристанд. Ин матлаб яке аз шартҳои сулҳи онҳо бо аҳолии ҷазира буд. Бе шубҳа ин амр низ яке аз иқдоми Усмон (р) барои фатҳи хоки аслии Рум буд.

Агар Усмон (р) дар ин шароит ба хоки Рум ҳамла мекард, бе шак мувафқ мешуд, зеро чунонки дар

таърихи «Шайхайн» навиштем ва ба тавре, ки дар ин китоб ахиран гуфтем, дар ҳар майдони ҷангӣ, чи дар Шом (Сурия, Фаластин ва Урдун) ва чи дар Миср давраи Умар (р) ва низ охиран дар давраи Усмон (р) дар Искандария ва дар марзи Рум, дар ҳар ҷо, ки байни мусалмонон ва румиён ҷанг даргирифт, мусалмонон бар румиён пирӯз шуданд ва румиён, чи муҳочим буданд ва чи мудофеъ, ҷуз шикасти гарон баҳрае аз корашон нагирифтанд. Акнун ҳам бе шак агар Усмон (р) ҳамла мекард, пирӯз мегашт ва ба мақсадаш мерасид, вале ҷунонки ба тафсил баён мешавад, ихтилофоти дохилии мусалмонон монеъи ин кор гардид ва ба таври кулӣ ҷараёни футуҳоти исломиро мутаваққиф ва масири таърихи Исломо дигаргун сохт.

Беҳтари ҳол гӯё Константин-писари Ҳераклус, ки пас аз ғавти падараш бар тахти имперотурии Рум нишаста буд, аз ин ки мусалмонон то охири марзи Марокаш пеш омаданд ва аз сӯи дигар ба Ҷабалу Ториқ наздик шуданд ва Румро дар хатар андохтанд, ба ваҳшат афтада ҷиддан ба фикри чора меафтад, то мусалмононро аз ин ҳудуд биронад ё ақаллан онҳоро дар ҳамин ҷойҳо, ки расидаанд мутаваққиф созад, ки беш аз ин пеш қадам нагузоранд, варна ба қаламрави Рум ҳамла хоҳанд кард.

Чӣ коре аз дасти Константин дар ин бора меояд? Оё аз мусалмонон тақозои сулҳ намояд? На хайр, ин кор барои давлати Руми бузург, ки қарнҳо бар қисмати азиме аз ҷаҳон ҳукумат мекард, дар назари ҷаҳониён ва ҳатто дар назари худӣ румиён баднамо ва зишт буд. Махсусан сулҳ бо қавми арабе, ки дар гузашта дар назари халқи ҷаҳон беарзиш буданд ва гузашта аз ин агар фарзан Константин ин зиштиро барои буридани вақт таҳаммул мекард ва дасти сулҳ ба сӯи мусалмонон пеш мебард, оё мусалмонон дасташро ба унвони сулҳ мефишурданд? Ҳаргиз! Зеро мусалмонон, ки дар ҳама ҷо бар Рум пирӯз шудаанд ва акнун сармасти он пирӯзиҳо ҳастанд, ҳозир ба сулҳ нахоҳанд шуд. Нақшаи худро, ки барои фатҳи мамлакати Рум кашида буданд, барҳам намезаданд ва аз кишваре, ки барои онҳо чашмаки таслим мезанад, чашм намепушанд, то кори худро ба сулҳ хотима диҳанд ва он ҳам сулҳе, ки ба он итминон надоштанд, чунки шояд барои гузаронидани вақт бошад.

Бинобар ин, барои Константин роҳе набуд ҷуз ҷанг, ки ё сипоҳи Рум ба эҳтимоли хеле заъиф бар мусалмонон пирӯз шаванд ё мардона дар майдони ҷанг ҷон ба ҷонофарин бидиҳанд.

Таърих меғӯяд:

- Константин ҳамин роҳи дуввумро ихтиёр кард, вале бо тағйири тактикаи ҷанг. Зеро ӯ яқин дошт, ки агар гурӯҳҳо боз дар хушкӣ бо мусалмонон бичанганд, бе шак монанди гузаштаҳо шикаст хоҳанд хӯрд.

Пас ин бор бояд ҷанги баҳрӣ ба роҳ андозанд ва бо онҳо дар об бичанганд, то шояд аз ин роҳ ба пирӯзӣ бирасанд. Зеро мусалмонон киштӣ ва абзори ҷангии баҳрӣ, аз қабиле асбоби оташфишони нафтиро, ки дар он замон дар ҷангҳои баҳрӣ ба кор мерафт, ба ҳадди кофӣ надоштанд. Дар кори баҳрнавардӣ ва киштиронӣ ва ҷанги баҳрӣ низ ба андозаи румиён маҳорат надоштанд.

Константин ба ин манзур тибқи навиштаи Ибни Касир панҷсад киштӣ таҳия ва бо лашкари зиёде, ки худи ӯ онҳоро фармондеҳӣ мекард, ба тарафи обҳои Искандария ба ҳаракат мебарояд.

Абдуллоҳ ибни Саъд ибни Абусарҳ-амири Миср ба василаи ҷосусонаш, ки ба эҳтимоли қавӣ қибтиҳо буданд, аз кори Константин огоҳ мешавад ва феврал бо дусад киштӣ барои муқобила бо румиҳо аз соҳили Искандария ба ҳаракат меояд ва дар Баҳри Сафед (Баҳри Миёназамин) ба фосилаи каме аз бандари Искандария ба румиҳо мерасад, чун шаб буд, тарафайн аҳд мекунанд,

ки то субҳ аз якдигар дар амон бошанд ва дар аввали рӯз ба ҳам битозанд.

Мусалмонон қабл аз оғози ҷанг ба румиён пешниҳод мекунанд, то ҳар ду тараф дар хушкӣ пиёда шаванд ва дар замин бо ҳам бичанганд, вале румиён, ки ҷангҳои арабро дар хушкӣ дида буданд ва махсусан барои ҷанги баҳрӣ омада буданд, яксадо ба овози баланд ҷавоб доданд: баҳр, баҳр ба умеди ин, ки чун мусалмонон дар ҷанги баҳрӣ таҷриба надоранд, шикаст бихӯранд. Дар ин ҷо байни ду лашкари Рум ва Араб, ки чи аз нигоҳи шумора ва чи аз нигоҳи лавозимот ва навъи аслиҳа, захира ва киштӣ ва чи аз нигоҳи маҳорати ҷанги баҳрӣ қобили муқоиса бо якдигар набуданд, ҷанги сахте дармегирад.

Гарчи дар оғози ҷанг талафоти бисёр зиёде пас аз ҷангҳои гузашта аз румиҳои варзида ба мусалмонон расид ва зоҳиран бояд шикаст меҳӯрданд, вале дар ин набард низ монанди набардҳои дигар дил ба Худо бастанд ва фатҳ ва зафарро аз даргоҳи муқаддасаш хостанд. Дар асари шучоъати фармондеҳон ва бо сабр ва суботе, ки сарбозони мусалмонон аз худ гузашта, нишон доданд тӯле накашид, ки бар лашкари Рум ғолиб шуданд ва ба ҳадде талафоти зиёде бар онҳо ворид карданд, ки ба қавли таърихнависони ҳақбин, баҳр ранги

хун ба худ гирифт ва иддаи каме аз онҳо, ки боқӣ монда буданд ва тавони муқовимат надоштанд ва худи Константин, ки маҷрӯҳ шуда буд фирор карданд ва ба сӯи Рум гурехтанд ва Абдуллоҳ ибни Саъд бо парчами пирузӣ ба пойгоҳи хеш боз гашт. Ибни Асир дар «**Ал-Комил**» менависад:

-«Константин ва бозмондагони лашкараш дар ҳини баргаштанашон ба сарзамини Рум ба бандари Сақалия¹, (Сисилия), ки ба Рум тобеъ буд мерасад. Дар ин ҷо таваққуф мекунанд, то чанде биосоянд. Румиёни муқими ин ҷазира, ки аз ин воқеъа хабардор шуда буданд ва дар гаму андӯҳ фуру рафта буданд, ўро маломат ва сарзаниш мекунанд ва мегўянд:

*- Ту бо ин кори худ дини насрониятро дар хатар андохтӣ ва мардони размандаи Румро то ҷое ба боди фано додӣ, ки акнун агар арабҳо ба мо ҳамла кунанд касе надорем, ки аз онҳо ҷилав гирад. Ба хашм меоянд ва ўро ба қатл мерасонанд».*⁸

Қабл аз ин ки ба зикри ҳалқаи дигаре аз халқаҳои таърихи Усмон (р) бипардозем, дар ин ҷо воҷиб медонем

⁸ «**Ал-комил**», ҷ.3, саҳ.59. Сақалия (Сисилия) ҷазирае аст ба масоҳати 25708 км. Арабҳо соли 827 мелодӣ ба фармони Зиёдатуллоҳи Ағлабӣ- подшоҳи Кирвон ба он даст ёфтанд. Акнун ҷузъе аз Итолиё маҳсуб мешавад.

пиромуни фатҳи Андалус тавзеҳ диҳем ва шакку шубҳаеро, ки на эҳтимолан, балки яқинан барои хонандагони азиз пайдо мешавад, бизудоем.

Мо дар ин китоб навиштем, ки Абдуллоҳ ибни Қайс ва Абдуллоҳ ибни Нофeъ бо фармони Усмон ибни Аффон (р) қисмате аз хоки Испониёро гирифтанд. Ин матлаб дар аксари китобҳои таърихии мўътамади арабӣ зикр шудааст.

Вале он чи то кунун шунида будем ва он чи дар китобҳои таърихӣ омадааст, ин аст, ки Ториқ ибни Зиёд яке аз сардорони номии мусалмонон буд, ки ба Испониё ҳамла кард ва онро аз дасти амирони масеҳӣ гирифт. Аз ин ҷиҳат аст, ки нимҷазирае аз хоки Испониё воқеъ дар муқобили Танча ба номи ин сардори далер номгузорӣ шуда ва дар таърих ва ҷуғрофиёи қадим ва ҳадид чи Исломӣ ва чи аҷнабӣ ба ин нимҷазира гуфта шудааст Ҷабалу Ториқ ва бо мурури замон Ҷабалу ториқ ба Гибралтар табдил ёфт..

Чун ин ду ривояти таърихӣ ба зоҳир бо якдигар зиддият доранд, лозим дидем дар ин бора дақиқан таҳқиқ намоем, то маълум шавад кадом яке аз ин ду ривоят саҳеҳ ва кадомин нодуруст аст. Пас аз ҷустуҷӯ дар чандин китоби таърихии мўътамад ва доиратулмаъорифи арабӣ ба ин натиҷа расидем ки

байни ин ду ривоят зиддияте нест ва ҳар ду саҳеҳанд. Ба ин хотир, ки Абдуллоҳ ибни Қайс ва ҳамкораш дар соли 679-и мелодӣ (58 ҳиҷрӣ) ба фармони Усмон ибни Аффон (р) аз марзи Тунис ҳаракат ва аз Баҳри Сафед (Баҳри Миёназамин) убуру карда ва ба шимоли шарқии Испониё мерасанд ва бо қувваи низомӣ бар қисмате аз Испониё тасаллут меёбанд. Чунин маълум мешавад, ки ин ду Абдуллоҳ ба ҳамон қисмате, ки аз ин сарзамин гирифтанд, қонеъ шуда, салоҳ надиданд беш аз ин пеш раванд.

Зеро агар навоҳии дигареро фатҳ мекарданд, мебоист онҳоро идора ва муҳофизат кунанд. Дар ин сурат, бе шубҳа лашкари Ислон ба чандин гурӯҳ тақсим ва ҳар гурӯҳе дар ноҳияе мутамарказ мегардид ва ҳеҷ гурӯҳе наметавонист дар ноҳияи худаш мустақилан ба дафъи ҳамлаи эҳтимолии душман бипардозад.

Ҳеҷ гурӯҳе наметавонист ҳангоми зарурат ба кӯмаки гурӯҳҳои дигар биравад, зеро ноҳияи ихтисоси ӯ дар хатари ҳамла ва тасарруфи душман воқеъ мешуд. Аз ин хотир ба он чи аз ин сарзамин дар ҳамон футуҳоти аввал гирифтанд, қаноъат карданд.

Аммо Ториқ ибни Зиёд дар соли 743 мелодӣ (91 ҳиҷрӣ) яъне 64 сол баъд аз он ду Абдуллоҳ, ба фармони Валид ибни Абдумалик ибни Марвон-халифаи умавӣ аз

Марокаш ҳаракат намуд. Аз Танча убур кард ва дар чанубу шарқии нимҷазираи Испониё пиёда шуд. Ҷанг бо душман дар ҳамин ҷо шуруъ гардид ва ба тадриҷ пеш рафт ва бар тамоми хоки Испониё тасаллут ёфт.

Таърих мегӯяд: «Ториқ ибни Зиёд бо қувваи баҳрии дувоздаҳ ҳазор нафари худ, ки Мӯсо ибни Нусайр-волии Мағриб ба фармони Валид ибни Абдумалик дар ихтиёраш гузошт ва аксари онҳо аз қавми Барбар (аҳли Мағриб) ва иддаи камтар аз онҳо араб буданд дар хоки Испониё дар ноҳияе, ки акнун Ҷабалу Ториқ (Гибралтар) ном дорад, пиёда шуданд.

Фридриқ подшоҳи қавми гуд, ки сокини ин сарзамин буданд, хост сипоҳе барои пешгирӣ аз Ториқ ҳаракат диҳад, ки таърих шумораи онро зикр намекунад. Ин сипоҳ дар ҳамон бархӯрди аввал ба ҳадде аз Ториқ шикаст меҳурад ва торумор мегардад, ки ҷуз иддаи каме ҷон бадар намебаранд.

Ин ҷо аст, ки Фридриқ мефаҳмад, ки дар пешбини худ барои ҷилавгарӣ аз Ториқ иштибоҳ карда ва ҷанг бо Ториқ хеле мушкилтар аз он аст, ки то кунун тасаввур мекард. Аз ин хотир ҷиддан ба фикри чора меафтад. Лашкаре муташаккил аз сад ҳазор нафар омода мекунад. Худаш, ки марди мудаббир ва ҷанговаре буд, шахсан

фармондеҳии лашкарашро ба даст мегирад ва ба сӯйи Ториқ, ки пеш меомад, ҳаракат мекунад.

Чун Ториқ аз ҳаракати Фридриқ огоҳ мешавад худро бо сипоҳи дувоздаҳазорнафарии худ дар муқоиса бо лашкари анбӯҳи садҳазорнафарӣ ва мучаҳҳази Фридриқ ночиз медонад ва эҳсоси хатар мекунад, аммо ӯ ҷуз имон ва фидокорию фавқуллодда ва ташдиди амалиёти ҷангӣ илоҷе барои кораш намебинад.

Ториқ барои таҳқиқи ин амр фармон медиҳад, то тамоми киштиҳои ҷангии лашкарашро оташ зананд, то лашкарашро аз ақибнишинӣ дар муқобили ин душмани ғаддор, ба умеди ин, ки битавонанд бо ин киштиҳо фирор кунанд, ноумед ва маъюс кунанд ва наҷоти худро фақат дар ташдиди ҷанг бидонад.

Ҳамин ки тамоми киштиҳоро тўъмаи оташ мекунад ва аз байн мебарад дар байни лашкараш ба по меистад ва он нутқи таърихро эрод мекунад:

«Душман дар пеши рӯйи мост ва баҳр дар пушти сар. Инак, ҳар кадомро меҳоҳед интиҳоб кунед (яъне ё худро ба баҳр бизанед то яқинан гарқ ва ҳалок шавед, ё мардона бо душмане, ки дар пеши рӯйи доред бичангед, то ҳар тавр шуда ба пирӯзӣ бирасед ва наҷот ёбед».

Лашкари Ториқ аз шунидани ин хитоба ҷунонки гӯё аз ҳар даре ноумед аст ва мавҷудияти худро фақат дар

аслиҳа ва шучоъат медонад ба сӯйи душман пеш меравад. Дар аввали бархурд бо лашкари Фридрих ба тавре бар онҳо ҳамла мебаранд, ки тоби муқовиматро аз онҳо мегиранд ва онҳоро дар андак муддате саҳт шикаст медиҳанд. Худи Фридрих низ ба қатл мерасад. Барои наҷотёфтагони сипоҳи Фридрих ҷуз тақозои сулҳ ё таслими бе қайду шарт роҳе намонад. Ториқ бо тақозои сулҳи онҳо мувофиқат менамояд ва ба ин тарз байни тарафайн сулҳ мешавад, ки Испониёиҳо аслиҳа бар замин ниҳанд. Ториқ ба онҳо озодӣ ва имкони барпо доштани расму ойни диниашонро бидиҳад ва онҳоро дар ҳимояти давлати Ислон бигирад ва бо онҳо бо муҳаббат ва меҳрубонӣ рафтор намояд, ҷон ва молашонро дар амон бидорад.

Сипас Мӯсо ибни Насир-волии Мағриб бо сипоҳи дигаре ба кӯмаки Ториқ мешитобад ва дар Испониё пиёда мешавад ва ба иттифоқ бо Ториқ рӯй ба шимоли Испониё пеш меравад ва ноҳияи Кастил (Қастилия) ва дигар навоҳӣ ва минтақаҳои Испониёро фатҳ мекунад ва дасти ҳақимон ва амирони қавми гудро аз тамоми нимҷазираи Испониё ба қуллӣ қатъ мекунад.

Дар хотимаи ин матлаб бояд фаҳмид, ки Испониё нимҷазирае аст ба масоҳати 505000 километри мураббаъ воқеъ дар ҷанубу ғарбии Аврупо ва дар ҷуғрофияи

қадим шомили чандин иёлот (штат) буд, ки ҳар як иёлатро амири алоҳида идора мекард ба ин номҳои CASTILLA, ки арабҳо онро Қаштола меномиданд, ARAQON, ки аъроб онро Ароғун меномиданд, SBEYLIA ки арабҳо ба он Ишбилия ном ниҳода буданд, TOLEDO, ки дар ҷуғрофияи арабӣ ба он Тулай-тила гуфта шуда, MADRIS, ки дар ҳоли ҳозир маркази Испониё мебошад ва дар ҷуғрофияи арабӣ Мадрид номида шуда, GRENDE, ки дар ҷуғрофияи мусулмонон Ғарнота зикр шуда ва GORDOVA, ки мусулмонон ба он Қуртуба мегӯянд. Ин ҷо маҳалли курсии- ускуфи аъзами масеҳӣ буд ва пас аз ҷаҳати арабӣ маркази Испониё, маҳали воли ва қозиюлқузоти мусулмонон гардид, LEYON -Лион воқеъ дар ҷанубу шарқи хоки Фаронса дар канори наҳри Рун- RHONE ва ANDALUSIA, ки дар ҷуғрофияи арабӣ Андалус ном дорад ва чун ин иёлот ва ин ноҳия аз хоки Испониё хеле обод ва ҳосилхезтар аз бақияи навоҳи Испониё буд, мусулмонон ин исро барои қуллияи иёлоти он интихоб карданд ва тамоми хоки Испониёро Андалус номиданд ва ҳол он ки Андалус дар воқеъ номи яке аз иёлоти он буд.

Андалус (Испониё), то охири хилофати Умавиҳо дар дасти онҳо буд. Баъдан ба дасти Бани Аббос афтод.

Сипас Абдуррахмон ибни Муъовия ибни Хишом ибни Абдумалики Умави дар соли 752-и мелодӣ (138-и ҳичрӣ) онро аз дасти Бани Аббос хориҷ кард ва ба унвони аморати мустақили Қуртуба ба он истиқлол дод.

Баъдан ин мамлакат, яъне Испониё дар соли 1021-и мелодӣ қитъа-қитъа шуд ва ба давлатҳои хурди ба сурати подшоҳигарии алоҳидаи тахти ҳукми амирони араб даромад. Сипас дар асари ихтилоф ва ҷангҳои дохилӣ, ки байни амирони араб рух дод, амирони масеҳӣ дар соли 1212-и мелодӣ бар қисмати азими Испониё тасаллут ёфтанд ва ҳукумати мусулмонон дар Испониё фақат дар иёлати Ғарнота, то соли 1549-и мелодӣ (897 ҳичрӣ) боқӣ монд.

Фердинант-амири муқтадири масеҳӣ, ки қаблан Қаштолоро аз дасти мусулмонон гирифта буд, дар соли 1549 бо Изабелла-маликаи ноҳияи Ароғун, ки қаблан аз дасти мусулмонон хориҷ шуда буд, издивоҷ мекунад. Ин ду нафар мамлакати худро ба ҳам муттаҳид мекунад ва ду қувваи низомии онҳо бо якдигар васл мегардад ва ба як қудрати низомии муттаҳид мубаддал мешавад.

Фердинант дар ҳамин сол бо ин қувваи муттаҳиди муташаққили ҳаштодҳазорнафарӣ, ки аз қувваи худ ва аз қувваи ҳамсараш-маликаи Изабелла иборат буд, ба Ғарнота ҳамла кард ва онро аз дасти амир Абдуллоҳ

ибни Ҳасан гирифт ва бар тамоми иёлоти Испониё ба унвони як давлати мустақил салтанат кард.

Ривоёти таърихӣ дар бораи муддати ҳокимияти муслмонон дар Испониё мухталиф аст. Он чи пас аз таҳқиқ дар ин бора ба даст омад, ин аст, ки сарзамини Испониё 806 сол дар дасти муслмонон буд, ки 280 сол аз ин муддат таҳти султаи Умавиҳо (Бани Умая) будааст ва бақияи ин муддат таҳти ҳукми Аббосиҳо, Алавиҳо ва тоифаҳои дигар идора мешудааст. Беҳтарин назм ва ободӣ ва амнияти Испониё дар даврони ҳукумати Умавиён дар ин сарзамин будааст. Тибқи гуфтаи шоҳидони таърихӣ ва осоре, ки то ба ҳол дар Испониё боқӣ мондааст, тамаддуне, ки мусалмонон дар он ҷо ба вучуд оварданд, дар дунёи он рӯзгор бесобиқа будааст.

Агар ба тафсили ин матлаб бипардозем, гузашта аз ин ки тӯлонӣ хоҳад буд, хориҷ аз мавзӯи аслии ин китоб мебошад, хонадағони азизро ба мурочиат ба кутуби таърихӣ саҳеҳи дигар воғузур мекунем ва меравем, то ба зикри бақияи таърихи ҳазрати Усмон (р) бипардозем.

САР ЗАДАНИ ФИТНА ВА ОШЎБ

Дар китоби «**Шайхайн**» нигоштем, ки ҳазрати Умар (р) на танҳо Ироқро аз дасти давлати Ирон гирифт, балки ба василаи сардори далераш Саъд ибни Абуваққос ба хоки аслии Ирон ҳамла кард ва хеле зуд ба Мадоин-пойтахти Ирон даст ёфт ва тоҷу тахти 316 солаи силсилаи салотини Сосониро барбод дод. Пас аз он яқояк шаҳрҳои муҳими Иронро ба суръат фатҳ намуд ва қисмати азими қаламрави васеъи Ирони онрӯзаро гирифт ва бисоти салтанати ирониёнро аз ин сарзамин барчид.

Инчунин Умар (р) сарзаминҳои Миср ва Шом (Сурия, Фаластин ва Урдун)-ро, ки қарнҳо таҳти истеъмори давлати Рум буданд, ба василаи сардорони кордон ва шучоъаш, ба мисли Абуубайда ибни Ҷарроҳ, Холид ибни Валид ва Амр ибни Ос аз дасти он давлат гирифт ва дар қаламрави давлати Ислом қарор дод.

Аз ин рӯ, чунонки дар ҳамон китоб навиштем, душманони шикастхӯрда, ки натавонистанд аз роҳи ҷанг коре пеш баранд, роҳи эҷоди фитнаро баргузиданд, то битавонанд мусалмононро ба ҷони ҳам андозанд ва аз ин роҳ ба мақсади худ бирасанд. Барои расидан ба ҳамин ҳадаф буд, ки қабл аз ҳар коре халифаи мусалмонон Умар ибни Хаттоб (р)-ро, ки мушкили бузурги кори худ

медиданд ба қатл расонданд, то ба гумонашон дар корашон муваффақ шаванд.

Нақша ҳамин буд, вале маълум буд, ки ин кор, яъне ба роҳ андохтани фитна то расидан ба натиҷаи ниҳоӣ, тӯли замон ва сабри зиёде мевоҳад, то ба натиҷаи дилхоҳашон бирасанд. Ҳоло, ки Умар аз дунё рафта агар битавонанд, қиём ва шӯриш кунанд ва даст ба ҷанг бизананд ва пешрафт намоянд, албатта, ҳам шаҳомат аст ва ҳам зудтар ба мақсад хоҳанд расид, пас кадом як аз ин ду роҳро бояд интихоб намоянд? Роҳи қиём ва ҷанги хатарнок, ки эҳтимол ба ин роҳ пешрафт кунанд ва зудтар натиҷа бигиранд ё роҳи эҷоди фитна ва балво, ки натиҷаи он қатъӣ аст, вале вақти зиёд мевоҳад?

Шояд онҳо дар ин ҳангом дар ин андеша буданд, ки оё ҳоло, ки Умар (р) аз дунё рафтааст ҳукумати Ислом боз ҳам ҳамон қудрат ва ҳайбатеро дорад, ки дар давраи Умар (р) дошт? Дуруст аст, ки аксари ҳамон сардорон, фармондеҳон ва ҷанговарони даврони Умар (р) боқӣ ва амалан дар сари қоранд, вале мусаллам аст, ки фармондеҳон ва коргузорони ҳар давлате, дар ҳар аҳд ва замоне, вақте дилгарм ва дар корашон кушо ва муваффақ мешаванд, ки фармонравои муқтадир ва сиёсатмадори хушёре дар сари давлат бошад, то боиси иттиҳоди калима ва тақвияти равияи онҳо бишавад.

Ҳазрати Умар ибни Хаттоб (р) тибқи санадҳои таърихӣ чунин касе буд, ки сардорон ва фармондеҳони лашкари исломро ба он пешрафтҳои бузург ва футухоти мӯъҷизаомез расонд.

Аммо Усмон (р), ки акнун дар ҷойи Умар (р) нишаста буд дар ҳамон манзалате аст, ки Умар (р) буд ва ҳамон сиёсати дуруст ва ҳамон шахсияти муқтадирро дорад, ки Умар (р) дошт? Ба ҳар ҷиҳат душманон ҳаёл мекарданд қудрати ҳукумати марказии Ислом бо шаҳодати Умар (р) хеле кам шуда ва вақти он расидааст, ки мусаллаҳ шаванд ва қиём намоянд ва он чиро, ки дар даврони Умар (р) аз даст доданд боз гиранд.

Вале чунон ки дар ин китоб гузашт, Усмон (р) нодуруст будани ҳаёлашонро собит кард. Онҳоро сарқўб намуд ва дар ҷояшон нишонд. Боз қисматҳои дигаре аз хоки Ирон ва мустамликаҳои Румро, ки дар даврони Умар (р) фатҳ шуда буд, фатҳ кард. Хост ба хоки аслии Рум ҳамла намояд, то ба давлати императории Рум дар дунё то абад хотима диҳад ва кишвари Румро ҳам монанди кишвари Ирон дар қаламрав ва давлати Ислом дароварад. Чунонки дар ин китоб нигоштем, нақшаи корашро хеле хуб фароҳам кард. Чизе намонда буд, ки корашро шуруъ намояд, вале мутаассифона ҳамзамон бо ин иқдоми муҳим дар шахрҳои бузурги Ислом ва ҳатто

дар Мадина-маркази сиёсӣ ва динии Ислоҳ корхое рӯй дод, ки монеъи кори Усмон (р) гардид ва ваҳдати мусалмононро барҳам зад ва кори душманонро барои эҷоди фитна ва ихтилоф ва низоъи дохилии мусалмонон, ки қисми дуввуми фикри ин душманон буд, то он чо осон кард, ки тавонистанд ба ҳаёти Усмон (р)-халифаи мусалмонон хотима диҳанд.

Мо, инак, барои зикри мухтасаре аз ин рӯйдодҳо қадам ба қадам ҳамроҳи муаррихони боэтимод пеш меравем. Қабл аз вуруд ба матлаби асли ба зикри муқаддимае мепардозем, ки барои шарҳи мавзӯ ва фаҳми матлаби асли муфид аст.

Тамоми таърихҳои исломӣ иттифоқ доранд, ки ҳазрати Усмон (р) табиъатан покдил ва фитратан рауф, мутавозеъ ва фурутан буд. Дар асари ҳамин ҳислатҳои фитрӣ буд, ки дар замони хилофаташ беш аз он чӣ ки як фармонрави мамлакат бояд бо умуми мардум рафтор кунад, бо онҳо бо меҳрубонӣ ва муҳаббат рафтор мекард.

Гузашта аз ин, Усмон (р) дар синни ҳафтдосолагӣ, ки синни пирӣ ва заъф аст ба хилофат расид. Возеҳ аст, ки ин ахлоқ ва ҳислатҳои табиъӣ дар синни пирӣ беш аз айёми ҷавонӣ дар инсон асар мекунад.

Чун равияи Усмон (р) дар идораи умури хилофат сирфан бар асоси ҳусни ахлоқ ва афв ва гузашт буд, бо он

ки лашкари Ислом дар хориҷи кишвар хуб пеш мерафт, мардум дар дохили хоки араб нисбат ба ӯ часур шуданд ва рафта-рафта аз соли ҳафтуми хилофаташ ибтидо дар Мадина-маркази хилофат ва пас аз он дар шаҳристонҳо гоҳе дар ҳузури Усмон (р) ва ғолибан дар ғайбаш забони бадгӯӣ ва интиқод ва эътироз нисбат ба ӯ боз намуданд. Аз ин ҷо ихтилоф ва ҷанҷдастагӣ оғоз гардид.

Яке аз хӯрдагириҳо ва эътирозҳои баъзе аз мардум дар дохили шаҳри Мадина бар Усмон (р) ин буд, ки мегуфтанд чаро ӯ бар хилофи равияи Абубакр (р) ва Умар (р) зиндагонии бофараҳи ашрофона барои худ дар Мадина фароҳам кардааст. Чаро ба роҳи ҳулафои пешин намеравад?

Албатта, шариъати Ислом чунин зиндагониро барои касе мисли Усмон (р), ки дар муқоиса бо сарваташ зиёдаравӣ ва исроф нест, мувоҳ донистааст. Қуръон тибқи ояи 32, сураи Аъроф доир ба ин матлаб ошкоро мефармояд:

Сухани Худо:

«Ё Муҳаммад, бигӯ ба мардум, чӣ касе ҳаром карда аст ин зинатҳо ва зеварҳоеро, ки Худо барои бандагонаш офаридааст? Чӣ касе ҳаром карда аст ин ризқу рӯзиҳои хуберо, ки Худо барои онҳо фароҳам

фармудааст? Бигў! Ин зинатҳои зиндагонӣ ва ин рӯзиҳои хубро Худо дар ин ҷаҳон барои мўъминон ва ғайри мўъминон ба вучуд оварда ва ҳар кас, чи мўъмин ва чи ғайри мўъмин бошад, метавонад онҳоро аз роҳаш ба даст оварад, вале дар қиёмат хос барои мўъминон хоҳад буд на барои ғайри мўъминон. (Зеро зиндагонии пурнеъматӣ ухравӣ натиҷаи имон ва аъмоли солиҳа ва ақволи содиқонаи инсон мебошад»).

Гарчи ин зиндагонии ашрофона, ки Усмон (р) дошт, бо таваҷҷӯҳ ба ин ояи муқаддас ва оёти дигари Қуръон ҳаром нест, вале чун ин зиндагонӣ бо зиндагонии Абубакр (р) ва Умар (р), ки хеле содда ва зоҳидона буд, басо тафовут дошт.

Амри дигаре, ки беш аз ҳар чиз мавриди эътирози мардум буд ва баҳонаи муҳиме ба дасти муфсидони фитнаангез дод, ин буд, ки Усмон (р) хешон ва ақрабони худро аз тоифаи Бани Умая, ки ғолибан онҳо ҷавон ва пас аз фатҳи Макка мусулмон шуда буданд ва қаблан собиқаи хубе дар Ислому надоштанд, дар идораи умури мамлакат даҳолат дод. Баъзеро ба симати амир дар минтақаҳои муҳими мамлакат фиристод ва баъзеро, аз қабиле Марвон ибни Ҳакам, писари амакашро, барои

мушовира дар умури мамлакат дар Мадина назди худ нигоҳ дошт. Ҳоло он ки дар Мадина асҳоби бузурги Расулulloҳ (с) буданд, ҳамон шахсиятҳои муҳим ва бо собиқае, ки дар замони ҳаёти Расулulloҳ (с) ва дар даврони хилофати **Шайхайн** (Абубакр ва Умар) маншаи умури муҳими давлати Исломи ва аҳли шӯрои ҷаласоти халифа буданд ва дар пешрафти дини Исломи ва дар созидагӣ ва пешбурди умури мамлақати Исломи қорҳои наҷиб анҷом дода ва таҷрибаҳои хубе омӯхта буданд. Акнун ҳам метавонистанд ташаббусқори умури муҳим бошанд. Агар Усмои (р) онҳоро дар қораш меовард, бе шак то охир қораш мувофиқи майл ва маром пеш мерафт. Гарчи ин амирон ва ҳокимони нави Усмои (р) ба гувоҳи таърихномаҳои худӣ ва бегона истеъдод ва лаёқати қор доштанд, дар идораи умури мамлақат ба хубӣ лаёқат аз худ нишон доданд, сарқашонро қунонқи дар ин қитоб нигоштем, сарқӯб қарданд, бар авзоъ тасаллут доштанд ва он тавр, ки бояд ва шояд назм ва амниятро барқарор қарданд, вале таърих меғӯяд аз баъзе аз онҳо дар маҳалли маъмуриятшон умуре сар мезад, ки барои мардуме, ки бо ифғат ва ҳусни сулуқи қорғузори қаврони Абубакр ва Умар улғат гирифта буданд ва аз онҳо низ қунон мехостанд, зишт ва дар назари аҳли Мадина, ҳуссан назди асҳоби Расулulloҳ

(с), ки афиф ва намунаи адолат буданд, ношоиста менамуд.

Чун дар Мадина касе бузургтар ва муҳимтар аз ҳазрати Алӣ набуд, мардум мочарои рафтори кормандони Усмон (р)-ро бо Алӣ (к.в.) дар миён гузоштанд, то байни онҳо ва Усмон (р) восита шавад ва ӯ бо аз сабукдӯш кардани соҳибмансабони кунунӣ ва сари кор овардани мансабдорони солеҳ ва собиқадор ба ҷои онҳо мушкили қорашонро ҳал намояд.

Алӣ (к.в.) бо изҳори ин ки аз тарафи мардум ҳарф мезанад бо Усмон (р) музокира кард. Усмон (р) дар посухи изҳороти ҳазрати Алӣ (к.в) узрҳое овард, ки қонеъкунанда набуд. Дар бораи кормандонаш, ки чаро аз хешони наздиқаш интиҳоб кардааст, гуфт:

- Инҳо, ки ақрабони ман ҳастанд аз ҷиҳате хешони ту низ ҳастанд. Умар ибни Хаттоб (р) ҳам ба баъзе аз хешовандонаш аморат меод.

Алӣ фармуд:

«Бале инҳо хешони ман низ ҳастанд, вале ҳастанд ашхосе, ки хеле аз онҳо беҳтар ва лоиқтаранд (яъне лозим буд ин беҳтарҳо ва лоиқтарҳоро ба кори мусалмонон бигуморӣ на онҳоро) Алӣ (к.в.) илова кард:

- Саҳеҳ аст, ки Умар ибни Хаттоб (р) ба баъзе аз хешонаш аморат меод, вале онҳо қордон ва лоиқ

буданд ва гузашта аз ин, Умар (р) қудрат ва ҳайбате дошт ки ту, эй Усмон (р), надорӣ. Оё медонӣ, ки ҳар гоҳ ба Умар (р) хабар мерасид, ки яке аз коргузоронаш дар дуртарин минтақаи кишвар кўчактарин хатое кардааст бармеошuft. Фавран ўро ҳозир мекард. По рўйи сафҳаи гарданааш мегузошт ва ўро чазо меод? Ин кор аз ту дар ҳаққи коргузоронат бар намеояд. Магар на ин аст, ки Муъовия дар Шом корҳое дар байтулмол мекунад, ки набояд бикунанд ва меғўяд, ки ба дастури Усмон (р) аст ва тарсе аз ту надорад⁹.

Усмон (р) посух медиҳад:

- Медонед, ки ман Муъовияро ба аморати Шом нағуморидаам, балки аз тарафи Умар мансуб шуда буд. Ман фақат ўро дар чояш боқӣ гузоштам.

Ҳазрати Алӣ мефармояд:

- Бале, вале оё қабул дорӣ, ки Муъовия хеле беш аз Ярфо, ки ғуломи Умар (р) буд, аз Умар (р) метарсид (ва дар баробараш меларзид) оё ў чурбат дошт коре бар хилофи майли Умар анҷом диҳад? Вале ў акнун дар Шом корҳое мекунад ва аз ту ҳам наметарсад.

Чун ҳазрати Алӣ аз ҳайбат ва қудрати Умар (р) нисбат ба коргузоронаш суҳан ба миён овард, чи хуб аст,

⁹ Ибни Касир, Ал-бидоя ван-ниҳоя, с. 169

ки яке аз корҳоеро, ки Умар (р) бо яке аз коргузоронаш кард ба унвони намуна барои хонандагони азиз нақд кунем.

Рӯзе Умар ибни Хаттоб (р) аз ҷамоъате, ки аз Ҳимаси Сурия ба Мадина назди ӯ омада буданд, аз онон дар бораи рафтори Абдуллоҳ ибни Қурт, волии Ҳимас бозҷӯӣ мефармояд, онҳо ӯро ба хубӣ ёд мекунанд ва мегӯянд:

- Вале дар хонаи хубе сукунат кардааст.

Умар (р) замзама бар лаб меоварад ва мегӯяд: Хонаи хуб, сипас мефармояд: Шигифто! Мехоҳад дар он ҷо худнамоӣ кунад ва бар мардум такаббур кунад? Баҳ баҳ! Чи хуб барои писари Қурт! Ва фавран маъмури ба Ҳимас мефиристад, то дар ин бора таҳқиқ намояд ва агар дуруст бошад, Абдуллоҳ ибни Қуртро бо худ ба Мадина биёрад.

Чун ин амр барои маъмури эъзомии Умар дар Ҳимас ошкор мешавад, Абдуллоҳ -волии Ҳимасро тибқи фармони Умар бо худ ба Мадина меоварад ва ба Умар хабар медиҳад. Умар (р) то се рӯз иҷозат намедиҳад, ки Абдуллоҳ бо ӯ мулоқот кунад. Рӯзи чаҳорум, ки Умар он рӯз ба замини чарогоҳи шугурони байтулмол барои баррасии шугурон меравад, Абдуллоҳро ба он ҷо ҳозир мекунад ва бидуни он ки як калима бо ӯ ҳарф бизанад,

амр мефармояд, то пероҳани хубе, ки пӯшида буд аз танаш берун оваранд ва пероҳани дуруште аз навъи пероҳане, ки чӯпонҳо мепӯшанд ба ӯ бипӯшонанд ва мефармояд:

- Ин пероҳан, ки акнун ба ту пӯшонидем, беҳтар аз пероҳане аст, ки падарат мепӯшид. Як асои чӯпонӣ низ ба дасташ медиҳад ва мефармояд:

- Ин асо ҳам беҳтар аз асое аст, ки падарат ба даст мегирифт ва гӯсфандонашро бо он ба саҳро мебурд ва мечаронд. Сипас ишора ба галлае аз шутурони байтулмол мекунад ва мефармояд:

- Ин шутуронро бигир, онҳоро рӯзҳо дар саҳро бичарон ва шабҳо дар ин ҷо биором. Ин аст коре, ки ту лоиқи он ҳастӣ. Ту бояд шутур бичаронӣ, на ба мардум аморат кунӣ.

Абдуллоҳ бидуни он ки чуръат дошта бошад як калима ҳарф бизанад, фавран ба ҳамон пероҳан ва ҳамон асо ба роҳ меафтад ва шутуронро рондан мегирад ва рӯ ба биёбон мениҳад. Рӯзи дигар, ки аз саҳро бармегардад, Умар ӯро назди худ металабад ва ба ҳисобаш мекашад. Дар хотима мефармояд:

- Ман туро ба он ҷо фиристодам, то дар хонаи хуб бинишинӣ ва худнамои кунӣ ва ё ба фикри манфиъат ва ҳоҷати мардум бошӣ?

Абдуллоҳ, ки дар чехрааш осори хиҷолат ва надомат дида мешуд ва аз ҳайбати Умар меларзид ба илтимос меафтад ва арз мекунад:

- Ё амиралмўъминин! Амрат ҷоиз аст, вале наметавонам ба ин коре, ки ба дастам додаӣ, идома диҳам ва афв талаб мекунад.

Чун хатои Абдуллоҳ дағал набуд ва Умар итминон пайдо мекунад, ки вай аз кораш пушаймон шуда ва дар оянда беҳтар аз пеш хоҳад буд, мефармояд:

- Пас бирав бар корат ва дигар ҳаргиз он кореро, ки кардӣ такрор макун.

Шунидем, ки Алӣ (к.в.) ба Усмон (р) фармуд: Муъовия беш аз Ярфо-ғуломи Умар аз Умар метарсид. Оре, ҳаққан чунин буд.

Муъовия ба ҳадде аз Умар метарсид, ки ба дарбони худ дар Димишқ гуфта буд, ҳар гоҳ номае аз Умар барои ман ба дастат бирасад, ки ба ман бидиҳӣ ё қосиде аз Умар бирасад, ки хоҳад бо ман мулоқот кунад ва вақти ғизо хўрданам расида бошад, то вақте ғизоямро нахўрда бошам на номаи Умарро ба дастам бидеҳ ва на қосиди Умар бо ман мулоқот кунад, зеро имкон дорад Умар зимни нома ё ба василаи қосид ихзорам фармуда бошад, ки ба Мадина биравам. Агар қабл аз хўрдани ғизо аз мазмуни нома огоҳ шавам ё аз қосид бишунавам, ки

фаро хонда шудаам наметавонам роҳат ғизо бихӯрам...
Бояд фавран ҳаракат кунам, то ҳарчи зудтар ба Мадина
бирасам, то мабодо мавриди ҳашм ва ғазаби Умар қарор
гирам.

Ин буд намунае аз осори ҳайбат ва шавкати Умар (р)
ки бо волии Ҳимас чунон қард ва Муъовия дар
муқобилаш чунин буд. Акнун боз мегардем ба сари
мавзӯи аслии китоб, то бигӯем музокираи Алӣ бо
Усмон (р) на танҳо нафъе надод, балки тибқи навиштаи
Ибни Асир ва Ибни Касир, Усмон (р) пас аз ин музокира
ба масҷид меравад ва тавре суханронӣ мекунад. Мо
акнун қисмате аз суханрониашро барои хонандагони
азиз нақл мекунем, ки мегӯяд:

*«Ҳар чизе офате дорад. Офати ин уммат айбҷӯёни
бадхоҳе ҳастанд, ки он чи ба забон изҳор медоранд гайр аз
чизе аст, ки дар дилашон пинҳон мекунанд. Бо забон чизе
мегӯянд, ки шумо некӯ мепиндоред ва бовараш мекунед, вале
дар дил чизҳое ниҳон медоранд, ки агар шумо бидонед, безор
хоҳед шуд. Рафтор ва гуфторе ба ман нисбат медиҳед, ки
аслан накардаам ва ҳаргиз нагуфтаам.*

*Забонатонро аз бадгӯӣ нисбат ба ман кӯтоҳ кунед. Аз
айбҷӯӣ нисбат ба ҳоқимон ва амиронатон дам фуруӣ бандед.
Ман аз ҳайси шумори тарафдорон аз шумо бештарам ва аз*

ҳайси қудрат қавитарам ва агар бигўям бархезед, ба по хоҳанд хест. Ин буд поре аз хутбаи Усмон (р)».

ФИТНА БА РОҶ МЕАФТАД

Мо зери ин унвон хулосаи он чиро, ки дар ин бора мавриди иттифоқи муаррихони мўътамад аст, аз чанд китоби таърихии саҳеҳ истихроҷ мекунем ва барои иттилоӣ хонандагони гиромӣ дар ин китоб ба қалам меоварем.

Ниҳоятан низ пиromуни ин мочаро ва дар бораи номае, ки дар баъзе аз таърихномаҳо ба Усмон (р) нисбат додашуда, мегўяд, ки гўё Усмон (р) дар ин нома дастури қатли Муҳаммад ибни Абубакр ё дигаронро дода, назари худро баён мекунем.

Ин музокирае, ки Алӣ бо Усмон (р) кард ва ин хутбаи Усмон (р), ки аҳли Мадинаро аз худ ранҷонид заминаи хубе барои душманони фитнаангез дар хориҷи Мадина, ки дар интизори чунин пешомаде рўзшуморӣ мекарданд, фароҳам сохт.

Дар ибтидои кор ҷамъиятҳои махфии хурде дар Миср, Басра ва Куфа ба вучуд омад, ки пинҳонӣ бо ҳам

мукотиба ва иртибот пайдо карда, дар қафо ба фаъолият пардохтанд.

Дар ҳамин гирудор як нафар яҳудии хабис ба номи Абдуллоҳ ибни Саба, ки ба зоҳир мусулмон ва дар ботин ҳамон яҳудии нопок ва бадтинат буд, аз вучуди чунин ҷамъиятҳои махфӣ огоҳ мегардад. Чун мебинад арсаи хубе барои он чи, ки ӯ табъан меҷӯяд ва мехоҳад, омода шудааст, худро дар ҷамъи онҳо меандозад ошкор ва бепарво бар зидди Усмон (р) қиём мекунад. Аз Куфа ба Басра ва аз Басра ба Миср меравад ва дар ҳама ҷо алайҳи Усмон (р) ва амирон ва коргузорони Усмон (р) таблиғи бад менамояд ва чун суханвари доно ва фитнаангези моҳир ва найрангбози забардасте буд, тавонист авоми мардумро зуд нисбат ба Усмон (р) бадбин кунад ва онҳоро аз ӯ баргардонад. Ба ин сон ӯ шахси муҳлис ва фаъоле барои ошӯбгарон гардид. Аз ин пас бадгӯии мардуме, ки аз ботини нопок ва нияти бади ӯ ва ошӯбгарони муфсид беҳабар буданд, нисбат ба Усмон (р) ва коргузорони Усмон (р) ошкор гардид.

Сарони гурӯҳҳои муҳолифи Усмон (р), ки дар ҳақиқат муҳолифи дини Ислом ва душмани мусалмонон буданд аз Миср, Басра ва Куфа, ки марказҳои сар задани фитна буданд, барои қиём ва ҳаракат ба сӯйи Мадина бо ҳам мукотиба ва барои он ки даъваташон дар мардуми

беҳабар бештар нуфуз кунад, номаҳое аз пеши худ мебофтанд ва ба онҳо нишон медоданд ва мегуфтанд:

- Ин номаҳоро асҳоби бузурги паёмбар, махсусан Алӣ, Талҳа ва Зубайр махфиёна аз Мадина барои мо фиристодаанд ва дастур додаанд, то амалан бар зидди Усмон (р) қиём кунем ва барои ҳаракат ба сӯйи Мадина омода ва мусаллаҳ шавем. Ба мо гуфтаанд:

- Ин кор беҳтарин ҷиҳод мебошад, зеро дин дар хатар аст. Ин номаҳо ҷузъи асроре аст, ки онҳо, яъне Алӣ, Талҳа, Зубайр ва дигарон ҷуз барои мо барои ҳеч кас ифшо намекунанд.

Мардуме, ки ба аморати амирони Усмон (р) назари хубе надоштанд, таҳти таъсири таблиғоти онҳо мемонданд. Хусусан он номаҳои сохта, ки бовар карда буданд ҳақиқат дорад ва қиёми онҳо ба дастури асҳоби паёмбар мебошад, беш аз ҳар чизе дар онҳо таъсир кард ва пиндоштанд, ки бо ин ҳол Мадина онҳоро муштоқона ба оғӯш мекашад ва ба осонӣ ба мақсадшон, ки барканор задани кормандон ва ҳокимони кунунии Усмон (р) буд, мерасанд.

Дар ин ҷо бояд бидонем, ки мақсади мардуме, ки ба даъват ва таблиғи ошӯбгарон гӯш доданд ва дунболи онҳо афтоданд, ин буд, ки Усмон (р) амирон ва ҳокимони кунуниашро барканор занад ва ашхосе аз собиқадорони

саҳобаи Паёмбар (с) ба ҷои онҳо бигуморад, вале мақсад ва ниятҳои сарони фитнес, гарчи ба зоҳир ҳамин буд, вале дар ботин ва дар қалби нопокашон ҷизи дигаре буд.

Онҳо мехостанд Усмон (р)-ро маҷбур намоянд, то аз хилофат даст бикашад ва истеъфо диҳад. Дар сурате, ки аз ин кор сар печад, ўро ба қатл бирасонанд, то дар ҳар як аз ин ду сурат битавонанд шахси дигареро, ки худӣ онҳо бихоҳанд ба хилофат бирасонанд. Мақсади онон ин буд, ки халифа дастнишондеҳи онҳо бигардад ва натиҷатан ҳокимон ва амирон, ки аз тарафи ин халифа ба навоҳии онҳо фиристода мешаванд дилхоҳи онҳо ва тобеъи иродашон бошанд, то мутобиқи майли нодурусти онҳо кор кунанд. Ният ва мақсади онҳо ҷуз барҳам задани корҳои мусалмонон набуд. Гарчи ҳамаи онҳо дар ин амр бо ҳам муттафиқ ва ҳамфикр буданд, вале дар таъйини халифаи ояндаи худ иттиҳоди назар надоштанд. Зеро ошўбгарони Мисрӣ назарашон ба ҳазрати Алӣ буд, куфӣён ба Талха ва басриён ба Зубайр назар доштанд. Ҳар кадом барои расидан ба мақсади хоси худ кор мекард. Аз ин ҷо маълум мешавад, ки инҳо чи қадар мардуми ошўбгар ва бадандеше буданд, ки ҳатто дар ин амр ҳам бо ҳам мухолиф буданд ва ҳар кадом барои расидан ба ҳадафи худ иқдом мекард.

Ба ҳар ҳол дар соли 34-уми ҳиҷрӣ дар Куфа бар зидди Сайид ибни Ос, амири Куфа бархостанд ва дар ҳузураш дар «**Доруламора**» ба ӯ ситезагӯӣ карданд ва ба Усмон (р) носазо гуфтанд. Сипас ҷамоъате аз ҷониби худ ба Мадина назди Усмон (р) фиристоданд, то ӯро бозхост намоянд, ки ҷаро асҳоби паёмбар, ки Умар ибни Хаттоб (р) онҳоро ба аморати минтақаҳо ва вилоёт мансуб карда буд, барканор карда, хешовандони худро аз Бани Умая, ки бо вучуди асҳоби бузурги Паёмбар (с) буданашон лаёқати ин мансабро надоранд, ба ҷои онҳо таъйин кардааст.

Намояндаи аҳли фитна дар ҳузури Усмон (р) суханони дурушти хориҷ аз адаб бо Усмон (р) зад. Тақрибан бо лаҳни фармон аз ӯ хост то Сайид ибни Ос-амири биступанҷосолаи худро аз аморати Куфа бар канор кунад. Абумӯсои Ашъариро¹⁰, ки яке аз асҳоби бузурги паёмбар буд, ба ҷои ӯ бигуморад.

¹⁰ Абумӯсои ашъарӣ (р) аз тарафи Умар (р) ба аморати Басра таъйин шуда буд. Усмон (р) ӯро соли 25 ҳиҷрӣ аз аморат озод кард. Ба ҷойи ӯ писари ҳамсараш Абдуллоҳ ибни Омирро таъин кард. Сипас Абдуллоҳ ибни Омирро низ аз вазифа озод ва ба ҷояш Сайид ибни Осро таъйин кард.

Усмон (р) барои он, ки фитнаро хомӯш кунад, дархости куфиёро қабул ва Абумӯсоро ба аморати Куфа таъйин кард.

Гарчи мақсади аслии куфиён чунонки гуфтем, ғайр аз ин буд ва мехостанд шарораи ошӯбро аз Куфа ба Мадина бирасонанд, то ба он чи дар дил доштанд бирасанд, вале чун Усмон (р) баҳонаро аз дасташон гирифт чорае набуд чуз ин ки ҳифзи зоҳир кунанд, ба Куфа бозгарданд ва муддате ором гиранд, то ба фикри роҳи дигаре бошанд. Абумӯсои Ашъарӣ ба Куфа ворид шуд ва дар масҷид барои мардум суханронӣ кард ва онҳоро ба итоъат ва тавҳиди калима ва низом даъват кард.

Мардум ба хутбаи амири дилхоҷашон гӯш фаро доданд ва ба зоҳир итоъат карданд. Инчунин сарони фасод ва фитна дар Миср кинаи ниҳонии худро ошкор сохтанд. Дар ҳузури Абдуллоҳ ибни Саъд ибни Абусарҳволии Миср, ки бародари разоии (ширхӯраи) Усмон (р) буд, ўро бо лаҳни шадиде маззамат карданд ва ба Усмон (р) бад гуфтанд. Суханонашон ҳамон суханоне буд, ки куфиёни фосид доштанд. Махсусан ин ки чаро Усмон (р) Амр ибни Осро, ки аз асҳоби Паёмбар (с) ва мавриди муҳаббати Паёмбар (с) буд ва чи пирӯзиҳои муҳиме дар Урдун, Фаластин ва Миср ба даст оварда буд, аз

аморати Миср озод ва Абдуллоҳ ибни Саъдро, ки лаёқат ва шаҳомати Амр ибни Осро надорад ба ҷои ӯ мансуб кардааст. Қорашон вақте боло гирифт, ки ду нафар аз авлоди саҳобаи бузурги Паёмбар (с), яъне Муҳаммад-фарзанди Абубақр (р) фарзанди халифаи аввал ва Муҳаммад ибни Ҳузайфа ибни Утба, ки дар ҷанги Зотусаворӣ ширкат карда буданд ва пас аз пирӯзӣ дар ин ҷанг дар Миср буданд, бидунӣ он, ки аз нияти бадинҳои ошӯбгарон огоҳ бошанд ба онҳо пайвастанд ва бо онҳо ҳамсадо шуданд ва аз қорҳои Усмон (р), махсусан аз аморат додани бародараш Абдуллоҳ ибни Саъд дар Миср интиқод ва мардумро барои қиём алайҳи Усмон (р) ва ҳаракат ба сӯи Мадина таҳриқ мекарданд¹¹.

Дар моҳи раҷаби соли 35-уми ҳиҷрӣ гурӯҳе аз онҳо ҳама савора ва қомилан мусаллаҳ ба раёсати яке аз сарони фитна ба ҳамроҳии Муҳаммад ибни Абубақр (р) ба зоҳир барои анҷоми ҳаҷи умра дар Макка, вале дар ботин барои эҷоди ошӯб ва балво ба сӯи Мадина ҳаракат карданд ва дар ҷое ба номи Ҷўҳфа наздикии Мадина хайма заданд¹².

Усмон (р) аз Алӣ ибни Абутолиб, ки қаси дар Мадина бузурғтар аз ӯ набуд меҳаҷад, то назди онҳо

¹¹ «Ал-бидоя ван-ниҳоя», ҷ.7, с.170.

¹² Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ. 7, с.170

бишитобад ва нагузорад вориди шаҳри Мадина шаванд ва ҳар тавр карда онҳоро ба Миср баргардонад. Алӣ (к.в.) ба Усмон (р) меғӯяд:

- Онҳоро бо чӣ шарте бигардонам? Усмон (р) меғӯяд:

- Бо қабули ҳар шарте ки салоҳ бидонӣ¹³.

Алӣ (к.в.) дар Ҷўҳфа бо онҳо мулоқот кард ва онҳоро қонеъ ва розӣ кард, то аз ҳамон ҷо ба Миср бозгарданд. Ба онҳо ваъда дод, ки дар бораи талабҳояшон шахсан бо Усмон (р) музокира ва ризоияти хотирашонро фароҳам фармояд. Алӣ (р) пас аз дафъи душманон ба Мадина бозгашт. Хабарии ин амри хурсандибахшро ба Усмон (р) дод ва фармуд:

- Шаҳрҳои Исломи обистани фитнаанд ва чи басо, ки зуд бизоянд.

Барои ин ки фитна сар дарнаоварад, чи беҳтар, ки дар масҷид дар маҷмӯи омми мусалмонон ба минбар биравӣ ва аз рафтори амирон ва коргузори хеш, ки мардум меғӯянд бар хилофи майл ва хостаи онҳо аз онон сар задааст, узр оварӣ ва ба мардум ваъда бидихӣ, ки дар оянда монанди солҳои аввали хилофатат сирати Шайхайнро дар пеш мегирӣ ва ба роҳи онҳо меравӣ, то

¹³ Ибни Касир. Ал-Комил, ҷ.7, с.8

мусалмонон бар он чи меғӯй ва бар он чи ваъда медиҳӣ, гувоҳ бошанд.

Усмон (р) пешниҳоди хайрхоҳонаи Алӣ (к.в.)-ро пазируфт. Матлаберо, ки гуфта буд, дар хутбаи ҷумъа дар ҳузури мусалмонон бозгӯ кард ва афзуд:

- Дарвозаи манзилавро аз ин пас барои умуми мардум боз хоҳам гузошт, то барои ҳар амре ва барои ҳар ҳоҷате, ки дошта бошанд битавонанд бе ҳоҷиб ва монеъа ба осонӣ бо ман мулоқот ва музокира кунанд. Дар хотима даст ба сӯйи осмон баланд кард ва гуфт: Худоё! Аз ту мағфират металабам ва ба сӯйи ту бозмегардам. Дар ҳамин ҳол ба гиря меафтад, ашк аз чашмонаш бар рухсораҳояш ҷорӣ мегардад. Мардум низ аз гиряи ӯ ба гиря меафтанд¹⁴.

Дар ин ҳангом Сайид ибни Зайд ба по меҳезад ва меғӯяд:

-Ё амиралмўъминин, Худоро, Худоро, ба он чи гуфтӣ амал кун ва тамоман ба ҷой ор!

Сайид ибни Зайд шавҳари Фотима, духтари Хаттоб (хоҳари Умар (р)) аст. Аҳли Мадина аз изҳороти Усмон (р) хушнуд ва масрур шуданд. Ваъдае, ки дар хутба дод, онҳоро ба ояндаи хубе умедвор кард. Табъан дилшод ва

¹⁴ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, с. 171-172.

тахсинкунон аз масҷид хориҷ мегарданд. Вале оё Усмон (о) метавонист ба он чи дар хутба гуфта буд амал кунад ва ба ваъдаҳояш, ки ба мардум дода буд вафо кард? Чуноне, ки мебинем не, коргардони аслии корҳое, ки мардум аз ӯ гила доштанд Марвон ибни Ҳакам буд ва ӯ табъан намегузорад корҳояш беҳуда ва нақшҳояш барбод биравад. Марвон ибни Ҳакам машваратчи Усмон (р), ки дар масҷид буд ва шунид, ки Усмон (р) дар хутбаи худ дар пеши назари ҷумҳури мардуми Мадина изҳорате нисбат ба гузашта кард ва чунон ваъдаҳое барои оянда дод, ӯ нисбат ба мақоми худ ва нисбат ба аморат ва мансабҳои қавмҳояш эҳсоси хотир кард. Мусаллам аст, ки ӯ дар муқобили садои ин ҷанги хатар ором нахоҳад нишаст.

Ҳамин ки Усмон (р) аз масҷид ба хона меравад, Марвон пушти сараш роҳ меафтад ва ошӯфтахотир ба хонаи Усмон (р) ворид ва рӯй ба Усмон (р) мекунад ва мегӯяд:

- Ё амиралмўъминин! Ҳарф занам ё сукут кунам? Қабл аз ин ки Усмон (р) ҷавоб бидиҳад Ноила ҳамсари Усмон (р) аз паси парда хитоб ба Марвон мекунад ва мегӯяд:

- Сукут кун, ҳарф назан. Сипас рӯ ба Усмон (р) мекунад ва мегӯяд:

- Ба Худо инҳо туро ба куштан медиҳанд.

Марвон ба Ноила мегӯяд:

- Туро бо ин корҳо чӣ кор?

- Ва боз аз Усмон (р) иҷоза мехоҳад, то ҳарф бизанад.

Пас аз иҷоза мегӯяд:

- Падар ва модарам фидоят! Ба Худо ман дӯст доштам он чи дар масҷид гуфтӣ, вақте мегуфтӣ, ки дар авҷи қудрат мебудӣ ва касе наметавонист бар ту даст ёбад. Дар ин сурат ман аввалин касе будам, ки аз гуфтаат хушнуд мешудам ва аввалин касе будам, ки туро дар он чи гуфтӣ, қўмак мекардам.

Вале дар вақте ба изҳори ин матлаб пардохтӣ, ки кор аз кор гузашта ва мардум нисбат ба ту бадбин шудаанд ва изҳоротатро сабаби аҷз ва бечорагӣ медонанд¹⁵.

Дар ҳамин ҳангом мардуме, ки дар масҷид ҳозир ва хутбаи хурсандибахши Усмон (р)-ро шунида буданд, бар дари хонаи Усмон (р) чамъ шуда буданд ва изҳори хушҳолӣ ва иқдоми Усмон (р)-ро таҳсин мекарданд. Марвон, ки иҷтимои онҳоро барои худ нохушоянд медид, назди онҳо мешитобад ва мегӯяд:

- Чаро ин ҷо чамъ шудаед? Чӣ мехоҳед? Гӯё барои ғоратгарӣ омадаед? Рӯйҳоятон зишт бод? Шумо мехоҳед

¹⁵ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя , ҷ.7,с. 172.

мулк ва мамлакатро аз дасти мо бигиред. Биравед ба манзилатон. Мо он чиро дар даст гирифтаем, ҳаргиз аз даст нахоҳем дод¹⁶.

Ин мардум, ки пас аз шунидани хутбаи Усмон (р) хушҳол ва ба некии корҳои оянда умедвор шуда буданд ва ҳаргиз интизории чунин ҳарф ва ҳаракатро аз касе надоштанд, бо хотири шикаста ва қалбҳои ранҷида назди Алӣ (к.в.) шитофтанд ва он чиро, ки аз Марвон шунида ва дида буданд, бозгӯ карданд.

Алӣ (к.в.) аз ин мочарои ғайримунтазир ғамгин мешавад. Фавран назди Усмон (р) меояд ва мегӯяд:

- Оё ту аз Марвон рӯ намегардонӣ ва Марвон даст аз ту барнамедорад? Ба Худо қасам, Марвон касе нест, ки аз ҳайси шахсият ё динаш аҳли райъ ва назар бошад, то ҳарфашро пазирӣ. Ба Худо қасам, ў туро ба ҷониби хатар мебарад, вале туро аз он ҷо бар намегардонад. Ман пас аз ин ҳаргиз дар корат даҳлат нахоҳам кард, чунки дигарон бар ту тасаллут ва нуфуз доранд.

Ҳамин ки Алӣ (р) аз хонаи Усмон (р) хориҷ мешавад, Ноила ҳамсари Усмон (р) мегӯяд:

- Медонӣ, ки ҳар тавр Марвон бихоҳад, тан дар медиҳӣ. Марвон на қадре назди мардум дорад ва на

¹⁶ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-нихоя, ҷ 7, с. 173.

хайбате. Чун ӯ ба ту наздик шудааст, мардум аз ту дур шудаанд. Сират ва равиши ду дӯст Абубакр ва Умарро бигир ва ба Алӣ наздик шав, чунки ӯ шахсияте ҳаст, ки касе аз амраш сар намепечад.

- Вале дер шуда буд. Чунон ки таърих меғӯяд Алӣ (к.в.) ба қосиде, ки Усмон (р) наздаш фиристод ҷавоб дод:

- Ман гуфтаам дар кораш даҳлат намекунам ва ҳаргиз нахоҳам омад.

Гӯё Марвон аз сухане, ки Ноила дар бораи ӯ ба Усмон (р) гуфта буд, иттилоъ меёбад. Назди Усмон (р) меояд, то он чиро, ки Ноила гуфта буд бе асар кунад, вале ба маҳзи ин ки Марвон забон боз мекунад ва меғӯяд:

-Ноила...

Усмон (р) суханаширо қатъ мекунад ва меғӯяд:

- Ҳатто як калима дар бораи Ноила бо ман ҳарф назан, вагарна бад мешунавӣ. Ба Худо қасам, ӯ барои ман аз ту дилсӯзтар ва хеле хайрхоҳтар аст.

Ман шак надорам, ки гуфтори Алӣ (к.в.) ва Ноила, ки дар бораи Марвон изҳор доштанд дар Усмон (р) хуб асар карда ва Марвонро аз чашми Усмон (р) андохта буд. Дигар ӯ эътиборе назди Усмон (р) надошт, вале фурсати андеша аз даст рафта буд ва улфат додани дилҳои

мардуми ранчида ва хомӯш кардани фитнаи бадхоҳон маҳол шуда буд.

ФИТНА БА МАДИНА МЕРАСАД

Чун муддате гузашт ва ошӯбгарони фитнаангез, ки гӯш ба ахбори Мадина буданд, огоҳ мешаванд, ки Усмон (р) имкон надорад ба ваъдаҳояш амал кунад ва Марвон ҳарфҳои хасмонаи шадиде бо аҳли Мадина, зада ва онҳоро аз дари хонаи Усмон (р) рондааст, яқин ҳосил мекунад, ки аҳли Мадина махсусан Алӣ, ки воситаи Усмон (р) ва онҳо буд, бо ин коре, ки Марвон бо мардум кардааст аз Усмон (р) ранчидаанд. Пас агар дар ин ҳангоми мусоид ба Мадина ҳамла кунанд, эҳтимол дорад касе монеъи онҳо нашавад. Зеро мардуми Мадина медонанд, ки онҳо коре чуз бо Усмон (р) надоранд ва Усмон (р) аз ҷониби тӯдаи мардум ҳимоят намешавад.

Вале чи гуна метавонанд ба ҷониби Мадина ҳаракат кунанд? Воли ва амирони лашкариёни шаҳрҳо ва марказҳои фитна ашхосеанд, ки масъулияти назму тартиб ба дасташон аст ва онҳо рақибони худи фитначуён ҳастанд. Бе шакл пеши роҳи онҳоро хоҳанд гирифт.

Гӯё фитначуён ғофил аз ин амр набуданд. Аз ин хотир, қаблан пешбини ин корро карданд. Дар байни мардум овоза карданд, ки мехоҳанд барои адои маросими ҳаҷ ба Макка бираванд.

Маълум аст, ки дар ин сурат касе наметавонист монеъи ҳаракаташон бишавад. Зеро агар касе садди роҳи онҳо мешуд, фарёд бармеоваранд ва мегуфтанд, ки ҳокимон ва амирони Усмон (р) монеъи ҳаҷчи мусалмонон мешаванд ва ин худ баҳонаи барандае буд, ки ба дасти онҳо меафтад, то алайҳи Усмон (р) ба кор баранд.

Дар яке аз рӯзҳои моҳи шавволи соли 35-уми ҳиҷрӣ, ки фитнаангезон меъоди ҳаракати худро таъйин карда буданд, зоҳиран ба сӯи Макка ва ботинан ба сӯи Мадина ҳаракат карданд.

Аз Миср панҷсад нафар ва ба ривояте ҳазор нафар савора, ки Абдуллоҳ ибни Сабаи яҳудии хабис ва муфсид низ бо онҳо буд, дар чаҳор гурӯҳ бо роҳбарии чаҳор нафар бо номҳои Абдурраҳмон ибни Удаиси Балавӣ, Кинона ибни Бишри Лайсӣ, Савдон ибни Ҳамрони Сукунӣ ва Қанбараи Сукунӣ оташафрӯзони фитна ба роҳбарии Ғофиқ ибни Ҳарби Аккии фосид ва муфсид.

Аз Басра низ чаҳор парчам ба ҳамин теъдод ба роҳбарии чаҳор нафар аз сарони душманон ба номҳои Ҳукайм ибни Чабалаи Абдӣ¹⁷, Бишр ибни Шурайҳи Қайсӣ, Зурайҳ ибни Убоди Абдӣ ва Ҳирқус ибни Зуҳайри Саъдӣ, ки Ҳирқус бар онҳо раёсат дошт.

Аҳли Куфа низ ба ҳамон теъдод дар чаҳор даста бо роҳбарии Зайд ибни Савҳон, Зиёд ибни Насри Ҳорисӣ ва Абдуллоҳ ибни Асам ба раёсати Амр ибни Асам тамоман савора ва комилан мусаллаҳ, тибқи нақшаи қаблӣ аз шаҳрҳои худ хориҷ ва раҳсипори Мадина шуданд. Дар хориҷи шаҳри Мадина баъзе дар маҳалле ба номи Зихашаб ва гурӯҳе дар ҷое ба номи Аъвас ва фариқе дар Зилмурра урду заданд, то дар бораи чигунагии иқдомоти ояндаи худ биандешанд.

Дар ин ҷо муаррихон воқеаи хурди хориҷ аз ҳудуд ва амалиёти низомие, ки қабл аз вуруди онҳо ба шаҳри Мадина байни онҳо ва мардуми Мадина ба миён омадааст, зикр мекунанд, вале чун ба назари ман муҳим

¹⁷ Ҳукайм дузду роҳзане буд, ки мардуми атрофи Басра ва мусофирон дар роҳҳо аз дасташ ба дод омада буданд. Аз ин сабаб Усмон (р) ба волии Басра Абдуллоҳ ибни Омир дастур дод, ки Ҳукаймро бо ҳамдастонаш дар Басра нигоҳ дорад ва нагузорад, ки хориҷ шаванд. Душманин ӯ бо Усмон (р) ва ибни Омир аз ҳамин ҷо оғоз шуд.

набуд ва дар рафти ҳаводиси оянда асаре надоштааст, лозим надидам онҳоро нақл кунам.

Ба ҳар ҳол чанде нагузашт, ки дастаҳои фасодкор ворида амал шуданд. Мардуми Мадинаро ғофилгир карданд ва ногаҳон бо садои баланди «**Аллоҳ акбар**» аз чанд сӯ дар шаҳри Мадина рехтанд ва нидо баланд карданд ва гуфтанд:

- «*Ҳар кас даст аз мо ниғаҳ дорад, дар амон аст!*»

Аҳли Мадина бо сабабҳои, ки баъдан зикр мешавад ва барои он ки шаҳри муқаддаси Мадина майдони ҷанг ва хунрезӣ қарор нагирад, даст аз дифоъ нигоҳ доштанд, ба ин умедде, ки ҷанги ошӯбгарон бо Усмон (р) бо музокира хотима ёбад. Ошӯбгарон низ, ки комилан бар авзои шаҳри Мадина тасаллут ёфтанд ба гуфтаи худ амал карданд ва коре бо мардум надоштанд.

Ба тавре, ки аз ҷараёни умур фаҳмида мешавад ошӯбгарон дар қорашон ҷониби эҳтиётро ниғаҳ медоштанд, то қор ба ҷои дурӣ накашад. Аз ин хотир Усмон (р)-ро низ озод гузориданд. На ўро аз хуруҷ аз манзил ва иҷтимоъ бо мардум манъ мекарданд ва на мардумро аз мулоқот бо Усмон (р) боз медоштанд.

Дар масҷид ҳам ҳамроҳи мардум пушти сари Усмон (р) намози ҷамоъат мехонданд ва фақат ўро таҳти назар гирифта буданд ва ҳамон ҳарфҳо ва эътирозотеро, ки

қаблан доштанд, акнун ин чо низ такрор карданд. Исрор доштанд, ки Усмон (р) ё кормандонашро бекор намояд ва ашхоси дигар ба ҷои онҳо бифиристанд ё аз хилофат канор биравад.

Усмон (р) ҷавоб меод:

- Агар ман ба дастури шумо коргузоронамро барканор кунам ва касонро ба дилхоҳи шумо ба ҷои онҳо бифиристам, дар ин сурат шумо соҳиби амр ва шумо ҳамакора мебошед ва ман бе ихтиёр хоҳам буд. Ман ҳаргиз чунин коре нахоҳам кард. Қатъан либоси хилофатиرو, ки Худо ба ман пӯшонида аст, аз тан берун нахоҳам овард.

Усмон (р) дар аввалин ҷумъа пас аз вуруди муфсидон ба Мадина дар хутбаи ҷумъа рӯйи минбар хитоб ба аҳли фасод мекунад ва мегӯяд:

- Аз азоби Худо битарсед ва аз иқоби Худо бипарҳезед. Аҳли Мадина хуб медонанд, ки шумо тибқи фармудаи паёмбари Худо Муҳаммад (с) малъун ва аз раҳмати Худо маҳрумед. Хатоҳои гузаштаи худро бо корҳои нек ва писандида маҳв кунед. Муҳаммад ибни Маслама яке аз асҳоби Паёмбар (с) аз ҷой бармехезад ва барои дастгирии Усмон (р) мегӯяд:

- Ман бар ростии қавли Усмон (р) гувоҳӣ медиҳам.

Ҳукайм ибни Ҷабала яке аз сарони аҳли фасод ўро дар ҷояш менишонад. Он гоҳ Зайд ибни Собит яке аз саҳобаҳои Паёмбар (с) аз ҷояш бар меҳезад ва меҳоҳад ба нафъи Усмон (р) ҳарф бизанад, аммо Муҳаммад ибни Абӯқатира яке дигар аз сарони фитна монеъ мешавад ва ўро дар ҷояш менишонад.

Ин ҷо аст, ки ошубгарон ҳама аз ҷояшон бар меҳезанд, мардумро сангборон ва аз масҷид берун мекунад. Усмон (р)-ро, ки рӯйи минбар буд, ҳадафи партоби санг қарор медиҳанд ва ўро маҷрӯҳ менамоянд. Аз ҳамин ҷо кори ошӯбгарони бадандеш дар Мадина аз қавл мегузарад ва ба амал мерасад.

Усмон (р) пас аз ин ҳодиса боз ҳам сабру таҳаммулро пеша карда, ба корҳои мардум мепардозад ва ба бадгӯй ва таҳдиди аҳли фитна бе эътиноӣ мекунад.

Чун ин муддат (як моҳ) гузашт ва ошӯбгарон аз ин, ки Усмон (р) ба талабҳои онҳо таваҷҷӯҳ намекунад, маъюс шуданд ва ба шиддати амал гузаштанд.

Хонаи Усмон (р)-ро дар муҳосира гирифтанд ва ўро дар хона зиндонӣ карданд ва нагузоштанд аз хона хориҷ шавад ва ба масҷид биравад, вале монеъ намешуданд касе ба хона дохил ё боз аз хона хориҷ шавад ё об ва таъом ба хона бирасад.

Аз ибтидои муҳосира ҳаждаҳ рӯз ба ин тарз гузашта буд, ки фасодкорон шуниданд, ки аз лашкарҳои шаҳристонҳо чанд гурӯҳе барои қўмак ба Усмон (р) ва берун рондани онҳо муҳайёи ҳаракат шудаанд. Аз ин хотир фавран хонаи Усмон (р)-ро ба ҳадде ба муҳосира кашиданд, ки онро аз дунёи хориҷ ба қуллӣ қатъ карданд ва нагузоштанд ҳеч касе бо Усмон (р) мулоқот намояд, ё касе аз хориҷ чизе ҳатто оби ошомиданӣ ба хона дохил намояд. Чун об дар хона кам мешавад ва аҳли хона дар хатари ташнагӣ меафтанд. Усмон (р) ба Алӣ ибни Абутолиб, Талҳа, Зубайр ва модарони мўъминон (ҳамсарони Паёмбар (с)) пинҳони пайғом медиҳад ва мегӯяд:

- Душманон ҳама чизро аз мо қатъ кардаанд, ҳатто оби ошомиданиро, мо дар асоратем. Об ба мо бирасонед.

Қабл аз ҳамаи онҳо Алӣ (р) дар охири шаб бо як машк об ба хонаи Усмон (р) меояд ва ба бадқорони ситамгар хитоб мекунад ва мефармояд:

- Эй мардум! Ин коре, ки шумо мекунед, на шабоҳат ба амали мўъминон дорад ва на ба кори кофирон шабеҳ аст, шумо аз онҳо таъом ва обро манъ кардаед, ҳоло он, ки румиҳо ва маҷусиҳо ба асиронашон об ва хўрок

медиханд, раво нест, ки шумо аз онҳо бадтар бошед ва обу таъомро аз онҳо манъ кунед.

Ошўбгарон ҷавоб медиханд:

- На, ба Худо намегузорем чизе ба ӯ бирасад. Чун монеъ шуданд, ки Алӣ об ба дохили хона бирасонад, амомаашро аз сар бар медорад ва ба дохили хона меандозад, то ба Усмон (р) бифаҳмонад, ки ӯ об оварда, вале муваффақ нашуда, ки ба дохили хона бирасонад.

Инчунин Умми Ҳабиба ҳамсари Паёмбар (с) хост об ба хона бирасонад, аммо ошўбгарон нагузоштанд. Қариб буд, ки худаш мачрӯҳ шавад.

Пас аз ин мочаро чун аҳли хонаи Амр ибни Ҳазам, ки хонаи онҳо ба хонаи Усмон (р) пайваста буд, аз ин кор огоҳ мешаванд, дар торикии шаб аз пушти боми хонаи худ об ба хонаи Усмон (р) мерасонанд. Мушкили беобии сокинони хона то андозае бартараф мешавад.

Дар ҳамин ҳол ошўбгарон мешунаванд, ки ҳоҷиёни Макка мехоҳанд пас аз анҷоми маросими ҳаҷ барои кўмак ба Усмон (р) ба Мадина оянд. Қаблан ҳам шунида буданд, ки аз лашкарҳои шаҳристон чандин гурӯҳ барои наҷоти Усмон (р) муҳайёи ҳаракат ба сўйи Мадина шудаанд.

Аз ин рӯ, барои онҳо маълум мешавад, ки агар ҳоҷиён ва гурӯҳҳои кўмакӣ ба Мадина бирасанд, онҳо

(ошўбгарон) на танҳо ба мақсади худ намерасанд, балки худи онҳо дар сояи хатари нобудӣ қарор хоҳанд гирифт. Зеро иддаи онҳо хеле камтар аз ҷамъи ҳоҷиён буд ва теъдоди зиёде ҳам аз лашкарҳо мерасиданд. Аз ин хотир ба қароре омаданд, ки ҳарчи зудтар вориди хона шаванд ва Усмон (р)-ро маҷбур ба истеъфо намоянд ё ба ҳаёташ хотима диҳанд, то ҳоҷиён ва гурӯҳҳои ёрӣ дар муқобили амали хотимаёфта қарор гирифта, Усмон (р) вучуд надошта бошад, то барои наҷоташ ба Мадина оянд. Барои ин кор як гурӯҳи сиздаҳнафарӣ аз пештозони ошўбгарон, ки Муҳаммад ибни Абубақр низ бо онҳо буд, муайян шуданд, то ба хонаи Усмон (р) дохил шаванд ва кори худро бо ӯ яксара намоянд.

Чун баъзе аз фарзандони саҳобаи бузурги Паёмбар (с) аз қабилҳои Ҳасан ва Ҳусайн фарзандони Алӣ ибни Абутолиб, Абдуллоҳ ибни Умар, Абдуллоҳ ибни Зубайр, Муҳаммад ибни Талҳа ва ҷанге дигар барои муҳофизати Усмон (р) бар дари хона истода буданд ва нигоҳбонӣ мекарданд, ошўбгарон салоҳ надиданд бо онҳо задухурд намоянд. Аз ин хотир, пинҳонӣ аз онҳо аз пушти боми хонаи Амр ибни Ҳазам убур мекунанд ва ба хонаи Усмон (р) дохил мешаванд ва ба ӯ, ки Қуръон дар пеш дошт ва тиловат мекард хитоб мекунанд ва мегӯянд:

- Агар худро аз хилофат озод кунӣ, даст аз ту бармедорем.

Чун Усмон (р) мувофиқат намекунад ва боз монанди гузашта мегӯяд:

- Ман ҳаргиз пироханеро, ки Худо ба ман пӯшонидаст, аз тан дар нахоҳам овард, яке аз онҳо ба номи Ғофиқӣ ибни Ҳарб-саркардаи бонуфузи душманон бо амуде, ки дар даст дошт, зарбае бар пешони Усмон (р) ворид мекунад ва сарашро мешикофад. Усмон (р) бе хуш мешавад ва ба замин меафтад. Яке дигар аз сарони бадкорон ба номи Савод ибни Хумрон бо шамшер синаашро мешикофад ва ўро ба қатл мерасонад. Чун Ноила-ҳамсари Усмон (р) мехоҳад аз шавҳараш шамшерро дур намояд, теғ ба дасташ бархӯрда чанд ангуштро аз як дасташ мебурад.

Бадкорон боз ҳам то он ҷо оташи адоват дар дилашон забона мекашид ва буғз ва кина дар синашон ба ҳадде меҷўшид, ки бо қатли Усмон (р) фуру нанишаст. Хостанд сар аз тани беруҳаш ҷудо созанд, вале чун занони хона нолаву фарёд сар доданд, яке аз ин гурӯҳ ба номи Абдуллоҳ ибни Удайс мегӯяд, ки раҳояш кунед.

Ҳамин ки хабари қатли Усмон (р) ба хоричи хона мерасад ошўбгарон фурсатро ғанимат мешуморанд ва ба

дохили хона мерезанд. Ҳар чи дар хона буд, ғорат мекунанд. Чунин аст сифати фарқкунандаи аҳли ботил ва фасод, ки кирдорашон дар як хати возеҳ мухолиф бо гуфторашон мебошад. Усмон (р) онҳоро хуб шинохта буд, ки дар масҷид бар рӯйи минбар дар бораи онҳо гуфт:

«Ин ҷо онҳо бо забонашон изҳор медоранд гайр аз чизе аст, ки дар дилашон пинҳон мекунанд. Онҳо бо забон чизе мегӯянд, ки шумо некаш медонед ва бовараш мекунед, вале дар дил чизҳое ниҳон медоранд, ки агар шумо бидонед, аз онҳо безор хоҳед шуд».

Ростӣ, ки агар касе дар он рӯз он чиро, ки Усмон (р) дар хутбаи худ гуфт бовар намекард, инак, гузашти замон ва он ҳам хеле зуд собит кард, ки Усмон (р) он чиро дар қаъри қалбҳои хабиси ин муфсидони фитначӯ ниҳон буд, аён меидид ва ошкор мегуфт ва он чи мегуфт, рост мегуфт.

Ба ҳар чихат ҳазрати Усмон ибни Аффон (р)-халифаи мусалмонон пас аз ёздаҳ сол ва ёздаҳ моҳ ва дувоздаҳ рӯзи хилофаташ дар синни ҳаштодуду солағӣ, дар рӯзи ҷумъа, ҳаждаҳуми зулҳиҷҷаи соли сивупанҷуми ҳиҷрӣ пас аз ин ки чихил рӯзи охири умрашро дар хона зиндонӣ ва дар муҳосираи душманон буд, ба дасти онҳо ба шаҳодат расид. Мусалмонон дигар

пас аз ин ба гувоҳии таърих рӯйи хӯш ва хушбахтӣ надиданд. Амният ва оромиш аз байни онҳо рахт барбаст. Ҷангҳои Ҷамал ва Сиффин ва кушторҳои дигар бо дасти худӣ мусалмонон ва дар байни худӣ онҳо ба миён омад ва худӣ мусалмонон қурбонии ҳодисаҳои ногуворе шуданд, ки аз ҳамин ҷитна ва ғасоди ошӯбгарони бадқор сарчашма мегирад.

Таъачҷуб дар ин аст, ки худӣ Усмон (р) чунон, ки дар таърихи «**Ал-қомил**» (ҷ.3, с.86) зикр шудааст, пешомади ин кушторҳоро пешгӯӣ ва ба бадқорон, ки ўро таҳдид ба қатл кардаанд гўшзад мекунад ва меғармояд:

«Пас ағар шумо маро бикӯшед, шамшер бар гардани худатон мениҳед. Худо пас аз ин ҳарғиз ихтилофро аз миёни шумо барнамедорад».

Дар «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» низ омада, ки Усмон (р) бори дигар ба бадқорон гуфт: «Ба Худо қасам, ағар маро бикӯшед, пас аз он ҳарғиз ба якдигар муҳаббат ва дўстӣ нахоҳед кард ва гарчи бо ҳам намоз мехонед ва барои намози ҷамоғат дар қанори ҳам меистед, дилҳоятон бо ҳам ҷамъ нест ва иттиҳод нахоҳед дошт»¹⁸.

Ҳар қасе, ки аз таърихи Ислом ва аз қашмақашӣҳои сиёсӣ ва ҷангҳо ва хунрезӣҳои дохилии мусалмонон пас

¹⁸ Ибни Қасир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ .8,с.180.

аз шаҳодати Усмон (р) хабар дорад, ба дурустии он чи Усмон (р) пешгӯй карда буд, бовар хоҳад кард.

Мо дар пиромуни кори ошӯбгарон ва дар бораи шаҳодати Усмон (р) равияи ихтисорро дар пеш гирифтем ва ба зикри хулосаи корхое, ки мавриди иттифоқи таърих буд ва хабар додани он барои хонандагони гиромӣ муфид мебошад иктифо кардем ва аз зикри номае, ки муаррихон дар қазияи Усмон (р) ба қалам овардаанд, қасдан сарпечидем. Зеро ба назари мо чунон, ки баҳс хоҳем кард, асли ривояти ин нома сиҳат надорад ва бинобар ин ҳаёли аст ва воқеъият надорад. Инак, ин шумо ва ин ривояти нома.

Ибни Асир дар «**Ал-комил**» (ҷ.3, с.80) ва ибни Касир дар «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» (ҷ.8,с.184) менависанд: «*Алӣ назди мисриҳо меояд ва мепурсад шумо пас аз ин, ки аз ин ҷо ба сӯйи Миср ҳаракат намудед ва чанд масофа роҳро тай кардед, чаро боз ба сӯйи мо боз гиштед?*

Ҷавоб медиҳанд:

- Дар роҳ номае аз дасти қосиде ба даст овардем, ки Усмон (р) дар он нома дастури қатли моро дода аст».

Чун Зубайр аз аҳли Куфа ва Талҳа аз аҳли Басра мепурсанд:

«Шумо чаро аз роҳ баргаштаед?»

Онҳо низ ҳамин ҷавобро медиҳанд.

Яъне меғуянд:

«Номае дар роҳ ба дасти мисриҳо расид, ки дастури қатли онҳоро дорад, мо низ баргаишем, то бародарони худро ёрӣ кунем».

Алӣ (к.в.), ки аз корашон бадгумон ва аз ҷавобашон таъачҷуб карда буд, хитоб ба аҳли Басра ва Куфа мекунад ва мефармояд: *«Шумо бо он, ки роҳатон аз мисриҳо ҷудост ва дар роҳатон чандин марҳила аз онҳо фосила гирифта будед ва аз онҳо дур шуда будед, чи гуна хабар ёфтед, ки чунин нома ба дасти онҳо афтода аст, то аз роҳатон баргардед ва бо ҳам ба ин ҷо боз оед? Ба Худо қасам, ин амр нақша ва фитнае аст, ки дар дили шаб бо ҳам кашидаед ва тасмим гирифтаед».* Чун онҳо дар ҷавоб эътирози ҳазрати Алӣ (к.в.), ки дурӯғашонро кашф кард музтар шуданд, сипас барошуфтанд ва гуфтанд: *«Шумо кори моро ба ҳар ҳисобе, ки хоҳед бигузored мо ниёзе ба ин шахс (Усмон (р)) надорем. Бояд даст аз хилофат бардорад, варна мо дасташро қатъ хоҳем кард».*

Дар «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» (ҷ.7, с.184-185) ва «**Ал-комил**» (ҷ.3, с.75) бо каме ихтилофи ибораҳо ривояти дигаре омадааст:

«Чун мисриҳо дар роҳи худ бо шутурсаворе бархӯрд мекунанд, ки нисбат ба ӯ бадгумон мешаванд, ӯро бозрасӣ мекунанд ва аз ӯ номае ба даст меоваранд, ки дар он ба

Абдуллоҳ ибни Саъд-волии Миср дастур дода шуда буд, то баъзе аз мисриёнро бикӯшад, гурӯҳеро ба дор овезад ва дасту поӣи гурӯҳи дигарро қатъ кунад».

Нома мӯҳри Усмон (р)-ро дошт ва шутурсавор ғуломи Усмон (р) буд ва шутур ҳам шутури Усмон (р) онҳо ин номаро ба мардуми Мадина нишон медиҳанд ва чараёни ин амрро бо Алӣ ибни Абутолиб ва Муҳаммад ибни Маслама дар миён мегузоранд. Ин ду нафар ҳамроҳи мисриён назди Усмон (р) мераванд ва музокира мекунанд. Усмон (р) қасам ёд мекунад ва мункири судури нома аз тарафи худ мешавад. Ҳазрати Алӣ ва Муҳаммад ибни Маслама ва мисриён ўро тасдиқ мекунанд.

Боз ҳам ду таърихи фавқ дар ҷои дигар аз он сафҳаҳо ривояте овардаанд, ки Усмон (р) бо дархости мисриҳо Абдуллоҳ ибни Саъдро аз аморати Миср барканор ва тибқи хоҳиши онҳо Муҳаммад ибни Абубакрро ба ҷои ў таъйин кард. Мисриҳо бо Муҳаммад ибни Абубакр аз Мадина ба сӯи Миср ҳаракат карданд ва дар роҳ номае аз марде ба даст оварданд, ки дастури қатли Муҳаммад ибни Абубакр ва ашхосе аз мисриҳоро дарбар дошт. Ба ҳамин сабаб аз роҳ баргаштанд.

Боз «**Ал-комил**» (ҷ.3, с.85) ривояте оварда, ки меғӯяд:

«Дар нома дастур дода шуда буд то Абдурраҳмон ибни Удайс, Амр ибни Хумқ ва Урват-ус-сибоъ (сарони душманонро) тозиёна бизананд, сару ришашонро битарошанд ва синас онҳоро ба зиндон биафкананд».

Тавре ки мулоҳиза мешавад аз ривояти аввал маълум мешавад, ки мисриҳо даъво карданд, ки дар роҳи худ номае ба даст оварданд, вале намегӯянд номаро ба ҳазрати Алӣ (к.в), ки тарафи музокира бо онҳо буд ё ба каси дигаре нишон доданд. Аз ин, ки нома мӯҳри Усмон (р)-ро дошта ва аз дасти ғуломи Усмон (р) гирифтаанд ва шутури ҳомили ғуломаш шутури Усмон (р) буда ҳарфе, назадаанд. Ҳамин кор номаълум ва баргаштани ҳар се фариқа мисриҳо ва куфиҳо ва басриҳо аз роҳ ба Мадина бо он, ки роҳи мисриҳо ба ғарб мерафт ва роҳи басриҳо ва куфиҳо ба сӯйи шарқ буд ва расидани ҳар се гурӯҳ бо ҳам ба Мадина боиси шакку шубҳаи шадиди Алӣ (р) шуд ва фаҳмид, ки номаи мавриди даъвои онҳо ҳақиқат надошта, саҳнасозӣ ва баҳонае барои баргаштанашон ба Мадина аст ва ин матлабро ошкор ба онҳо гуфт ва чун дасисаи онҳо кашф шуд ва бе посух шуданд, гуфтанд: *«Шумо кори моро ба ҳар ҳисобе, ки мехоҳед бигузored, мо Усмон (р)-ро намехоҳем. Бояд аз хилофат канор биравад, варна канораш мегузored».*

Вале ривояти сонӣ мегӯяд: «Мисриҳо номаро ба мардуми Мадина нишон доданд ва Алӣ (к.в.) на танҳо нисбат ба онҳо бадгумон нашуд ва онҳоро муттаҳам ба дасиса накард, балки, то он ҷо ба изҳороташон аҳамият дод ва нисбат ба нома ба ҳадде тавачҷӯҳ кард, ки ҳамроҳи мисриҳо назди Усмон (р) рафт ва номаро дар даст гирифт ва ба Усмон (р) нишон дод ва дар бораи он бо ӯ музокира кард».

Инак, ба таври возеҳ мебинем, ки мазмуни ривояти аввали бо дуввумӣ тағйири куллӣ ва фарқи зиёде дорад.

Зеро аввалӣ мегӯяд: «Ҳазрати Алӣ (к.в.) ин номаро бе ҳақиқат ва мисриёнро дурӯггӯ донист», вале ривояти дуввумӣ бар акси аввалӣ аст. Чунки мегӯяд: «Ҳазрати Алӣ ба изҳороти мисриён иноят кард ва номаро, ки вучуд дошт аз дасти онҳо гирифт ва ҳамроҳи онҳо назди Усмон (р) рафт ва то он ҷо ба таҳқиқ пардохт, ки пай бурд ҳазрати Усмон (р) аз нома беҳабар ва бегуноҳ аст». Дар ин ду ривоят номе аз Муҳаммад ибни Абубақр ва дигарон дида намешавад, вале ривояти саввумӣ мегӯяд: «Дар нома дастури қатли Муҳаммад ибни Абубақр дода шуда буд». Ривояти чаҳорумӣ зикре аз қатли касе надорад. Фақат ба шаллоқ задан ва тарошидани сару риш ва ба зиндон андохтани чанд нафар аз сарони ошӯбгар иктифо шуда аст.

Равшану возеҳ аст, ки номаи хаёлие, ки ин ривоёт пиромуни он давр мезананд, фақат яке будааст, вале

хондем, ки ин ривоёт дар мазмуни нома ва дар изҳороти мисриҳо ба ҳадде бо якдигар ихтилоф ва тафовут доранд, ки наметавонем онҳоро ба якдигар наздик намоем ва ҳамаро тақрибан яке бидонем ё яке аз онҳоро бар дигаре тарҷеҳ диҳем ва фақат онро саҳеҳ бидонем ва онро бипазирем ва бақияро рад намоем. Аз ин хотир аз тамоми онҳо чашм мепӯшем ва ҳеҷ кадомро саҳеҳ намедонем.

Гузашта аз ин, дар он ҳангоме, ки ин ривоятҳо мегӯянд дар он нома ба Абдуллоҳ ибни Саъд-волии Миср дастур дода шуда буд, то бо Муҳаммад ибни Абубакр (р) ва сарони мисриҳо чунин ва чунон кунад, Абдуллоҳ ба иттифоқи таърихномаҳои мўътабар волии Миср набуд ва дар Миср вучуд надошт. Бинобар ин, мепурсем чӣ гуна мешавад, ки худи Усмон (р) ё Марвон аз тарафи Усмон (р) чунин дастуре ба касе бидиҳанд, ки дар Миср набуда, то дастурро анҷом диҳад? Ё чи гуна имкон дорад худи мисриҳо номаро аз тарафи Усмон (р) сохта ва тазвир намоянд ва ба мардум нишон диҳанд, ҳоло он, ки худи Усмон (р) ва аҳли Мадина огоҳ буданд, ки Абдуллоҳ ибни Саъд дар Миср нест. Дар ин сурат барои мардум фош мешуд, ки изҳороташон сохта аст ва тўҳматашон назди ҳама кас ошкор ва дар назди мардум расво мешуданд.

Боре Ибни Асир дар китоби «**Ал-комил**» (ҷ.3, с.81) ва низ муаррихони дигар мегӯянд: «Пас аз ин, ки гурӯҳи ошӯбгар аз Миср ба тарафи Мадина ҳаракат карданд, Абдуллоҳ ибни Саъд волии Миср озими Мадина шуд, то ҷароғи воқеъаро бо Усмон (р) дар миён бигузорад, то ба ин тарз роҳи ҳалле пайдо кунад ва чун дар роҳи худ ба шаҳри Айла мерасад, хабар меёбад, ки ошӯбгарон хонаи Усмон (р)-ро дар Мадина муҳосира кардаанд ва Мадина дар вазъи хеле баде афтада аст. Муҳаммад ибни Ҳузайфа низ пас аз сӯйи Мадина раҳсипор шудани Абдуллоҳ бар Миср тасаллут меёбад ва онро дар ихтиёр мегирад».

Аз ин хотир, Абдуллоҳ ибни Саъд аз он ҷо (Айла) ба сӯйи Миср бозмегардад, вале Муҳаммад ибни Ҳузайфа ўро намегузорад, ки қадам ба хоки Миср гузорад. Аз ин хотир Абдуллоҳ аз он ҷо раҳсипори Фаластин мешавад ва дур аз ғавғо ва дур аз сиёсат монанди як шахси оддӣ дар бандари Рамла иқомати доимӣ мекунад ва зану фарзандашро ба он ҷо интиқол медиҳад ва дар соли 58-уми ҳиҷрӣ дар ҳамон ҷо вафот мекунад.

Аз таърих маълум мешавад, ки Абдуллоҳ ибни Саъд дар маҳалли иқомати охираш аз муносибат бо мардум дурӣ мегирифт ва аксари вақт ба ибодати Худо мепардохт ва аз мочарои шаҳодати Усмон (р) ва балвое,

ки домангири мусалмонон шуда буд, бaсе ғамгин ва аз зиндагӣ безор шуда буд. Дуъо мекард ва мегуфт:

- Худоё! Охирин амали хайрамро дар аввали рӯз қарор дех.

Иттифоқан, субҳи рӯзе аз рӯзҳо ҳамин, ки Абдуллоҳ намози субҳашро тамоm кард ва салoми аввалро ба самти рост дод ва хост рӯ ба тарафи чап бичарҳад ва салoми дуввумро бидихад, рӯҳаш ба oлами боло парвоз мекунад.

Мо сиёсат ва ҳадамоти Абдуллоҳ ибни Саъдро дар ҷангҳои Зотусаворӣ ва Қибрис дар ин китоб ба қалам овардем. Оғози кораш пас аз Ислoм хидмат ба Ислoм буд. Охири ҳаёташ низ гӯшанишин ва ба ибодати парвардигор машғул буд ва ҳангоми ибодати Худо сари намоз низ вафот ёфт. Раҳмати Худо бод бар вай.

Шак нест, ки руҳияи поки чунин шахсе бо руҳияи палиди бадкирдорон монандӣ надорад. Агар аз таърих мешунавем, ки бадкорон алайҳи ӯ қиём карданд, набояд таъачҷуб кунем. Зеро ин амр табиғӣ будааст ва бояд чунин бошад.

Дар хотимаи ин баҳси номаи хаёли бояд бигӯям, ки ба ақидаи ман достони ин нома қатъан дар садри Ислoм ва дар давраи хулафои Бани Умая ба миён наомадааст. Балки баъдан дар замони хулафои Бани Аббос, ки

душмани сарсаҳти Бани Умая буданд ва бар минбарҳо ва дар меҳробҳои масҷид ва дар маҷлисҳои дигар алайҳи онҳо таблиғоти нохуш мекарданд, ин ривоётро дар паси парда ба сурати мухталиф сохтаанд ва пас аз он аз пардаи мустатири сиёсат хориҷ ва намоиш додаанд, то ба гумони худашон Усмон (р)-ро, ки сарсилсилаи хулафои Бани Умая буд дар афкори умуми мардуми замони худ баднамо кунанд ва бигӯянд, ки худ Усмон (р) чунин будааст.

Ҳоли бақияро бояд аз ин ҷо санҷид. Ин достони дурӯғин баъдан аз забони мардум ба саҳифаҳои аввалини таъриҳӣ, ки баъдан нигошта шудааст роҳ ёфт ва муаррихони баъдӣ, ки таъбан аз муаррихони аввалӣ пайравӣ кардаанд бидунӣ он, ки ба худ иҷозаи тафаккур ва таҳқиқ дар асли мавзӯро бидиҳанд, онро нақл кардаанд ва дар китобҳои сабт кардаанд то ба самъ ва чашми мардуми оянда бирасад.

НИГОҲЕ БА ШАҲОДАТИ УСМОН (Р)

Нисбат ба ҳодисае, ки боиси шаҳодати амирулмўъминин ҳазрати Усмон (р) гардид, байни ду дидгоҳ қарор мегирам.

Нигоҳе, ки иҷоза намедиҳад дар бораи ҳаводисе, ки байни мусалмонони садри Ислоҳ махсусан он чи дар давраи хулафои рошидин байни асҳоби паёмбар воқеъ шудааст, изҳори ақида кард. Зеро ин бузургворон дар асари мусоҳиба ва муносибат бо Паёмбар (с) аз нигоҳи бузургии мақом ва ҷалолати қадр дар манзалате қарор гирифтаанд, ки дигарон хусусан мардуми замони мо хеле ва хеле камтар аз ин ҳастанд, ки ба худ иҷоза диҳанд, то дар бораи онҳо қазовати қатъӣ ё изҳори ақида намоянд. Бояд риояти адаб кунанд ва сукут намоянд ва он чиро, ки аз онҳо сар задааст, натиҷаи иҷтиҳоди онҳо бидонанд ва на танҳо корҳои ононро гуноҳ надонанд, балки мучиби аҷр ва савоб барои онҳо бидонанд. Дар ин бора гуфта шудааст, ки нисбат ба он чи, ки байни асҳоби Паёмбар (с) ҷорӣ шудааст сукут мекунем ва барои онҳо дар ин бора аҷр ва савоби иҷтиҳод қоил мешавем.

Дидгоҳи дигар мегӯяд, саҳеҳ аст, ки онҳо дар ҷалолати қадр хеле олӣ ва аз ҳайси азамат бе ҳад аз мо бартаранд, вале ба ҳар ҳол башаранд ва башар ба истиснои анбиёи Худо ҷоизи хато аст. Аз ин хотир, монеге надорад, ки бо аҷргузори ба азамати онҳо ва бо риояти адаб нисбат ба онҳо ба баррасии ҳаводисе, ки аз онҳо сар зада аст, бипардозем, то аз ўҳдаи адои амонати таърихӣ бароем.

Чои шак нест, ки ҳаводиси муҳими таърихӣ бе муқаддима ба вучуд намеоянд, балки ҳар ҳодисае натиҷаи иллатҳо ва сабабҳои аст, ки қабл аз зуҳури ҳаводис ба миён меояд. Муаррих бояд дар сабабҳо ва иллатҳои ҳодиса амиқан андеша кунад ва назари худро бо камоли амонат ба қалам оварад ва дар анзори хонандагон бигузорад.

Ин хатост, ки нависандаи таърих фақат ба зикри ҳаводиси таърихӣ иктифо кунад. Аз таҳлил ва баррасии қазияҳо сар печад ва фақат ровии ҳаводиси гузашагон бошад.

Мутассифона, навиштаҳои муаррихони гузашта ба ҷуз «Муқаддима»-и Ибни Халдун ба ин усул ҳастанд. Аввалин касе, ки қазияҳои таърихию зери заррабини ақл ва басират гузоштааст, Абдурраҳмон ибни Халдун¹⁹ аст, ки бар хилофи гузаштагон ба баррасӣ ва қазоват дар умури таърихӣ пардохт ва китобе бо номи муқаддимаи «**Кутубул-ибар**» навишта, ки бо номи «**Муқаддима**»-и Ибни Халдун маъруф аст (*ҳазинае аст аз улуми иҷтимоӣ, сиёсӣ, адабӣ ва иқтисодӣ*). Мистр Даслон-донишманди

¹⁹ Абдурраҳмон ибни Халдун - муаррих, муҳаққиқ ва як сиёсатмадори амиқназар буд. Дар донишгоҳии **Ал-Азҳар** дар Миср дарс хонд. Донандаи илмҳои мантиқ, фикҳ ва муаррихи ҳақбин буд. Соли 1332 мелодӣ дар Тунис ба дунё омад ва соли 1406 вафот кард.

франсавӣ ин китобро дар соли 1860-ум дар Париж аз арабӣ ба забони фаронсавӣ тарҷума ва чоп кард.

Боре агар ба ақидаи дуввум биравем, бояд бипурсем аҳли Мадина, ки чангдида ва варзидаи чиҳод дар роҳи Худо буданд ва дар даврони нубувват ҳамроҳи Паёмбар фидокориӣ бе ҳад карданд. Оре, чунон фидокорӣ карданд, ки дар таърихи асҳоби анбиёи пешин собиқа надошт. Дар хилофати ҳазрати Абубакр мардона ба по хестанд ва фитнаҳоеро, ки дар нимҷазираи араб мусаллаҳона ба по хест ва дини Ислом ва ҳукумати Исломро шадидан таҳдид кард ва мусалмононро дар марзи хатари нобуди андохт, хеле зуд сарқӯб ва фитнаангезонро ба зери фармони ҳукумати Ислом кашиданд. Дар даврони хилофати ҳазрати Умар ибни Хаттоб (р) аз ҳамин мардуми фитнаангези муфсид, мардуме сохтанд, ки мӯъмини мухлис буданд. Содикона барои чиҳод дар роҳи Худо дар хориҷи нимҷазира ба роҳ афтоданд. Бо давлатҳои Ирон ва Рум, ки бар қаҳони он рӯзгор ҳукумронӣ мекарданд чангиданд ва бар онҳо пирӯз гаштанд ва фуғуҳоте ба даст оварданд, ки бе шак мӯъҷиза ва каромоте буд, ки Худо ба онҳо иноят фармуд. Чаро ин мардум дар муқобили ин гурӯҳҳои фитнаангез, ки бешармона ба шаҳри муқаддаси Мадина ҳучум карданд ва ҳурмати ҳарामी Мадинаи Расул (с) накарданд

ва нисбат ба амиралмўъминин ва халифайи мусалмонон ҳазрати Усмон ибни Аффон (р) то он чо ихонат намуданд, ки ўро дар хона ҳабс карданд ва то он чо ситам раво доштанд, ки обро аз ў қатъ карданд ва охири кор ўро ба ноҳақ куштанд. Оре, чаро ин мардум, ин асҳоби боазамат акнун дар хона нишастанд ва садди роҳи бадкирдорон нагаштанд. Муҳаммад ибни Яҳёи Ашъарӣ дар китобаш бо номи «*Ат тамҳид вал баён фи мақтали Усмон (р)*» ба ин савол ҷавоб медиҳад. Мо акнун хулосаи онро дар назари хонандағони азиз мегузорем. Сипас онро мавриди нақди таърихӣ қарор медиҳем ва арзиш ва эътибори онро баён мекунем ва дар охир назари худро дар ин бора ба қалам меоварем.

Ашъарӣ мегӯяд: «*Буданд дар хонаи Усмон (р) ҷамоъате аз муҳочирон ва ансор²⁰, ки тасмим гирифтанд силоҳ бикашанд ва аз Усмон (р) дифоъ кунанд. Барои ин кор аз Усмон (р) иҷоза хоستانд, вале Усмон (р) иҷозаи ин корро надод ва шадидан монеъи онҳо шуд ва гуфт*»:

«*Ман дўст дорам, ки бо Парвардигорам дар ҳолати мазлумият мулоқот кунам. Агар Усмон (р) мувофиқат мекард ва ба онҳо иҷоза медод, ҳатман бо аҳли фитна меҷангиданд. Гузашта аз ин асҳоб гумон намекарданд, ки*

²⁰ Ибни Касир дар «Ал-бидоя ван-ниҳоя» ҷ. 7, с. 181. Адади онҳоро наздик ба 300 нафар зикр кардааст.

кори аҳли фитна ба ҷое бирасад, ки оқибат ба қатли Усмон (р) бианҷомад (вагарна намегузоштанд кор ба ин ҷо бирасад)».

Сипас Ашъарӣ мегӯяд:

«Агар гуфта шавад чун асҳоби Паёмбар (с) яқин доштанд, ки ба Усмон (р) (бо ин муҳосира) ситам шуда ва чизе намонда буд, ки ӯ ва аҳли хона ба асари беобӣ ҳалок шаванд, дар ин сурат воҷиб буд ӯро ёрӣ намоянд ва ба дифоъ аз ӯ бипардозанд. Гӯё он, ки худи Усмон (р) манъ карда буд (зеро ин ҷо амр ба маъруф ва наҳӣ аз мункар ба миён меояд)».

Мегӯем ин мардум (асҳоби Паёмбар (с)) билкул мутеъи амри халифа Усмон (р) буданд, аз ин хотир чун ӯ онҳоро аз қиём ва иқдом ба дифоъ манъ кард, онҳо бар худ воҷиб донистанд, ки амрашро иҷобат ва итоъат намоянд ва даст ба силоҳ назананд.

Боз Ашъарӣ ба баҳси худ идома медиҳад:

«Агар гуфта шавад Усмон (р) бо он, ки мазлум буд ва медонист, ки ҷанг бо ин ситамгарон барои дафъи зулм аст ва шаръан унвони наҳӣ аз мункар дорад, ҷаро монеъи кори асҳоб шуд ва нагузошт бо ин ситамгарони муфсид бичанганд (то наҳӣ аз мункар намоянд), мегӯем: Ин манъ чанд ҷиҳат дорад, ки ҳама писандида аст».

Яке он, ки Усмон (р) яқин дошт ба дасти ситамгарон кушта мешавад, зеро Паёмбар (с) ба ӯ хабар дода буд, ки ӯ мазлум кушта мешавад. Ба ӯ амр фармуда буд, ки дар

ин бора сабр ва таҳаммул намояд. Ў ҳам ваъда дода буд, ки сабр кунад. Пас чун аҳли фитна ўро муҳосира карданд ва барои ў ошкор шуд, ки дар ин фитна кушта мешавад ва он чи Паёмбар (с) пешгўй фармуда буд, бояд ба зухур бирасад ва ў ҳам тибқи амри Паёмбар (с) бояд сабр намояд, розӣ нашуд, ки касе аз ў дифоъ кунад. Сабр кард ва таслими тақдир шуд.

Чиҳати дуввум:

- Меғъем, Усмон (р) медонист, ки теъдоди асҳоби паёмбар (с) андак ва шумораи аҳли фитна, ки хонаро дар муҳосира гирифта буданд, зиёд аст. Дар ин сурат агар ба асҳоб иҷозаи ҷанг меод, талаф мешуданд. Аз ин хотир, худро фидои бақои онҳо кард, то аз нобудӣ ва талаф шудан ҳифз шаванд, чунки ў сарпараст ва ниғаҳбони раъияташ буд ва ҳар сарпараст ва ниғаҳбон мукаллаф аст, ки раъияташро ҳар тавр шуда муҳофизат кунад ва аз ҳар пешомаде ниғаҳ дорад, аз ин хотир худро ба куштан, дод то онҳоро ҳифз кунад. Гузашта аз ин, ў медонист, ки бе шак ба дасти аҳли фитна ба қатл мерасад ва дифоъи асҳоб суде надорад ва ҷуз ин, ки аз ҷанг зиёни ҷонӣ бубинанд, натиҷае нахоҳад дошт.

Чиҳати саввум:

- Мегӯем, Усмон (р) мидид фитна ба по хеста ва агар барои қатъи пой фитна шамшер кашида шавад, эҳтимол дорад ашхосе ба ноҳақ кушта шаванд ва амволе ба зулм бурда шавад ва аъмоли норавое сар занад.

Аз ин хотир, риояти ҳоли аҳли Мадинаро қард ва асҳобро аз ҷанг бо аҳли фитна манъ қард, то домани фитна густурдатар нашавад.

Ҷиҳати ҷаҳорум:

- Мегӯем, эҳтимол дорад, ки Усмон (р) аз ин ҷиҳат иҷозаи ҷанг бо аҳли фитнаро ба асҳоб наод ва сабр қард, то кушта шуд, ки асҳоб дар рӯзи қиёмат назди Худо гувоҳ бишаванд бар кори ситамгароне, ки ўро ба ноҳақ куштанд. Зеро мўъминон гувоҳони Худо бар рӯи замин мебошанд. Дўст надошт барои ў хуни мусулмоне рехта шавад.

Ашъарӣ мегӯяд:

«Пас таваҷҷӯҳ ба он чи гуфтем Усмон (р) дар манъи асҳоб аз дифоъ маъзур ва муваффақ буд. Асҳоб низ дар адами дифоъ маъзур ва гайри қобили маломат ҳастанд ва қотилини Усмон (р) бадбахт ва аз раҳмати Худо маҳруманд».

Ин буд назари Муҳаммад ибни Яҳёи Ашъарӣ, ки доир ба иллатҳо ва узрҳои аҳли Мадина дар мавриди дифоъ нақардан аз Усмон (р) навиштааст. Назари аксари

нависандагон ва муаррихон дар ин мавзӯъ муташобеҳ ва наздик бо ҳам ва мувофиқ бо ин назар мебошад.

НАЗАРИ МУАЛЛИФИ ИН КИТОБ

Қабл аз ин, ки назари худро доир ба ин ҳодисаи дарднок зикр кунам, хеле вочиб медонам ба зикри муқаддимае бипардозам, ки барои дарки хонандагони азиз лозим ва дар таҳқиқи асароти ақидаи баъзе аз мусалмонон, ки бо далелҳои амсоли Ашъарӣ ошно ва қонеъ шудаанд, иншоаллоҳ муяссар ва муфид бошад.

Бе шак ҳодисае аз қабилӣ ҳодисаи мавриди баҳси мо як воқеаи хеле муҳим, таърихӣ ва марбут ба уммате аст, ки хеле аз он зиён дидааст. Нависанда низ бояд ҷанбаи ҳақиқати таърихиро дар назар бигирад ва дуруст баррасӣ намояд ва асли воқеъаро бе каму кост зикр намояд. Аммо ба ин матлаби муҳим бояд тавачҷӯх дошт, ки тибқи гузоришҳои китобҳои муқаддас, махсусан тибқи гуфтаҳои Қуръони карим аъмол ва ақволи неку бади ҳар инсоне, ки дар ин ҷаҳон анҷом медиҳад, ҳар чанд хурд ва ночиз бошад ҳам дар саҳифаи аъмолаш сабт мешавад ва дар он ҷаҳон, яъне рӯзи қиёмат ба

ҳисобаш расидагӣ мешавад. Чунончи Қуръони маҷид дар ин бора мефармояд:

Сухани Худо:

«Ҳар касе андаке хубӣ кунад, савобашро хоҳад дид ва ҳар касе андаке бадӣ кунад, асарашро хоҳад дид».

(Сураи Зилзол, ояҳои 7-8)

Ин аъмоли неку бади инсон дар қиёмат бо якдигар мувозина ва санҷида мешавад ва он гоҳ агар некиҳояш беш аз бадихо бошад, аҳли саъодат аст ва ба биҳишт меравад ва агар маълум шавад, ки бадихояш беш аз некиҳояш мебошад ба андозаи фузунии аъмоли бадаш ҷазо дода мешавад. Пас аз он лоиқи неъматҳои биҳишт хоҳад буд. Ояи шашум то нухуми сураи Қория дар ин бора аст, ки мефармояд:

Сухани Худо:

«Аъмоли нек ва бадӣ инсон дар қиёмат бо якдигар мувозина ва санҷида мешавад. Ҳар кас ҳасаноташ (некиаш) сангин (зиёдтар) бошад зиндагонии хуше хоҳад дошт ва аммо он касе, ки ҳасаноташ сабук (камтар) бошад, қароргоҳаш

чаҳанам хоҳад буд (ва ба андози фузунии бадиҳояш мучозот ва сипас начот ёфта, ба биҳишт меравад)».

Дараҷоти неъматҳои зиндагонии биҳиштиён ҳам ба нисбати зиёди ва камии қорҳои некашон бо якдигар тафовут дорад. Чунонеки Қуръон мефармояд:

Сухани Худо:

«Бандагон дар биҳишт дарҷоте доранд, ки вобаста аз аъмолашон аст».

(Сураи Аҳқоф, ояи 19.)

Пас ҳар касро, ки некиаш зиёдтар бошад, дараҷааш бештар ва бартар хоҳад буд ва ҳар кас ҳасаноташ камтар, дарҷоташ низ камтар аст.

Бо тавачҷӯҳ ба ин фармудаи Қуръонӣ бояд имон дошт, ки саҳобаи Паёмбар (с), ки мӯъминони ҳақ ва пешравони роҳи мустақими илоҳӣ ва пешравони ҷиҳод дар роҳи Худо буданд, ҳамаи онҳо аҳли саъодат ва биҳишт ҳастанд. Махсусан муҳочирин ва ансор, зеро Худованд бо зикри сифоти неки онон, онҳоро дар Қуръон ошкоро саъодатманд ва биҳишти дониста, дар шаъни шарифашон мефармояд:

Сухани Худо:

«Нахустин мардуме, ки барои пазируфтани дини Ислом бар бақияи мардум пешдастӣ гирифтанд ва онҳо иборатанд аз муҳочирон ва ансор ва инчунин онон, ки дар роҳи ҳаққи илоҳӣ пайрави онҳо шуданд, Худо аз ҳамаи онҳо хушнуд аст ва онҳо низ аз Худо хурсанд мебошанд. Худо барои онҳо боғҳое фароҳам сохтааст, ки дар онҳо ҷӯйҳо ҷорӣ аст. Онҳо дар ин бихиштҳо ҷовидон хоҳанд буд ва ин аст растагории бас бузург».

(Сураи Тавба, ояи 100.)

Инчунин Қуръони мачид дар шаъни ин мардуми бузург мефармояд:

Сухани Худо:

«Онон, ки имон оварданд, барои ҳифзи ақида ва имонашон аз шаҳрашон ҳичрат карданд, барои пешрафти дини Ислом бо душманони дин ҷангиданд (яъне муҳочирон) ва низ онон, ки муҳочиронро дар шаҳри худ ҷой ва дар хонаҳои худ манзил ва маъво доданд ва паёмбарро дар пешрафти дин ва пешбурди аҳдофи муқаддас ёрӣ карданд (яъне ансор) ин ду гурӯҳи бузург, мӯъминони ҳақиқӣ ҳастанд. Онҳо нисбат ба он чи, ки қабл аз Ислом аз онҳо сар зада ё фаразан пас аз Ислом лағзише аз онҳо

сар бизанад, аз даргоҳи муқаддаси Худо мағфират ва омурзиш доранд ва дар қиёмат зиндагонии хуш ва аҷр ва савоби бас азим хоҳанд дошт».

(Сураи Анфол, ояи 74.)

Чунин ашхоси мақаррабе, ки корҳои некашон ин қадар зиёд аст, ки Худо дар Қуръони карим ба мардуми ҷаҳон ва барои ҳамеша эълон фармуда, ки онҳо мўъминини ҳақ ва аҳли саъодат ва дар бихишти барин зиндагонии ҷовидон ва абадӣ доранд. Агар аз онҳо лағзише дар дунё сар зада бошад, махсусан агар дунявӣ ва сиёсӣ бошад, ин лағзиш дар рўзи қиёмат дар муҳосиба ва мувозина бо он ҳама некиҳо ба ҳадде ночиз хоҳад буд, ки хурдтарин таъсире дар саъодат ва дароҷоти ухравии онҳо нахоҳад дошт. Чӣ далеле қавитар ва возеҳтар аз қазияи Ҳотиб ибни Абубалтаъа, ки бо он, ки хатои хатарнок ва муҳиме аз ӯ сар зад, Паёмбар (с) онро ночиз гирифт, зеро ӯ аз мўъминони ҳақ ва аз муҳочирон дар роҳи ҳақ ва аз муҷоҳидини ҷабҳаи ҷанги Бадр буд ва аз шомилони ҳамон ду ояи каримаи Қуръон буд, ки болотар тиловат кардем. Қазияи Ҳотиб чунин буд, ки чун мушрикони Қурайш дар соли ҳаштуми ҳиҷрӣ бар хилофи сулҳномаи Худайбия амал карданд ва аҳдшиканӣ карданд, ин амал замина ва фурсати хубе

фароҳам сохт, то Паёмбар (с) ба шаҳри Макка ҳаракат кунад ва онро фатҳ намояд, Аз ин хотир Ҳазрат барои иқдом ба ин кори муҳим чиддан тасмим гирифт ва бо он, ки нақшаи корашро бо эҳтиёт фароҳам мефармуд, асли қасдашро аз умуми мардум чуз он иддае, ки ғолибан корҳои худро бо онҳо дар миён мегузошт, пинҳон медошт, то хабари ин кор ба аҳли Макка нарасад ва онҳоро ғофилгир намояд ва фурсати омодагӣ ба дифоъро аз душманон бигирад, то ки ин шаҳри муқаддас, ки Байтуллоҳ дар оғӯшаш аст бе ҷангу хунрезӣ фатҳ шавад.

Дар ҳамин ҳангом рӯзе Паёмбар (с) ба ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб, Зубайр ибни Аввом ва Миқдод ибни Асвад маъмурият дод ва фармуд: *«Биравед, ба равзаи Хох, дар он ҷо ба зане шутурсавор ва қачованишин мерасед, ки номае бо худ дорад. Шумо номаро аз ӯ бигиред ва биёваред».*

Инак, бақияи қиссаро аз забони ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб мешунавем, ки Бухорӣ онро дар **«Саҳеҳи Бухорӣ»** (ҷ.5, с.184.) дар пиromуни фатҳи Макка аз Абдуллоҳ ибни Абурофеъ ривоят карда меғӯяд: *«Ҳазрати Алӣ (к.в.) фармуд: Мо аспҳои худро хеле зуд тохтем, то ба равзаи Хох расидем. Занеро, ки Паёмбар (с) фармуда буд, дар он ҷо ёфтем.*

Гуфтем:

- Номаеро, ки бо худ дорӣ, берун кун ва ба мо бисупор.

Гуфт:

- Номае ҳамроҳ надорам.

Гуфтем:

- Ё номаро оварда ба мо медиҳӣ, ё туро бозрасӣ мекунем. Ё номаро аз мӯйи бофташудаи сараш берун кашид. Мо онро аз дасташ гирифтём, ба Мадина боз гаишем ва ба Паёмбар (с) додем.

Ҳазрати Алӣ мегӯяд:

- Номае буд аз Ҳотиб ибни Абубалтаъа, ки ба аҳли Макка навишта буд ва поре аз нақшаи паёмбарро (дар бораи фатҳи Макка) ба онҳо хабар дода буд.

Паёмбар (с) хитоб ба Ҳотиб кард ва фармуд:

- Ин чӣ коре аст?

Ҳотиб арз кард:

- Ё Паёмбар (дар қарорат) бар ман шитоб магир (ин кор ба ин сабаб буд, ки) ман аз қабилаи Қурайш нестам, вале дар Макка ба Қурайш паноҳ бурда будам, агар акнун ба Макка ҳамла шавад, дар он ҷо касе надорам, ки аз аҳл ва молам муҳофизат намояд, вале муҳоҷирон дар Макка ҳам қавм ва хеш доранд. Ҳангоми сар задани ҷанг аз аҳл ва амволашон ҷимоят ва муҳофизат хоҳанд кард. Аз ин хотир хостам худро бо ин нома ба аҳли Макка наздик кунам, то онҳо дар

*муқобили ин кор аз хешон ва молам муҳофизат намоянд.
Ман на аз динам баргаштаам ва на бо куфр розӣ ҳастам.*

Паёмбар (с) ба ҳозирин фармуд:

*- Бидонед, ки Ҳотиб ба шумо рост мегӯяд (ва нияти баде
надоштааст) ва изофа намуд:*

*- Яқин дорам, ки Худо ба аҳли Бадр (ки Ҳотиб яке аз
онҳо буд) иноят карда, ба онҳо фармудааст, ки ҳар чӣ
мехоҳед бикунед, чунки ман шуморо омуридаам».*

Чунонки аз паёмбари гиромӣ (с) мешунавем, савоби
аъмоли неки Ҳотиб ва дигар иштирокчиёни Бадр дар
асари ширкат дар ин ҷанги муҳим, ки аввалин ҷанги
пирӯзмандонаи мусалмонон бо куффор буд, ба ҳадде
вазнин ва зиёд буд, ки он ҳазрат дар бораи онҳо
мефармояд ҳар коре, ки онҳо кунанд, мавриди
омуриши парвардигори оламин мебошад.

Дар фазои ҳазрати Усмон (р) дар оғози ин китоб
навиштем, ки ӯ барои таҷҳиз ва муҳайё сохтани лашкари
Усра чандин сар асп ва шутур тақдим дошт ва низ як
ҳазор динори тилло овард ва дар домани Паёмбар (с)
рехт.

Он ҳазрат, то ҳадде ин кори Усмон (р)-ро бузург ва
муҳим донист ва хушнуд шуд, ки фармуд:

*«Ҳар коре, ки Усмон (р) пас аз имрӯз бикунад, зиёне ба ӯ
надорад», ба ин маънӣ, ки аҷр ва савоби ин кӯмаки моли,*

ки Усмон (р) барои мубориза дар роҳи Худо бахшид, то ҳадде зиёд ва то он ҷо муҳим ва муассир аст, ки осори ҳар гуноҳеро, ки фаразан аз Усмон (р) сар занад, маҳв хоҳад кард ва ҳеч зарар ва зиёне ба ӯ нахоҳад расонд.

Қуръони карим ба таври ом ва ба унвони як ақидаи қудратӣ ва барои ҳама кас ба ин матлаб, яъне, ки кори нек осори кори бадро аз байн мебарад, мефармояд:

Сухани Худо:

«Ба ростӣ, ки корҳои неки инсон, осори корҳои бадашро аз байн мебарад».

(Сураи Худ, ояи 114.)

Махсусан, ки Худо ба бандагонаш лутф ва иноят фармудааст ва дар ивази ҳар кор ё ҳар гуфтори неки онҳо ҳадди ақал даҳ баробари онро барои онҳо савоб муқарар дошта, вале дар муқобили ҳар кор ё гуфтори бад ҷуз як гуноҳ таъйин нанамуда аст. Чуноне, ки Худованд дар Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

Сухани Худо:

«Ҳар кас як ҳасана (кори нек) анҷом диҳад, мисли ин аст, ки даҳ ҳасана анҷом дода аст. Пас даҳ баробар савоб ба ӯ дода мешавад ва ҳар кас, ки сайиа (кори

бад) аз ӯ сар занад, чуз як гуноҳ надорад ва фақат як мучозот дорад».

(Сураи Анъом, ояи 16.)

Аз таваҷҷӯҳ ба матлабе, ки бо зикри далели қуръонӣ ва набавӣ ба унвони муқаддима то ин ҷо гуфтем, ба ин натиҷа мерасем, ки муҳочирон ва ансор ҳама мавриди ризоияти Худо ва ҳама биҳиштӣ ҳастанд, аммо аз иштибоҳ ва хато дар умури дунявӣ маъсум набудаанд. Вале ҳар гоҳ хато ва иштибоҳе аз онҳо сар зада бошад, мусалламан дар канори аҳамият ва касрати ҳасаноташон хеле ночиз ва қатъан бе асар буда ва дар ҷалолати қадрашон ҳеҷ гуна халале ва дар мақом ва манзалаташон дар қиёмат ҳеҷ асаре надорад.

Ин буд муқаддимаи муҳиме, ки илова бар ин, ки фаҳми он мустақилан барои хонандағони азиз муфид мебошад, зикри он барои ман хеле лозим буд, то ҳеҷ гуна қачфаҳмие дар бораи назарияи ман барои касе пеш наояд ва ҳар навъи эътироз ва эроди эҳтимолӣ дур шавад. Инак назари ман (муаллифи китоб):

Агар ба он чи то ин ҷо гузашт, диққат кунем ё ба таърихи мўътабарӣ дигар мурочиъат ва дақиқан дар ин мавзўъ таҳқиқ ва баррасӣ намоем, барои мо рўшан мешавад, ки баҳонаи муҳиме, ки ба дасти ин

ошўбгарони муфсид афтод ва маншаи сар задани фитна ва ошўбе шуд, ки мунҷар ба шаҳодати Усмон (р) гардид, фақат як чиз буду бас ва он иборат аст аз барканории амирон ва коргузорони барҷаста ва кордону ботаҷрибае, ки Умар ибни Хаттоб (р) онҳоро дар хилофаташ дар манотиқи Исломӣ ба кор гирифта буд. Онҳо дар кори идораи умури мамлакат чандин сол буданд. Аз қорашон таҷрибаҳо омўхта буданд. Бо сиёсати дурусте умури мамлақати Исломо идора мекарданд ва дар асари шахсияти муҳим ва собиқаи хубе, ки дар Ислом доштанд, мардум барои онҳо хеле эҳтиром қоил буданд ва ба онҳо мутеъ буданд. Чанд рўзе аз хилофати Усмон (р) низ бар сари кор буданд.

Кишварро бо назми хосе ва басират дар масири тамаддуни бесобиқаи Ислом пеш мебарданд. Усмон (р) баъзеи онҳоро аз кор барканор кард.

Масалан, Амр ибни Ос доҳии бузурги араб ва сиёсатмадори чаҳони Ислом, ин қосид ва фармондеҳи азими низомӣ, ки дар даврони Умар ибни Хаттоб сар то сари Фаластинро, ки шомили шаҳри Қудс буд, аз дасти давлати бузурги Рум берун кашид ва низ барои тасаллут бар сарзамини Миср бо ҳамин давлати қавӣ ҷангид ва онро аз дасташ гирифт. Умар ибни Хаттоб (р) ин шахси ботадбири лоиқро ба аморати кишвари Миср баргузид

ва таъйин кард. Усмон (р) ўро аз аморати Миср маъзул кард ва ба ҷои ӯ Абдуллоҳ ибни Саъд ибни Абусарҳ-бародари разоъи (ширхўраҳ) худро ба аморат гуморид.

Гарчи Абдуллоҳ ибни Саъд марде буд ба ҳақиқат мўъмин ва мешавад гуфт, ки кордида ва ҳангоми ҳамлаи Амр ибни Ос ба Миср ӯ фармондеҳии майманаи қаноти ростии лашкари исломро ба ўҳда дошт ва хеле хуб аз ўҳдаи кор баромад ва мавриди таҳсини Амр ибни Ос қарор гирифт. Пас аз он низ дар лашкари Миср зери назари Амр ибни Ос анҷоми вазифа мекард. Шахсияте, ки Амр ибни Ос назди умуми мардум дошт ва ҳайбате, ки Амр ибни Ос дар чашми душманон махсусан румиҳо дошт бо Абдуллоҳ ибни Саъд ғайри қобили қиёс буд.

Барои дарки ин матлаб ҳамин бас, ки ба маҳзи ин ки Амр ибни Ос ба фармони Усмон (р) аз аморати Миср маъзул гашт, давлати Рум, ки ҷойи ўро дар Миср холӣ дид, ба тамаъи пас гирифтани Миср афтод.

Ба бандари Искандария ҳамла кард ва онро хеле осон ва хеле зуд гирифт ва ба суръат дар хоки Миср пешравӣ кард. Усмон (р) Амр ибни Осро барои дафъи онҳо бифиристонд.

Чунонки қаблан дар ин китоб навиштем, ӯ буд, ки боз ба Миср омад ва боз лашкари Румро дуввумин бор торумор кард ва Имониул – фармондеҳи бузург ва қоида

машхури Румиро дар ин ҷанг ба қатл расонид ва бандари Искандарияро аз нав ба давлати Ислом бозгардонид.

Амр ибни Ос пас аз мушарраф шудан ба Ислом, чи дар замони нубуввати ҳазрати Расул (с) ва чи дар даврони хилофати Шайхайн-Абубақр ва Умар собиқаи низомии бисёр хубе дошт, ки ҷуз иддаи маҳдуде дигарон камтар доштанд.

Усмон(р) Саъд ибни Абуваққос ин фармондеҳи азим, ки ҳудаш ўро дар ибтидои хилофати худ ба ҷои Муғийра ибни Шўъба ба аморати Куфа мансуб карда буд, аз аморат барканор ва Валид ибни Уқба, бародари модарии худро ба ҷояш мансуб кард.

Валид гарчи дасти кушода дошт ва корҳои аморатро хуб анҷом меод, дар сарқўб кардани нерӯҳои зиддиисломӣ дар Ирон лаёқат ва истеъдоди кофӣ аз худ нишон дод, дар ободӣ меқўшид ва дар ҳифзи назм ва амният ҳушёр буд, вале дар кори дин он чунон набуд, ки Саъд ибни Абуваққос буд. Дар қиёдат ва лашкаркашӣ ҳаргиз ба пой Саъд намерасид. Оре, Саъд ҳамон фармондеҳ ва амир буд, ки бо лашкари азими Ирон дасту панҷа нарм кард ва онҳоро ба бозича гирифт ва саҳт шикаст дод. Рустами Фаррухзод, ҳамон сардори машхурро, ки дар Ирон назир надошт, дар майдони

Қодисия ба қатл расонид. Сипас бар Мадоин пойтахти салотини Сосонӣ даст ёфт. Тахту тоҷи онҳоро тасарруф кард. Яздигурд подшоҳи Сосонӣ аз тарси ин, ки ба дасти Саъд афтад ва кушта ва ё асир шавад, аз Мадоин фирор кард ва ба кўҳҳои Озарбойҷони Ғарбӣ паноҳ бурд.

Бинобар ин, барканор кардани чунин шахс аз аморати Куфа ва гуморидани Валид ба ҷойи ӯ, сарфи назар аз ин, ки зоҳиран ба салоҳи уммат набуд, бар хилофи сиёсати хилофати худи Усмон (р) буд²¹.

Чун мардум аз Валид ба баҳонае, ки тўҳмат ба ӯ мезаданд, назди Усмон (р) шикоят карданд, Усмон (р) ўро аз аморат барканор ва ба ҷояш Сайид ибни Осро, ки беш аз биступанҷ сол надошт таъйин кард.

Инчунин Абумўсои Ашъарӣ, ин саҳобаи ҷалили паёмбарро аз аморати Басра азл кард ва писари ҳамсараш Абдуллоҳ ибни Омирро ба ҷояш қарор дод. Марвон ибни Ҳакам писари амаки худро дар Мадина мушовири худ кард. Тақрибан ӯ дар ҳамаи корҳо мушовир ва роҳнамои Усмон (р) буд. Ин азл ва насбҳои Усмон (р), ки зоҳиран табдили аҳсан ба ғайри аҳсан

²¹ «Таърихи Табарӣ» баъд аз он ки Валидро ба хубӣ зикр мекунад меафзояд: «Вале гурӯҳе даст ба дасти ҳам доданд ва бар зидди ӯ қиём ва ўро муттаҳам ба шурби хамр карданд. Баъзе аз онҳо дар ин бора назди Усмон (р) ба дурўғ шаҳодат доданд. Усмон (р) ўро ҳадди шаръӣ зад»

менабуд, эҷоди нохушнудие дар умуми мардум кард ва баҳона ба дасти душманон дод, то бар зидди Усмон (р) таблиғ ва алайҳи ӯ қиём кунанд. Аз ҳақ набояд гузашт аз таърих ба хубӣ маълум мешавад, ки ин ҷавонони Бани Умая бо он, ки камтар собиқаи кор доштанд, хеле хуб аз ӯҳда кор мебаромаданд ва тасаллути комил бар авзоъ доштанд. Ҳар дасти хиёнате, ки пинҳонӣ ба кор меафтад, онро қатъ мекарданд, ҳар сари фитнае, ки аз сӯроҳ сар мекашид, онро меқўбиданд ва ҳамин бедорӣ ва ҳамин кори онҳо боис шуд, ки ин душманони дину давлат ҳарбаи худро ба сӯйи онҳо ба кор баранд. Яъне онҳоро мутаҳҳам ба умури норавое кунанд, ки ба қавли Табарӣ дурӯғ буд ва барои исботи даъвои дурӯғини худ ба ноҳақ шаҳодат диҳанд, то онҳоро дар назари мусалмонон баднамо ва мардумро нисбат ба онҳо бадбин намоянд, то дар натиҷа, маркази хилофатро ноором ва давлатро заъиф намоянд.

Ҳаргоҳ ба ёд биоварем, ки ансор (аҳли Мадина) пас аз вафоти Паёмбар (с) хилофатро ҳаққи хоси худ медонистанд, зеро Мадина маркази мамлакат ва ҳукумати Ислом, шаҳри онҳо буд ва онҳо дар нусрати дини Ислом ва ёрӣ ва кўмак ба Паёмбар (с) саҳми бас муҳиме доштанд ва чизе намонда буд, ки Саъд ибни Убода- яке аз сардорони худро ба хилофат баргузинанд,

вале саранҷом ба далеле, ки Абубакр дар ин бора иброз кард, қонеъ ва таслим шуданд ва аз даъвои хилофат даст кашиданд ва Абубакр ба онҳо унвони вазорат дар дастгоҳи хилофат дод. Амалан низ дар қорҳои муҳими кишвар бо онҳо машварат мекард ва бо мувофиқати онҳо дар қораш тасмими ниҳоиро гирифт ва дар даврони хилофати Умар ибни Хаттоб (р) низ чунин буданд.

Вале бояд фаҳмид, ки аҳли Мадина аз нопокии ботин ва нияти бади муҳочимон беҳабар буданд. Чунки онҳо ба зоҳир тақозои бекор кардани амирони Усмон (р)-ро мекарданд. Аҳли Мадина низ ҳаминро мехостанд. Аз ин хотир, аз Усмон (р) дифоъ накарданд, ба умеди ин, ки Усмон (р) ба хостаи муҳочимон розӣ шавад ва амиронашро бекор кунад, вале мутаассифона, он чи аҳли Мадина умед доштанд, нашуд ва халифаи мусалмонон бар хилофи тасавури онҳо ба дасти ин ҷинояткорони бадандеш шаҳид шуд. Бешак агар аҳли Мадина гумон мекарданд қор ба ҷо мерасад, ки ин ҷиноятқорон даст ба ин ҷинояти ғачеъ мезананд, ҳатман монев мешуданд, гарчи қор ба ҷанг бикашад.

Аммо Шамсиддини Заҳабӣ дар китобаш ба номи «**Дувал-ул-Ислом**» мегӯяд: «Сарони аҳли фитна, ки алайҳи Усмон (р) қиём карданд душманон ва муфсидин

буданд, ки ҷамъе аз авбои ва разилон ба онҳо пайвастанд. Асҳоби Паёмбар (с) ба ин ҷиҳат ба ёрии ӯ қиём накарданд, то худро аз фитна ва ошӯб дур нигаҳ доранд. Гумон мекарданд кор ба он ҷо намекашад, ки Усмон (р) кушта шавад. Чун Усмон (р) кушта шуд, асҳоб аз қорашон (яъне аз ин, ки ба ёрии Усмон (р) наширофтанд) шадидан пушаймон шуданд».

Заҳабӣ меғӯяд:

«Ба ҷонам қасам, агар ҳама ё баъзе аз онҳо барои дифоъ аз Усмон (р) ба по меҳестанд, душманон бо зиллат фирор мекарданд».

Ҳоло ки ангезаи душманонро аз ошӯб алайҳи Усмон (р) фаҳмидем ва акнун, ки иллати дифоъ накардани аҳли Мадинаро аз Усмон (р) бо зикри далел навиштем, ба ин баҳсҳо хотима медиҳем ва ба зикри шахсияти ҳазрати Усмон (р) мепардозем.

Мо аҳли суннат мақом ва манзалати ҳазрати Усмон (р)-ро бас баланд медонем ва шахсияти бас азимашро таҷлил мекунем. Тибқи шоҳидони дақиқи таърихӣ, ки дар даст дорем, ўро пояи маҳкаме дар тақвияти даъват ба сўйи дини Ислом ва дар нусрат ва тақвияти ҳукумати Ислом медонем²².

²² Абдулмалик ибни Ҳусайн ибни Абдулмалик Осимии Маккӣ. Таърихи Самтун-н-Нучуму-л-аволий. ҷ.2 саҳ.400.

Ҳазрати Усмон (р) дар нусрати дини Ислому ва дар пешрафти хостаҳо ва мақсади Паёмбар (с) аз фидои ҷон ва аз нисори амвол ва дороиаш дарег намедошт.

Усмон (р) марде буд таъан рауф ва меҳрубон, қалбан ва фитратан пок, қавлан содиқ, амалан солеҳ ва дар ҳусни ахлоқ ва азамати шахсияташ ҳамин бас, ки Паёмбар (с) ўро ба домодӣ пазируфт ва духтараш Руқайяро ба издивоҷаш даровард ва ҳамин ки Руқайя вафот ёфт, духтари дигараш Умми Кулсумро ба ў дод ва чун Умми Кулсум низ аз дунё рафт Паёмбар (с) дигар духтаре надошт, ки ба ў бидиҳад.

Фармуд:

«Агар духтари дигар медоштам ба ту меодам».

Аллоҳу акбар! Чи ифтихоре бартар ва чи манзалате беҳтар барои Усмон (р) аз ин, ки то ин ҳад мавриди муҳаббат ва инояти Сайидулмурсалин (с) қарор бигирад.

Аз ин ҷост, ки Усмон (р) лақаби (Зиннурайн) дорад, яъне ба ў меғўянд, (Усмон (р) Зиннурайн), зеро тавфиқ ёфт, ки ду ҳамсар аз хонаи нубувватро ба хонаи хеш биёварад, дар бораи чунин касе, ки дар ифтихор ва фазилат ва дар таърихи башарият шабеҳ надорад чи сифате беҳтар аз ин метавон ёфт?

Бе тардид, агар Усмон (р) аз ҳайси шахсияти фитрӣ ё аз ҳайси ахлоқ ва камолоти инсонӣ ё аз ҳар ҷиҳате

заррае нуқсон ё заъф дошт, Паёмбар (с) ўро ба домодӣ намепазируфт. Он ҳам ду бор.

Ин буд намунае аз хусусиятҳо ва фазоили фитрӣ ва шахсияти зотии ҳазрати Усмон (р), ки ба таври ихтисор зикр кардем.

КОРДОНИИ УСМОН-И ЗИННУРАЙН

Аммо лаёқат ва басирати Усмон (р) дар тадбир ва хусни идораи умури мамлакати Ислом ва дар сарқўб намудани бадхоҳони давлати Ислом ва футуҳоти ҷадидаш дар Ирон, Африқо ва ғайра чунин буд, ки дар ин китоб ба таври хеле мухтасар навиштем ва ҳамин бас аст, ки дар лашкаркашӣ ва мубориза дар роҳи Худо то он ҷо муваффақ шуд ва то он ҷо пеш рафт, ки то наздикии сарзамини аслии Рум расид. Нақшаи фатҳи ин сарзаминро низ фароҳам кард, то тахту тоҷи императори Руми бузургро барбод диҳад ва агар ин фитна ва ошўби дохилӣ барпо намешуд, дар ин кор муваффақ мешуд. Ман шак надорам, ки дасти румиён ва ирониён ба таври махфӣ дар ин фитна ва ошўб кор мекард ва натиҷае, ки мехостанд гирифтанд.

АВЗОӢИ ДОХИЛИИ ҚАЛАМРАВИ ИСЛОМ ДАР ДАВРОНИ УСМОН (Р)

Чунонки таърих иттифоқ доранд авзои иқтисодии кишвар ва назми умур ва осоиши мусалмонон дар шаш соли аввали хилофати Усмон (р) ба ҳадде хуб ва олай буд, ки агар нағӯем беҳтар аз даврони Умар ибни Хаттоб (р) буд, ба чуръат мегӯем камтар набуд.

Шаъбӣ мегӯяд²³:

- Усмон (р) музди сарбозон (*сарбозони доимии мавҷуд дар лашкаргоҳҳо*)-ро баробар кард. Умар ибни Хаттоб дар даврони хилофаташ ба ҳар як аз мардуми Мадина дар моҳи Рамазон як дирҳам беш аз ҳаққи маъмулиаш меод (*то битавонанд тағйире дар навъи таъоми ифтори худ ворид созад*) ва барои ин манзур ба ҳар як аз модарони мўъминон (ҳамсарони паёмбар(с)) рӯзе ду дирҳам дар моҳи Рамазон изофа меод.

Усмон (р) маблағи изофии ифтори мусалмонон ва модарони мўъминонро зиёдтар аз даврони Умар (р) кард.

²³ Шаъбӣ аз тобеъон ва муҳаддиси бузурги асри худ ва яке аз шайхони Имом Абдуҳанифа буд. Ӯ бо 500 нафар саҳобаи расули акрам (с) мусоҳиб гашта буд.

Усмон (р) барои ифтор дар моҳи Рамазон дар масҷиди Набавӣ суфраи таъоми васеъ ва бузурге мегустурд, то фуқаро ва бечорагон ва муътакифин (шахсони эътиқофнишин) аз он ифтор кунанд.

Усмон (р) дар шаҳри Мадина меҳмонсарое бино кард, ки дарвозаи он бар рӯи фуқаро ва мардуме, ки аз хориҷ ба шаҳр ворид мешуданд, шабу рӯз боз буд. Дар он ҷо ба ғизои кофӣ ва хеле хуб аз мардум бе пул пазиروي мекарданд.

Ҳасани Басрӣ, ки яке аз тобеъон аст, мегӯяд:

«Мусалмонон дар давраи хилофати Усмон (р) дар хайр ва осоиш буданд. Камтар рӯзе мегузашт, ки ба хайри беҳтар ва бештар аз айёми гузашта нарасанд. Омилини байтулмол бисёр вақт дар кӯчаҳои Мадина ҷор мезаданд, то мардум нақди муқарарии моҳона ё сахми худро аз ганиматҳое, ки аз ҷабҳаҳо мерасид аз байтулмол бигиранд ва басо вақтҳо ҷор мезаданд, то озуқаи худро дарёфт кунанд».

Бисёре аз аём ҷор мезаданд, то мардум барои дарёфти сахми худ аз равған ё асал, ки аз вилоятҳо ба Мадина расида буд, ба байтулмол бираванд. Мардум он чиро, ки аз ҷорчиҳо мешуниданд, аз байтулмол дарёфт мекарданд.

Таърих мегӯяд, ки байтулмоли мусалмонон дар давраи Усмон (р) ба ҳадде ғанӣ шуда буд, ки Усмон (р)

доираи закотро, ки вазифа дошт аз сарватмандони мусалмонон чамъ кунад ва ба масраф бирасонад, аз девон ва дафтари байтулмол хориҷ кард ва пардохти закотро ба ўҳдаи худи мусалмонон вогузор намуд, то худашон ҳисоб кунанд ва ба фуқаро бирасонанд.

Ин хайрот ва атоҳои давраи Усмон (р) ҳамеша ҷорӣ буд ва ин озуқа доимо ба мардум мерасид. Мардум дар ҳама ҷои кишвар дар амният ва оромии комил ва дар осоиш буданд ва бо камоли муҳаббати мутақобил ва хусни муъошират бо якдигар зиндагонӣ мекарданд.

Ин буд таҷассуме аз хайрот ва баракоти даврони Усмон (р) ва ин буд баёни мухтасаре аз зиндагонии фараҳмандонаи мардуми замони хилофати Усмон (р), вале табиъат ва сиришти фарзанди одам ин аст, ки агар тамоми сифот ва аъмоли касе писандида бошад, вале қасдан ё иштибоҳан амре аз ў сар занад, ки ба назари онҳо нописанд бошад, тамоми он сифоти хуб ва ҳамаи он ҳисоли ҳамидаашро нодида мегиранд ва бар рўйи ҳамон як амре, ки дар назари онҳо нописанд буда ангушт мегузоранд ва забони таън мекушоянд.

Дар ин бора хуб сурудааст ин шоир, ки мегўяд:

*Сад нақши дуруст омаду касро назаре нест,
Чун рафт хатое ҳамаро чашм бар он аст.*

Оре, мардум тамоми корҳои хайр ва бобаракати ҳазрати Усмон (р)-ро нодида гирифтанд ва фақат як кораш, ки ҳамон гуморидани хешонаш буд ба ҳисоби кори бадаш гузориданд ва аз ин ҷо кор ба ҷое расид, ки Усмон (р) шаҳид шуд ва футухоти муҳиме, ки Усмон (р) нақша кашида буд ба кулӣ мутаваққиф шуд ва душманони Ислом ва мусалмонон ба мақсадашон расиданд ва масири Ислом дигаргун гардид.

Ҳасани Басрӣ мегӯяд:

«Агар мардум дар муқобили ин фитнаангезон қиём мекарданд ва ба дифоъи Усмон (р) мепардохтанд, ҳамеша дар хайрот ва осоиши даврони Усмон (р) мемонданд, вале онҳо (бо забони ҳол) гуфтанд, на. Ба Худо, намехоҳем чунин бошем, ба Худо, солим намонанд. Шамшерҳои душманонашон аз ғилоф кашида шуд ва пас аз он то имрӯз дар ғилоф нарафт ва чунин мебинем, ки ин шамшерҳо то қиёмат бараҳна бимонад ва бар сари мусалмонон фуруд ояд».

Банда, мусаннифи ин сатрҳо мегӯям, ки агар Усмон (р) чунон ки Сайид ибни Ос дар ҳамон рӯзҳои аввал бар вазъи осори фитна ба ӯ пешниҳод кард,²⁴ сарони фитнаро мекушт мусалламан фитна по намегирифт ва

²⁴ Ибни Асир. Ал-комил, ҷ 3, с.78.

балвое ба вучуд намеомад, ки мунҷар ба қатли ӯ бишавад. Ин назар ва пешниҳоди Сайид ибни Ос, чи аз ҷанбаи сиёсат ва чи аз ҷанбаи шарият, комилан саҳеҳ буд, вале ҷунин коре, ки унвони шиддати амал дорад, аз шахси рауф ва меҳрубоне монанди Усмон (р) ғайри мумкин буд.

Чун дар назар буд ин китобро ба ихтисор бинависем, ба зикри матлабе, ки то ин ҷо дар бораи Усмон (р) навиштем иктифо мекунем, вале қабл аз ин ки қалам аз кор боз дорам, лозим медонем ду амри муҳим, ки Усмон (р), ки дар даврони хилофаташ анҷом дод, ба унвони хусни хотима зикр намоем, зеро яке марбут ба Қуръони карим, китоби Худованд ҷалла ҷалолуху ва дигаре дар бораи ибодатгоҳи Худо азза ва ҷал, яъне масҷиди Паёмбар (с) мебошад.

ЯКСОН НАМУДАНИ ТИЛОВАТ ВА ҚИРОЪАТИ ҚУРЪОНИ КАРИМ

Дар китоби «**Шайхайн**» нигоштем, ки оёт ва сураҳои Қуръон, ки то қабл аз вафоти Паёмбар (с) ҳама як ҷо ба сурати як китоб ҷамъ нашуда буд, ба пешниҳоди Умар ибни Хаттоб ва ба дастури Абубакр (р) ҷамъоварӣ ва

тадвин гардид ва ба сурати ҳамин Қуръони карим, ки акнун дар дасти мо ва дар ҳар ҷои ҷаҳон мавҷуд мебошад, даромад. Ин амал яке аз умури хеле воҷиб ва муҳиме буд, ки Умар (р) тақозо кард ва Абубакр (р) анҷом дод. Китоби Худо бо ин кор аз нобуд шудан ва изофа ва нуқсон маҳфуз гардид. Чун қабоили араб дар поре аз луғот ва калимоти арабӣ бо ҳам ихтилоф доштанд, чаро ки лаҳҷаҳо ва ғӯйишҳо фарқ мекарданд, бадеҳӣ аст, ки тиловат ва китобати Қуръон низ ихтилоф пайдо мекард. Ҳар қабилае Қуръоне мутобиқи лаҳҷаи махсуси худ навишта ва тиловат мекарданд.

Ин ихтилоф дар каломи Аллоҳ дар давраи поки садри Ислом, ки ба ҳаққи асари муҳаббат ва сафои ботин буд, зиён надошт, вале барои наслҳои дигари мусалмонон дар замони оянда зиёни зиёде ба думбол дошт. Зеро ақвом ва қабоили араб дар бораи лаҳҷа ва ғӯйиши махсуси худ хеле таъассуб доштанд. Аз ин лиҳоз дар ҷамъомадҳои умумӣ ва бозорҳои мавсимӣ, аз қабилҳои бозори бузурги Уккоз ва ғайра барои изҳори фазилят ва бартариҳои лаҳҷаи худ бар лаҳҷаҳои дигар суҳанронӣ ва шеърсароӣ мекарданд ва бар якдигар фахр мефурӯхтанд.

Инчунин ҳангоме ки дини Ислом ва ҳукумати Ислом пас аз фатҳи Макка қувват гирифт ва раисони қабоил бо

гурӯҳе аз бузургонашон гурӯҳ- гурӯҳ барои қабули Ислом ва таҳкими байъат бо ҳукумати Ислом ба Мадина меомаданд ва ба ҳузури Паёмбар (с) мушарраф мешуданд, шоир ва хатиби худро ҳамроҳ меоварданд, шоирашон шеър месурӯд ва хатибашон суханронӣ мекард. Паёмбар (с) ва муҳочирон ва ансор, ки ҳама суханшинос буданд гӯш мекарданд.

Пас бо ин васф агар иҷоза бошад, ки ҳар қабилае, Қуръоне мутобиқи лаҳҷаи худ таҳия намояд, бе шак ҳар қабилае ҳамон Қуръонеро, ки мутобиқи лаҳҷаи худ навишта беҳтар аз Қуръонҳои қабоили дигар медонад. Аз ин ҷиҳат бар якдигар тафохур мекунад.

Аз ин роҳ дар калом Аллоҳ, яъне Қуръон ихтилоф пайдо мешавад ва дар байни қабоили араб тафриқи калима ва низоъ ба вуҷуд меояд ва чи зиёне махуфтар аз ин, ки уммате дар китоби динӣ ва ваҳйи осмонии худ бо ҳам низоъ дошта бошанд?

Асари нохушоянди ин амр вақте ошкор шуд, ки Ҳузайфа ибни Ямон, саҳобии бузурги Паёмбар (с) дар соли бисту панҷуми ҳиҷрӣ, яъне соли дуввуми хилофати Усмон (р) дар аёми набард дар ноҳияи Озарбойҷон ва Арманистон мутаваҷҷеҳ шуд, ки сипоҳи Ислом дар аснои фароғаташон Қуръон мехонданд ва афроди ҳар қабилае мутобиқи лаҳҷаи худ тиловат мекунад. Баъзе

вақтҳо дар ин бора бо ҳам баҳсҳо мекунанд ва афроди ҳар қабилае тиловати худро беҳтар аз дигарон медонанд ва қор ба низоъ мекашад.

Аз ин хотир, Хузайфа, ки шадидан хатари ношӣ аз ихтилоф дар китоби Худоро эҳсос карда буд, февран ба Мадина мешитобад. Ин амри муҳимро ба арзи халифаи мусалмонон Усмон (р) мерасонад ва меғӯяд: «*Ё амиралмўминин! Дарёб ва нигаҳ дор уммати Муҳаммадро қабл аз ин, ки дар китоби Худо (Қуръон) бо якдигар низоъ кунанд ва монанди яҳуд ва масеҳиён дар китоби динии худ ихтилоф пайдо кунанд*».

Ҳазрати Усмон (р), ки мутаваҷҷеҳи хатари такрори ин амр мешавад, эҳсоси маъсулият мекунад ва февран ҳамон нусхаи Қуръонро, ки дар даврони хилофати Абубакр тадвин шуда буд ва акнун назди Ҳафса-духтари Умар ибни Хаттоб (ҳамсари Паёмбар) буд, аз ӯ мегирад ва ба Зайд ибни Собити ансорӣ, ки қаблан ин нусхаро ба дастури Абубакр (р) тадвин карда буд месупорад ва дастур медиҳад, то бо ҳамкориҳои се нафар аз муҳочирони Қурайш ба исми Абдуллоҳ ибни Зубайр, Саъд ибни Ос ва Абдурраҳмон ибни Ҳорис ибни Ҳошим (р) аз ин нусхаи Қуръони карим, ки ба лаҳҷаи фасеҳи Қурайш навишта шуда буд, нусхае нусхабардорӣ кунанд.

Ин ҳайати нусхабардорон таҳти назорат ва ҳидояти худи Усмон (р) машғул ба кор буданд. Дақиқан як нусха аз рӯи он нусхаи Қуръон нусхабардорӣ карданд. Сипас барои итминон ба дурустии нусхаи бардошташон ва ин ки дар навиштани он аз рӯи нусхаи аслий ҳеҷ иштибоҳе роҳ наёфта ва ҳеҷ изофа ва нуқсоне надорад ва айнан мувофиқ бо нусхаи аслий мебошад, ҳазрати Усмон (р) амр фармуд тамоми калимоти онро бо нусхаи аслий ба диққат муқоиса намоянд. Пас аз ин ки маълум шуд, ки тамоми он монанди нусхаи аслий мебошад, нусхаи аслиро ба модари мўъминон Ҳафса баргардонд ва амр фармуд, ки аз рӯи нусхаи бардошташуда чанд нусхаи дигар бо диққат бинависанд. Бино ба ривояти машҳуртар ҳафт нусха тадвин намуд ва ба ҳар як маркази вилояти кишвари Ислом як нусха фиристод ва як нусха дар Мадина маркази хилофат нигоҳ дошт ва дастур фармуд, то мусалмонон пас аз ин дар ҳар ҷо, ки бошанд, мутобиқи ин нусхаҳо Қуръонро бихонанд ва агар бихоҳанд Қуръонро бинависанд ва ҷавобан бояд мутобиқи ин нусха бинависанд то каломи Худо чи аз ҳайси тиловат ва чи аз ҳайси китобат, дар ҳама ҷо ва барои ҳамеша дар ҷаҳон яке буда ва ҳеҷ гуна ихтилофи лафзӣ ва хаттӣ нашошта бошад.

Ҳеҷ кадом аз қабилаҳои мухталифи араб бо он, ки саҳт пойбанди лаҳҷаи хоси худ буданд, бо ин иқдом ва фармони Усмон (р) дар яқсон кардани лаҳҷаи Қуръон хурдтарин муҳолифате накарданд. Ҳамаи онҳо, ки мутаваҷҷеҳи нусхаи неки иқдоми Усмон (р) шуда буданд, аз истеъмоли лаҳҷаи худ дар тиловат ва китобати Қуръон даст кашиданд ва мутобиқи нусхаи Қуръони Усмон (р) ба тиловати Қуръон пардохтанд ва мутобиқи ин нусха барои худашон Қуръонро нусхабардорӣ карданд ва ниғаҳ доштанд.

Бинобар ин, бо тавачҷӯх ба ривояти собит ва саҳеҳи таърихӣ, Қуръони карим бо пешниҳоди муъаккади ҳазрати Умари Форук ба дастури бе ҷуну ҷарои ҳазрати Абубакри Сиддиқ як ҷо ҷамъ ва тадвин шуд ва аз нобудӣ ва изофа ва нуқсон маҳфуз гардид. Дар асари иқдоми ҳазрати Усмон (р)-и Зиннурайн аз ихтилоф дар қироъат ва китобат ҷилавгирӣ ба амал омад ва нусхаи нусхаҳои бешумори Қуръон, ки дар ҷаҳон дар гузашта вуҷуд дошта ё акнун вуҷуд дорад ё дар оянда ба вуҷуд ояд, бе каму кост, айнан ҳамон Қуръоне аст, ки Худо ҷалла ва ҷалолуҳу ба василаи Рӯҳуламин- Ҷабраил бар қалби поки Муҳаммади Амин ва Расули раббулоламин нозил фармудааст ва бо ин мочаро ваъдаи Худо, ки фармуда аст:

Сухани Худо:

«Мо инро барои шумо нозил кардем (яъне Куръонро) ва мо онро ҳифз хоҷем кард»,

таҳақуқ ва воқеъият пайдо кард. Ин иқдоми муҳими Усмон (р), ки мусалмононро аз ихтилоф дар китоби Худо ҳифз кард, на танҳо мавриди иттифоқи аҳли суннат ва на фақат мавриди таҳсини аҳли суннат мебошад, балки уламои муҳаққиқи шиъа низ дар ин амр бо аҳли суннат ҳамсадо ҳастанд ва Усмон (р)-ро дар ин кор ситоиш мекунанд ва иқдомашро ситоиш ва корашро таҷлил менамоянд.

Аллома Хўйӣ дар китоби «**Албаён**» (с.180) мегӯяд:

«Агар бигӯем, Абубакр ҷамъкунандаи Қуръон будааст чунин буд, ки ҳамон Қуръони машҳури байни асҳобро барои худ рӯнависӣ ва тадвин намудааст. Шаке нест, ки Усмон (р) низ Қуръонро дар замони худааш ҷамъ ва тадвин намуда, аммо на ба ин маънӣ, ки оёт ва сураҳои онро ба салиқаи худ ҷамъ карда бошад, ҳаргиз, балки ба ин маъно, ки мусулмононро бар як қироъати машҳур ва мутавотир байни асҳоб ҷамъ намудааст ва аз тафриқа дар қироъати Қуръон ҷилвагарӣ карда, мусулмононро аз ихтилоф дар қироъат боз доштааст».

Аллома Хўйӣ боз дар ҷои дигари китобаш мегӯяд:

«Усмон (р) мардумро ба як қироят водор кард, ҳамон қироят, ки байни мусалмонон машхур буд ва аз паёмбари Худо гирифта буданд. Ин кори Усмон (р) кори хубе буд ва хидмате буд, ки нафаре аз мусалмонон бар ӯ интиқод накард».

Исмоил Сулаймон-донишманди муҳаққиқи шиъаи лубнонӣ дар китобаш «**Хулафои Муҳаммад**» (с.183) мегӯяд:

«Чун иддаи зиёде аз ҳофизон ва қориёни Қуръон дар сафҳои набард ба шаҳодат расидаанд, Умар ибни Хаттоб аз тарси ин, ки мабодо бо шаҳодати бақияи онҳо поре аз Қуръон зоёе ва аз байн биравад, ба Абубакр пешниҳод ва исрор кард, то тамоми Қуръонро тадвин ва як ҷо ҷамъ намояд.

Абубакр ин корро писандид ва ба Зайд ибни Собит, ки ҷавони доно, амин ва ҳофизи Қуръон буд, дастур дод, то Қуръонро тадвин намояд. Зайд низ Қуръонро дар як нусхаи мустақил ҷамъ ва тадвин кард.

Абубакр ин нусхаи Қуръонро назди худ нигоҳ дошт ва ҳамин, ки Умар (р) пас аз вафоти Абубакр (р) ба хилофат расид, ин нусхаи Қуръонро назди худ нигоҳ дошт.

Чун қабоили мусалмонон дар даврони хилофати Усмон (р) дар гӯшаву канори кишвари Ислон пароканда шуданд ва лаҳҷаи онҳо каме бо ҳам мухталиф буд, дар қироятҳои Қуръон низ бо ҳам ихтилоф доштанд, аз ин хотир, Хузайфа

ибни Ямон саҳобаи Паёмбар (с) ба Усмон (р) пешниҳод кард, то Қуръонро аз ихтилоф ҳифз намояд ва мусулмононро бар як қироъат ҳамоҳанг кунад.

Усмон (р) ин фикрро писандид ва он нухсаи Қуръонро, ки дар замони Абубакр навишта шуд ва акнун назди Ҳафса духтари Умар (р) буд, аз ӯ гирифт ва ба Зайд ибни Собит сунурда, амр фармуд, то аз рӯйи ин нусха чанд нусха нусхабардорӣ намояд.

Пас аз ин ки аз ин нусхаҳо навишта шуд, ба ҳар як аз марказҳои вилоёти кишвари Ислом нусхае фиристонд ва амр кард, то фақат ин нусхаҳои Қуръонро, ки ба забони фасеҳи Қурайш навишта шуда мелокӣ амал ва сарчашмаи тиловат ва китобат қарор диҳанд».

Исмоили Сулаймон сипас изофа мекунад:

«Ин кори Усмон (р) кори басо муҳиме буд ва камтар аз кори Абубакр набуд. Абубакр хост Қуръони каримро бекамукост барои мусалмонон ҳифз кунад ва Усмон (р) хост тиловат ва китобати Қуръон назди тамоми қабил ва ақвоми мусалмонон дар ҳама ҷо ва дар тамоми асрҳо яқсон бошад, то дар каломи Аллоҳ ихтилофе роҳ наёбад».

ВАСЕЪ КАРДАНИ МАСЪДИ НАБАВИ

Чун дар даврони хилофати Усмон (р) шаҳри Мадина - маркази ҳукумати Ислому вусъат ёфт ва сокинони шаҳр зиёд шуданд ва Масҷиди Набавӣ, ки Умар ибни Хаттоб (р) онро дар даврони хилофаташ васеътар аз қабл карда буд, боз ҳам ғунҷоиши намозгузоронро надошт, Усмон (р) онро дар соли 29-уми ҳиҷрӣ, яъне дар соли шашуми хилофаташ васеътар кард. Деворҳои онро ба тӯли як саду шаст газ (ҳаштод метр) ва ба арзи як саду панҷоҳ газ (ҳафтодупанҷ метр) бо санғҳои мунаққаш бино кард.

Сутунҳои онро аз санғҳои мурассаъ сохт²⁵ ва тирҳои сақфи масҷидро чӯби соҷ²⁶, ки нисбатан камёбу гаронқимат буд, қарор дод. Чун Умар ибни Хаттоб (р) қаблан шаш дар барои масҷид қарор дода буд, Усмон (р) низ чунин кард ва дар натиҷа Масҷиди Набавӣ ҳам васеъ ва ҳам зебо гардид.

Инчунин Усмон (р), ки Ибни Касир дар «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**», (ҷ.8, с.151) мегӯяд: «*Дар соли 26-уми ҳиҷрӣ Масҷидулҳаромро тавсия дод ва аломатҳои мушаххаси ҳарामी Маккиро, ки кӯҳна шуда буд, иваз кард ва нишонаҳои*

²⁵ Ибни Касир. «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**», ҷ.7, с.154.

²⁶ Соҷ-дарахте аст монад ба чинор, мевааш мисли pista, чӯбаш сахту бодавом буда, дар сохтани мебел истифода мешавад, ватанаш Индонезия мебошад.

ҷадиде ба ҷои онҳо қарор дод. Пас, розӣ шуд Худованд аз Усмон (р) ва подоши накӯ дод ӯро».

Акнун ба баҳси худ дар таърихи Усмон (р) дар ҳамин ҷо хотима медиҳем ва меравем, то бипардозем ба зикри таърихи Алӣ ибни Абутолиб халифаи чаҳоруми Паёмбар (с).

ҲАЗРАТИ АЛӢ ИБНИ АБУТОЛИБ (Р)

Ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб ба иттифоқи таърихнависони Исломӣ ва бегона чаҳорумин халифаи рошид буд. Падари Алӣ, Абдуманоф²⁷ ибни Абдулмутталиб ибни Ҳошим ибни Абдуманофи Қурайшӣ мебошад. Кунияи падараш, ки бо он беш аз исми асли шӯҳрат дошт, Абутолиб аст.

Абутолиб дар амри рисолати иллоҳӣ ҳомӣ ва пуштибони Паёмбар (с) буд. Дар он рӯзгорон, ки мушрикини Қурайш дар ин бора бар он ҳазрат саҳт гирифтанд ва бар зидди ӯ ба шиддат қиём карданд, Абутолиб ӯро тақвият намуд ва гуфт: *«Писари бародарам! Он чи меҳоҳӣ бе парво бигӯ. Ман наҳоҳам гузошт аз касе ба ту осебе бирасад»*. Абутолиб қабл аз ҳичрати Паёмбар (с) дар Макка вафот ёфт ва дар он ҷо ба хок супурда шуд.

Модари Алӣ, Фотима бинти Асад ибни Ҳошим ибни Абдуманофи Қурайшӣ аз нахустин занони мусалмон дар Ислом ва аз мӯъминзанони муҳоҷир буд.

²⁷ Ибни Касир, Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ.7,с. 357.

Бинобар ин, Алӣ (р) ҳам аз ҷониби падар ва ҳам аз ҷониби модар қурайшинасаб ва аз Бани Ҳошим ва аз тарафи волидайн қавмияти наздик бо Паёмбар (с) дошт.

Муҳаммад (с) паёмбари Худо таҳти тавачҷӯҳ ва сарпарастии Фотима бинти Асад-модари Алӣ ва ҳамсари Абутолиб бузург шуд. Муҳаммад (с) баъди таввалуд то синни ҳашт солагӣ назди бобояш Абдулмутталиб буд. Пас аз вафоти Абдулмутталиб бар ҳасби васияти ӯ таҳти кафолати амакаш Абутолиб қарор гирифт.

Фотима бинти Асад монанди як модари меҳрубон нисбат ба Муҳаммад (с) тавачҷӯҳ ва иноят дошт, чунки дар вучуди он ҳазрат аз ҳамон овони кӯдакӣ аз ҳаракот, сукунот ва калимоташ осори азаматро меид.

Фотима бинти Асад дар Мадина вафот ёфт. Паёмбар (с) бар ӯ намоз хонда, дафнаш кард ва бар маргаш мегирист ва фармуд: *«Худо туро дар ивази инояти модарона, ки ба ман мекардӣ, подоши хайр диҳад. Ту барои ман баъд аз модарам беҳтарин халқи Худо будӣ».*

ТАВАЛЛУДИ АЛӢ (Р)

Дар мавриди санаи валодати ҳазрати Алӣ (р) ривоятҳо гуногунанд. Чунончи Ҳасани Басрӣ соли

таваллуди Алӣ (р)-ро 15-16 сол пеш аз ба паёмбарӣ мабъус шудани Муҳаммад (с) гуфтааст²⁸.

Ибни Исҳоқ бошад санаи валодати Алӣ (р)-ро 10 сол қабл аз биъсати Расулulloҳ (с) гуфтааст ва Ибни Ҳаҷар гуфтаи ўро афзал донистааст²⁹.

Аз Боқирмуҳаммад ибни Алӣ ду қавл омадааст, ки якеаш мисли гуфтаи Ибни Исҳоқ, ки Ибни Ҳаҷар афзалаш донистааст мебошад. Қавли дигараш санаи таваллудро 5 сол пеш аз биъсати Паёмбар (с) зикр кардааст³⁰.

Доктор Алимӯҳаммад Муҳаммад Саллобӣ ба гуфтаи Ибни Ҳаҷар ва Ибни Исҳоқ моил буданащро хотирнишон кардааст³¹.

Фокиҳӣ овардааст, ки аз бани Ҳошим Алӣ (р) аввалин шахсиятест, ки дар дохили Каъба таваллуд шудааст³² ва аммо Ҳоким чунин овардааст, ки бинобар ривоятҳои ба ҳадди тавотур (хабарҳои пай дар пай)

²⁸ . «Ал-Муъҷаму-л-кабир ли-т-Табаронӣ» ҷ.1.саҳ. 54 бо санади мурсал таҳти рақами 163.

²⁹ . «Ас-Сирату-н-набавияту» ҷ.1 саҳ.256 бе муайян намудани санад.

³⁰ . «Ал-Исобат» ҷ.2 саҳ.501.

³¹ . «Ал-Муъҷаму-л-кабир ли-т-Табаронӣ» ҷ.1 саҳ.54 бо исноди ҳасан таҳти рақами 163.

³² . «Соҳибу ахбори Макка».

расида Алӣ (р) дар даруни хонаи Каъба мутаваллид гаштааст³³.

Ҳазрати Алӣ (р) ба қавли таърихномаҳо рӯзи чумъа даҳ сол қабл аз биъсати Паёмбар (с) ва 23 сол қабл аз ҳиҷрати он ҳазрат дар Макка ба дунё омадааст³⁴.

Аҳмад ибни Ҳанбал (р) -аз олимони насабшинос, ин гуфтаро тасдиқ кардааст.

Модар ӯро Ҳайдар, ки аз назари маънӣ ҳамноми падари ҳудаш буд, ном ниҳод, вале Абутолиб номашро тағйир дод ва ӯро Алӣ номид. Баъдан чун Абутолиб серфарзанд буд ва даромаде, ки аз роҳи тиҷорат ба даст меовард, ба хубӣ зиндагиашонро кифоя намекард, Паёмбар аз ӯ хост, то мувофиқат кунад, Алиро ба хонаи хеш бибарад ва ӯро зери назари мубораки ҳудаш ва таҳти таваҷҷӯҳи ҳамсараш Ҳадича тарбият намояд, то ҳам ба Абутолиб қўмак намояд ва ҳам эҳсон ва инояти чандсоларо, ки қаблан аз ӯ дида буд, чуброн кунад.

Алӣ акнун шаш сола буд, ки ба хонаи Паёмбар (с), ки ҳанӯз ба рисолат мабъус нашуда буд, омад ва то он гоҳ, ки Паёмбар (с) аз Макка ба Мадина ҳиҷрат кард дар хонаи Паёмбар монд. Худо на танҳо ӯро аз парастии бутҳо ва аз таъзими ширк ва русуми ҷоҳилият ҳифз

³³. «Ал-Мустадраку ала-с-саҳиҳайн» ҷ.3. саҳ.483.

³⁴. Ибни Касир, Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ.7, с.223.

фармуд, балки мусалламан дар ин хона, ки хоста ва машияти Раббулоламин бар ин буд, ки хонаи нубувват бошад, аз ҳамон овони кӯдакӣ таҳти инояти Паёмбар (с) бошад. Дар хонаи нубувват ахлоқ ва одоби нек касб кунад ва хислатҳои олии ба даст оварад.

ИСЛОМИ АЛИ (К.В.)

Ба тавре ки доктор Муҳаммад Хусайни Ҳайкал - донишманди мисрӣ дар китоби «**Зиндагонии Муҳаммад**» менависад: «Рӯзе аз ҳамон аёми аввали бигъати ҳазрати Муҳаммад Али мутаваҷҷеҳ мешавам, ки он ҳазрат ва Хадича-ҳамсараи бо ҳам машғули намозанд ва рукӯъ ва саҷда мекунанд ва оятҳои, ки Худо то он вақт бар он ҳазрат нозил фармуда буд, мехонданд

Чун дидани ҳаракот ва сукуноти намоз аз қиём, қуъуд, рукӯъ, саҷда ва шунидани калимоти муқаддаси Қуръон барои Али бе собиқа буд, дар ҷояш истод ва ҳамин ки он ҳазрат ва Хадича аз намозашон фориғ шуданд, пурсид:

- Шумо ба чӣ касе саҷда мекардед? Ҳазрати Расул (с) фармуд:

- Мо ба он Худое саҷда мекардем, ки маро ба рисолат мабъус фармуда, то халқро ба сӯяи бихонам ва сипас баъзе аз

оёти Қуръонро барои Алӣ тиловат фармуд ва аз ӯ хост, то имон оварад ва ин дини ҳақро, ки он ҳазрат бад он мабъус шудааст, бипазирад».

Алӣ аз тарафе дар хайрхоҳӣ, садоқат ва сидқгуфтории он ҳазрат ҳеҷ шак надошт ва аз тарафи дигар ба шиддат таҳти таъсири ҷалол ва ҷамоли оёти муқаддаси Қуръон қарор гирифта буд, тасмим мегирад, ки даъвати он ҳазратро қабул кунад ва дини ҳақро бипазирад, вале чун дар ҳар коре қаблан бо падари худ, ки дар хайрхоҳии ӯ низ ҳеҷ тардид надошт машварат мекард, арз мекунад, ки дар ин бора бо падарам машварат мекунам.

Аммо тўле накашид, ки баргашт ва Исломи худро арза дошт ва гуфт:

«Чун Худо ҷалла ҷалолуҳу бидуни он ки бо падарам машварат кунад, маро офаридааст ниёзе надидам, ки барои парастии ӯ бо падарам машварат кунам».

Дар ин ҷо хеле лозим медонем ба ин қазияи ҳақиқӣ аз таърихи Алӣ, ки ҳикоят аз азамати ниҳонӣ ва ҷалолати ниҳонӣ ӯ менамояд ба дидаи тақрим бингарем. Магар на ин аст, ки ӯ дар ин ҳангом ба ривояти машҳури Ибни Исҳоқ-муаррих ва муҳаққиқи Ислом беш аз даҳ сол надошт ва дар муҳите зиндагӣ мекард, ки қонуни ширк ва маросим ва одатҳои ҷоҳилият сар то сари онро

фаро гирифта буд, табиғӣ аст, ки чунин муҳите дар ҳар инсоне, ки дар он нашта намо ва зиндагонӣ мекунад, асари чашмгире мегузорад?

Пас бояд пурсид чаро Алӣ (к.в.) аз асароти бади ин муҳити фосиди ҷоҳилият ҳифз шуд ва бо чунин тафаккури амиқ ва бо чунин иҷтиҳоде нишонрас ба дини Ислом мушараф гардид.

- Мусалламан, дар ниҳоди Алӣ ҷавҳарӣ ҳақиқӣ нуҳуфта ва бо ҳақоик омехта буд, ки ба ҷуз ҳақиқат ҷизеро наменвисандид. Қалбаш барои имон қолабрезӣ шуда ва вучудаш барои пазириши ҳақ офарида шуда буд. Медонед аз кучо? Аз он ҷо, ки то кунун, ки имон овард, чаҳор сол (аз синни шаш солағӣ то даҳ солағӣ) дар хонаи Муҳаммад (с) ва таҳти риоят ва инояти Муҳаммад (с) ва зери назари мубораки Муҳаммад (с) буд ва осори хонаи нубувват дар ӯ асар карда буд.

Бинобар ин, ҳеҷ таъачҷубе нест, ки чунин шахсе таҳти таъсири омилҳои муҳити фосид воқеъ нашавад, ҳеҷ таъачҷубе нест, ки чунин касе дар ин синни кам бо он иҷтиҳоди саҳеҳ, ки мубини ҳақиқати вучудаш мебошад ба Паёмбар (с) имон оварад ва ба дини Ислом мушарраф шавад ва пас аз ин ҳамеша ва дар ҳар ҷо ва дар ҳар ҳол мутеғи Худо ва пайрави расули Худо (с) бошад ва то охири лаҳзаи ҳаёташ хайрҳои башариат ва нисбат ба

ҳама кас меҳрубон бошад, ҳатто нисбат ба душманаш-
Ибни Мулҷам, ки шамшери кина бар сари муборакаш
фуруд оварда буд.

Ба ростӣ, ки ҳар гоҳ каромат ва азамати инсонӣ дар
ниҳоди касе ниҳон бошад мусалламан на камии синну
сол ва на асароти муҳити фосид ва на чизи дигар
метавонад монеъи зуҳури он гардад.

ФАЗИЛАТҲОИ ҲАЗРАТИ АЛӢ (К.В.)

Дуктур Абулхусайни Зарринкӯб мегӯяд:

*«Дар бораи Алӣ қазоват осон нест, зеро дӯсту душман
роҷеъ ба ӯ ба муболиға гароидаанд».* Аз худӣ ӯ нақл шудааст,
ки гуфт:

*«Ду кас ба сабаби ман ҳалок мешаванд, он ки дар
душманӣ бо ман муболиға кард ва он касе, ки дар дӯстии ман
ифрот дошт».*

Бинобар ин, мо ночорем мухтасаре аз фазоил ва
авсофи Алиро, ки дар китобҳои саҳеҳи аҳбор ва
таърихии боваринок дар бораи ӯ зикр шудааст, дар ин
китоб бинависем, то на камбудие дар ҳаққи ӯ карда
бошем ва на муболиға ва зиёдгӯӣ дар шаъни шарифаш.

Инак, мо як фазилати муҳим ва беназире, ки Паёмбар (с) дар шаъни ӯ фармудааст нақл мекунем ва сипас каромати азимеро, ки Худои азза ва ҷал ба он бузургвор ихтисос дода, ба шарҳи зер зикр мекунем:

1. Алӣ ибни Абутолиб тибқи фармудаи Паёмбар (с) маҳали ташхиси имон ва куфри мардум буда ва ҳаст. Умми Салима ҳамсари Паёмбар (с) дар ин бора меғӯяд:

Паёмбар (с) фармуд:

«Ҳеҷ мунофиқе дӯстдори Алӣ (к.в.) нахоҳад буд ва ҳеҷ мўъминне кинаи Алӣ дар дил намегирад»³⁵.

Ва низ аз ҳазрати Фотима-духтари Паёмбар (с) ҳамсари Алӣ ривоят шуда, ки мефармояд:

Паёмбар фармуд:

«Ҳамоно хушбахт ва чи хушбахт он касе аст, ки Алиро дӯст дорад, чи дар ҳини ҳаёти Алӣ ва чи баъд аз вафоташ»³⁶.

Ва аз худи Алӣ ривоят шуда, ки фармуд: *«Қасам ба он касе, ки донаҳо (донаҳои рӯидани)-ро шикофт ва зуряро аз нутфа офарид, маро дӯст намедорад ҷуз мўъмин ва кинаам дар дил намедорад ҷуз мунофиқ».*

Ҷобир ибни Абдуллоҳи Ансорӣ саҳобаи бузурги Паёмбар (с) меғӯяд: *«Мо мунофиқинро намешинохтем, ҷуз бо ин аломате, ки бо Алӣ кина доштанд».*

³⁵ Сабтун-нучумул аволи, Тирмизӣ, с.497.

³⁶ Аҳмад ибни Ҳанбал (р).Сабтун-нучумул аволи.

2. Фазилати дуввуме, ки Худо ҷалла ҷалолуху ба Алӣ (к.в.) иноят фармуда ин аст, ки ўро дар кўдакӣ дар хонаи Муҳаммад (с), яъне хонае, ки машияти азалии Худо таъаллуқ гирифта буд, ки хонаи нубувват ва хонаи хатми паёмбарон қарор дод ва ўро таҳти инояти Хадича ҳамсари Паёмбар (с) ва таҳти тавачҷўҳи мустақими худи Паёмбар (с) қарор дод, то саҳми вофире аз ахлоқ, одоб ва каромати инсониро дар ин хонаи муборак касб кунад ва то маншаи вучуд ва силсилаи насли Паёмбар (с) бишавад. Оре, зуря ва насли Паёмбар (с), яъне занон ва мардонии сайидзодаи ҳасанӣ ва ҳусайнӣ ҳама аз Ҳасан ва Ҳусейн-писарони начиби ҳазрати Фотима-духтари Паёмбар (с) ҳастанд. Ин ду нафар сулолаи поки Алӣ ибни Абутолиб мебошанд, пас асл ва маншаи насли Паёмбар (с) Алӣ ибни Абутолиб ҳамсари Фотима аст.

Дар ин бора ривоят шуда, ки Паёмбар (с) ба амаки худ Аббос ибни Абдулмутталиб фармуд:

«Худо насли ҳама анбиёро пушти худи онҳо офарида ва насли ман аз пушти ин шахс (Алӣ ибни Абутолиб) аст»³⁷.

Пас дар бораи чунин шахсе, ки паёмбар дустдорӣ ва бугъзи ўро маҳак ва аломати имон ва нифоқи мардум қарор дода ва ба ин васила мўъмин ва мунофиқ аз ҳам

³⁷ Аҳмад ибни Ҳанбал (р).Сабтун-нучумул аволий. С. 489

чудо ва шинохта мешаванд, магар васфе беҳтар аз ин ёфт мешавад?

Дар шаъни шарифи касе, ки Худованд ҷалла ҷалолуху зуррия ва насли беҳтарини махлуқи Худо-Мухаммад ибни Абдуллоҳ (с) хотами анбиёро аз пушти ӯ ба вучуд овард ва идома дод ва ҳифз кард, магар васфе бартар аз ин каромат метавон гуфт?

Хеле аҷиб аст, ки аллома шайх Мухаммади Мардух-олими курдистонӣ дар сафҳаи 33-уми рисолаи худ ба номи «**Ҳалли ихтилоф**» дар бораи содот (сайидзодаҳо) менависад:

«Ба изофа худро сайид ва авлоди Расул (с) ҳам мегӯяд: дар сурате, ки молик насаби нутфа аст, на раҳм, яъне муайянкунандаи наҷод тухм аст, на мазраа».

Мо ҳаргиз интизор надоштем, ки шахси олиме монанди шайх Мухаммади Мадрух, ки дар вусъати илмаш шак надорем, по рӯи ҳақиқати возеҳе бигузорад ва ҳақиқатеро инкор намояд, ки дар тӯли таърихи Ислом мавриди иттифоқи уламои муҳаққиқи Ислом ва мавриди қабули умуми мусалмонон буда ва мебошад. Қуръони маҷид ҳам тибқи ояи 85-ум ва 86-уми сураи Анъом бар хилофи фикри Мадрух ва тасдиқкунандаи назари уламо буда, авлоди духтарро зуряи инсон медонад, ки мефармояд:

Сухани Худо:

«Ва аз зуррияти Иброҳиманд: Довуд, Сулаймон, Аюб, Юсуф, Мӯсо ва Ҳорун ва инчунин подош медиҳем ба некӯкорон ва низ аз зуррияти Иброҳим мебошад: Закариё, Яҳё, Исо ва Илёс ва ҳамаи инҳо аз солеҳон ва растагоронанд».

(Сураи Анъом, ояҳои 85-86).

Чунонки мулоҳиза мешавад, Қуръони карим, ин китоби ваҳйи илоҳӣ ҳазрати Исоро сареҳан дар зумраи зуррияти Иброҳим шумурдааст ва ҳоло он ки нисбати он ҳазрат аз тарафи модараш Марям ба Иброҳим мерасад, на аз падар, зеро Исо падар надорад. Дар сафҳаи 32-юми ҷузъи дуввуми **«Мухтасари тафсир»**-и Ибни Касир низ ин матлаб зикр шуда, ки менависад: *«Дар ин, ки Қуръон ҳазрати Исоро (дар ояи фавқ) дар ҷамъи зуррияти Иброҳим зикр карда аст далел бар ин аст, ки авлоди духтарони инсон дохил дар зуряи инсон мешаванд, зеро Исо алайҳисалом аз тарафи модараш Марям ба Иброҳим алайҳисалом мерасад, чунки Исо падар надорад».*

Сайидмуҳаммад Рашиди Ризо дар **«Тафсири манор»** (ҷ.7, с. 589) ба зикри ин матлаб пардохта, дар пирумуни ин ояи карима мегӯяд: *«Баъзе аз уламои тафсир аз ин, ки Исо (с) (дар ояи мазкур) дар шумораи*

зуррияти Иброҳим бо Нӯҳ зикр шуда аст, истидлол карданд, ки лафзи зуря шомили авлоди духтарон ҳам мешавад».

Имом Фахриддини Розӣ низ дар тафсири худ ба ин оя истидлол карда, меғӯяд:

«Ин оя далел бар ин аст, ки Ҳасан ва Ҳусайн аз зуррияти Паёмбар (с) мебошанд».

Сайидмуҳаммад Рашиди Ризо дар ҳамон сафҳа ва аз ҳамон ҷилди «**Тафсири манор**» меғӯяд:

«Абунағъим дар китобаш бо номи «Маърифати насаб», аз ривояти Умар ибни Хаттоб (р) нақл мекунад, ки Паёмбар фармуд:

Ҳама фарзандони одам насабашон аз тариқи падарашон собит мешавад, ҷуз фарзандони Фотима, ки ман падарашон ҳастам».

Дар «**Саҳеҳи Бухорӣ**» (ҷ. 9, с. 71.) бо ривояти саҳеҳ омада аст, ки паёмбар (с) дар бораи Ҳасан ибни Алӣ фармуд:

«Паёмбар (с) (ишора ба Ҳасан карда) фармуд: «Ин писарам сарвари бузурге аст. Умед аст, ки Худо ба василаи ӯ байни ду гурӯҳ аз мусалмонон сулҳ ва оштии диҳад» чунин ҳам шуд. Зеро дар асари сулҳе, ки ҳазрати Ҳасан ибни Алӣ бо Муъовия кард, мусалмонон даст аз ҷанг ва хунрезӣ дар байни худ даст кашиданд ва шамшерҳоро дар ниём бурданд ва осуда шуданд.

Чунонки мулоҳиза мешавад, Паёмбар Ҳасанро дар ин ҳадис бо тавсиф ба васфи (сайид) ва ба унвони писар ба ҳудаш нисбат медиҳад ва чи далеле беҳтар ва қавитар аз ин, ки худи ҳазрати Расул (с) ўро, ки писари духтараш Фотима мебошад сареҳан писари худ бидонад.

Пас бо таваҷҷўҳ ба далели ояи Қуръони карим, ки зикр кардем ва бо тасреҳи ҳадиси набавӣ, ки нақл кардем, мусаллам аст, ки Ҳасан ва Ҳусайн зуррия ва насли Паёмбар (с) мебошанд. Инчунин занону мардони сайидзодагони ҳасанӣ ва ҳусайнӣ ҳам, бе шак авлоди Паёмбар (с) маҳсуб мешаванд.

Яке дигар аз мафохир ва фазоили Алӣ (к.в.) ин аст, ки ў тибқи ҳадиси саҳеҳи Паёмбар (с) ба таври яқин ва бе ҳеч тардиде ҳам маҳбуби Худо ва расулаш буд ва ҳам муҳиби Худо ва расулаш.

Муҳаммад ибни Исмоили Бухорӣ муҳаддиси бузурги Ислом дар «**Саҳеҳи Бухорӣ**» (ҷ.5, с.171.) дар ин бора ривоят карда мегӯяд: *«Паёмбар (с) шабе дар айёми ҷанги Хайбар фармуд, ки фардо ин парчамро ба дасти марде медиҳам, ки Худо бо дасти ў ба мо фатҳ ва пирўзӣ медиҳад. Он мард Худо ва расулашро дўст медорад ва Худо ва расулаш низ ўро дўст медоранд».*

Суҳайл ибни Саъд-ровии ҳадис мегӯяд:

«Мардум он шабро бесаброна дар интизорӣ гузарониданд, то бубинанд Паёмбар (с) парчамро ба чӣ касе медиҳад, ки лоиқи чунин сифати азиме мебошад ва дар ин ҷабҳаи муҳими набард дар роҳи Худо ба ифтихор ва фатҳу пирӯзӣ мерасад». «Суҳайл ибни Саъд мегӯяд:

«Ҳамин ки субҳ шуд, мардум назди Паёмбар (с) шиофтанд. Ҳар як аз онҳо умед дошт, ки касе ки паёмбар фармуда буд ӯ бошад ва ин парчами ифтихорофарин ба ӯ дода шавад.

Паёмбар субҳгоҳ фармуд:

- Кучост Алӣ ибни Абутолиб?

Гуфтанд:

- Ё Паёмбар чашмаш дард гирифта, шаб аз шиддати дард наосудааст. Паёмбар ӯро бо ин ҳол назди худ хост ва оби даҳани мубораки худро дар чашми Алӣ (к.в.) афшонд ва барояш дуъо кард, то шифо ёбад. Худо ӯро фавран ба ҳадде шифо дод, ки гӯё аслан чашмаш дард надоштааст. Он гоҳ парчами набардро ба ӯ супурд. Алӣ (к.в.) арз кард:

- Ё паёмбар бо онҳо биҷангам, то монанди мо мусалмон шаванд? Паёмбар фармуд:

-Ором пеш бирав то ба наздикашон бирасӣ. Он гоҳ онҳоро ба сӯи дини Ислом даъват кун ва он чи аз ҳуқуқи Худо, ки бар онҳо воҷиб мешавад ба онҳо бифаҳмон. Ба Худо қасам, ҳар

гоҳ Худованд ҳатто як нафарро ба василаи ту ҳидоят фармояд, барои ту беҳтар хоҳад буд аз шутурҳои сурхранг.

Яъне дар ибтидои корат онҳоро ба сӯи дини Ислом даъват кун ва умуреро, ки пас аз қабули Ислом бар онҳо воқиб мешавад, ба онҳо таблиғ кун ва бифаҳмон. Пас аз он агар напазируфтанд бо онҳо бичанг».

Чунонки дар ин ҳадис хеле рӯшан баён шуда, паёмбар (с) Алиро дӯстдори Худо ва Расул ва низ Худо ва расулашро дӯстдори Алӣ медонад ва чӣ муждае беҳтар аз ин!

ШУҶОЪАТИ АЛӢ (К.В.)

Ҳазрати Алӣ (к.в.) марде буд шуҷоъ ва нерӯманд ва дар айни ҳол доно. Дар қомуси ҳаёташ аслан калимаи тарсу ҳарос вуҷуд надошт. Аз ҳеҷ пешомаде, ҳарчанд хатарнок буд, наметарсид. Ин марди рӯҳонӣ ва азим ҳам марди майдони ҷанг буд ва ҳам марди илми дин. Шуҷоъат ва қудрати бозу ва қуввати қалби Алӣ дар мавриди зиёде таҷаллий карда, ки онҳоро таърих сабт кардааст. Мо акнун чанд мавриди онро дар ин китоб зикр мекунем:

1. Дар шаби ҳичрат

Ҳазрати Расул (с) ба Алӣ (к.в.), ки дар хонаи он ҳазрат зиндагонӣ мекард, дастур дод то шабе, ки мехост аз Макка ба Мадина ҳичрат фармояд, дар хобгоҳаш, ки дар он фасл дар асари мӯътадилии ҳаво дар рӯйи ҳавлӣ қарор дошт, бихобад, то агар куффор, ки дар он шаб мувоқиқи он ҳазрат хоҳанд буд, аз сӯроҳии дар даромаданд ё аз ҷойи баланде монанди боми хонаи ҳамсоя ба дохили ҳавлӣ назар андозанд, бо дидани Алӣ дар хобгоҳи Паёмбар тасаввур кунанд, ки он ҳазрат дар ҷойи худ хобидааст ва ин амр барои он ҳазрат фурсате бошад, то муваффақ шавад дар он шаб аз Макка хориҷ гардад ва ба ҷойе, ки тибқи нақша дар назар дошт, биравад.

Алӣ (к.в.) бо яқин ба ин, ки дар марзи хатари шадиде қарор мегирад, ки мумкин аст ба қимати ҷонаш тамоm шавад, ин маъмурияти диниро мухлисона ва сирфан ба хотири ризои Худо қабул кард ва дар хобгоҳи он ҳазрат хобид.

Алӣ (к.в.) мутмаин буд, ки метавонад ба хубӣ аз ўҳдаи анҷоми ин кори хатарнок барояд. Зеро аз тарафе бовар дошт, ки аз ўҳдаи дафъӣ ҳар муҳоҷиме, ҳар чанд разманда ва варзида бошад, ба хуби бармеояд, ки ўро дар як лаҳза ҷуссаи бечон кунад ва аз тарафи дигар яқин дошт, ки гарчи куффор хонаро дар он шаб муҳосира

мекунанд ва зери назар мегиранд, вале дар тўли шаб коре ба хона нахоҳанд дошт. Чунки одат ва русуми араб ин буд, ки дар шаб ба хонаи касе, ки ба ӯ сӯйқасд доранд, ҳуҷум набаранд ва ин амр, яъне шабехунро хеле қабех ва бар хилофи мардонагӣ медонистанд. Ба ҳамин лиҳоз буд, ки куффори Қурайш дар назар доштанд хонаро дар тўли шаб таҳти назорат гиранд ва дар ҳангоми субҳ, ки ҳазрати Расул (с) тибқи маъмули гузашта аз хона хорич мешавад ва барои анҷоми намози субҳ ба Масҷидулҳаром меравад, қасди шуми худро анҷом диҳанд.

Гузашта аз ин, ҳазрати Расул (с) ба ҳазрати Алӣ (к.в.) дастур фармуд, то он шаб дар ҷойгоҳи он ҳазрат бихобад ва рӯзи баъдаш супурдаҳо ва амонати мардумро, ки назди он ҳазрат буда ба соҳибони онҳо баргардонад. Аз ин хотир Алӣ (к.в.) яқин дошт, ки он ҳазрат фармудааст аз ин рӯ, ҳеч гуна осебе ба ӯ намерасад ва ӯ пас аз сафари он ҳазрат боқӣ хоҳад монд, то амонати мардумро ба онҳо бозгардонад, зеро фармоиши соҳиби рисолати бузург ба хато нахоҳад рафт.

Гарчи Алӣ бо ин васф бар ҳаёти хеш итминон дошт, вале яқин аст, ки шучоъати бемисл ва қуввати қалбии камназир лозим аст, то касе аз рӯи майлу хоҳиш ин кори хатарнокро ба ўҳда бигирад ва амалан анҷом диҳад.

Магар на ин аст, ки ҳамин ки субҳ мешуд, Алӣ дар даҳони марг қарор мегирифт?

Магар на ин аст, ки куффор дар ҳангоми субҳ бо дидани Алӣ дар хобгоҳи Паёмбар ба хатои худ пай мебаранд, ки дар асари вучуди Алӣ дар хобгоҳи паёмбар фиреб хӯрдаанд ва Паёмбар ба ин сабаб аз дасташон наҷот ёфтааст?

Пас ҳазрати Алӣ (к.в.) сабаби муяссар ва омили бас муҳиме дар муваффақияти ҳазрати Расул (с) барои ҳичрат гардидааст ва ба истилоҳи имрӯзӣ Алӣ (к.в.) нақши азиме дар амри ҳичрати он ҳазрат ба ўҳда гирифта ва ба хубӣ анҷом додааст ва ба ин сабаб яқин аст, ки куффор аз кори Алӣ (к.в.) хашмгин хоҳанд шуд ва табиғӣ аст, ки барои сабук сохтани шиддати хашми худ қабл аз ҳар коре, зоҳиран бояд ўро ба қатл бирасонанд.

Вале чун лутфи Худо ва баракати назари Паёмбар (с) шомили ҳоли Алӣ (к.в.) буд, на танҳо аз марг наҷот ёфт, балки камтарин озоре ҳам надид.

Куффор фаҳмиданд, ки қатли Алӣ на танҳо гиреҳе аз мушкили қорашон намекушояд, балки қорашонро мушкилтар хоҳад кард. Зеро қатли ин бузургвор хашми Бани Ҳошимро барангехта ҷанги тоифаиро ба бор хоҳад овард, аз ин хотир, коре ба Алӣ надоштанд ва бидуни талафи вақт барои даст ёфтан бар ҳазрати Расул (с) ва

рафиқ ва ҳамсафараш Абубакр (р) ба атрофу акнофи хориҷи Макка шитофтанд.

2. Рӯзи Бадр

Дар ғазваи Бадр³⁸ қабл аз ин ки амалан ҷанг шуруъ шавад, тибқи расми он рӯзгор мубориза ба миён омад. Ба ин гуна, ки се тан аз ҷанговарони Қурайш ба номҳои Утба ибни Рабиъа ва писараш Валид ибни Утба ва бародараш Шайба ибни Рабиъа, ки ҳар се тан дар фунуни ҷангӣ маҳорат доштанд, аз сафи мушрикони хориҷ шуданд ва ба миёни ду саф омаданд ва мусалмононро ба мубориза хостанд, то се тан аз байни худ ба миёни ду саф бифиристанд, ки тан ба тан бо ҳам бичанганд.

Аз ин хотир, се нафар аз ҷавонони ансор (аҳли Мадина) ба миёни ду саф шитофтанд. Аммо Утба ибни Рабиъа онҳоро напазируфт ва гуфт: Мо мехоҳем бо қавми худамон, яъне мусалмонони Қурайш мубориза кунем на бо шумо, ки ҳамшаъни мо набуда, дар асолат бо мо баробар нестанд ва нидо дардод ва гуфт:

³⁸ Ҷанги Бадр аввали субҳи ҷумъа, 17-уми рамазони соли дуҷуми ҳиҷрӣ (13-уми март соли 624 мелодӣ) дар маҳалле ба номи Бадр байни Расули ақрам (с) ва асҳобаш аз як тараф ва мушрикони Макка аз як тарафи дигар даргирифт. Бадр дар масофаи якшаба роҳи уштур дар ҷониби Тоиф ҷойгир аст.

- Эй Муҳаммад! Касоне ба сӯи мо бифирист, ки қавми мо ва ҳамшаъни мо бошанд.

Ин бор тибқи хостаи ӯ Ҳамза ибни Абдулмутталиб - амаки Паёмбар (с) ва Алӣ ибни Абутолиб-писари амаки Паёмбар (с) ва Убайда ибни Ҳорис ибни Абдулмутталиб писари амаки Паёмбар (с), ки ҳар се тан қурайшӣ ва аз Бани Ҳошим буданд, аз сафи мусалмонон хориҷ шуданд ва ба сӯи онҳо шитофтанд. Фавран Ҳамза бо Утба даромехт ва ӯро ба қатл расонид. Алӣ низ бо Валид ибни Утба дар омехт ва фурсати амалро аз дасташ гирифт ва ӯро бо як зарбаи шамшер аз пой даровард ва ба замин афканд. Чун Шайба ибни Рабиъа дар муқобили Убайда ибни Ҳорис муқовимат мекард, Ҳамза ва Алӣ ба кӯмакаш шитофтанд ва кори Шайбаро яксара карданд ва ӯро куштанд.

Дар ин чо бояд таваққуф кунем ва ба мардонагии бе мисли Алӣ (к.в.) қоил шавем, чунки дар ин мочаро агар Ҳамза бар Утба ибни Рабиъа ғолиб шуд ва ӯро кушт, гарчи Утба ҷанговари корозмуда буд, вале аҷиб нест. Зеро Ҳамза ибни Абдулмутталиб низ яке аз шучоъони варзида ва саворкори моҳир ва аслиҳабози номдоре буд, ки ҷангдида ва дар фунуни ҷанги моҳир буд.

Аммо Алӣ, ки бар Валид ибни Утба-силаҳшури моҳири Қурайш пирӯз гардид, дар ин таърих (таърихи

чанги Бадр) навчавони биступанҷсолае буд, ки то кунун ҳаргиз на танҳо амалан вориди майдони чанг нашуда буд, балки ҳеҷ гоҳ сахнаи чангро ба чашм надида буд. На бо шамшер ошноӣ дошт ва на бо найза улфате ва на бо душмане даромехта буд. Бо вучуди ин, ки аввалин бор шамшер ба даст гирифта буд, кори як нафар чанговари шучоъ ва далерро қабул мекунад ва анҷом медиҳад, ки гӯё дар фунуни чангӣ басир ва то он ҷо кор карда ва аз кораш маҳорат омӯхта, ки қабул мекунад бо яке аз паҳлавонони варзида ва машҳури араб, яъне Валид ибни Утба ба мубориза ва ба чанги тан ба тан, дарояд ва ба ҳадде мӯҳлатро аз дасти ҳарифи нерӯмандаш мегирад, ки қабл аз ин ки ӯ битавонад шамшерашро ба ҳаракат дароварад, Алӣ бо як зарба корашро яксара мекунад ва ӯро лошаи бечон месозад ва ба замин меафканад.

Аллоҳу акбар! Ин, чи шахсияте аст, ки аввалан бо он камбудихоӣ чангӣ қабул мекунад, ки бо яке аз шучоъони моҳири араб вориди мубориза шавад ва ҳеҷ хавф ва тарсе ба дил роҳ намениҳад. Сониян, вориди кор шуда, ин паҳлавони чангиро бо як зарбаи кори мекунад ва ба замин меафканад.

Ҳаққан инояти Худо дар кор буд. Худо қалби Алиро қаввӣ ва ба панҷа ва бозуяш қудрат дод ва ӯро бар

душмани муқтадираш пирӯз фармуд ва аз ин ҷо лоиқи лақаби Асадуллоҳи ғолиб гардид.

3. Дар воқеаи Хандақ

Дар соли панҷуми ҳиҷрат, яҳудиёни сокини нимҷазираи Араб, ки дар асари зиёд шудани қудрати мусалмонон ва пешрафти босуръати дини Ислом дилхояшон дар оташи бухлу кина месӯхт, мушрикони Қурайш ва дигар қабилаҳои арабро бо худ ҳамфикр ва ҳамдаст менамоянд, то қувваи зиёде фароҳам кунанд ва ҳама бо ҳам ба Мадина ҳамла намоянд ва Паёмбарро ба қатл расонанд ва мусалмонро қатли ом ва шаҳри Мадинаро ғорат намоянд. Амалан низ вориди кор мешаванд ва нақшаи корро фароҳам мекунанд.

Хабари ин иқдоми маҳуф ба Мадина мерасад ва Паёмбар ва мусалмонро дар хавф меандозад, зеро иддаи нерӯҳо ва таҷҳизоти ҷангии Мадина дар муқобили ҷамъи зиёд ва таҷҳизоти комили душмани ҳучумгар, ки таърих меғӯяд, ки даҳ ҳазор нафар буданд, ночиз буд. Дар ин ғирдор Салмони Форсӣ-саҳобаи бузурги Паёмбар (с) меғӯяд, ки дар Форс вақте барои шаҳре ҷунин вазъе пеш меояд, порсиён давродаври шаҳрашон хандақ мекананд, то аз вуруди душман ба шаҳр ҷилавгирӣ кунанд ва онҳо натавонанд вориди шаҳр

шаванд. Пешниҳод мекунад, то аз ҷониби шимолии шаҳр, ки заминаш барои амалиёти ҷангӣ муносиб буд, хандақ бисозанд ва бақия ҷонибҳои шаҳр, ки киштзор ва ва боғу нахлистон аст, дар вазъи худ бошад, зеро хатар аз он сў таҳдид намекунад.

Ин пешниҳод мавриди писанди Паёмбар (с) воқеъ ва пазируфта мешавад. Мусалмонон ба амри Паёмбар (с) хеле зуд машғул мешаванд ва шабу рӯз шитобон кор мекунанд. Худи Паёмбар (с) низ шахсан ҳамроҳи онҳо кор мекунанд, то он ки хандақ дар муддати шаш шабонарӯз тамом мешавад. Мусалмонон дар паноҳи ин хандақ барои дифоъ аз шаҳр ҷойгир мешаванд. Бо ин тадбири бесобиқа шаҳри Мадина аз хучуми душман дар амон мемонад.

Яҳуд ва Қурайш ва дигар қабилаҳои араб мағрурона ба сўи Мадина пеш тохта, умед доштанд, ки бо ин шумораи хеле зиёд ва бо ин омодагӣ ва таҷҳизоти кофӣ, ки фароҳам кардаанд ва дар ихтиёр доранд, хеле зуд бар мусалмонон пируз гарданд, онҳоро то охирин нафар нобуд созанд ва аз сафҳои вучуд нест намоянд ва дар сафҳои таърих то абад ҷой диҳанд. Аммо ҳамин ки ба канори шаҳр мерасанд, чашмашон ба чизе меафтад, ки ҳеҷ вақт надидаанд ва он ҳамин хандақ буд, ки аз нақшаи

онҳо хориҷ буд ва тасаввур намекарданд, ки мувочех бо чунин мушкилие бишаванд.

Ба ҳар ҳол роҳе набуд чуз ин, ки дар он сӯйи хандақ рӯ ба рӯйи мусалмонон, ки дар он тараф ҷойгир шуда буданд, урду бизананд ва мавзеъ бигиранд. Чуз тирандозӣ бо камон коре аз дасташон барнамеомад. Хусусан, ки мусалмонон дар пушти деворҳои хонаҳо сангар гирифта буданд ва тирҳои онҳоро бо тир, хеле хуб посух медоданд.

Бо ин вазъ маълум буд, ки душман наметавонад коре пеш барад, то ба мақсади худ бирасад. Зеро ба ҷанги асли даст намеёбанд ва тирандозӣ бо камон ба танҳои дар кори ҷанг асари муҳиме надорад. Чунки дар он рӯзгор пешрафт ва пирӯзӣ бо найза ва шашер буд. Аз ин хотир, душман дар қораш ҳайрон шуд, ки чӣ кунад? Оё ноком дасти ҳолӣ баргардад ва армуғони хичолат ва шармсори бо худ бибарад ё муддати хеле тӯлонӣ дар пушти хандақ мунтазир шавад, ки он ҳам маълум нест, охир чӣ шавад ва то кай бимонад? Махсусан, Абусуфён ба сарони қабилаҳои араб гуфта буд, ки кори ҳамла ба Мадина хеле осон ва хеле зуд анҷом хоҳад гирифт ва ғаниматҳои зиёде насибашон хоҳад шуд. Инак, дучори мушкиле шудаанд, ки дар ҳалли он ба кулӣ дармондаанд.

Дар ҳамин аснои бухронӣ ва саргардонӣ баъзе аз паҳлавонони машҳури душман, аз қабиле Амр ибни Абдувад, Икрима ибни Абучаҳд, Зарор ибни Хаттоб ва чанд тани дигар аз ин вазъе, ки барои онҳо пеш омада буд, хашмгин шуданд. Маҳалле аз хандақро, ки тангтар аз бақияи он буд дар назар гирифтанд ва бо аспҳои худ савора аз он сӯ ба ин сӯи хандақ чаҳиданд. Аз ин хотир, гурӯҳе аз мусалмонон ба роҳбарии Алӣ ибни Абутолиб ба муқобила бо онҳо шитофтанд ва қабл аз ин ки бо онҳо даромезанд, Амр ибни Абдувад, ин паҳлавони камназири араб нидо дар медиҳад ва аз гурӯҳи мусалмонон талаби мубориза мекунад. Алӣ ибни Абутолиб ба даъвати Амр посухи мусбат медиҳад ва пеш меравад. Амр, ки Алиро дар муқобили хеш навҷавони ғайричангӣ мепиндорад, мутакабирона меғӯяд:

- Ту чаро омадӣ, эй писари бародарам? Ба Худо қасам ман дӯст намедорам туро бидушам. Алӣ бо камоли ҷуръат меғӯяд:

- Вале ман ба Худо, хеле дӯст медорам, ки туро бидушам. Ҳар ду аз асп пиёда мегарданд шамшер ба даст ба якдигар ҳамлавар мешаванд.

Хеле аҷиб аст, ки Алӣ, ин навҷавони камсобиқа пешдастӣ мекунад ва Амрро бо як зарбат шамшер аз пой дармеоварад ва ўро ба замин мезанад. Ҳамроҳони

Амр, ки онҳо низ аз размандагони далер буданд, мабхут ва бимнок мешаванд ва фирор мекунанд ва ба он сӯи хандақ мечаҳанд, то ба қароргоҳи худ бишитобанд ва хабари қатли Амрро, ки бовар нашудани буд, ба мардум бирасонанд.

Алӣ бо ин пирӯзии азим, парчами фахр ва мубохотро ба дӯш гирифт ва ба сӯи Паёмбар (с) ва мусалмонон шитофт, то муждаи ин тавфиқи муҳимро ба онон бидиҳад.

Амр ибни Абдувад, паҳлавони шучоъ ва хеле машхури араб буд, ки камтар касе аз силаҳшӯрони араб ёрои муқобила ва мубориза бо ўро дошт. Чунон ки гуфтем, то он чо хирасар буд ва лофи диловарӣ ва маҳорати ҷангӣ мезад, ки ба Алӣ гуфт: *«Майл надорам бо ту мубориза ва туро бидушам»*. Яъне куштани Алиро ба ҳадде барои худ саҳл ва осон мепиндошт, ки камтарин шаке ба дил роҳ намедод, вале майл надошт ин корро бидунад. Ахиран мебинам, ки Алӣ ўро ба ҳисоб наёвард ва ба ҳадде аз худ итминони ғалаба ва пирӯзӣ бар ў дошт, ки ҳеч эътиное ба ў накард ва қасам ёд кард ва гуфт: *«Ман ба Худо дӯст медорам, ки туро бидушам»*. Чунонки гуфт, ўро зуд кушт.

Ин се воқеаи бисе муҳимро ба унвони намунае аз шучоъати Алӣ, ки ҳама дар замони ҳаёти Паёмбар (с)

буда, дар назари хонандағони азиз қарор медиҳем, то худ ба умқи қор ва шиддати шучоъати ин шахси азими ҷаҳони Ислон пай баранд.

Ноғуфта намонд, ки агар ба таърихи уммати Ислон ва дигар мардуми ҷаҳон мурочиъат намоем ва шахсиятҳои маъруфи размии миллатҳоро, чи дар замони гузашта ва чи дар овони ҳозира ба назар оварем, ба ин ҳақиқати воқеъӣ мерасем, ки камтар касе пайдо шуда, ки ҳамзамон шахсияти рӯҳоният ва шучоъат бошад, балки ё марди сирф рӯҳонӣ буда ё фақат марди майдони ҷанг аст.

Вале Алӣ бар хилофи ин қоидаи қуллӣ дорои ҳарду сифат буд. Ҳам шахсияти азими рӯҳонӣ буд ва ҳам шучоъ ва диловар. Ба иборати дигар, Алӣ ҳам аҳли масҷид ва минбар ва меҳроб буд ва ҳам марди ҳарб ва шамшер. Нуқтаи таъҷуб ин ҷост, ки Алӣ бо он камии синну сол ва набудани омӯзиш дар амалиёти ҷангӣ чунонки гуфтем, бо қаҳрамонони ҷанговар ва машҳури араб меҷангид ва бар онҳо ғолиб ва пирӯз мегардид. Бешак, ки дар ин роҳ дастгираш Раббулоламин буд.

ҲАСОҲАТ ВА БАЛОҒАТИ КАЛОМИ АЛӢ (К.В.)

Ҳар кас хутбаҳо ва мавъизаҳои Алиро дар «Наҳҷулбалоға» ё суҳанони ҷудоғонаи Алӣ (к.в.)-ро дар дигар китобҳо мутолиға кунад ё ба шеърҳои, ки ба Алӣ мансуб аст назар андозад ва аз қоида ва адабиёти забони асили арабӣ огоҳ бошад, ҳақиқатан дар каломи Алӣ ба ҳадди аъло Ҳасоҳат ва балоғати Алиро мебинад, ки ҷуз каломи Аллоҳ ва каломи паёмбар (с) дар каломи Ҳасоҳат ва балоғати арабӣ асил ҳаргиз ҷунин ҷизе нахоҳад буд.

Ин хусусият аз ин ҷо барои Алӣ ба вуҷуд омад, ки ҷунонки пеш аз ин нигоштем, ӯ аз синни шашсолагӣ то биступанҷсолагӣ, яъне нуздаҳ соли дароз дар манзиле ба сарбурд, ки аз ҳисси баракати маънавӣ дар дунё беназир ва муҳтасар ба фард буд ва таҳти иноят ва тарбияти шахси бемисле парвариш ёфт, ки Ҳасоҳатин ва балоғатин суҳанвари олам буд.

Ин манзили муборак, ҳонаи нубувват ва ин шахси азим, хайрулбашар Муҳаммад ибни Абдуллоҳ (с) буд, ки мефармояд:

«Ман Ҳасоҳатин касе ҳастам, ки ба ҳарфи зод суҳан мекунад».

Ҳарфи «зод» ихтисос ба забони арабӣ дорад, чунки дар ҳеҷ яке аз забонҳои дунё ҳарфи «зод» дида ва шунида нашудааст.

Чун ҳазрати Расул, ки мураббии Алӣ буда фасеҳтарини қавми араб буд, дар фасеҳ сохтани каломи Алӣ асар гузошт ва ўро фасеҳбаён ва балеғ тарбия намуд.

Инак, яке аз ашъори пурмағзи амири балоғатро, ки дар бораи хуввият ва баробарии афроди башар ва аҳамияти илми дин сурудааст, ба унвони намуна нақл мекунем ва онро мазмунан пешкашии хонандагони азиз мегардонем Мефармояд:

«Афроди башар аз ҳисси ҳайкал ва сохтмони ҷасад ва аъзо ва ҷаворехи зоҳирӣ ва ботинӣ тафовуте бо ҳам надоранд ва ҳама бо ҳам яксонанд. Агар касе ба асолати худ бинозад ва барои худ аз ин ҷиҳат бартарӣ ва шараф бар дигарон пиндорад, пас бояд бидонад, ки аз ин ҷиҳат ҳам фарқе бо дигарон надорад. Зеро асли аввалии ҳамаи онҳо гил аст ва об ва аз ин ҷиҳат касе бар дигаре бартар нест.

Бидон, ки ҳеҷ фахр ва фазилате барои ҳеҷ шахсе бар дигаре нест, ҷуз барои аҳли илми дин. Чунки инҳо ҳастанд, ки барои ҷўяндагони роҳи мустақими илоҳӣ муришид ва ҳодӣ мебошанд. Пас, илми дин биёмӯз то ҳамеша зинда бимонӣ. Ҳамаи мардум мурдагонанд, вале уламо (ҳатто уламо ва донишмандони фунун ва риштаҳои улуми гайридинӣ)

ҳамеша, ҳатто пас аз марг ҳам зинда ва ҷовидонанд. Осори нофеъашон ҳамеша дар китобҳо боқӣ ва номи баландашон доиман дар забони мардуми ҷаҳон ҷорӣ мебошад. Аҷр ва арзиши ҳар касе дар миёни халқ ба ҳамон андоза аст, ки дониш дорад. Инро ҳам бояд фаҳмид, ки бе донишон душмани донишмандонанд».

Пас аз фатҳ ва пирӯзӣ дар ҷанги Бадр ба ин муносибат дар шеъраш, ки мазмунан зикр мекунем, мефармояд:

«Мо (аҳли Бадр) ба ёрии Паёмбар (с) бархостем, аз ҳамон рӯзҳои аввали бигсаташ, он гоҳ, ки ин душманони муширик ва мағлуби шикастхӯрда аз қабули даъваташ рӯйи гардониданд ва мусалмонони доно ба сӯйяш шитофтанд ва ба давраш ҷамъ шуданд.

Дар ин ҷо (Бадр) барои дифоъ аз Паёмбар (с) душманони муширик ва гумроҳеро, ки на қаблан дини саҳеҳе доштанд ва на акнун, мағлуб кардем. Паёмбар аз сӯйи Худо барои ҳидояти халқ мабъус шудааст. Муширикон дини ҳаққашро напазируфтанд, вале мо (аҳли Бадр) ҳамин, ки Паёмбар (с) моро ба сӯйи дини ҳақ ҳидоят фармуд, зуд пазируфтем ва Худоро итоъат кардем ва роҳи парҳезкориро писандидем ва дар пеш гирифтем».

Инак, яке аз мавъизаҳои насрии пурмағзи ин амири фасоҳат, ки ба писари амаки худ Абдуллоҳ ибни Аббос навишта, ки мефармояд:

«Табиғат ва сиришти бани одам чунин аст, ки чизе ки ба даст меоварад ёро масрур ва хушнуд месозад ва чизеро, ки аз дасташ дарравад ёро асафнок ва гамгин мекунад, ту ба дунё зиёд дил мабанд, дилхушӣ ва хушҳолии ту бояд ба хайроти ухравӣ бошад, ки ба онҳо даст ёбӣ ва таъассуф ва дилтангии ту бояд аз маномеъи ухравӣ бошад, ки аз ту фавт шуда ва ба он даст наёфтаӣ.

Ба он чи аз молу матоъи дунё ба даст овардӣ, зиёд хуш мадор ва аз он чи аз дунё, ки ба ту нарасид ҳеҷ таассуф махӯр ва дил ба он танг мадор. Ихтиётат ва кӯшишат бояд нисбат ба умуре бошад, ки пас аз марг барои ту нофеъ ва муфид бошад, ҷаҳони охир ҳам беҳтар аст ва ҳам ҷовидон».

Абдуллоҳ ибни Аббос мегӯяд:

«Ман баъд аз каломи Аллоҳ ва баъд аз каломи Паёмбар (с) аз ҳеҷ сухане монанди ин сухан (каломи Алӣ) истифода накардам».

Али (қ.в.) дар ибороти расои насрии дигари худ ба мардум насиҳат мекунад ва мефармояд:

«Мабодо назди ту беҳтарин чизҳо аз дунёат ин бошад, ки ба лаззат ва айшу нӯш бирасӣ ё орзу кунӣ, ки бар душманат пирӯз шавӣ, то хашим ва газабтро фурӯ нишонӣ, балки

беҳтарин чизҳо назди ту ин бошад, ки бар зидди ботил қиём кунӣ ва онро аз байн бибарӣ ва дар ҷониби ҳақ ба по хезӣ ва онро пирӯз намой».

Ин ҷо хеле воҷиб медонем яке аз насихатҳои бас муҳимро, ки Алӣ (к.в.) ба волидайн нисбат ба фарзандонашон фармуда аст, нақл кунем, ки мефармояд:

«Фарзандонатонро маҷбур накунад, ки (дар умури дунявӣ ва равияи зиндагӣ ва тарзи муъошират) ва ахлоқ рафтори шуморо бигиранд, зеро фарзандони шумо дар замоне ба вуҷуд омадаанд, ки бо замони шумо бисе фарқият дорад ва ҳар замоне муқтазоёте дорад, ки бо муқтазоёти замони гузашта муносиб набуда ва қобили қабул нест».

Тасаввур нашавад, ки насихатҳо ва дастуроти Алӣ (к.в.) ҳама рӯҳонӣ ва дар бораи охират мебошанд, балки бисёр гуногунанд ҳам дар ҳикмат ва ҳам дар сиёсати мулк ва мамлакат ва ҳам дар тавачҷӯҳи халқ нисбат ба тарзи муъоширати саҳеҳ бо якдигар баҳс мекунанд.

Хулоса, дар умури мухталиф бо ҳамон балоғат ва фасоҳати худододӣ суҳан рондааст, ки агар мо бихоҳем дар ин китоб ҳатто аз ин матлаб яке аз фармоишоташиро нақл кунем, ин китоб, ки дар назар аст мухтасар бошад, калонҳаҷм хоҳад шуд. Аз ин хотир хонандагонро ба мурочиъат ба «Наҷҳ-ул-балоға» роҳнамоӣ мекунем.

Бояд таваҷҷӯҳ дошт, ки зебоии ин ашъори равон ва ибороти ин се мавъизаи Алӣ (к.в.) балоғат ва ғасоҳате, ки мо барои намуна нақл кардем, ба ҳадде латоифи ғасоҳат ва балоғати арабӣ доранд, ки норасоии тарҷумаи форсии ман ва ҳар каси дигар ба ҳеҷ ваҷҳ наметавонад онро сад дар сад инъикос кунад. Ба таври кулӣ тарҷумаи ҳар каломе мутобиқ бо асли калом намешавад, то чи расад ба каломи Аллоҳ ва каломи Муҳаммад расулulloҳ (с) ва каломи Алӣ (к.в.).

ХИЛОФАТИ АЛӢ (К.В.)

Хонандагони азиз! Чунон ки медонед ин китоб, китоби ақидаи динӣ нест, балки китоби таърих аст ва сирфан дарбаргирандаи ҳақиқат ва воқеъияти таърихӣ аст. Мо бо хонандагони гиромӣ аҳд мекунем, ки дар бораи ин хилофат ҳам монанди се хилофати қаблӣ бо мурочиъа ба китобҳои мўътамади таърихӣ он чиро, ки ҳақиқат ва воқеъият аст ба қалам оварем ва ҳеҷ гуна назари шахсӣ, тарафдорӣ ва таъассуб нисбат ба асли ин хилофат ва ҳодисаҳое, ки дар пайи он ба вучуд омадааст, ба қор набарем.

Дар таърихи Усмон (р) навиштем, ки ў ба дасти фитнангезони ошўбгар ба шаҳодат расид.

Таърих мегӯяд онҳо пас аз ин воқеаи фочеъабор бар Мадина-маркази ҳукумати Ислом то он ҷо тасаллут ёфтанд ва ба қудрат расиданд, ки Ғофиқ ибни Ҳарби Омирӣ раиси бадкорони Миср аморати Мадинаро ба даст гирифт. Вазифаи рӯхониятро низ ишғол кард ва худро дар мақоми Алӣ (к.в.) ҷо зад ва барои мардум намоз гузорид. Касе на амалан тавонист пешашро гирад ва на касе ҷуръат дошт дар ин бора ҳарфе бизанад. Аз таваҷҷӯҳ ба ин амр ба хубӣ метавон фаҳмид, ки онҳо чи қадар дар Мадина соҳиби қудрат шуда буданд.

Илова бар ин, мардум чи дар Мадина ва чи дар вилоёт ва ноҳияҳои мамлакати Ислом, аз оғози сар задани ошӯб ва қиём бар зидди Усмон (р) ба ду гурӯҳи ба ҳам зид ҷудо шуда буданд. Гурӯҳе тарафдори Усмон (р) буданд. Акнун ҳам табъан тарафдор ва хунхоҳаш буданд, гурӯҳи дигар душмани Усмон (р) буда ва акнун ҳам мисли гузашта душманаш буданд, рехтани хунашро раво медонистанд. Эҳтимол мерафт, ки ин ду гурӯҳ бар рӯйи якдигар силоҳ бикашанд ва ба ҷони ҳам афтанд. Чунин ба назар мерасид, ки танҳо чизе, ки ҳар як аз ин ду гурӯҳро аз ин кор боз медошт, ин буд, ки хошанд бубинанд ният ва иқдоми халифаи баъдӣ чист. Чун агар маълум шавад дар канори гурӯҳи муҳолиф қарор гирифта, бар зидди як гурӯҳ мебошад, он гурӯҳи дигар

ба мухолифат бо халифа ва гурӯҳи мухолифи худ бархоста, ҷанг ба роҳ андозанд.

Аз тарафи дигар, Муъовия ибни Абусуфён (р) ин доҳии сиёсии араб ва пешвои Бани Умая дар Димишқ така бар тахти аморат задааст ва сарзамини Шом аз Сурия, Урдун, Фаластин ва Лубнонро дар ихтиёр дошта, бар ин диёри зархез тасаллут дорад. Ӯ мусалламан, тарафдори Усмон (р) аст ва дар сафи тарафдорони Усмон (р) меистад. Муҳимтар ин аст, ки иддаи сипоҳ ва таҷҳизот ва аслиҳа ва захира ва хазинаи молии ӯ хеле беш аз Мадина ва дигар марказҳои Исломи буд.

Возеҳ аст, ки ӯ ва дигар тарафдорони Усмон (р) аз ҳар касе, ки ба хилофат бирасад, ҷиддан мехоҳанд, то қабл аз ҳар коре ба ҳисоби қотилони Усмон (р) халифаи мақтули мусалмонон бирасад. Зеро ӯ мазлумона ва бидуни ҳеҷ гуна иҷозаи динӣ ба дасти онҳо ба қатл расида буд ва чӣ коре барои халифаи ҷадид муҳимтар аз ин кор аст? Дар сурате, ки ин кор дар оғози кор на танҳо барои халифаи ҷадид осон набуд, балки маҳол ва номумкин буд. Зеро агар иқдом ба ин кор мекард бо аксуламали ҳамон ошӯбгарони фитнангез рӯ ба рӯ мешуд, ки акнун бар Мадина тасаллут ёфтаанд ва дар марказҳои дигари мамлакат тарафдорони зиёде доштанд.

Маълум аст, ки бо ин фазои пуриштироб ва дар ин авзоъ ва аҳволи ошӯфта, ки мамлакат дар ошӯб ва фитна фурӯ рафта буд ва уммати Ислом бар қуллаи оташфишони хатарнок қарор гирифта буд, ҳеҷ нафаре моил ба қабули вазифаи хилофат намешавад, зеро наметавонад ба беҳбуди авзоъ ва тавфиқ дар кораш умед дошта бошад.

Ба ҳамин иллат ва сабабҳои мавҷуд вақте ки мардум ба ҳузури Алӣ ибни Абутолиб шинофтанд, то бо ӯ байъат кунанд, чиддан худдорӣ фармуд. Ҳоло он, ки на дар Мадина касе беҳтар ва лоиқтар аз Алӣ (к.в.) барои ин кор буд ва на дар соири ҷаҳони Ислом.

Алӣ (к.в.) чӣ гуна хилофатро қабул фармояд, дар сурате, ки ба яқин медонад, ки дар паси пардаи аиёми оянда чи мушкилоте ниҳон аст ва бе ҳеҷ тардиде зуд сар мезанад ва по дар миён мегузорад.

Ибни Асир дар «**Ал-комил**» (ҷ.3, с.98.), меғӯяд: *«Асҳоби Паёмбар (с), ки Талҳа ва Зубайр дар ҷамъи онҳо буданд, ҷамъ меоянд ва ба назди Алӣ мераванд, то бо ӯ байъат кунанд, вале Алӣ аз қабули байъат худдорӣ мекунад ва мефармояд:*

- Ман ниёз ба ин кор надорам. Ҳар касеро, ки шумо барои ин кор интиҳоб кунед, ман розӣ хоҳам буд».

Асҳоб мегӯянд:

- Мо касе ҷуз туро интиҳоб нахоҳем кард. Боз чандин бор барои ин кори муҳим ба Алӣ муроҷиҳат мекунамд. Алӣ дар ҳар бор ҳамон ҷавобро ба онҳо медиҳад, ки аввалин бор дода буд, вале онҳо даст бар намедоранд ва охири бор мегӯянд:

- Мо касе намебинем, ки барои ин кор аз ту лоиқтар ва аз ҳисси собиқа дар Исломи аз ту собиқадортар ва аз назари қаробат бо Паёмбар (с) аз ту наздиктар бошад.

Боз Алӣ мувофиқат намекунад ва ҷавоб медиҳад:

- Исрои наврӯзед. Ман барои шумо (дар ин давраи хилофат) вазир бошам беҳтар аст аз ин, ки амир (халифа) бошам³⁹.

Асҳоб мегӯянд:

- Ба Худо қасам даст аз доманат бар намедорем, то он, ки бо ту байҳат кунем. Ин бор Алӣ мефармояд:

- Пас байҳат дар масҷид бошад, байҳат бо ман набояд дар хона пинҳонӣ анҷом гирад. Бояд дар масҷид ва дар назди мардум бошад.

«Алӣ дар ҳоле, ки камонаширо дар даст дошт, ба масҷид ворид мешавад. Мардум хушҳол мешаванд ва бо камоли рағбат бо ӯ байҳат мекунамд. Аввалин касе, ки байҳат

³⁹ Наҳҷ-ул-балоға. Байрут, с.136.

мекунад, Талҳа ибни Убайдуллоҳ буд, сипас Зубайр ибни Аввом байъат мекунад».

Ин мочаро дар аксари китобҳои таърихии араб ва ғайриараб бо андаке камӣ ва зиёди зикр шуда аст. Мо акнун хулосаи ин матлабро аз китоби «Бомдоди Исломи» таълифи дуқтур Абулхусайни Зарринқуб бо каме тағйир дар ибороташ нақл мекунем ва дар назари хонандағони азиз мегузорем, ки меғӯяд:

«Махсусан ҳарҷу марҷ ва бесарусомоние, ки дар авохири аҳди Усмон (р) мардумро асосан густох карда буд, ҳаргуна майл ва рағбат ба ҳукумат ва аморатро аз қалби (тоҳири) Алӣ берун бурда буд».

Аз ин рӯ, Алӣ аз қабули хилофат ибто мекард ва ғолибан дар ин чандрӯза баъд аз шаҳодати Усмон (р)) аз мардум пинҳон мешуд. Як бор вақте бо анбӯҳи мардум рӯ ба рӯ шуд ва исрори онҳоро дид гуфт:

-Маро бигузored ва каси дигар бичӯед аз он, ки ман агар хилофатро бипазирам, шуморо ба чонибе, ки худам медонам, роҳ мебарам ва ба ҳарфи сухангӯён ва маломати маломатгарон гӯш намедихам, аммо агар маро вогузored, як тан аз шумо ҳастам. Шояд ҳам беш аз шумо нисбат ба он касе, ки ғайри ман бар мегузined, ихлос дошта бошам. Ба ҳар ҳол барои шумо вазир ва

ройзан бошам, бештар ба нафъи шумост, то барои шумо амир ва фармондеҳ шавам.

Доктор Зарринкӯб меафзояд: *«Ин суханонро Алӣ ба ҷиддият ва эътиқод мегуфт, чунон ки шеваи ӯ буд ва қасдаш узр овардан ва бозоргармӣ набуд. Аммо мардум ӯро раҳонакарданд. Як рӯз ба давраш рехтанд ва атрофаширо чунон гирифтанд, ки ду тарафи ридояш пора шуд ва наздик буд фарзандонаш зери даст ва по бираванд. Гирифториҳо дар қор буд ва парешониҳо ва аз ин рӯ, дар қори байъат тардид дошт.*

Аммо мардум ӯро раҳонакарданд ва исрор карданд, то ночор пазируфт.

Аҳли Мадина ва мухолифони Усмон (р) бо ӯ байъат карданд ва пеш аз ҳама Талҳа ва Зубайр ва ҳатто қасоне аз Бани Умая ҳам, ки дар Мадина монда буданд, бо ӯ байъат карданд».

Ин буд гуфтаи доктор Абулхусайни Зарринкӯб, ки аз саҳифаҳои 103 105 ва 106-уми китобаш бо номи «Бомдоди Исломи» хулоса гирифт. Мебинем, ки гузориши ин устоди муҳаққиқ бо гузоришҳои муаррихони араб яксон ва тасдиқкунандаи онҳо аст.

Чунонки мебинем, Алӣ бо илтимос ва исрори мардуми иборат аз саҳоба ва ғайри онҳо ин хилофатро, ки рӯ ба рӯ бо дарвозаҳои кушодаи фитнаҳо ва

душворихои хорич аз қиёс буданд, пазируфт ва дасти байъат ба онҳо дод.

Ин байъат субҳи рӯзи ҷумъа биступанҷуми зулҳичҷаи соли сивупанҷуми ҳичрӣ, як ҳафта баъд аз шаҳодати Усмон (р) дар Мадинаи мунаввара, дар масҷиди Муқаддаси Набавӣ ва дар паҳлуи оромгоҳи мутахҳари Паёмбар (с) анҷом гирифт.

АВВАЛИН ХУТБАИ АЛӢ (К.В.) БА УНВОНИ ХАЛИФАИ МУСАЛМОНОН

Таърихномаҳо иттифоқ доранд, ки Алӣ (к.в.) дар ҳамон рӯзи ҷумъа, ки бо байъати умумии мардум Алӣ (к.в.) хилофатро ба даст гирифт, дар Масҷиди Набавӣ рӯйи минбари Паёмбар (с) истод ва аввалин хутбаи худро дар оғози хилофат дар ҳузури омма чунин ибраз фармуд:

- *«Худованди аzza ва ҷал китобе нозил фармуда, ки ҳаққан раҳнамо мебошад. Худо (дар ин китоб) он чи некӯст ва ҳар чи бад аст, ҳамаро возеҳ баён фармуда аст. Пас шумо он чиро, ки ин китоб некӯ медонад, бигиред ва анҷом диҳед ва аз ҳар чизе, ки ин китоб онро бад медонад аз он иҷтиноб кунед ва бипарҳезед. Фароизеро, ки Худо бар шумо воҷиб*

фармудааст, хуб ба ҷой оваред. Худо шуморо дар бихишт ҷой хоҳад дод. Худо умуреро бар шумо ҳаром фармудааст, ки ношинохта нест (аз онҳо барҳазар бошед) Худо дастандозӣ бар мусалмонон (ба ҷон ва мол ва номус ва ҳиссиёти онҳо)–ро аз ҳар ҳаромӣ ҳаромтар дониста аст. Худо таъмини ҳифзи ҳуқуқи мусалмононро дар байни онҳо марбут ба ихлоси ният ва ҳусни амал ва тавҳиди калимаи онҳо медонад, (яъне ҳар гоҳ мусалмонон нисбат ба якдигар ихлос ва иттиҳоди калима дошта бошанд), ҳаққан нисбат ба ҳуқуқи якдигар таъддӣ ва таҷовуз намекунад ва амнияти умумӣ дар тамоми корҳои иҷтимоӣ барқарор хоҳад шуд ва ҳуқуқи умумии мардум ҳифз мешавад».

Сипас Алӣ (к.в.) мефармояд:

«Пас мусулмони ҳақиқӣ ва мӯъмини воқеъӣ касе аст, ки мусулмонон аз зиёни забонаш ва аз осеби дасташ дар амон бошанд, ҷуз дар он ҷо, ки ба ҳақ бошад. Ҳеҷ мусалмоне ҳақ надорад бо забон ё бо дасташ мусалмонро азият кунад, магар дар мавриде, ки ба ҳукми дин бошад (яъне мусалмон коре карда бошад, ки бояд тибқи ҳукми шаръи Исломи муҷозот ва ҳадди шаръӣ бар ӯ ҷорӣ шавад), ба корҳои умумии уммат аҳамият диҳед ва барои анҷоми онҳо биширобед. Ҳар касе аз шумо бе шубҳа маргро дар пеш дорад. Хеле аз мардум пеш аз шумо аз ин ҷаҳон рафтанд. Қиёмат (монанди сорбон пушти саратон афтада), шуморо бо суруди сафари қиёмат

ором-ором пеш мебарад, бори сафаратонро сабук бибандед (яъне маъсият накунед, то дар қиёмат сабук бор шавед) аз итоб ва иқоби Худо битарсед ва барҳазар бошед. Дар бораи мусалмонон ва шаҳрҳояшон, ҳатто нисбат ба ҳайвонот дар ҳар ҷои мамалакат масъулият доред (мабодо мусалмоне гирифтोर шавад ва ба додаш нарасед ё ҳайвоне талаф шавад ва ба наҷоташ нашитобед).

Худоро ҳамеша итоят кунед ва ҳеч гоҳ аз ҳукми Худо исён ва тамарруд накунед, агар рӯ ба рӯ бо амри хайре шудед, бишитобед ва онро анҷом диҳед ва агар мувоҷеҳ бо амри шарре шудед, рӯй аз он бигардонед ва раҳояш кунед».

Сипас ҳазрати Алӣ барои хусни хатми хутбаи нофеъи худ ояи 26-уми сураи Анфолро тиловат кард:

Сухани Худо:

«Ба ёд оваред он замонро, ки шумо (мусалмонон) аз ҳайси шумора кам будед ва дар ин сарзамин аз ҳайси қудрат заъиф ва нотавон маҳсуб мешудед ва метарсидед, ки мардум (душманон) (монанди уқоб, ки бар сари паррандагон фуруд меояд ва онҳоро мерабояд), шуморо бирабоянд ва аз байн бибаранд. Пас Худованди таборак ва таоло шуморо дар шаҳри Мадина ҷой дод ва ҷамъ ва муттаҳид ва дастгирӣ ба ёри худ фармуд ва рӯзиҳои пок ва ҳалол ба шумо ато фармуд. Умед аст бо ёди ин

иноети илоҳӣ, ки бар шумо лутф фармудааст, сипосгузораш бошед».

(Сураи Анфол, ояи 26).

ДАР ХУТБАИ АЛӢ (К.В.) ЧӢ МЕБИНеМ?

Тавре мулоҳиза мешавад, ҳазрати Алӣ дар ин хутба нисбат ба шахс ё дар бораи хилофаташ як калима ҳарф намезанад ва аз ин бобат чизе ҳатто кӯмак аз касе намехоҳад. Чун Алӣ дар асари исрори худ мардум дасти байъат ба онҳо дода буд, онҳо ба ҳукми дин мукаллаф буданд, ки тарафдор ва пуштибони халифаи хостаи худ бошанд, агарчи, ки халифа аз онҳо нахоҳад.

Ҳазрати Алӣ сиёсати хилофати худро дар идораи мамлакати Ислом бар асоси дастурот ва таълимоти Қуръони карим қарор дода, ки дар ибтидои хутба мефармояд:

«Худованд китоби ҳидоятгарро ба шумо фиристод, ки некиву бадиро дар он баён кард, пас ҳар кори хайрро пайрав бошед ва аз шар дурӣ ҷӯед». Дар ин ҳангом, ки Алӣ (к.в.) ба хилофат расид, авзоъи кишвар чунонки шарҳ додем, хеле ошуфта буд. Фикри саркашӣ ва исён дар байни

аксар табақоти мардум дар аксар минтақаҳои кишвар шиддат мегирифт.

Аз ин хотир, ин мардум беш аз ҳар чизе ниёз ба тақвияти рӯҳ, таҳсини ният, ислоҳи ахлоқ ва ихлос дар қавл ва амал доштанд, то он, ки бо ин сифатҳо як уммати солеҳ ва муслиҳ қобили ҳаёти матлуб бошанд.

Аз ин хотир чунон ки мулоҳиза мешавад бақияи ҷумлаҳои хутбаи ҳазрати Алӣ (к.в.) мувофиқ бо авзоъ ва аҳволи ин мардум буда, ҳама мавъиза ва иршодоте аст, ки онҳоро ба сӯйи рӯҳонияти солим ва камолоти инсоният мекашад ва ҳаргоҳ чунин бошад, уммати Муҳаммад (с) ба хайр ва саъодати дунявӣ ва ухравӣ мерасанд ва амният ва осоиши умумӣ барқарор мешавад ва бар ҷои ошуфтагӣ ва ихтилоли кунунӣ менишинад.

Оре, ҳазрати Алӣ (к.в.) дар ин хутба мардумро мутаваҷҷеҳи охират менамояд ва мефармояд, ки умри шумо низ монанди гузаштагон мегузарад ва ба охир мерасад ва шумо бо онҳо баробар мешавед. Пас бояд дар ин ҷаҳони гузарон ба фикри ҷаҳони ҷовидон бошед, аз ин ҷо барои он ҷо тўша ва зод бигиред ва аз саркашӣ ва исёне, ки дар сар доред, бипарҳезед.

Алӣ (к.в.) бо илҳом аз ҳадиси набавӣ мефармояд:

- «Мусулмон касе аст, ки дигарон аз озори забон ва аз зарари дасташ дар амон бошанд.

Ҳаққо ин забон аст, ки бо ғайбат, намима (суханчинӣ), дурӯғ, шаҳодати зур (шаҳодати ноҳақ), фаҳш, тӯҳмат, ифтиро ва баҳсу ҷидоли ботил мардумро азият мекунад ва чи басо, ки ин забон корро ба ҷое бирасонад, ки мунҷар ба задухурд ва мунтаҳӣ ба қатли фарде ё ҷанг ва муқотилаи тоифае ё ҷаҳоне шудааст. Чунонки шоири араб⁴⁰ мегӯяд:

-Ҳар ҷанге, ки дар дунё воқеъ шуда ё мешавад аз калом шурӯъ мешавад ва ин калом байни тарафайни мутахосим радду бадал мешавад ва ба авҷи шиддат мерасад. Он гоҳ ҷанги амалӣ ҷои ҷидоли забонӣ аланга мегирад».

Ин даст аст, ки маншаи фасодии зиёде, аз қабили дудӣ, ғасб, хиёнат, зарб, ҷарҳ, ҷиноят, қатл, ҷанг ва барҳам задани амният ва осоиши умумӣ мешавад, ки айнан ҳадиси Паёмбар (с) мебошад, аз умуми мардум мехоҳад, то аз ин озорҳо, ки аз забон содир мешавад ва аз ин осебҳо, ки аз даст бармехезад, худдорӣ кунанд ва барҳазар бошанд ва он ҷо, ки Алӣ (к.в.) дар хутба мефармояд:

- «Бадкориро тарк кунед шомили ҳазар аз ҳама бадихоӣ забонӣ, дастӣ, иродӣ ва қалбӣ мебошад».

⁴⁰ Ин ҷумлаи зерин мазмуни шеъре аст, аз ашъори Наср ибни Омир - амири хиттаи Хуросон дар замони хилофати Бани Умая.

Имом бо тиловати ояи Қуръон дар охири хутбаи худаш мардумро мутаваҷҷеҳи лутф ва неъматҳои Худо мефармояд, то ҳамеша ба ёд дошта, шукргузори Худо бошанд, на фақт бо забон, балки ҳамроҳ бо итоъат ва амал ба амрҳои Худо ва иҷтиноб ва гурез аз навоҳии дин чунонки Худо дар Қуръон хитоб ба хонаводаи Довуд мефармояд:

Сухани Худо:

-«Эй хонаводаи Довуд! Дар ивази неъматҳои бешумори Худо ба василаи амал ба дини Худо шукргузораш бошед ва каманд аз бандагонам шукргузорони дуруст».

САРОҶОЗИ ХИЛОФАТИ АЛӢ (К.В.)

Хонандағони азиз! Чунон ки фаҳмидем Алӣ ниёз ба хилофат надошт. Худи эшон ин матлабро ба мардуме, ки мехостанд бо эшон байъат кунанд изҳор фармуд, вале чун касе бартар ва лоиқтар аз эшон дар ҷаҳони Ислом набуд, ин хилофат буд, ки ниёзи шадид ба эшон дошт. Эшон дар асари исрори муқаррари мардум дасти байъат ба онҳо дод.

Агар дар ин мочарои воқеъӣ, ки мавриди иттифоқи таърихномаҳои исломӣ ва ғайриисломӣ мебошад, фикр кунем, пеши худ тасаввур мекунем, ки дар ин сурат набояд ҳеч нафаре бо эшон муҳолифат кунад ва ҳамаи уммат дар муқобили эшон дар як саффе биистанд ва даст ба сина мутеъ шаванд ва гардан ҳам карда, мунтазири фармон гарданд.

Вале, мутаассифона, ояндаи хеле наздик нишон дод, ки ин тасавури мо саҳеҳ набуда ва беш аз ҳаёле нест. Зеро дар таърих мебинем, ки ҳаводиси дилхароше пеш омад, ки ҳаққан набояд биёяд. Мо иншоаллоҳ сабабҳо ва иллатҳои ин ҳодисаҳоро дар охири китоб ба қалам хоҳем овард.

Пас акнун ин шумо ва ин ҳаводисе, ки аз авроқи китобҳои таърихи мўътамад мегирем ва пеши назаратон мегузorem ва бидуни ин, ки ба худ ҳақ диҳем, то нисбат ба ҳақ ва ноҳақ будуни ҳар як аз ин ҳодисаҳо қазоват кунем, ин довариро ба худи хонандагони гиромӣ вогузор мекунем, то худро дур аз маърака ниғаҳ дорем.

Аз мутолиъаи сарчашмаҳои таърихӣ мефаҳмем, ки ҳазрати Алӣ (к.в.) дар оғози хилофаташ бо ду амри бaсе муҳим рӯ ба рӯ гардид: яке қазияи хуни Усмон (р)-халифаи мусалмонон, ки як ҳафта қабл аз ин ба дасти ошӯбгарони бадкор ба ноҳақ рехта шуда буд. Асҳоб ва

соири тарафдорони Усмон (р) аз ҳазрати Алӣ (к.в.) мехостанд, то бар қотилони халифа ҳадди шаръиро чорӣ кунад ва аз онҳо қасос бигирад.

Дуввум, бекор кардани ҳокимон ва амирони давраи Усмон (р) аз гӯшаву канори кишвар ва таъйини ашхоси дигар ба ҷои онҳо, ки ошӯбгарон барои ҳамин амр (ки ҷуз баҳона набуд), алайҳи Усмон (р) қиём карда ва ўро ба қатл расонида буданд. Онҳо акнун ҳамин амрро аз ҳазрати Алӣ (к.в.)-халифаи вақт мехостанд.

Акнун бояд дид, оё Алӣ дар оғози хилофаташ ва дар ин муҳити пуризитироб ва номусоиде, ки охирҳои ҳаёти Усмон (р) то кунун ҷаҳони Исломо фаро гирифта буд, метавонист ин ду амри муҳимро, ки тақрибан ба ҳам зид ҳастанд, амалӣ кунад?

Дар тӯли таърихи башар, чи дар ҷаҳони Ислом ва чи дар ҷойҳои дигар, ҳамеша ва дар ҳар ҷо, муваффақият дар ҳар кори иҷтимоӣ ва сиёсӣ вобаста ба мавҷудияти ду асли муҳим буда ва хоҳад буд, яке вучуди фазои муносиб ва мусоид барои кор, дуввум, вучуди мардони корӣ. Оре, мардони солеҳ ва муҳлис ва фидокор.

Оё ин ду замина барои ҳазрати Алӣ дар ин ҳангоми душвор вучуд дошт?

Таърих мегӯяд, ки на хайр. Худи ҳазрат ҳам дар ҷавоби Талҳа ва Зубайр сарехан фармуд, не! Дар «**Наҷх-**

ул-балоға» низ омада, ки ҳазрат ба мардуми худ дар Куфа хитоб мекунад ва онҳоро сояи мард медонад на марди воқеъӣ. Мефармояд:

-«Эй мардуме, ки шакл ва шабоҳати мардӣ доред, вале мард нестед ва мардонагӣ надоред, эй кош шуморо ба чашии надида будам ва ба дил наметинохтам».

Пас барои Алӣ (р) дар ин муҳити фитна ва ошӯби кишвар ва бо ин гуна мардон чӣ коре муяссар мешавад?

Дар ҳар ҳол акнун бо ҳам ҳамроҳ бо таърихнависони мавриди эътимоди мусалмонон қадам ба қадам пеш меравем, то бубинем ҳаводиси оянда чӣ буда ва масири онҳо чи гуна будааст.

Ҳамин ки ҳазрати Алӣ пас аз байъати умумии мардум аз масҷид ба хона меояд, Талҳа ва Зубайр ва ҷамоъате аз саҳобагон (р) ҳузури Алӣ (к.в.) меоянд аз эшон мехоҳанд, то ҳадди шаръиро бар қотилони Усмон (р), ки акнун ҳама дар Мадинаанд, чорӣ кунад ва аз онҳо қасос бигирад. Ҳазрати Алӣ ба Талҳа ва Зубайр хитоб мекунад:

- «Бародаронам. Он чи шумо медонед ва аз ман мехоҳед бар ман маҷхул ва махфӣ нест, вале чи коре аз дастам бар меояд ва чи кунам дар бораи ин мардуме, ки аз мо қавитаранд ва акнун бардаҳои шумо дар канори онҳо истодаанд ва онҳоро тақвият мекунанд ва аъроби

(бодиянишин ва қабилаҳои саҳрогард) ба тарафдори онҳо бархостаанд ва дар шаҳри шумо чамъ шудаанд? Онҳо метавонанд ҳар чӣ, ки бихоҳанд дар ҳаққи шумо анҷом диҳанд. Оё шумо акнун қудрате мебинед, ки битавонад аз ўҳдаи анҷоми он чӣ, ки мехоҳед барояд»?

Меғўянд:

-На хайр!

Ҳазрати Алӣ мефармояд:

-«Ба Худо ман иншоаллоҳ назаре чуз назари шумо нахоҳам дошт».

Аз таърих маълум мешавад, ки Талҳа ва Зубайр мўътақид буданд, ки гарчи қувваи кунунии Мадина чунон ки ҳазрати Алӣ фармуд, барои гирифтани қасос аз қотилони Усмон ва дифоъ аз қиёми эҳтимолии онҳо кофӣ нест, аммо мешавад мардумро дар вилоёти мамлакат муттаҳид кард ва қуввае дар муқобили душманон ташкил дод, ки битавонад аз ўҳдаи дафъи онҳо ва иҷрои қасос бар онҳо барояд.

Аз ин хотир Талҳа ба халифа пешниҳод карда меғўяд:

- Агар мувофиқат бифармои, то ман ба Басра равам, ногаҳон мебинӣ, ки бо сипоҳе аз саворкорони разманда ба Мадина бозгаштаам.

Зубайр низ ин матлабро бо Алӣ (к.в.) дар миён гузошта мегӯяд:

- Агар мувофиқат фармой ба Куфа равам, ногаҳон бо лашкаре аз размандағони савора ба Мадина бармегардам.

Вале ҳазрати Алӣ мутмаъин набуд, ки онҳо дар корашон муваффақ шаванд. Гузашта аз ин, халифаи мўъминон муқобил буд, ки аввалин кораш қиёми мусаллаҳона ва ҷангу хунрезӣ бошад, он ҳам дар шаҳри муқаддаси Мадина марқади мутаҳҳари Паёмбар (с). Аз ин хотир ба дархости очилонаи онҳо мувофиқат накард ва фармуд:

- Фурсат бидиҳед дар ин бора ба хубӣ фикр кунам⁴¹.

Авзоъи ҷории ҷаҳони Исломи нишон меод, ки Талҳа ва Зубайр, чунонки ҳазрати Алӣ (к.в) фаҳмида буд, дар ин коре, ки пешниҳод карда буданд муваффақ намешаванд, зеро дар Басра ва Куфа ва ҷойҳои дигар баъзе аз мардум тарафдори Усмон (р) ва хунхоҳаш буданд ва баъзе дигар бараъқс душмани Усмон (р) буданд ва тарафдори қотилони Усмон (р). Бинобар ин, Талҳа ва Зубайр наметавонистанд мардумро дар ҳеҷ ҷое ҷамъ кунанд ва ба тарафи Мадина ҳаракат диҳанд. Чунонки

⁴¹ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ 7.саҳ.229.

агар иқдом ба ин кор мекарданд байни тарафдорон ва душманони Усмон (р) дар ҳар ҷо ҷанг дармегирифт ва ба Мадина дарҳол сироят мекард. Ин буд яке аз мушкилоти ҳазрати Алӣ дар оғози хилофат нисбат ба қасосе, ки ҳалнопазир менамуд.

Мушкилии дигар ин буд, ки Алӣ (к.в.) ба хилофат расида, ошӯбгарон аз эшон низ ҳамон чизеро мехоҳанд, ки аз Усмон (р) мехостанд, яъне бекор кардани омилони Усмон (р) ва таъйин мардуми беҳтар ба ҷои онҳо. Худи Алӣ низ ҳамин иродаро дошт. Дар ин бора ду бор бо Усмон (р) низ музокира карда буд ва ин корро аз ӯ хоста буд. Зеро чунонки дар таърихи Усмон (р) навиштем, ахборе аз корҳои омилони Усмон (р) ба Мадина мерасид, ки Алӣ ва асҳобро нисбат ба онҳо бадбин карда буд.

Бинобар ин, маслиҳати вақт талаб мекард, ки Алӣ дар оғози хилофати худ аз мансаб озод кардани омилон ва коргузори Усмон (р)-ро оғоз кунад. Вагарна ҳамон ошӯбе ба миён меояд, ки дар давраи Усмон (р) пеш омад. Чунки ҳамон ошӯбгароне, ки чанд рӯз қабл Усмон (р)-ро бар сари ҳамин амр ба қатл расонида ва қудрат дар даст гирифтанд, акнун дар Мадина ҷойгир шудаанд ва шамшерҳои худро ҳанӯз дар ғилоф набурдаанд. Пас агар Алӣ ба хостаи онҳо, ки худ низ чунин мехост, иқдом накунад, ҳамин шамшерҳои бараҳна бори дигар барои

ҳамин амр ба кор меафтад ва боз дар шаҳри Мадина ва дигар минтақаҳои кишвар, ки гурӯҳи зиёде аз мардум бо онҳо ҳамсадо ва ҳамкор буданд, ошӯб барпо мешуд ва дар натиҷа ҷанге дар мегирифт, ки гарчи оқибати қатъии он маълум набуд, вале зоҳиран пирӯзӣ бо онҳо буд. Худи Алӣ (к.в.) ҳам чунонки дар ҷавоби Талҳа ва Зубайр ва асҳобе, ки аз эшон хоста буданд, то аз қотилони Усмон (р) қасос бигирад, фармуд:

- Дар ҳоли ҳозир, ки авзои кишвар ноором аст, қуввае дар ихтиёр надоред, ки аз ўҳдаи кор барояд. Талҳа ва Зубайр низ ин матлабро тасдиқ карданд.

Пас роҳи беҳтар барои Алӣ ҳамин барканор кардани омилони Усмон (р) буд. Зеро ин кор ҳам камзарартар буд ва ҳам шамшерҳои бараҳнаи ошӯбгаронро дар ғилоф мебурд. Худи Алӣ ҳам ҷоиз намедонист ҳокимон ва омилоне, ки тўдаи мардум аз онҳо норозӣ ҳастанд ва алайҳи онҳо қиём кардаанд дар давраи хилофати Алӣ чун пештара бар сари корашон бошанд.

Баъзе аз саҳобаи киром, ки Абдуллоҳ ибни Аббос (писари амаки Алӣ) низ ҳамфикри онҳо буд, бо асли барканорӣ омилони Усмон (р) мувофиқ буданд, вале аз Алӣ мехостанд дар ин кор ҷониби эҳтиётро риоя фармуда, шитоб накунад, то он, ки авзои ошӯфтаи кишвар ором шавад ва маркази хилофат ба ҳоли оддӣ

собиқ бозгардад ва табдил ба маҳалли тамаркузи қувваи мамлакат бишавад ё ҳадди ақал Муъовия амири хиттаи Шомро то муддате бар сари кораш боқӣ гузорад, зеро ӯ ҳам бебок аст ва ҳам аҳли Шом мутеъ ва фармонбардораш ҳастанд. Дар оянда ҳамин ки аз ӯ байъат гирифт ва авзоъ беҳтар шуд ва мардум ором гирифтанд, мешавад ӯро ба осонӣ аз кораш канор зад.

Вале Алӣ (к.в.) аҳли фиребу найранг набуд. Зоҳир ва ботини мутафовут надошт, балки ҳамеша ва дар ҳар ҷо ва дар ҳар коре бепарво ва ошкор ҳарф мезад ва бебок ва возеҳ амал мекард ва қавл ва амалаш яке буд. Аз ин хотир бо тақозои онҳо мувофиқат накард ва фармуд:

- Ба Худо қасам, ман Муъовияро ҳатто ду рӯз сари ҷояш боқӣ нахоҳам гузошт⁴².

Инак, имом дар оғози соли сивушаши ҳиҷрӣ тақрибан пас аз гузашти як ҳафта аз ибтидои хилофаташ омилони Усмон (р)-ро аз марказҳои амирнишини кишвар барканор мефармояд ва ашхоси дигарро аз саҳобаи Паёмбар ба шарҳи зер ба ҷои онҳо мансуб мекунад ва ба маҳалли амораташон мефиристад.

1. Абдуллоҳ ибни Аббос писари амаки худро ба аморати Яман, ба ҷои Яъло ибни Муния.

⁴² Ал-комил, ҷ 3. с.101

2. Усмон ибни Хунайф ба аморати Басра, ба ҷои Абдуллоҳ ибни Омир.

3. Умора ибни Шаҳоб ба аморати Куфа, ба ҷои Абумӯсои Ашъарӣ.

4. Қайс ибни Саъд ибни Убодаи Ансорӣ ба аморати Миср, ба ҷои Абдуллоҳ ибни Саъд, ки ӯ қаблан дар аёми ошӯби замони Усмон (р) он ҷоро тарк карда буд ва Муҳаммад ибни Хузайфа, ки ба ошӯбгарони зидди Усмон (р) пайваста буд, муваққатан сари ҷояш нишаста буд.

5. Саҳл ибни Хунайф ба аморати Шом, ба ҷои Муъовия ибни Абусуфён.

САРАНҶОМИ КОРИ АМИРОНИ ФИРИСТОДАИ АЛӢ (К.В.)

Ҳамин ки Абдуллоҳ ибни Аббос ба маҳалли маъмуриятташ Яман наздик мешавад Яъло-амири он ҷо тамоми мавҷуди байтулмол аз пул ва ғайраро бар медорад ва фирор карда, ба Макка меравад ва Абдуллоҳ бидуни ҳеч гуна монеъа ба маҳал ворид мешавад ва сари кораш менишинад.

Усмон ибни Хунайф ба маҳалли маъмуриятташ Басра мерасад ва бидуни он, ки Абдуллоҳ ибни Омир -амири

собиқи он чо ба ў мамониат кунад, ба Басра ворид ва дар
чоёш мустақар мешавад ва Абдуллоҳ ибни Омир бо
моли зиёде раҳсипори Макка мешавад.

Қайс ибни Саъд низ бидуни ҳеч гуна бархурде ба
Миср ворид мешавад ва дар доруламора манзил
мегирад.

Инро бояд фаҳмид, ки таърих иттифоқ доранд, ки
гарчи Усмон ибни Хунайф ва Қайс ибни Саъд бидуни ҳеч
гуна мамониате, на аз ҳоким ва амири қаблӣ ва на аз
аҳоли ба осони вориди маҳалли аморати худ шуданд,
вале мардуми Миср ва Басра ба се гурӯҳ тақсим шуданд:
гурӯҳе, ки аксарияти мардумро ташкил меоданд,
тарафдори амири ҷадид буданд ва бо ў бо камоли рағбат
байъат карданд ва дасти итоъат ба сина гузоштанд,
гурӯҳи дигар на байъат карданд ва на изҳори муҳолифат
ва саркашӣ. Инҳо меғуфтанд мунтазир мешавем то
бубинем Алӣ (к.в.) дар бораи иҷрои ҳадди шаръӣ бар
қотилони Усмон (р) чӣ иқдоме мекунад. То агар аз онҳо
амалан қасос бигирад, он гоҳ бо ў байъат карда, итоъат
кунем, варна ҳеч гоҳ. Гурӯҳи саввум, ки тарафдори
қотилони Усмон (р) буданд, баръакси гурӯҳи дуввум
буда, байъат карданд ва меғуфтанд мо тарафдори амир
ва мутеи Алӣ (к.в) ҳастем то он гоҳ, ки Алӣ ба таъқиб ва

гирифтани қасос аз қотилони Усмон, ки бародарони мо ҳастанд, иқдом накунад.

Аммо Умора ибни Шаҳоб, ки ба аморати Куфа мерафт, ҳамин ки роҳаш ба маҳалле ба номи Зубола мерасад, Тулайҳа ибни Хувайлид-пахлавони машҳури Бани Усд пешашро мегирад ва мегӯяд:

– Баргард, зеро аҳли Куфа ҳеҷ аҳдери ба ҷои амири худ (Абумӯсои Ашъарӣ) намеписанданд ва намепазиранд. Агар бар нагардӣ сар аз танат ҷудо хоҳам кард ва ӯ ба ночор аз он ҷо ба Мадина боз мегардад. Аммо Саҳд ибни Ҳунайф, ки аморати Шомро дошт ва ба он сӯй мерафт, ҳамин ки ба ҷое ба номи Таббук аз сарзамини Шом мерасад, гурӯҳе аз саворони гаштии лашкари Шом роҳашро мегиранд ва мепурсанд:

- Кистӣ?

Мегӯяд:

- Ман амири Шомам.

Мегӯянд:

- Агар ҳукми аморат аз Усмон дорӣ, мақдамат гиромӣ ва агар аз каси дигар бошад, баргард. Ӯ ба ночор ба Мадина боз мегардад.

Чунон ки мулоҳиза мекунем, фақат Абдуллоҳ ибни Аббос-амири Яман ба хубӣ дар кораш муваффақ мешавад. Чунки мардуми Яман ғолибан тарафдори Алӣ

буданд аз ин хотир таслими амир ва бо камоли рағбат мутеъи Алӣ мешаванд, вале байтулмол холи шуда буд.

Аммо Умора ибни Шаҳоб-амири Куфа ва Саҳл ибни Ҳунайф-амири Шом ба маҳалли маъмуриятшон роҳ наёфтанд ва аз миёнаи роҳ ба Мадина боз гаштанд.

Усмон ибни Ҳунайф амири Басра ва Қайс ибни Саъд-амири Миср гарчи бе монеъа ба маҳалли амораташон роҳ меёбанд ва дар доруламора ҷойгир мегарданд ва бар сари кор менишинанд, аммо дар байни мардуми Басра ва Миср нисбат ба онҳо ихтилоф ба вучуд меояд ва ба се гурӯҳ тақсим мешаванд, фақат як гурӯҳ бидуни шарт таслим мешаванд ва ду гурӯҳи дигар чунон ки шарҳ додем, дар ин бора шарт дошта, гурӯҳе байъати маршрут карданд ва гурӯҳе имтиноъ карданд ва мунтазири шарти оянда шуданд.

Пас чунонки мебинем, мочаро ва саргузашти амирони нав нишон медиҳад, ки на танҳо ояндаи мутмаъин ва умеддиҳандае дар пеш нест, балки душвориҳои торике дар сари роҳ аст.

Махсусан дар Шом, ҷойгоҳи Муъовия, ки лашкари розӣ ва муттаҳид ва захира ва аслиҳаи зиёд ва хазинаи пур аз пули нақд ва мол дар ихтиёр дошт. Алӣ акнун барои ҳалли ин мушкилот ва дафъи ин душвориҳо қиём ва иқдом мекунад.

Навиштем, ки Умора ибни Шаҳоб-амири Куфа ва Саҳд ибни Ҳунайф амири Шом, ки аз тарафи Алӣ ба аморат мансуб шуданд, дар корашон номуваффақ шуданд ва қабл аз ин, ки ба маҳалли амораташон бирасанд, ночор ба Мадина боз гаштанд.

Оё Алӣ аз ин ду минтақаи муҳим Куфа ва Шом сарфи назар менамояд ва ба таслим ва итоъати минтақаҳои Миср, Яман, Басра ва Ирон, ки таҳти аморати ин амирон идора мешуд қаноъат мекунад? Албатта, не! Алӣ, халифаи тамоми мусалмонон аст ва тамоми мусалмонон бояд таслим бишаванд ва тамоми кишвари Ислом бояд таҳти ихтиёри халифа бошад. Ин ду вилоят ҳам аз вилоёти сарзамини Ислом буд ва Алӣ иҷоза нахоҳад дод касе саркашӣ кунад ва ин ду вилоятро аз кишвар хорич намояд ё фикр ва андешаи ин кори нораворо дар сар бипарварад.

Алӣ акнун қабл аз қиёми мусаллаҳона барои тасаллут бар ин ду минтақа номае ба Абумӯсои Ашъарӣ-амири собиқи Куфа ва номае ба Муъовия ибни Абусуфён-амири собиқи Шом менависад ва иттилоъ медиҳад, ки асҳоби Паёмбар бо ӯ байъат кардаанд. Қазияи Куфа ба ин тарз ба хубӣ ва хеле ором хотима меёбад ва хотири мубораки Алӣ аз ин ноҳия осуда

мешавад. Алӣ Абумӯсои Ашъариро, ки таслим шуда буд, дар ҷояш боқӣ мегузорад.

Вале Муъовия ибни Абусуфён, қосид ва номарасонро то муддате назди худ маътал мекунад ва дар ҷавоби номаи Алӣ то аввали моҳи рабеъ-ул-аввал, яъне моҳи саввум аз ибтидои хилофати Алӣ (к.в.) таъхир мекунад. Пас аз он қоғазе ба дасти яке аз мардони мурид ва бовариноки худ ба номи Қубайса медиҳад, ки дар он фақат ин ҷумларо навишта буд: «Аз Муъовия ба Алӣ» пас аз дастуроти шифоҳие, ки ба вай медиҳад ва ҳамроҳи Сабрат-ул-ҷаҳнӣ-қосиди Алӣ ба сӯйи Мадина равона мекунад то қоғазро ба дасти Алӣ бидиҳад. Қубайса низ ин номаро дар Мадина ҳузури Алӣ тақдим менамояд.

Чун ҳазрат чизе ҷуз он ҷумлаи мубҳам ва тардидбарангез дар нома намебинад, аз қосид мепурсад:

- Чӣ чизе дар пушти сар дорӣ?

Арз мекунад:

- Оё дар амонам?

Алӣ мефармояд:

- Бале, ҳар қосиде дар амон аст.

Қосид мегӯяд:

- Ман акнун аз назди қавме омадаам, ки ҷуз гирифтани қасоси Усмон (р) ба ҳеҷ чизи дигар розӣ намешаванд ва тан дарнамедиҳанд, ҳафтод ҳазор

солманд дар баробари пероҳани хунолуди Усмон (р), ки бар минбари масҷиди ҷомеаи Димишқ овехта шудааст, мегирианд ва мутолибаи хуни Усмон (р) мекунанд.

Бо он ки қосиди Муъовия аз Алӣ (к.в.) дар вақти вурудаш амон ёфта буд ва боз ҳангоми хуруҷ аз ҳузури Алӣ амон ёфт, бо вучуди ҳамин ҳамон ошӯбгарони муфсид аз изҳороти ӯ ба хашм омада меҳостанд ӯро бидустанд, то фитнаи дигар барангезанд, вале бақияи ҳозирон (бо амри Алӣ) монеъ мешаванд⁴³.

Аз номаи мармузи Муъовия ва аз гуфтори қосиди Муъовия ва аз чандин мукотибае, ки таърих меғӯяд байни Алӣ (к.в.) ва Муъовия (р) радду бадал мешавад ва Алӣ ӯро бо мулоимат ба таслим ва байъат меҳонад ва ӯ ҷуз ибн чизе аз худ нишон намедихад. Барои Алӣ мусаллам мешавад, ки ӯ сари итоъат пеш намеоварад ва ҷуз ҷанг бо ӯ чорае нест.

Аҳли Мадина меҳостанд бидонанд, ки Алӣ акнун дар бораи Муъовия, ки таслим намешавад, чӣ иқдоме мефармояд. Зиёд ибни Ҳанзала саҳобаи бузурги паёмбарро барои касби иттилоъ аз ин қор ба ҳузури Алӣ мефиристанд. Ҳазрати Алӣ, ки аз замири Ҳанзала огоҳ мешавад, мефармояд:

⁴³ Ибни Касир, «Ал-бидоя ван-нихоя», ҷ 7, с.230

- Омода бош.

Зиёд арз мекунад:

- Барои чӣ коре?

Имом мефармояд:

- Ҳамла ба Шом,

Зиёд арз мекунад:

- Чи беҳтар, ки дар ин бора чанде бо душман мадуро фармой ва ин корро ба таъхир андозӣ ва барои исботи фикраш бо шеър истиддол мекунад, ки меғӯяд:

«Ҳар кас дар бисёри аз умураш ба маслиҳати вақт наандешад ва корашро мувофиқи замон татбиқ накунад, оқибат бо нешҳои тези замона газид мешавад ва дар зери сӯми ҳаводиси ногувор лағадмол мешавад».

Вале ҳазрати Алӣ ин фалсафаро, ки шоир гуфта ва онро қабул доштааст, файсала ва фикри мардони комил ва қавиירוда намедонад ва мӯътақид ба ин масали маъруф буда, ки меғӯяд, ирода ва иқдоми чиддии мардони боҳиммат кӯҳхоро аз бех бар меканад.

Барои исботи назари муборакаш ба ин шеъри арабӣ истинод мефармояд, ки меғӯяд:

«Агар ту қалбро дар сина қавӣ дорӣ ва шамшери буранда ба даст гирӣ ва тан ба зиллат ва насти надихӣ, ҳамеша пирӯз хоҳӣ шуд ва ҳеҷ гуна зулм ва ситама ба ту нахоҳад расид».

Зиёд ба мардуме, ки дар интизораш буданд ва аз ӯ мепурсиданд:

- Чӣ хабаре дорӣ?

- Мегӯяд, ки (шамшер), яъне Алӣ тасмими қотеъ ба ҷанг бо Муъовия дорад. Бояд муҳайёи корзор шавед. Ҳазрати Алӣ тасмим ба ҷанг гирифта, ба умарои худ дар Яман, Миср, Басра ва Куфа фармони омодагӣ медиҳад. Дар Мадина ба гирдоварӣ ва таҷҳизи лашкар мепардозад. Парчами ҷангро ба аломати фармондеҳи қалби лашкар, яъне гурӯҳи размандаи миёнаи сафҳои лашкарро ба фарзанди далераш Муҳаммад ибни Ҳанафия ва фармондеҳии маймана, яъне гурӯҳи размандаи рости лашкараро ба писари амакаш Абдуллоҳ ибни Аббос ва фармондеҳии майсара, яъне гурӯҳи размандаи қисмати чапи лашкарро ба яке аз ҷанговарони шучоъи Ислом ба номи Амр ибни Абусалима ва роҳбарии муқаддима, яъне пештозони лашкарро ба Абулайло ибни Амр ибни Ҷарроҳ (бародарзодаи Абуубайда ибни Ҷарроҳ--фармондеҳ ва фотеҳи хиттаи Шом) ва аморати муваққатии шаҳри Мадинаро ба писари амакаш Қусам ибни Аббос месупорад.

Ҳамин ки Алӣ (к.в.) ин лашкарро омода мекунад ва муҳайёи ҳаракат ба сӯи Муъовия дар Шом мешавад,

мутаассифона, хабари ҳодисаи ногуворе ба самъи муборакаш мерасад, ки хотирашро мушавваш мекунад ва эшонро аз ҳаракат ба сӯйи Шом бозмедорад. Мо акнун ин ҳодисаро, ки дар таърихи Ислом воқеъаи Ҷамал ё ҷанги Ҷамал ном дорад, ба шарҳи зер зикр мекунем. Чун ин ҷанг як ҳодисаи хеле зиёновар аст, ки дар Ислом воқеъ шуда ва даҳ ҳазор нафар аз мусалмонон қурбони ин ҷанг шудаанд, лозим донистем каму беш аз фарохӯри ин китоб, ки дар назар аст ба ихтисор навишта шавад, дар бораи он ба тафсил сухан ронем, то агар касе бихоҳад пеши худ биандешад ё барои каси дигар дар ин бора изҳори назаре кунад, ба хубӣ аз мочаро огоҳ бошад.

ҶАНГИ ҶАМАЛ

Ҷамон рӯзҳои аввал, ки Усмон (р) ба дасти душманон ба шаҳодат расид, баъзе аз Бани Умая, ки мондани худро дар Мадина хатарнок медиданд, аз Мадина фирор карданд ва ба Макка рафтанд ва низ ҳангоме, ки Алӣ зимоми хилофатро ба даст гирифт гурӯҳи дигаре аз Бани Умая, ки эҳсос мекарданд, ки авзои оянда ба зиёни онҳо хоҳад буд ва инчунин ашхоси дигар аз аҳли Мадина, ки тасаввур мекарданд монданашон дар

Мадина ба фоидаи онҳо нест, ба Макка рафтанд. Баъзе дигар аз саҳоба, монанди Саъд ибни Абуваққос, Зайд ибни Собит, Муҳаммад ибни Мусайма, Усома ибни Зайд ва чанд тани дигар, гарчи ба ҷое нарафтанд ва дар Мадина монданд, вале аз ширкат дар ин ҷанг, ки Алӣ машғули омодагӣ бо он буд, канорагирӣ ва худро аз маърака дур ниғаҳ доштанд. Зеро инҳо аз мансаб бекор кардани Муъовия ва ҷанг бо ӯро дар ҳоли ҳозир муҳолиф бо муқтазои вақт ва бар хилофи маслиҳати уммат медонистанд.

Талҳа ва Зубайр, ки чашми мардум ба онҳо дӯхта буд, майл надоштанд бо Алӣ дар ин ҷанг ҳамроҳ шаванд ва ҳамкорӣ кунанд.

Чунки онҳо аз Алӣ тақозо доштанд, то қабл аз иқдом ба ин кор, ҳадди шаръиро бар қотилини Усмон (р) ҷорӣ фармояд. Аз ин хотир, барои он, ки бе монеъа аз Мадина хориҷ шаванд, барои анҷоми Умра аз Алӣ иҷоза хостанд. Алӣ бо он ки мӯътақид буд, ки онҳо қасди дигаре доранд ва ошкоро фармуд:

- Қасам ба Худо шумо қасди умра надоред⁴⁴, ба онҳо иҷозат дод, то ба Макка бираванд.

⁴⁴ Доктор Ҳасан Иброҳим. Таърихи Ислом, с. 364.

Ҳазрати Оиша (р), ки дар ин ҳангом дар шаҳри Макка буд, аз Талҳа ва Зубайр, ки ба Макка расида буданд, мепурсад, ки дар Мадина чӣ мегузарад? Ҷавоб медиҳанд:

- Мардуме дар шаҳри Мадина рехтаанд, ки на ҳақ мешиносанд, на тобеъи ҳақ мешаванд ва на аз ботил иҷтиноб мекунанд. Мо бо машақат тавонистем худро аз дасти онҳо наҷот диҳем ва ба ин ҷо бирасонем. Оиша меғӯяд:

- Ҳайя,⁴⁵ барои дафъи шарри ин душманон ба по хезед. Чун Талҳа ва Зубайр аз бузургони саҳоба буданд, бисёре аз аҳли Мадина ба онҳо байъат карданд ва пушти сари онҳо раҳсипори Макка шуданд.

Абдуллоҳ ибни Омир-амири собиқи Басра ва Яъло ибни Муния-амири собиқи Яман, ки Алӣ онҳоро аз аморат канор зада буд, низ қаблан бо омилони зиёде ба Макка омада буданд.

Гурӯҳе аз аҳли Мадина ва модарони мўъминон (занони Паёмбар (с)), ки дар ин сол ба сарпарастии Абдуллоҳ ибни Аббос аз Мадина барои ҳаҷ ба Макка омада буданд, чун шунида буданд, ки Усмон (р) ба дасти душманон ба қатл расида ва онҳо бар шаҳр тасаллут

⁴⁵ Калимаи «ҳайя» дар забони арабӣ исми феъл аст ба маънои «шитоб кунед».

ёфтаанд ва Мадина амният ва суботи сиёсии худро аз даст додааст, салоҳ надиданд ба Мадина боз оянд. Дар Макка монданд, то ошӯб ба кулли хомӯш шавад ва авзоъ дар Мадина ба ҳолати оддӣ баргардад. Дар худи Макка низ бисёре аз хонаводаҳои Бани Умая сукунат доштанд.

Чунонки мебинем, Макка маскани аслии гурӯҳе буда ва баъдан маъвои чамъи нисбатан зиёде гардида, ки аз Мадина омада буданд. Ҳамаи онҳо талаби хуни Усмонро доштанд ва аз авзоъи чорӣ норозӣ буданд. Дар байни онҳо буданд мардumi силаҳшӯр ва ҷангдидаи айёми Паёмбар (с), ки дар ҷангҳои даврони Шайхайн (Абубақр ва Умар) низ музаффарона ҷанг карда буданд.

Низ буданд дар чамъи онҳо ҷавонони пуршӯру хурӯше, монанди Абдуллоҳ ибни Зубайр ва ғайра, ки истеъдод ва тавоноии ҷанг доштанд. Ин мардум гирд омада, аз сокинони аслии Макка ва воридшудагони баъдӣ ба он ҷо. Онҳо мутмаин мешаванд, ки метавонанд алайҳи ошӯбгарон қиём кунанд ва барои гирифтани қасос аз қотилон ва дастандаркорони қатли Усмон халифаи пешинаи мусалмонон мусаллаҳона иқдом намоянд.

Чун таҷаммӯъи ин мардум дар Макка моёи умедде барои тавфиқ дар кор шуда буд, ҳазрати Оиша уммулмӯъминин (модари мӯъминон) барои таҳрики ин

мардум бар зидди фитначуён, дар Масчидулҳаром канори «**Ҳачар-ул-асвад**» меистад ва хутбаи таъсирноке баён мекунад. Мо акнун тарҷумаи қисмате аз онро зикр мекунем ки меғӯяд:

«Ин мардуми фитначӯ аз шаҳристонҳо ва аз қабоили сахронишин ва аз бардағони фурӯмоҷи аҳли Мадина барои эҷоди фитна ва фасод дар Мадинаи Расул даст ба дасти ҳам дода алайҳи халифаи мазлум (Усмон) қиём карданд ва ўро ба ноҳақ куштаанд, ин мардуми муфсид на аз рехтани хуни ҳаром ибо доштанд ва на аз ҳурмати моҳ (зил-ҳиҷқатил-ҳаром). На ба ҳурмати шаҳри муқаддаси Мадина имон доштанд ва на ба каромат ва азамати марқади мутаҳҳари Паёмбар (с) эҳтиром гузоштанд ва аз гонат ва тороҷи амволи мардум низ дарег надоштанд. Ба Худо як ангушти Усмон (р) хеле беҳтар аст аз як дунёи пур аз чунин мардуми муфсид».

Ин ҷамъияти анбӯҳ гӯш ба хутбаи Оиша (р), ки оташи кина нисбат ба ин мардуми ошӯбталаб дар қалбҳояшон мавҷуд буд ва ҳисси интиқом ва қасос аз онон сар то сари вучудашонро фаро гирифта буд, ба ҳадде таҳти таъсири хутбаи Оиша (р) қарор мегиранд, ки Абдуллоҳи Ҳазрамӣ - амири Макка ҳамон ҷо эълони ҳамкорӣ ва итоғат мекунад. Пас аз ў Сайид ибни Ос ва Валид ибни Уқба аз бузургони қавм ва Марвон ибни

Ҳакам ва дигар афроди Бани Умая ва дигар табақаҳои мардум низ итоат карда меғўянд:

- Ба ҳар роҳе, ки биравӣ, мо бо ту хоҳем буд. Ҳамаи онҳо эълони иштирок дар қиёми мусаллаҳона алайҳи қотилони Усмон (р) мекунанд.

Абдуллоҳ ибни Омир ва Яъло ибни Мунъим, ки аввалӣ аз Басра ва дуввумӣ аз Яман моли зиёде ҳамроҳи худ ба Макка оварда буданд, низ Оиша (р)-ро дар ин қиём дастгирӣ менамоянд ва таҷҳизи лашкар ва ҳазинаи лашкаркаширо ба ўҳда мегиранд. Ба ин тарз барои қиём бар зидди бадкороне, ки нохурматӣ нисбат ба Мадинаи мунаввара карда буданд ва халифаи мусалмононро ба ноҳақ кушта буданд, заминаи муносибе дар Макка фароҳам мегардад.

Чун кор ба ин ҷо мекашад, Умми Фазл, духтари Ҳорис- модари Абдуллоҳ ибни Аббос-ҳамсари амаки ҳазрати Алӣ мардеро аз қабилаи Ҷуҳайна бо номи Зуфар киро мекунад ва ўро бо номае ба Мадина ҳузури Алӣ мефиристад, то он чи дар Макка меғузарад ба он ҳазрат иттилоъ диҳад. Ҳазрати Алӣ ин амрро ба асҳоб иттилоъ медиҳад ва мефармояд:

- То он гоҳ, ки аз ин ҷиҳат хатаре бар уммати Муҳаммад (с) набинам, коре ба корашон надорам ва то

он вақт, ки онҳо даст аз ман ниғаҳ доранд, ман низ аз онҳо даст ниғаҳ медорам.

Ҳазрати Оиша (р), Талҳа, Зубайр, Марвон ибни Ҳакам ва ҷамъи дигар аз сарон ва сарватмандони қавм пас аз ин, ки тасмими қотеъ барои ҳаракат мегиранд ба машварат менишинанд, ки ба кучо бираванд. Баъзе меғӯянд:

- Меравем Мадина ва аз ҳазрати Алӣ тақозо мекунем, то қотилон ва дастандаркорони қатли Усмон-ро ба мо таслим намояд, вале ин пешниҳод мавриди мувофиқати бақияи онҳо воқеъ намешавад. Бо иттифоқ тасмим мегиранд ба Басра бираванд, зеро ошӯбгароне, ки дар қатли Усмон даст доштанд дар ин ҷо беш аз ҷойҳои дигар буданд. Дар кӯчаҳои Макка ҷорҷӣ ба роҳ андохтанд ва тасмими худро ба мардум иттилоъ доданд, то мусаллаҳ ва муҳайёи ҳаракат шаванд. Ба мардум эълон карданд, ки ҳар кас ҳазинаи таҳияи саворӣ надорад, биёяд аз онҳо барои худ бигирад. Ба ин тарз лашкаре ба иддаи як ҳазор нафар ҳама савора муташаккил аз аҳли Макка ва Мадина муҳайё ва дар аввалҳои моҳи рабеъуссонии соли 36-уми ҳиҷрӣ аз Макка хориҷ мешаванд. Дар роҳ низ мардони қабилаҳо ба онҳо мепайванданд ва тадриҷан ба ҷаҳор ҳазор нафар мерасанд.

Ҳамин ки ба Басра наздик мешаванд, Оиша (р) ба баъзе аз раисони Басра, аз қабили Аҳнаф ибни Қайс, Ҳибра ибни Шаймон ва дигарон менависад ва вуруди лашкар ва мақсад аз ин лашкаркаширо ба онҳо иттилоъ медиҳад.

Усмон ибни Ҳунайф, ки аз тарафи ҳазрати Алӣ аморати Басраро дошт, ду нафарро бо номҳои Абуласвади Даалӣ ва Имрон ибни Ҳусайн, саҳобаи паёмбар мефиристад, то бозрасӣ кунанд, ки онҳо чаро ба ин ҷо омадаанд ва аз ин лашкаркашӣ чӣ мехоҳанд. Ин фиристодагон нахуст назди Оиша (р) меоянд ва аз ӯ чӯёи матлаб мешаванд.

Оиша мегӯяд:

- Ин фитнаангезон ва душманони қабоил ба ҳарамии Паёмбар (с) юриш бурданд ва ҳаводисе дар он ҷо ба вучуд оварданд, ки мустаҳиқи нафрини Худо ва расули Худо шудаанд. Хуни ҳаромро мубоҳ донистанд ва ба ноҳақ рехтанд. Амволи мусалмононро ҳалол донистанд ва ба яғмо бурданд. Ҳурмати шаҳри ҳаром (Мадина) ва ҳурмати моҳи ҳаром (зилҳиҷча)-ро ба чизе нашумурданд ва поймол карданд.

Акнун ман ҳамроҳи мусалмонон омадаам, то ин корҳои норавои онҳоро ба мардум иттилоъ диҳем ва бигӯем, ки чи иқдومه бояд дар бораи онҳо бикунанд, ки

ба салоҳи уммат бошад. Ин аст қасд ва нияти мо. Инак, шуморо ба анҷоми кори нек даъват мекунем ва аз иқдом ба кори бад барҳазар медорем. Талҳа ва Зубайр ба Умрон ва Абуласвад мегӯянд, ки мо барои талаб кардани хуни Усмон(р)-халифаи мусалмонон, ки ба ноҳақ рехта шудааст, ба ин ҷо омадаем.

Фиристодагони Усмон ибни Ҳунайф бозмегарданд ва он чиро, ки аз Оиша ва Талҳа ва Зубайр шунида буданд, бозгӯ мекунанд. Усмон аз шунидани ин хабар, ки баёнгари ихтилоф ва ҷанддастагӣ буд эҳсоси хатар мекунад. Калимаи мусибатзадагонро бар забон меоварад⁴⁶ ва мефармояд: (Қасам ба Парвардигори Каъба, акнун осиеи шар, ба чархиш даромадааст) ва меафзояд:

- Пеши корашонро хоҳам гирифт то он гоҳ, ки амирулмўъминин аз Мадина ба ин ҷо биёяд.

Лашкари Макка ба оромӣ пеш меояд ва дар ҷое ба номи Мирбад, берун аз шаҳри Басра ҷойгир мешавад. Дар ин ҷо бисёре аз аҳли Басра тадриҷан ба онҳо мепайванданд ва дар сафҳои онҳо қарор мегиранд. Ин

⁴⁶ Ҳангоми ба ягон мусибат ва ё душворӣ дучор омадан мусалмонон қисмате аз ояи 156-уми сураи Бақараро, ки маънояш «Мо бандагони Худоем ва бозгаштамон ба ҷониби Худо аст», ба забон меоранд.

кор мояи дилгармии лашкари Макка барои расидан ба мақсадашон мешавад.

Аз он тараф Усмон ибни Хунайф-амири Басра барои муқобила бо лашкари Макка ба таҳияи лашкар мепардозад ва мардумро, ки Хукайм ибни Чубла, ҳамдасти қотилони Усмон ибни Аффон (р) дар миёни онҳо дида мешуд, дар масҷиди Басра ҷамъ мекунад ва аз он ҷо ба тарафи лашкаргоҳи Макка ҳаракат мекунад ва ду лашкари Макка ва Басра рӯ ба рӯи ҳам меистанд ва муҳайёи ҳамла ба якдигар мешаванд.

Дар ин ҳангом ҳазрати Оиша (р), ки садои расое доштанд, хитоб ба лашкари Басра мегӯяд:

- Мардуми ошӯбгаре, ки мо дар ҷустуҷӯи онҳо ҳастем, умуреро ба Усмон (р) нисбат медоданд, то зехнҳои аҳли Мадинаро дар бораи ӯ мушавваш кунанд. Мо дар ин хусус бозрасӣ кардем. Барои мо маълум шуд, ки Усмон (р)-и парҳезкор ва покдоман аз ин тўҳматҳо барӣ мебошад. Ин мардуми нопок дурӯғгў буданд ва он чи, ки мегуфтанд, ҳама бофта ва тўҳмат буд ва он чи дар дил пинҳон медоштанд, гайр аз чизе буд, ки ба забон мегуфтанд ва адо мекарданд. Ҳамин ки шумораашон зиёд шуд ва қувват гирифтанд, дар хонаи Усмон (р) рехтанд ва ўро ба ноҳақ куштанд.

Ман ҳамроҳи мусалмонон омадаам, то он чиро, ки онҳо муртакиб шудаанд ва он чиро, ки бояд дар бораи ин ситамгарон иҷро шавад, ба уммат эълон намоям.

- Эй мардум! Акнун он чи бояд анҷом гирад ва набояд чуз ин бошад, ин аст, ки қотилони Усмон (р) дастгир шаванд ва ҳар ҳукме, ки Худо дар Қуръон дар бораи онҳо муқаррар фармудааст иҷро шавад. Барои вучуби иқдом ба ин кор ояи 23-юми сураи Оли Имронро истидлол мефармояд:

Сухани Худо:

«Оё намебинӣ онҳоеро, ки баҳрае аз китоби осмонӣ ба онҳо дода шудааст, ба сӯйи китоби Худо даъват мешаванд, то дар бораи онҳо ҳукм фармояд. Гурӯҳе аз онҳо аз китоби Худо рӯй бармегардонанд ва аз ҳукми Худо эъроз мекунанд ва мераванд».

(Сураи Оли Имрон, ояи 23)

Ин хутбаи Оиша (р), ки ҳақиқати воқеъӣ буд, дар қалбҳои баъзе аз лашкариёни Басра асар мекунад. Ин аст, ки аз лашкари Басра чудо мешаванд ва ба лашкари Макка мепайванданд⁴⁷.

Дар лашкари Басра баъзе аз ҳамон ошӯбгарони дастандаркори қатли Усмон ибни Аффон (р) буданд.

⁴⁷ Ибни Асир. Ал-комил, ҷ.3,сах.109.

Норозиён аз Усмон (р), ки пешопеши онҳо Хукайм ибни Чубла - фармондеҳи саворагони ин лашкар низ истода буд, дар лашкари Басра кам набуданд. Ӯ раиси фаъоли яке аз гурӯҳҳои чаҳоргонаи ошӯбгарони Басра буд, ки қаблан ба Мадина ҳамла карда буданд. Маълум аст, ки лашкари Макка барои онҳо хатарнок буд ва хутбаи Оиша (р), ки онҳоро ҳадафи асли аз ин лашкаркашӣ қарор меод, тири мустақиме буд, ки бар қалби нопоки Хукайм нишаст. Аз ин хотир, бидуни он, ки аз Усмон ибни Хунаиф-амири Басра фармони ҳамла содир шавад, ба сӯи лашкари Макка метозад. Аммо лашкари Макка чунон ки Оиша (р) дар хутба ба онҳо гуфт, барои дастгирӣ ва мучозоти қотилони Усмон (р) омада буданд, на барои ҷанг. Аз ин хотир, бо дастури Оиша (р) аз бархурди шадид бо лашкари Басра худдорӣ менамоянд ва ба самти рости мавзеи худ ҳаракат мекунанд. Шаб онҳоро аз якдигар ҷудо месозад. Ҳар як аз ду лашкар дар ҷойгоҳи худ манзил мегирад, то ба фикри фардо бошанд.

Субҳи рӯзи баъдӣ лашкари Басра бо фармони Усмон ибни Хунаиф ва роҳбарии Хукайм ибни Чубла - саркардаи аҳли фитна бар лашкари Макка ҳамла мекунанд. Онҳоро бо он, ки муҳайёи дифоъ буданд, боз ҳам мунодиё аз онҳо ба амри Оиша дар байни ду лашкар

нидо мeдихад ва онҳоро ба хештандорӣ даъват мекунад, то силоҳ бар рӯи ҳам нақашанд, вале лашкари Басра ба таҳрики Хукайм, ки худ ва ҳам- дастонашро дар хатари оянда мeдид, гӯш ба ҳарфи мунодӣ намeдихад ва оташи ҷангро меафрӯзад. Тарафайни муҳочим ва мудофеъ то зӯҳри он рӯз бо якдигар меҷанганд⁴⁸.

Чун лашкари Макка бо роҳбари Зубайр ибни Авомшучоъи машҳури Қурайш хуб аз ўҳдаи дифоъ бармеоянд ва садамаи зиёде бар лашкари Басра ворид мекунанд, афроди зиёде аз онҳоро ба қатл мерасонанд ва ҷамъе аз онҳоро маҷрӯҳ мекунанд ва маълум мешавад, ки ҷанг ба нафъи лашкари Макка анҷом меёбад, лашкари Басра мувофиқат мекунад, ки даст аз ҷанг бикашад ва сулҳ намоянд. Сулҳи муваққатиرو ба ин сурат бо якдигар мебанданд, ки шахси мавриди эътимод ба шаҳри Мадина бифиристанд, то аз мардум бипурсанд, ки оё Талҳа ва Зубайр бо майл ва рағбати худ бо ҳазрати Алӣ байъат кардаанд ё чунонки худи онҳо мегӯянд, касе онҳоро маҷбур ба байъат кардааст. Агар маълум шавад, бо ризо ва майли худ байъат кардаанд, Усмон ибни Хунайф чун пештара амири Басра бошад ва Талҳа ва Зубайр бо лашкарашон аз ин ҷо бираванд ё

⁴⁸ Ибни Касир. Ал-Бидоя ван-ниҳоя, 7.с. 233.

бимонанд ва таҳти амри Алӣ бошанд ва агар маълум шавад бо зурӣ ва маҷбури байъат кардаанд, Усмон ибни Ҳунайф шаҳри Басраро ба онҳо бисупорад ва худаш аз ин ҷо хориҷ шавад, ё таҳти амри онҳо бимонад⁴⁹.

Ин аст тарҷумаи сулҳномае, ки байни ду фирқа навишта ва мубодила шуда ва мо онро аз «**Таърихи Табарӣ**» нақл мекунем, ки менависад: «*Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳим*». *Ин аст он чи Талҳа ва Зубайр ва мусулмонони ҳамроҳашон аз як тараф ва Усмон ибни Ҳунайф ва мусулмонони ҳамроҳаш аз тарафи дигар, сулҳ карданд, ки Усмон ибни Ҳунайф дар ҳамон ҷое истода бошад, ки акнун дар ҳангоми ин сулҳ мустақар гардидааст. Он чиро, ки дар даст дорад, чун пештара дар дасти ӯ бошад. Талҳа ва Зубайр низ дар он ҷое мустақар бошанд, ки акнун ҳастанд ва он чи то кунун ба тасарруфи худ даровардаанд, дар дасташон бошад, то он гоҳ, ки Каъб ибни Сур (фиристодаи мавриди қабули тарафайн) пас аз таҳқиқ дар чи гунагии байъати Талҳа ва Зубайр аз Мадина ба Басра боз ояд. Ҳеҷ яке аз тарафайн дар фосилаи ин муддат озор ва азияте ба тарафи якдигар нарасонад, на дар масҷид, на дар кӯчаҳо, на дар роҳҳо ва на дар бозор. Пас аз он, агар натиҷаи таҳқиқоти Каъб ибни Сур ин бошад, ки Талҳа ва Зубайр*

⁴⁹ Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ7, с. 233.

маҷбуран байъат кардаанд, пас амр, амри онҳо бошад ва Усмон ибни Ҳунаиф ба ихтиёри худ буда метавонад, ба сарзамини худ биравад ё дар Басра бимонад ва таҳти амри онҳо бошад. Агар маълум шавад, ки онҳо бо ризои хотир байъат кардаанд, пас амр, амри Усмон ибни Ҳунаиф бошад ва Талҳа ва Зубайр метавонанд дар Басра бимонанд ва мутеъи ҳазрати Алӣ- халифаи мусалмонон бошанд ё аз Басра хориҷ шаванд ва ба ҳар ҷое, ки мехоҳанд бираванд. Мӯъминон низ тарафдори яке аз тарафайне бошанд, ки натиҷаи таҳқиқот ба нафъи ӯ бошад».

ОЁ ИН СУЛҲ САҲЕҲ БУД?

Ман ҳеҷ шак надорам, ки асли мафкура ва ақидаи ҳазрати Оиша (р) ва Талҳа ва Зубайр аз ин қиём ва аз ин лашкаркашӣ пайгирӣ, дастгирӣ ва ҷазо додани қотилони Усмон (р) ва ҳамдастони онҳо будааст, то мутобиқи ҳукми Қуръон қасос дар бораи онҳо иҷро шавад ва чи хуб, вале оё ин сулҳе, ки амири Басра бо онҳо кард асле дошт ва саҳеҳ буд?

Усмон ибни Ҳунаиф аз тарафи ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб-халифаи мусалмонон аморати Басраро ба ўҳда дошт ва ў ба ҳукми вазифааш мукаллаф буд, ҳудуд ва марзҳои ноҳияи амораташро аз ҳар муҳоҷиме то он

чо муҳофизат намояд, ки ё бар ҳучумгар пирӯз шавад ё аз муҳочим шикасти қатъӣ бихурад ва роҳе ҷуз сулҳ ва таслим наёбад.

Бинобар, инчунин сулҳи хориҷ аз ин қоида ва муҳолиф бо вазифаи амири Басра будааст, зоҳиран нораво ба назар мерасад. Шояд назари амири Басра ин буд, ки тарафайнро бо бастании ин сулҳ аз ҷанг ва хунрезӣ ниғаҳ дорад. Ба ҳар ҳол бинои ин сулҳ бар ин буд, ки агар ошкор шавад, ки Талҳа ва Зубайр бо икроҳ ва иҷборӣ бо ҳазрати Алӣ байъат кардаанд, пас Усмон ибни Ҳунайф амири Басра тибқи гуфтаҳои сулҳнома аз аморати Басра соқит ва ҳечқора буда ва Басра бояд дар ихтиёри Талҳа ва Зубайр қарор гирад.

Мо ин ҷо дар интизори Каъб ибни Сур намешинем, то аз Мадина боз ояд ва натиҷаи таҳқиқотаҷро дар бораи байъати Талҳа ва Зубайр эълон намояд, балки пешопеш меғем, ки байъати онҳо муҳаққиқан дар асари зур ва иҷбори касе будааст ва байъати онҳо мисли ин аст, ки аслан бо ҳазрати Алӣ байъат накарда бошанд. Оё дар ин сурат он байъати умумии мардум дар Мадина, ки аксари саҳобаҳои Мадина аз муҳочирин, ансор ва бақияи ҷамоғат дар он ширкат карда буданд, ғайри машрӯъ ва бе эътибор мегардад ва хилофати ҳазрати Алӣ ба ин ҷиҳат соқит мешавад, ки ин ду нафар (ҳар

чанд ки бузургвор ва аз асҳоби бузурги Паёмбар (с буданд), байъат накардаанд? Ҳаргиз не! Ин байъати умумии мардум комилан шаръӣ ва аз ҳар чиҳат саҳеҳ мебошад. Байъат накардани ин ду нафар монанди адами байъати баъзе дигар аз саҳоба монанди Саъд ибни Абуваққос, Абдуллоҳ ибни Умар, Ҳисон ибни Собит, Зайд ибни Собит, Абусайиди Худрӣ, Нўъмон ибни Башир, Муҳаммад ибни Маслама, Каъб ибни Молик, Усома ибни Зайд ва баъзе дигар мебошад, ки гарчи дар асари шубҳае, ки барои онҳо пайдо шуда буд, даст аз байъат ниғаҳ доштанд, вале аслан хурдтарин халале ба воқеъият ва сиҳати байъати умумӣ нарасонид ва ҳазрати Алӣ ҳамкорӣ ба корашон надошт ва онҳоро маҷбур ба байъат нафармуд, зеро байъати умумии мардум кофӣ буд ва сиҳати байъат мавқуф бар байъати байъатнакардагон набуд.

Бинобар ин, меғеъем байъати Талҳа ва Зубайр на асари манфӣ дар дурустии хилофати Алӣ дорад ва на ба Усмон ибни Ҳунайф-амири Басра ҳақ медиҳад, то бо онҳо сулҳе бандад, ки эҳтимол дошт натиҷа ба нафъи онҳо тамом шавад ва Басраро ба онҳо бисупорад, балки Алӣ-халифаи мусалмонон аст ва Басра аз мамлакати Ислом ва таҳти ҳукми халифа мебошад ва касе ҳақ надорад нисбат ба Басра ё ноҳияи дигари мамлакат

таҳти ҳукми халифа ҳотамбахшӣ кунад. Ба ин ҷиҳат аст, ки ҳазрати Алӣ ба Усмон ибни Ҳунайф дар ин бора нома навишт ва корашро ношӣ аз аҷз ва нотавонӣ донист⁵⁰.

Чун аҳли Мадина чунонки дар таърихи муътамад зикр шудааст дар бораи чигунагии байъати Талҳа ва Зубайр, ки Каъб ибни Сур аз онҳо бозҷӯӣ мекард, соқит шуда буданд, ҷавоб намедоданд, Каъб бе натиҷа аз кораш ба Басра боз мегардад.

Гӯё Талҳа ва Зубайр ҳамин сукути аҳли Мадинаро ба манзалаи исботи иҷборашон дар байъат медонанд ва аз Усмон ибни Ҳунайф мецоҳанд, то канор биравад ва Басраро ба онҳо вогузорад, вале ба назари Усмон ибни Ҳунайф чун шартӣ мазкур дар сулҳнома ошкор ба нафъи ҳеч як аз тарафайн ба даст наомадааст, тақозои онҳоро рад мекунад.

Аммо Талҳа ва Зубайр даст бар намедоранд, дар як шаби торики боронӣ ва тӯфонӣ мардони ҷанговари худро аз байни лашкари Ҳиҷоз бар мегузинанд ва барои тасарруф бар шаҳри Басра ба масҷиди ҷомеъи бузурги шаҳр ворид мешаванд ва намози хуфтанро бо ҷамоъат ва ба имоматии Абдуррахмон ибни Итоб, ки аз мардони худашон буд, мехонанд.

⁵⁰ Ибни Асир. «**Ал-қомил**», ҷ.3, с.110.

Чун Усмон ибни Хунайф дар он шаб ба масҷид наомада буд, гурӯҳе аз мардони Талҳа ва Зубайр ба сӯи қасри аморат мешитобанд, ўро берун мекунанд ва назди Талҳа ва Зубайр дар масҷид меоваранд ва онҳо озодаш мекунанд, то ҳар чое, ки худаш бихоҳад биравад ва ў ба Мадина меравад.

Талҳа ва Зубайр ба ин сурат бар Басра даст меёбанд ва бар авзоъ мусаллат мешаванд ва аморат ва назми шаҳрро ба даст мегиранд, байтулмодро низ дар ихтиёр мегиранд ва таҳти назорати Абдурраҳмон ибни Абубакр қарор медиҳанд.

Тасаллути Талҳа ва Зубайр бар Басра ва деҳоти атрофи он ошўбгарони муфсидро, ки аз мубоширини қатли Усмон ва дастандаркорон иборат буданд, онҳоро дар даҳонаи марг қарор медиҳад. Онҳо бешак аз ин амр ғофил набуда, бекор наменишинанд, то мунтазири қазо ва қадар бошанд.

Чунки мебинем, таърих мегӯяд, ки Хукайм ибни Чубла – саркардаи асосии фитна ва се нафар аз салаҳшўрони басири душманон бо номҳои Зарих, Ибни Муҳтариш ва Хурқус ибни Зуҳайр бо теъдоди сесад нафар аз душманони бадхоҳи Усмон ибни Аффон (р), мусаллаҳ ва муҳайёи ҷанг бо Талҳа ва Зубайр мешаванд. Дар канори қаряи Дорурризқ, хориҷи Басра дар

муқобили урдугоҳи лашкари Макка сафороӣ мекунад. Дар ин ҷо байни тарафайн ҷанге дар мегирад, ки барои ин душманон чизе ҷуз худкушӣ намешавад. Зеро ҷуз Ҳурқус ва ҷанде аз зердастонаш, ки ҷун мебинанд дар хатари қатъӣ афтаданд, аз майдон фирор мекунад, бақияи онҳо ҷама ба қатл мерасанд. Худи Ҳукайм, ки аввал як пояш аз беҳи рон қатъ мешавад ва аз асб ба замин меафтанд ва писараш ба номи Раъл ибни Ҷубла, Зариҳ ва ибни Муҳтариш (ду нафар аз сардорони гурӯҳ) низ кушта мешаванд ва ба ҷое мераванд, ки лаёқати онро доштаанд. Дар байни ин куштагон илова бар Ҳукайм ҳафтод нафар аз ҳамонҳое буданд, ки дар ошӯби Мадина ва қатли ҳазрати Усмон ибни Аффон (р) даст доштанд.

Гарчи бо шикасти фоҳиши ин бадкорон ва ҳалокати се нафар аз саронашон, то ҳадде хатари бархурди мучаддад аз байн рафт ва кори Талҳа ва Зубайр боло гирифт, вале ҷунонки фаҳмидем, яке аз раисони хатарноки бадкорон ба номи Ҳурқус бо ҷанде аз ёронаш аз майдони ҷанг гурехтанд ва ба илова бар ин буданд афроди дигаре аз онҳо, ки дар шаҳр ва қаряҳои Басра пинҳон шуда буданд ва эҳтимол мерафт, ки рӯзе дар оянда як ҷо ҷамъ шаванд ва ба роҳбарии Ҳурқус сар бардоранд ва ба муқобили Талҳа ва Зубайр мусаллаҳона қиём намоянд, аз ҳамин лиҳоз буд, ки Талҳа ва Зубайр

пас аз ин пирӯзӣ аз ин амр ғофил набуданд. Мунодие дар шаҳр ва деҳот ба роҳ андохтанд ва ба мардум эълон карданд, ки ҳеҷ кас ҳақ надорад гурӯҳ ё фарде аз бадкоронро, ки ба Мадинаи Паёмбар (с) ҳамла кардаанд, дар манзилаш ҷой диҳад. Ҳамаи мардум дар ҳар ҷо вазифадоранд ин мардуми муфсидро дастгир кунанд ва ба мо таҳвил диҳанд. Мардум онҳоро дастгир ва таҳвил медоданд ё ҷояшонро нишон медоданд, то дастгирашон кунанд ва бақияи бадкирдор ба ин тартиб ба дом афтоданд ва ба қатл расиданд, ҷуз Хуркус, ки боз ҳам фирор мекунад ва аз ин мочаро ҷон ба саломат мебарад ва ба қабилаи худ- Бани Саъд паноҳ мебарад.

Талҳа ва Зубайр акнун худашонро амири муштраки Басра ва соҳиби амр ва наҳй медонистанд ва ба ҳаллу фасли умури умумии мардум мепардохтанд ва дар баъзе аз ривоёти таърихӣ омада, ки мардуми Басра бо онҳо байъат карданд.

ҲАЗРАТИ АЛӢ (К.В.) ТАСМИМ МЕГИРАД

Қаблан нигоштем, ки ҳазрати Алӣ лашкаре дар Мадина таҳия фармуда буд ва мехост барои муқобила бо Муъовия ба сӯйи Шом ҳаракат фармояд. Чун огоҳӣ ёфт,

ки дар Макка нақшаи лашкаркашӣ фароҳам мешавад, аз ҳаракат ба сӯи Шом таваққуф мекунад ва мунтазир мешавад, то бубинад мақсуд аз ин лашкаркашӣ чист ва мақсадаш қучо аст. Ҳоло хабар меёбад, ки ин лашкар ба роҳбарии Талҳа ва Зубайр ба сӯи Басра ҳаракат кардааст.

Аз ин хотир ҳазрати Алӣ бо ҳамон лашкаре, ки барои муқобила бо Муъовия омода карда буд ва бо ҳамон тактикае, ки зикр кардем ба изофаи шаш нафар аз асҳоби бузурги Паёмбар (с), ки аз аҳли Бадр буданд ва инак, ба лашкари Алӣ пайваستاанд ва бо ҳазрати Алӣ ҳамкорӣ мекунанд, дар охири моҳи рабеъ-ус-сонӣ, соли 36-уми ҳиҷрӣ барои муқобила бо Талҳа ва Зубайр аз Мадина ҳаракат мефармояд.

Ибни Касир теъдоди лашкари ҳазрати Алӣ (к.в.) ҳангоми хуруҷ аз Мадина ҳамагӣ нӯхсад нафар зикр мекунад. Ба ҳар ҳол Алӣ (к.в.) дар назар дошт, қабл аз ин, ки Талҳа ва Зубайр ба Басра бирасанд, роҳро бар рӯи онҳо бибандад ва пеши роҳашонро бигирад, то ҳалли мушкили корро осонтар созад ва зудтар ба мақсад бирасад. Вале чун дар қарияи Рубза мешунаванд, ки онҳо аз ин ҳудуд гузаштаанд, тасмим мегирад, пушти сарашон ҳаракат намояд ва ба Басра биравад ва чун дар ин сурат ниёз ба иддаи бештар ва муҳимоти зиёдтар

пайдо мекунад, фарзанди худ Имом Ҳасанро ҳамроҳи Аммор ибни Ёсир – саҳобии бузурги Паёмбар (с) аз ин ҷо ба Куфа мефиристад, то мардумро сарчамъ намуда, ба ҳамкорӣ даъват намоянд.

Худи Имом бо лашкари Мадина аз Рубза раҳсипори Басра мешавад ва қабл аз ин, ки ба Басра бирасад, дар маҳалле ба номи Зийқор таваққуф мекунад ва мунтазири натиҷаи кори Имом Ҳасан ва Аммор мешавад.

Имом Ҳасан дар шаҳри Куфа барои мардум дар масҷид суханронӣ мекунад ва мефармояд:

- Эй мардум! Даъват ва дархости пешвои худро иҷобат кунед. Ҳон, эй мардум! Бешак ҳастанд мардуме, ки барои ин кор мешитобанд, вале ба Худо қасам, агар мардуми доно ва кордон ба ин кор бишитобанд, ҳам натиҷаи кор зудтар ва ҳам оқибати кор беҳтар хоҳад буд, даъвати моро дар ин кор, ки мо ва шумо ба он мубтало шудаем, қабул ва дар роҳи ҳақ кўмак кунед.

Аҳли Куфа ба нидои Имом Ҳасан гўш фаро медиҳанд ва даъваташро иҷобат мекунанд ва хеле зуд нуҳ ҳазор ва ба ривояте дувоздаҳ ҳазор нафар мусаллаҳ ва муҷаҳҳаз мешаванд ва баъзе ба василаи киштӣ аз роҳи оби Дачла ва гурўҳе савора аз роҳи хушкӣ ба сўйи Зийқор назди ҳазрати Алӣ мешитобанд.

Ҳазрати Али омадагонро гиромӣ дошт ва мақсадашро ба онҳо баён кард:

- Ман шуморо хостам то ҳамроҳи мо бошед, то ба шаҳри Басра назди бародаронамон биравем ва бо онҳо музокира намоем. Агар аз роҳи худ баргарданд ва ба сӯйи мо боз оянд, пас ин ҳамон чизе аст, ки мо аз онҳо мехоҳем ва агар саркашӣ кунанд ва дар роҳи худ биистанд, бо онҳо мадуро мекунем (то аз ҷанг ва хунрезӣ ҷилавгирӣ шавад) магар ин, ки онҳо оғоз кунанд (бо мо бичанганд) дар музокира бо онҳо ҳар амреро, ки салоҳи уммат бошад, бар ҳар амре, ки бар уммат зиён дорад, тарҷеҳ медиҳем ва қабул мекунем. Иншоаллоҳ.

Ҳазрати Али ҳамон тавре, ки фармуда буд аз ҳамин ҷо музокираро бо онҳо оғоз мефармояд. Қаъқоъ ибни Амрро⁵¹ барои музокира бо ҳазрати Оиша (р) ва Талҳа ва Зубайр ба Басра мефиристад, то шояд кори тарафайн ба сулҳ хотима ёбад ва ҷангу хунрезӣ дар байни мусалмонон ба миён наояд. Ба Қаъқоъ мефармояд, ки онҳоро ба иттиҳод ва дӯстӣ даъват кун ва аз хатари азими тафриқа ва ихтилоф барҳазар дор.

⁵¹ Қаъқоъ ибни Амр ҳамон шучоъ ва саворкори моҳир ва шамшербози машҳур аст, ки Холид ибни Валид ҳар ҷо меҷангид ўро бо худ мебурд. Дар ҷабҳаи ҷанги Ярмук ҳамроҳи Холид бо лашкари Рум ҷангид ва ғолиб омад.

Қаъқоъ ибтидо назди ҳазрати Оиша (р) меояд ва мегӯяд:

- Эй мардум! Чаро ба ин шаҳр омадаед? Ҳазрати Оиша (р) мефармояд:

- Эй фарзандам! Барои ислоҳи вазъи ошуфтаи мусалмонон омадаам.

- Қаъқоъ мегӯяд:

- Пас бифармо Талҳа ва Зубайр биёянд, то дар назди ту бо онҳо музокира намоям ва ҳарфи ман ва онҳоро бишунавӣ. Қаъқоъ ба Талҳа ва Зубайр мегӯяд:

- Ман аз Оиша – уммулмўъминин (модари мўъминон) пурсидам чаро ба ин ҷо омадаӣ, мефармоянд барои ислоҳи ваъзи мусалмонон, шумо чи мегӯед, оё он чи мефармояд, мувофиқед ё ҳарфи дигаре доред? Мегӯянд:

- Мо ҳам барои ҳамин матлаб омадаем.

Қаъқоъ мегӯяд:

- Ислоҳе, ки шумо мехоҳед, чист ва чи гуна бояд анҷом гирад? Мегӯянд:

- Иҷрои ҳукми қасос бар ошўбгарон ва қотилони халифаи мусалмонон Усмон ибни Аффон. Чунки агар ин амри динӣ тарк шавад, ба ин маънӣ хоҳад буд, ки Қуръони Худо тарк шуда аст, вале агар анҷом гирад ба манзалаи эҳёи Қуръон мебошад.

Қаъқоъ барои ин ки онҳоро қонеъ кунад, ҳамон тавре ки хазрати Алӣ қаблан ба Талҳа ва Зубайр фармуда буд, дар ҳоли ҳозир он чи ки онҳо мехоҳанд, имконпазир нест ва хатари иқдом ба ин кор бештар аз тарки муваққати он аст. Меғӯяд:

- Акнун шумо гурӯҳе аз қотилони Усмон (р) ва дастандаркорони қатли ӯ аз аҳли Басраро куштаед, вале вазъи шумо дар ин кор қабл аз ин ки онҳоро бикӯшед аз ҳоло, ки онҳоро куштаед, беҳтар буд. Зеро шумо шашсад нафар аз онҳоро ба қатл расонидед, вале шаш ҳазор нафар аз афроди қабилаҳои онҳоро ба хашм даровардед ва барои худ душман сохтаед. Дар паи Ҳурқус ибни Зуҳайр будед ва мехостед ӯро дастгир ва ҷазо диҳед, боз ҳам шаш ҳазор нафар аз қавм ва қабилааш ба тарафдории ӯ бархостанд ва ӯро дар Ҳимояи худ гирифтанд.

Ҳоло шумо агар иҷрои қасосро алайҳи Ҳурқус ва бақияи дастандаркорони қатли Усмон (р), ки дар Ҳимояти қавму қабилаҳои онҳо ҳастанд тарк кунед, ба гуфтаи шумо айнан тарки Қуръон мебошад ва агар бихоҳед иқдом кунед, то онҳоро ба муҷозот бирасонед, на танҳо бар онҳо даст нахоҳед ёфт, балки онҳо бар шумо ғолиб ва пирӯз хоҳанд шуд ва ин амр хеле бадтар аст аз тарки он чизе, ки шумо дар паи он ҳастед (зеро гузашта

аз ин ки ба мақсади худ намерасед, худи шумо зоеъ ва талаф мешавед. Ҳарфи ҳазрати Алӣ ҳам дар ибтидо ҳамин буд).

Ҳазрати Оиша (р) мефармояд:

- Пас шумо дар ин бора чӣ мегӯед?

Қаъқоъ мегӯяд:

- Илочи ин кор дар ҳоли ҳозир сукут аст ва сукуну оромиш. Акнун агар шумо бо мо байъат кунед ва мо бо ҳам муттаҳид шавем, ин амал аломати хайр ва муждаи раҳмати Худо ва ёфтани тавфиқ дар гирифтани қасос аз онҳо мебошад ва агар муҳолифат кунед ва ба роҳи худ идома диҳед, ин кори шумо аломати шар ва нишонаи аз даст рафтани мулк ва мамлакати Ислом мебошад. Дар паи офият ва растагории уммат бошед, то Худо онро ба мо ато фармояд ва ҳамон тавр, ки дар гузашта калиди корҳои хайр будед, акнун низ чунин бошед.

Моро дар бало наафканед, то дар бало наафтед, варна Худованди азза ва чалла, мо ва шуморо ба замин хоҳад зад.

Гуфтанд:

- Рост мегӯӣ ва чи хуб мечӯӣ, агар рой ва назари Алӣ чунин бошад, ки ту мегӯӣ, кори мо ва он ҳазрат ислоҳ мешавад ва ба сулҳ хотима меёбад.

Қаъқоъ аз назди онҳо бармехезад ва хузури ҳазрати Алӣ мерасад ва он чиро, ки гуфта ва шунида буд, ба арз мерасонад ва ин халифаи сулҳчӯ ва хайрандеш аз ин мочарои муваффақона хушнуд мешавад, бармехезад ва барои лашкараш хутба мехонад. Дар зимни хутбаи худ одот ва таъассубот ва андешаҳои норавои ҷоҳилиятро накуҳиш (танқид) мефармояд. Сипас саъодат ва осоиши уммати арабро, ки дар асари баракоти Ислом ба вучуд омада буд, баён мефармояд. Пас аз он мефармояд, ки ман фардо аз ин ҷо ба сӯи Басра ҳаркат мекунам. Шумо низ муҳайёи ҳаракат бошед, вале ҳеҷ нафаре аз касоне, ки дар қатли Усмон (р) заррае даст доштаанд, набояд дар байни шумо бошад ва набояд ҳамроҳи ман ҳаракат кунанд. Ин бадхоҳони бадандеш аз ман ҷудо шаванд.

Ҳазрати Алӣ бо лашкараш аз Зийқор ҳаракат мекунад ва дар канори шаҳри Басра манзил мегирад. Талҳа ва Зубайр ва ҳамроҳонашон низ аз шаҳри Басра берун меоянд ва дар наздикии урдугоҳи Алӣ ҷойгир мешаванд. Ҷунонки маълум аст, ҳар ду тараф толиби сулҳанд ва барои сулҳ дар муқобили ҳам қарор мегиранд, на барои ҷанг.

Инак, барои он, ки хонандагони азиз ҳам яқин ҳосил кунанд, ки ҳар ду тараф хайрхоҳ ва хоҳони сулҳ буданд, ба ин ривояти таърихии боэътимод дар ин бора тавачҷӯх

намоянд, ки ибни Касир дар «Ал-бидоя ван-ниҳоя» (ҷ.7,сах.239) нақл карда менависад: «Аъвар ибни Ниёр Ал-Мунқарӣ дар урдугоҳ ҳузури ҳазрати Алӣ меояд ва мақсад аз иқдом ва омаданаширо ба Басра мепурсад. Имом мефармояд:

- Барои сулҳ ва хомӯи кардани оташи фитна омадаам. То иншоаллоҳ мардумро бар хайр ва салоҳи уммат ҷамъ намоям ва эътилоф ва иттифоқи онҳоро ҷойгузини тафриқ ва ихтилоф қарор диҳам. Ба лашкараш низ хитоб мекунад:

- Эй мардум! Даст ва забонатонро аз онҳо (аҳли Басра) ниғаҳ доред».

Дар ҳамин ошон Аҳнаф ибни Қайс бо ҷамоъати шашҳазорнафарии худ ҳузури Имом меояд ва арз мекунад:

- Агар иҷоза фармой, ман ва ҷамоъатам ба ҷамъи шумо мепайвандем ва бо муҳолифин мечангем ё агар бихоҳӣ иқдом мекунем ва даҳ ҳазор шамшерро (ки эҳтимол дорад зидди шумо ба кор равад, аз кор андозам ва дар ғилоф барам). Ҳазрати Алӣ ба Аҳнаф иҷоза надод барои ҷанг бо лашкараш бепайвандад ва фармуд:

- «**Бирав ҳамон даҳ ҳазор шамшерро дар ғилоф бибар**».

Аз ҳар як аз ин ду ривояти таърихӣ барои мо маълум мешавад, ки ҳазрати Алӣ барои сулҳ ва хайри уммати Муҳаммад (с) ба ин ҷо омада буд, на барои ҷанг.

Барои ин ки яқин бидонем Талҳа ва Зубайр низ толиби сулҳ буданд ва хайр ва салоҳи уммати Муҳаммад (с)-ро дар ин бора меандешиданд, ба ин ривоят гӯш медиҳем, ки Ибни Касир дар ҳамон сафҳа аз ҳамон ҷилди «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» мегӯяд: *Баъзе аз аҳли Басра назди Талҳа ва Зубайр меоянд ва мегӯянд:*

- Акнун фурсати хубе ба даст омада, то бар зидди душманони Усмон (ки Алӣ онҳоро аз назди худ ронда аст) иқдом кунед ва қасоси қатли Усмонро аз онҳо бигиред, вале Талҳа ва Зубайр қабул намекунанд ва мегӯянд:

- Алӣ фармудааст, ин амр акнун бояд мавқуф гузорида шавад. Мо намояндае назди эшон фиристодаем мехоҳем бо ҳам сулҳ намоем».

Ва Ибни Асир дар «**Ал-комил**» (ҷ.3,с.121), менависад: «Дар ин ҳангом, ки Алӣ дар канори шаҳри Басра қарор гирифт, марде аз аҳли Басра ба номи Абуҷарбо назди Зубайр меояд ва мегӯяд:

- Акнун, ки Алӣ (бо иддае аз лашкараш ба ин ҷо расида аст), чи беҳтар, ки қабл аз ин, ки бақияи лашкараш бирасанд, фурсатро ганимат бишуморӣ ва як ҳазор размандаи савора бифиристӣ (то кораширо бисозанд). Зубайр ҷавоб медиҳад ва мегӯяд:

- Мо дар фунуни ҷанг озмуда ва аз ту донотарем, вале мо онҳоро барои сулҳ даъват кардаем. Намояндагони онҳо бо

муждаи сулҳ аз назди мо ба назди онҳо рафтаанд. Ман умедворам, ки ин сулҳ байни мо анҷом гирад ва ин мужда таҳаққуқ ёбад».

Аз ин ду ривоят низ ошкоро мефаҳмем, ки Талҳа ва Зубайр ба қасди сулҳ аз Басра хориҷ шуда буданд, акнун дар пайи хайр буданд ва аз ҳар гуна шарре, ки аз тарафи баъзе аз афроди бадандеш пешниҳод мешуд, иҷтиноб мекарданд ва дасти рад бар синаи нопоки бадандешон мезаданд.

Вале чуноне ки хоҳед шунид, ҳамон ошӯбгарони бадандеш, ки Имом онҳоро аз назди худ ронд, нагузоштанд, ин сулҳ, ки ба қимати нобудии ҳамаи онҳо тамом мешуд, баста шавад.

Чун сулҳи дилхоҳи тарафайн анҷом нагирифт ва ба дасисаи душманони мусалмонон ҷанги Ҷамал ба ҷои сулҳ нишаст ва баъзе аз аҳли суннат дар бораи ин ҷанг афкори мухталифедоранд, лозим донистам он чи буда, ҳатто ҷузъиёти онро ба қалам оварам ва дар манзури хонандагони азиз гардонам.

Ҳазрати Алӣ ду нафар намоянда ба номи Ҳакам ибни Салома ва Молик ибни Хубайбро аз тарафи худ назди Талҳа ва Зубайр мефиристад ва мефармояд:

- Агар шумо акнун бо амре, ки бо Қабқоъ музокира ва мувофиқат кардед, мувофиқед, пас даст аз ҳар гуна

иқдоми кўтоҳ бидоред ва биёед, то бо ҳам ба музокира бинишинем.

Талҳа ва Зубайр ҷавоби мусбат медиҳанд ва мегўянд:

- Мо бо он чи ки бо Қаъқоъ дар бораи сулҳ музокира кардаем, мувофиқ ва побарҷоём.

Бо ин музокира, ки навиди амният ва оромиш меод, сояи сиёҳи ҷанги хавфноке, ки бар сари мусалмонон таҳдид мекард, завоҷ ёфт ва мусалмонон то он ҷо ба сулҳ ва иттиҳод наздик шуданд, ки Алӣ писари амаки худ Абдуллоҳ ибни Аббосро дар охири он рӯз ба унвони аломати сулҳ назди Талҳа ва Зубайр фиристод. Онҳо низ ба ҳамин назар Муҳаммад ибни Талҳа Ассачҷодро ба ҳузури Алӣ фиристоданд⁵².

Мардуми ҳар ду лашкар дар он шаб ғарқи шодиву сурур шуданд, бо камоли итминон ба урдугоҳи якдигар рафтанд ва дўстона бо ҳам менишастанд ва шаби бисёр хуше дар канори ҳам доштанд.

Ин шаб ҳаққан шаби шодиву сурур бар ҳар ду гурӯҳи мусалмонон буд. Зеро ҷараёни кор нишон меод, ки фардои он шаб амирон ва раисони онҳо дар як ҷо бо ҳам ҷамъ мешаванд ва якдигаро канор мегирад,

⁵² Ибни Асир. Ал-комил, ҷ.3,с .123.

шамшерҳояшон, ки душманон мехостанд дар байни онҳо ба кор афтад, аз кор мемонд ва ба ғилоф мерафт.

Вале он шаб, шаби хеле хатарноке барои душманон ва ошўбгарони дастандаркори қатли Усмон буд. Зеро иттиҳод ва сулҳи ин ду гурӯҳи азими мусалмонон, ки дар он шаб сояи раҳмати Худо бар рӯйи онҳо густурда буд, ба манзалаи қиёми мусалмонон ва эълони ҷанг бар зидди онҳо (душманон) буд ва ин шамшерҳо, ки акнун барои сулҳ дар ниём мерафт, бешак рӯзе дер ё зуд барои қасос ва қатли онҳо аз ғилоф кашида мешуд.

Оё ин душманони разил даст болои даст мегузоранд ва тан ба тақдир медиҳанд ва мунтазир мешаванд, то бубинанд замона барои онҳо чӣ мезояд? Албатта, не онҳо ки худро дар баробари хатари қатъи нобудӣ медиҳанд, ҳамон шаб ҷиддан ба фикри чораи кор шуданд, то ҳар тавр шуда худро аз ҳалокат наҷот диҳанд. Ба ин манзур буд, ки раисони онҳо, аз қабили Шурайх ибни Авфӣ, Солим ибни Саълаба, Ғилоб ибни Ҳайсам ва Абдуллоҳ ибни Саба, ҳамон яҳудии ҳабис, ки зоҳиран Исломо ро пазируфта буд ва чанде дигар бо ҳам иҷтимоъ мекунанд ва мегӯянд: «Ҳама медонед, ки Алӣ ба аҳкоми Қуръон аз ҳар кас донотар ва дар иҷрои аҳкоми Қуръон аз ҳама мардум кушотар аст. Шунидед, ки ӯ дар бораи шумо (дар Зийқор) чи гуфт. Ин мардум фардо алайҳи

шумо дасти сулҳ ва иттиҳод ба ҳам медиҳанд. Мақсади онҳо аз ин сулҳ нобудии шумост. Акнун бо ин иддаи каме, ки ҳастем, дар муқобили иддаи зиёди ин ду гурӯҳи сулҳталаб чи коре аз дасти шумо бар меояд?»

«Мо аз ҳамон аввал медонистем, ки Талҳа ва Зубайр дар бораи мо чи назаре доранд, вале аз назари Алӣ чизе намедонистем, то акнун (ки дар Зийқор) баён фармуд, агар Алӣ бо онҳо сулҳ кунанд, назари ҳамаи онҳо яке буда ва сулҳи онҳо барои рехтани хуни мо хоҳад буд. Инак, ки медонед чунин аст биед то бо Алӣ ва Талҳа ҳамон кореро кунем, ки бо Усмон (р) кардем (яъне онҳоро ба қатл бирасонем)⁵³.

Ибни Саба ин пешниҳодро рад мекунад ва мегӯяд:

- Агар мо онҳоро бидушем, ҳамаи мо кушта мешавем, зеро мо дар ин ҷо беш аз ду ҳазору понсад нафар нестем, дар сурате, ки танҳо иддаи лашкари Талҳа ва Зубайр хеле зиёд аст ва ҳамаи онҳо дар паи қатли мо ва ташнаи хуни мо ҳастанд.

- Ғилоб ибни Ҳайсам мегӯяд:

- Пас чи, беҳтар ки аз ин ҷо фирор кунем ва дар шаҳрҳои гуногун пароканда ва аз назари душманон дур

⁵³ Ибни Асир. Ал-комил, ҷ.3, с.120.

ва пинҳон шавем. Ибни Саба ин назаро низ рад мекунад ва меғӯяд:

- Душманони мо орзу доранд, ки мо аз ҳам ҷудо ва пароканда шавем, то битавонанд хеле осон бар мо даст ёбанд ва моро бидушанд.

Он гоҳ худи ибни Сабаи лаин меғӯяд:

- Иззат ва пирузии мо фақат дар ин аст, ки худро ҳар тавр шуда дар ҷамъи лашкари онҳо ҷой диҳем ва қабл аз сафедаи субҳи фардо, пеш аз ин, ки тарафайн барои музокира дар бораи сулҳ бо ҳам иҷтимоъ кунанд, тавре онҳоро ба ҷанг бикашем, ки натавонанд фурсат ба даст оваранд ва баррасӣ кунанд, ки сабабгори ин ҷанги нохоста кадом яке аз тарафайн буда ва оташафрӯзи ҷанг кист? Дар ин сурат Алӣ ва Талҳа ва Зубайр ва лашкариёнашон машғули ҷанг бо худашон хоҳанд шуд ва мо аз дасти онҳо наҷот хоҳем ёфт. Ин назар мавриди дастгирии онҳо воқеъ шуд ва қарор доданд, ки онро ба кор баранд⁵⁴.

Ин душманони ҳабис ҳамон тавре, ки нақша доштанд, дар торикии охири шаб қабл аз дамидани субҳ дар ҳоле, ки мусалмонон ба интизори сулҳи фардо дар

⁵⁴ Ибни Асир. Ал-комил, ҷ 3, с. 120.

хоби хуш буданд, дар байни онҳо силоҳ ба кор бурданд ва оташи ҷангро барафрухтанд⁵⁵.

Мусалмонон аз ҳар ду тараф ваҳшатзада ва ҳайрон аз хоб париданд. Ҳар яке аз гурӯҳҳо бо хаёли ин, ки тарафи дигар аҳдшиканӣ карда, бар онҳо шабохун задааст, даст ба силоҳ бурданд. Лашкари Алӣ бо шумораи бистҳазор нафар ва сипоҳи Талҳа ва Зубайр бо шумораи қариб сӣ ҳазор нафари савора ва пиёда дар ҳам омехтанд ва ба ҷони ҳам афтоданд.

Ҳарчанд ҳазрати Алӣ нидо мезад ва мефармуд:

- Ҳон! Даст ниғаҳ доред, ҳон даст ниғаҳ доред. Ин садои қудсӣ ва рӯҳонӣ ба гӯши касе намерасид.

Ҳазрати Оиша (р) дар ин ҳангом дар масҷиди машҳур (Ҳадон) дар маҳалли қабилаи Узд нишаста буд ва хабаре аз вуқӯи ҷанг надошт. Каъб ибни Сур қозии Басра, ки аз ин ҷанг огоҳ шуда буд ва ба ваҳшат афтода буд, назди Оиша мешитобад ва меғӯяд:

- Мардумро дарёб ва онҳоро аз ҷанге, ки ба шиддат аланга гирифта, ба ҷони ҳам андохтааст, наҷот деҳ.

Ҳазрати Оиша (р) ба ин мақсад савори шутур мешавад, дар қачова менишинад, наздики майдон меояд ва мутаваққиф мешавад, то мардум ўро бубинанд ва

⁵⁵ Табарӣ, ҷ. 5, саҳ. 199. Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ. 7, с. 239.

садояшро бишунаванд, вале ҷанг ба ҳадде ба шиддат мечӯшид, ки садояш ба ҷое намерасид.

Ҷанг соат ба соат шадидтар мегардид. Сарҳо буд, ки аз тан ҷудо мешуд ва танҳо буд, ки аз асп ё аз рӯи по бар замин меафтод ва дар хун ва хок меғалтид. Дастҳо буд, ки қатъ ва партоб мешуд. Лашкари ҳазрати Алӣ аз ҳайси шумора камтар аз лашкари Басра буд.

Барои ин ки ин лашкари андак бар лашкари анбӯҳ пирӯз шавад, лозим ба ташдиди амалиёти ҷангӣ ва тақвияти қалб ва сабру субот дошт. Аз ин хотир, Алӣ парчами роҳбарии ҷангро ба даст мегирад ва шахсан вориди майдон мешавад ва барои тақвияти қалби лашкар ва таҷҳизи онҳо ояе аз Қуръонро тиловат мекунад. Табиъист, ки лашкари Алӣ бо дидани эшон дар сафи пеши худ ва аз шунидани ояи Қуръон аз забони ӯ ба ваҷд меоянд ва дил қавӣ медоранд ва барои расидан ба пирӯзӣ ва нусрате, ки Худо навид додааст, бо рӯҳияи тозае шиддати амал аз худ нишон медиҳанд, то ҳар тавр шуда бар лашкари Басра пирӯз шаванд.

Чунин ҳам шуд. Тӯле накашид, ки пеш рафтанд ва бар лашкари Басра ҳазимат ворид сохтанд ва сафҳои онҳоро дарҳам шикастанд. Онҳо низ ба ночор аз майдон хорич ва барои муҳофизати ҳазрати Оиша (р) дар

атрофи шутури вай чамъ шуданд. Дар ин чо чанг аз нав шиддат меёбад.

Гарчи мудофеъон аз шутури ҳазрати Оиша (р) хеле хуб ва аз худ гузашта дифоъ намуданд ва ба ҳадде фидокорӣ карданд, ки ҳафтод даст аз бадани гирандағони маҳори (чилав) шутур қатъ гардид, бо вучуди он яке пас аз дигаре маҳорро ба даст мегирифт ва чиҳил нафар аз гирандағони маҳори шутур, ки яке аз онҳо Муҳаммад ибни Талҳа буд, яке паси дигар ба қатл расиданд ва ҳафтод нафар аз ду ҷониб дар атрофи шутур кушта шуданд.

Вале ин мудофеъон ҳамон мардуми шикастхурдаи майдони аввал буданд. Табиғӣ аст, ки сипоҳи шикастхурда наметавонад дар муқобили сипоҳи пирӯзманд коре пеш барад. Аз ин хотир, ҳамин ки шутур ба зону даромад, онҳо низ ба зону даромаданд ва мавзеи худро тарк ва ба тарафи шаҳри Басра фирор карданд.

Ин халифаи одил ва ин пешвои рауф дар байни лашкари пирӯзмандаш нидо зад ва фармуд:

- Ҳеҷ кас ҳақ надорад ба таъқиби фирориён бишиতোбад, ҳеҷ кас иҷоза надорад ба маҷрӯҳони лашкари Басра осеб расонад, ҳеҷ нафаре аз шумо ҳақ надорад, чизе аз амволи мардумро барои худ бардорад ё

талаф намояд. Мардум низ ба ин садои қудсӣ гуш доданд ва итоъат карданд.

Сипас ҳазрати Алӣ ба Аммор ибни Ёсир ва Муҳаммад ибни Абубақр бародари ҳазрати Оиша (р) дастур мефармояд, то Оишаро дар хаймае қарор диҳанд ва ўро муҳофизат намоянд. Ҳамин ки шаб фаро расид, ҳазрати Оишаро ба шаҳри Басра бурданд ва дар хонаи Абдуллоҳ ибни Халафи Ҳазой, ки аз шахсони солеҳ ва саршиноси Басра буд, ҷой доданд.

Ҳазрати Алӣ пас аз ин то се рӯз дар хориҷи Басра дар урдугоҳи лашкар иқомат фармуд. Бар тамоми куштагони ҷанг, чи аз лашкари худаш ва чи аз лашкари Басра намоз хонд⁵⁶ ва дастур фармуд, то онҳоро дар канори ҳам дафн намоянд. Сипас амр кард то молеро, ки аз лашкари мағлуби Басра дар майдон ба ҷой мондааст, ҷамъ кунанд ва ба масҷиди Басра баранд ва ба мардум эълон намоянд, то биёянд моли худро шиносой кунанд ва бардоранд, ҷуз аслиҳае, ки аломати давлатӣ дошт ва аз байтулмол оварда шудааст, ки бояд ба байтулмол бурда шавад.

⁵⁶ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ.7,с.445. Ибни Асир. Ал-комил, ҷ 3,с.131.

ҲАЗРАТИ АЛӢ БО ҲАЗРАТИ ОИША (Р) ВА БОҚИМОНДА ЛАШКАРИ МАККА

Алӣ (к.в.) гузаштаи худро бо модари мӯъминон Оиша (р) чунон канор гузошт, ки гӯё аслан чизе ба миён наомада ва ба тавре ки аз таърих мешунавем, ҳурматашро чунонки шоиста буд, ниғаҳ медорад. Ба хонаи Абдуллоҳ ибни Халафи Хазой, ки ҳазрати Оиша (р) дар он ҷо буд, меравад, бар ӯ салом мекунад ва ҳолашро мепурсад. Пас аз чанде ҳамин, ки Оиша (р) мехоҳад аз Басра хорич шавад, Алӣ тамоми васоилро, ки барои сафари модари мӯъминон лозим медонад аз марқаб ва тӯшаи роҳ ва асбоб фароҳам мекунад ва дар ихтиёраш мегузорад ва Муҳаммад ибни Абубакр-бародарашро ба ҳамроҳии чихил нафар аз бонувони ашрофи Басра ҳамсафараш қарор медиҳад. Алӣ афроди лашкари Маккаро, ки аз ин ҷанг солим монданд амон дод ва ичоза фармуд, то ҳар касе аз онҳо, ки майл дорад ҳамроҳи ҳазрати Оиша (р) бишавад ва ҳар касе, ки мехоҳад дар Басра бимонад, ҳеч монъе надорад ва аз ҳар бобат дар амон аст.

Субҳи рӯзе, ки ҳазрати Оиша (р) мехост аз Басра хорич шавад, Имом ва ҳар ду фарзандонаш Муҳаммад ибни Ҳанафия бо иддае аз ашроф барои худохофизӣ

меоянд. Ҳазрати Оиша (р) аз хона хориҷ мешавад ва хитоб ба мардум мефармояд:

- «*Фарзандонам! Ҳеҷ кас аз мо дигареро (дар ин моҷаро) маломат накунад. Ба Худо қасам он чи, ки байни ман ва Алӣ гузаист, чизе набуд чуз он чи ки одатан байни як зан ва хешовандони шавҳараш ба миён меояд ва Алӣ аз нақӯкорон аст.*

Алӣ дар ҷавоби ҳазрати Оиша (р) мефармояд:

- *Ба Худо қасам ҳазрати Оиша (р) рост мегӯяд. Байни ман ва ӯ ҳамин буд, ки мегӯяд. Бидонед, ки Оиша (р) ҳам дар дунё ва ҳам дар охираат, ҳамсари паёмбаратон (с) аст».*

Ҳазрати Оиша (р) сафарашро оғоз мекунад ва аз шаҳр хориҷ мешавад. Чунонки таърихномаҳо менависанд, ҳазрати Алӣ ҳамроҳи ӯ аз шаҳр хориҷ мешавад ва ӯро чандин мил⁵⁷, гусел мекунад ва сипас бо ӯ худохофизӣ мефармояд ва ба ҳар ду фарзандаш Ҳасан ва Ҳусайн амр мефармояд, ки то охири он рӯз ҳамроҳи ҳазрати Оиша (р) бошанд⁵⁸.

Оиша (р) субҳи рӯзи шанбе, аввали моҳи раҷаби соли 36-уми ҳиҷрӣ аз Басра ба Макка сафар мекунад, дар он

⁵⁷ Мил иборат аз миқдори дарозӣ, ки андозаи он гуногун аст, мили англисӣ 1609 метр, мили дарёи 1852 метр ва дар арабӣ баъзе ба як чашмандози руйи замин баъзе чаҳор ҳазор гази даст, яъне ду ҳазор метр (2км) гуфтаанд.

⁵⁸ «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» ҷ.7, саҳ.246 ва 367, ва 750.

чо то айёми ҳаҷ мемонад ва пас аз анҷоми маносики ҳаҷ ба Мадина меравад ва дар он ҷо барои ҳамеша иқомат мекунад.

Ноғуфта намонад, ки Ибни Асир дар «**Ал-комил**» (ҷ.3, с.132) ва Ибни Касир дар «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» (ҷ.7, с.246.) навиштаанд: «*Алӣ, Муҳаммад ибни Абубакр бародари Оиша (р)-ро бо чихил нафар аз бонувони хонаводаҳои аширофи Басра (барои эҳтиром) ҳамсафари ҳазрати Оиша (р) фармуд*».

Таърихномаҳои саҳеҳ навиштаанд: «*Дар ин ҷанг даҳ ҳазор нафар аз ду тараф кушта шуданд*». Гарчи Ибни Касир менависад: «*Панҷ ҳазор аз лашкари Талҳа ва Зубайр будаанд*», вале набояд дуруст бошад. Ба назари ман кушташудагони лашкари Талҳа ва Зубайр бештар аз мақтулони лашкари Алӣ будаанд, зеро онҳо дар ин ҷанг шикаст хӯрданд. Пушида нест, ки талафоти лашкари шикастхӯрда беш аз талафоти лашкари пирӯзманд аст.

Талҳа ва Зубайр низ дар ин ҷанг ҷони худро аз даст доданд, аммо Талҳа тири шадиде ба соқи пояш расид, ки онро ба шиками аспаш дӯхт ва ба ҳадде хун аз пояш рехт, ки заъиф шуд ва аз кор афтод ва ғуломаш ўро аз майдон берун кашид ва ба яке аз хонаҳои Басра расонид. Дар асари хунрезии зиёд дар он ҷо даргузашт.

Ривояти дигаре мегӯяд, ки Талҳа дар асари чароҳати шадид дар майдони ҷанг вафот меёбад ва ҳазрати Алӣ ўро пас аз хотимаи ҷанг дар байни куштагон мебинад, хеле ғамгин мешавад, рухсорашро аз хок пок мекунад ва мегӯяд:

- *«Раҳмати Худо бар ту ё Абумуҳаммад! Бар ман хеле душвор ва ногувор аст, ки туро зери ситорагони осмон дар хоку хун хуфта бинам».*

Баъзе аз муаррихон навиштаанд, ки маълум нест тирандозии тире, ки ба Талҳа расид чӣ касе буда ва оё касе ўро мустақиман ҳадаф гирифта ё бе ҳадаф ва тасодуфан тир хўрдааст. Баъзе дигар гуфтаанд, ки Марвон ибни Ҳакам, ки дар лашкари худи Талҳа буд ўро ҳадафи тир қарор дода аст, зеро ў муътақид буд, ки Талҳа бо қотилони Усмон дар Мадина ҳамдаст буда ва онҳоро пинҳонӣ дар ин кор таҳрик мекард. Ба ҳар ҳол Талҳа дар наздикии майдони ҷанг дар канори мазраъае, рўзи панҷшанбе, даҳуми моҳи ҷимодиус-сонӣ дар синни 60 солагӣ ба хок супурда шуд. **Раҳматуллоҳу алайка ё Абумуҳаммад!**

Чун дар ин ҷо хеле номи Талҳаро ба қалам овардем, чи беҳтар, ки мухтасаре аз саргузашти ўро зикр кунем:

Ў Талҳа ибни Убайдуллоҳ ибни Усмон ибни Умар ва аз Қурайш буд. Чун Талҳа ҷуду қарам ва саховат дошт,

дар байни мардум бо номи Талҳаи накўкор, Талҳаи саховатманд шўҳрат дошт.

Талҳа аз он мардуме буд, ки дар оғози таблиғи Паёмбар (с) ба даъвати Абубакр мусалмон шуд. Пас аз ин, ки Паёмбар (с) ба мусалмонон иҷоза дод, то ба Мадина ҳиҷрат кунанд, ў низ ба он ҷо ҳиҷрат кард. Чун Паёмбар (с) мувофиқи русум ва одатҳои дерини араб байни муҳоҷирон ва ансориҳо бародарӣ барқарор фармуд, ўро бо Абуаюби Ансорӣ бародар сохт.

Талҳа дар тамоми ҷангҳо ва ғазавот ҳамроҳи Паёмбар (с) буд ва дар канори Паёмбар (с) меистод, ҷуз ғазваи Бадр, ки ў ба Шом рафта буд ва ҷанг дар ғоибаш анҷомид.

Талҳа дар ҷанги Уҳуд хеле аз худ гузашта меҷангид ва то он ҷо барои ҳифзи Паёмбар (с) кўшид ва аз худ гузашт, ки чун он Ҳазрат дар хатари шамшери яке аз мушрикин афтод, дасти худро пеши шамшери душман сипар кард, то шамшер ба бадани муқаддаси Паёмбар (с) нарасад. Дадаш дар ин ҳодиса шал шуд ва барои ҳамеша то охири умр аз кор монд.

Паёмбар (с) дар гирудори ҳамин ҷанги Уҳуд, ки чехраи муборакаш ҷароҳат дид, мехост болои харсанге дар доманаи кўҳи Уҳуд биравад ва чун дар асари вазнинии ду зирех, ки ба тан дошт, натавонист боло

барояд, Талҳа худро дар канори харсанг ҳам кард, то ки паёмбар (с) по ба пушташ гузошт ва болои харсанг баромад. Паёмбар (с) дар ин чо ва ба ин муносибат фармуд:

- «Талҳа бихиштро барои худ муҳаққақ сохт, Талҳа яке аз даҳ саҳобаи ба бихишт аз ҷониби Паёмбар (с) муждадодашуда низ мебошад».

ЗУБАЙР (Р)

Таърихнависон иттифоқ доранд, ки ҳазрати Алӣ дар гармогармии ҷанги Ҷамал Зубайрро ба назди худ хост ва ин ду нафар он қадар ба ҳам наздик шуданд, ки гардани аспҳояшон дар баробари ҳам қарор гирифт. Дар ин чо Алӣ ба Зубайр мегӯяд:

«Ту бо Алӣ меҷангӣ, дар ҳоле, ки ту ситамкорӣ»

Зубайр мегӯяд:

«Бале, бале фаромуш карда будам, то ҳоле, ки ба ёдам овардӣ, ба Худо қасам инак, бо ту намечангам».

Зубайр аз ҳамин чо аспашро бармегардонад ва аз байни сафҳои лашкари худ мегузарад ва аз майдон хориҷ мешавад. Писараш Абдуллоҳ пеш меояд ва мегӯяд:

- Чӣ шуда? Ба кучо меравӣ?

- Зубайр мегӯяд:

- Алӣ дар гуфтугӯяш бо ман ҳадисе аз паёмбарро ба ёдам овард, ки фаромӯш карда будам. Акнун қасд кардам ва қасам ёд кардам, ки бо ӯ наҷангам.

Пас аз ин ки Зубайр аз майдони ҷанг хориҷ мешавад ба тарафи Мадина ҳаракат мекунад, марде бо номи Амр ибни Ҷурмуз, аз гурӯҳи Аҳнаф ибни Қайс пушти сараш ҳаракат мекунад. Дар ҷое ба номи водии Сибоъ ба ӯ мерасад ва ӯро дар ҳоле, ки ба намоз истода буд аз пушти сараш бо шамшер ба қатл мерасонад ва сарашро аз тан ҷудо мекунад, аслиҳаашро мебардорад ва бо сараш назди Аҳнаф боз мегардад.

Аҳнаф мегӯяд:

- Ба Худо намедонам кори хуб кардӣ ё бад.

Ибни Ҷурмуз сари буридаи Зубайр ва шамшерашро ба даст мегирад ва назди ҳазрати Алӣ меояд, то ба гумони худ ба Алӣ мужда бидиҳад ва ҷоиза бигирад, вале Алӣ аз ин воқеа хеле ғамгин мешавад ва ба ҷойи ин, ки тибқи гумони Ибни Ҷурмуз ба ӯ ҷоиза бидиҳад, фармуд: *«Ба Ибни Ҷурмуз оташи ҷаҳаннамро башорат бидиҳед»*. Сипас шамшери Зубайрро ба даст мегирад, нигоҳе бар он меандозад ва мефармояд:

«Ин шамшер дар муддати зиёде чи бисёр андӯҳ ва мушкilotи ҷангиро аз Паёмбар (с) дафъ ва рафъ мекард».

Амр ибни Ҷурмуз бо шунидани ин фармоиши ҳазрати Алӣ ба ҳадде аз кори норавояш пушаймон ва ғамгин шуд, ки ҳамон ҷо даст ба худкушӣ зад.

Инак, мухтасаре аз саргузашти Зубайр. Зубайр ибни Авом ибни Холид аз Қурайш буд. Модараш Сафия-духтари Абдулмутталиб, аммаи Паёмбар ва аммаи Алӣ ибни Абутолиб буд, яъне Зубайр писари-аммаи Паёмбар ва писари аммаи Алӣ буд. Авом падари Зубайр бародари Хадича бинти Хувайлид-ҳамсари гиромии Паёмбар (с) буд. Яъне Зубайр ибни Авом писари тағои Фотима- духтари Паёмбар (с) мебошад.

Зубайр дар ибтидои таблиғи Паёмбар (с) дар синни понздаҳсолагӣ бар асари даъвати Абубакр (р) мусалмон шуд. Як бор ба Ҳабаша ҳамроҳи гурӯҳе аз мусалмонон ҳиҷрат кард ва бори дигар ба Мадина. Паёмбар ўро дар Мадина бо Салмо ибни Саламаи Ансорӣ бародар сохт. Дар тамоми саҳнаҳо ва ғазавот бидуни истисно ҳамроҳи Паёмбар буд ва даст ба сина амри он ҳазратро бандавор итоъат мекард. Чун дар шаби торик ва тўфонии ҷанги Хандақ дар байни лашкари душман ҳамҳама ва ғалоғула афтода буд ва касе наметодист чаро чунин аст, Паёмбар (с) фармуд:

- Кист, ки ҳамин дам миёни онҳо биравад, то фаҳмад он ҷо чӣ мегузарад ва хабарашро ба мо биёварад?

Ҳазрати Расул се бор ин пешниҳодро такрор фармуд ва ҳар бор Зубайр арз мекард:

«Ана ё Расулуллоҳ» (яъне ман, эй расули Худо). Он ҳазрат аз ҷавоби мусбати Зубайр бaсе хушнуд шуд ва фармуд:

- *«Ҳар пайёмбаре ёридиҳандагони бовафое дошта аст. Ёридиҳандаи мухлиси ман Зубайр аст».*

Зубайр рӯзи панҷшанбе, даҳуми моҳи ҷимоди-ус-сонии соли 36-уми ҳиҷрӣ, ба ривояте дар синни 66 солагӣ ва ба қавле 68 солагӣ ба шаҳодат расид ва дар ҳамон маҳалли шаҳодаташ, яъне водии Сибобъ ба хок супурда шуд.

Акнун қабри Зубайр дар Ироқ дар шаҳри (Зубайр) қарор гирифта аст, яъне дар ҳамон ҷое, ки Зубайр ба хок супурда шуда шаҳре бино шуда, ки ба муносибати қабри Зубайр (Зубайр) номида шуда ва оромгоҳи Зубайр дар он ҷо зиёратгоҳи мардум мебошад. Қабри Ҳасани Басрӣ низ дар шаҳри Зубайр аст. Зубайр (р) яке аз даҳгонаи мубашшара ба биҳишт мебошад. Ҳазрати Алӣ пас аз ин ки куштагони ҳар ду лашкар ба хок супурда шуданд, субҳи рӯзи душанбеи чаҳордаҳуми ҷимоди-ус-сонӣ ба шаҳри Басра ворид мешавад ва тамоми қабилаҳо, табақаҳо мардуми шаҳр, ҳатто бақимондаҳои лашкари Талҳа ва Зубайр ва ҳатто мачруҳони онҳо ба ҳузури

ҳазрати Алӣ шитофтанд ва бо эшон байъат карданд ва Алӣ бидуни ҳеч гуна итоб ва маломате онҳоро бо оғӯши боз ва рӯйи хуш пазируфт ва дасти байъати онҳоро дар даст гирифт ва бо меҳрубонӣ фишурд.

Ҳазрати Алӣ бо ин бузургворӣ ва ҳусни муъомилае, ки бо мардум, махсусан бо боқимондагони лашкари шикастхӯрда кард, онҳоро он қадар дӯсти самимӣ ва тарафдори ҷиддӣ ва маҷзуби худ сохт, ки онҳо дар ҷанги Сиффин дар канори эшон истоданд.

Ин бархурди хуби Алӣ (к.в.) бо мардум, ки ҷуз аз ашхоси азим ва рӯҳонӣ барнамехезад, мувофиқи таълими Қуръони карим буд, ки мефармояд:

Сухани Худо:

«Бади мардумро бо накӯӣ бо онҳо баргардон, агар ҷунин кунӣ, ногаҳон хоҳӣ дид, он касе, ки байни ту ва ӯ душманӣ буд, дӯсти самимии ту шуда аст».

(Сураи Фусилат, ояи 34)

Ин буд оғоз ва баёни ҷанги Ҷамал, ки аз китобҳои мўътамади таърихӣ гирифтаем ва пешкаши хонандагони азиз гардонидем.

Мумкин аст баъзе аз хонандагон аз мо бипурсанд, ки оё қиёми ҳазрати Оиша (р) ва Талҳа (р) ва Зубайр (р) ҳақ буд ё ботил?

Хонандаи азиз! Андаке сабр кун. Ҳеч гоҳ дар қазоват шитоб магир. Ҳар қазоват ва ҳар ҳукме бояд пас аз фуру рафтан ва тадқиқ дар асли мавзӯъ бошад, на бо як назари шахсӣ ва содда, вагарна ба хато меравӣ. Сиҳат ва ҳақ ё ботил будани ҳар коре, ки дар ҷаҳон сураат гирифта ё бигирад, бар асоси қасд ва нияте аст, ки анҷомдиҳанда дар дил дошта ва дорад. Чунонки ҳазрати Паёмбар (с) дар ин бора фармуда аст:

«Сиҳат ва ҳақоният ё ботил ва ноҳақ будани ҳар коре вобаста бар нияти анҷомдиҳандаи он кор мебошад на худи кор».

Оре, чи бисёр аз корҳо, ҳатто кори фардии инсон, ки бо нияти хайр ва қасди савоб ва барои расидан ба хайр ва салоҳи умумӣ ё фардӣ шуруъ мешавад, вале баъдан ба сабабе аз сабабҳои нохоста ва беирода, ки пеш меояд, аз ихтиёри инсон хориҷ ва мунтаҳӣ ба шарре мешавад, ки дар асли ният набуд.

Инчунин, баръакс, чӣ басо дида ва шунида шуда, ки касе бо ирода ва нияти бад даст ба коре зада, ки сирфан шар будааст, вале ба ҷиҳате, ки ӯ намехоста ва хориҷ аз

нияти ў буда оқибат ба хайр ва салоҳ анҷом мепазирад. Ин масали машхур, ки мегӯянд:

«*Аду шавад сабаби хайр, агар Худо хоҳад*», аз ҳамин қоидаи кулӣ бархоста аст.

Бе ҳеҷ шубҳае, ният ва иродаи уммулмўъминин Оиша (р) ва Талҳа ва Зубайр (р) дар оғози ин қиём чуз хайр ва салоҳи уммат набуд ва чунонки таърихномаҳои мўътамад иттифоқ доранд ва мо ҳам дар ин китоб махсусан барои кашфи ҳақиқати ҳодиса муфассал зикр кардем, модари мўъминон Оиша (р) дар оғози қор дар канори Каъба, дар паҳлуи ҳачаруласвад зимни хутбаи худ ошкоро ба мардум фармуд: «*Барои хунхоҳӣ ва гирифтани қасос аз бадкороне, ки халифаи мусалмонон Усмон ибни Аффонро ба ноҳақ куштанд, қиём ва ҳаракат менамоям*».

Саранҷом ба Басра расиданд. Ҳазрати Оиша (р) дар канори шаҳри Басра дар урдугоҳи лашкари Макка ба лашкари Усмон ибни Ҳунайф-ҳокими Басра, ки рӯ ба рӯи лашкари Макка қарор гирифтанд, бо зикри муқаддимаи кўтоҳе мақсадашро ошкор кард. Баъзе аз лашкариёни Усмон ибни Ҳунайф, то он ҷо таҳти таъсири хутбаи Оиша (р) қарор гирифтанд, ки аз лашкари худ ҷудо шуданд ва ба лашкари Макка пайвастанд. Чаро? Барои ин ки ин хутба баёнгари ҳусни нияти Оиша аз ин

қиём ва намоёнгари воқеъият ва ҳақиқате буд, ки барои нафаре ҷойи шак боқӣ намегузошт.

Инчунин Оиша (р) ва Талха ва Зубайр дар ҷавоби пурсиши Қаъқоъ ибни Амр фиристодаи ҳазрати Алӣ изҳор доштанд, барои салоҳ ва хайри уммат қиём намудаанд ва ба ин ҷо омадаанд. Ё гуфтугӯи мухтасаре дар ин ҷо, қарор бар ин шуд, ки бо Алӣ музокира кунанд ва кори худро бо эшон ба сулҳ ва иттиҳод хотима диҳанд.

Вақте ки ҳазрати Алӣ барои сулҳ бо онҳо аз Зийқор ба канори Басра расид ва Ҳакам ибни Салама ва Молик ибни Хубайбро назди онҳо фиристод, то тасмими онҳоро аз нав дар бораи сулҳ бидонад, ҷавоби мусбат доданд ва омодагии худро барои амалӣ кардани сулҳе, ки қаблан мувофиқати худро ба василаи Қаъқоъ эълон карда буданд, иброз карданд, то бо ҳам ба музокира нишинанд.

Ҳазрати Алӣ низ дар иқдоми худ ҷуз хайр ва салоҳи уммат нияте дар дил надошт. Ин буд ки ба Аъвари Мунқарӣ фармуд; *«Барои ислоҳ ва хайри мусалмонон ба Басра омадаам, то иншоаллоҳ низоъ ва ихтилофи мусалмононро ба ҳамбастагӣ ва иттифоқ мубаддал гардонем».*

Бо ин гуфтугӯҳо кори тарафайн ба сулҳ наздик шуд ва ба иборати саҳеҳтаре корашон ба ҳадде ба сулҳ расид, ки Алӣ писари амаки худ Абдуллоҳ ибни Аббосро на барои музокираи сулҳ, балки ба унвони аломати таҳқиқ ва эълонияи сулҳ назди Талҳа ва Зубайр фиристод. Онҳо низ ба ҳамин назар Муҳаммад ибни Талҳаи Сачҷодро⁵⁹ ба ҳузуре Имом фиристоданд. Мардуми ҳар ду лашкар дар он шаб аз ин тавфиқ хушҳол шуданд ва шаби хушero дар интизори сулҳи субҳи фардо гузаронданд.

Вале, мутаассифона, бар хилофи ният ва иродаи ду ҷониби хайрхоҳ ва сулҳчӯ, оқибати кори онҳо чунон ки онҳо мехостанд сурат нагирифт. Зеро душманони Ислом дар он шабе, ки барои мусалмонон навиддиҳандаи хайр буд ва барои душманон паёмовари шар, нақша кашиданд ва ин нақшаро тавре моҳирона пиёда карданд, ки ду ҷонибро нохудоогоҳ ба ҷанге кашиданд, ки шарҳ додем.

Пас бо тавачҷӯҳ ва диққат дар он чи гуфтем, возеҳ аст, ки ирода ва нияти ҳар ду тарафи мусалмонон дар қиём ва таҳрикашон хайр ва салоҳ буд. Ҷанги Ҷамал на дар андешаи онҳо буд ва на ҳосили фикри онҳо, балки хоста

⁵⁹ Муҳаммад писари Талҳа аз обидон ва зоҳидони саҳоба буд. Ба ҳамин муносибат дар байни мардум бо лақаби «Сачҷод, яъне бисёр сачдакунанда» машҳур буд.

ва дастоварди ҷангафрӯзони бадхоҳе буд, ки ботинан душмани кинатузи ҳар ду тараф буданд. Масъулияти ин ҷанг ба гардани ин душманон аст. Инҳо дар қиёмат ба сазои сангини ин кори нангини худ хоҳанд расид.

Дар хотимаи баҳси ҷанг ноғуфта намонад, ки яқин аст, ки Оиша (р), Талҳа ва Зубайр на душмани Алӣ буданд ва на дар ин қиём қасди ҷанг бо он бузургворро доштанд. Агар фаразан нияти ҷанг бо Алиро медоштанд, возеҳ аст, ки онҳо пас аз таҷҳизи лашкари Макка аз он ҷо ба Мадина мерафтанд, ки Алӣ (к.в.) дар он ҷо буд, на ба Басра, ки Алӣ дар он ҷо набуд.

Махсусан ин матлаб замоне беҳтар фаҳмида мешавад, ки бидонем баъзе аз мардуми лашкари Макка пешниҳод карданд, ки бо лашкарашон аз Макка ба Мадина бираванд ва аз ҳазрати Алӣ тақозо намоянд, то қотилони Усмонро ба онҳо супорад, вале сарони қавм (ки Оиша (р) ва Талҳа ва Зубайр буданд) зери бори ин ҷасорат нарафтанд ва як забон онро рад карданд, зеро онҳо низоъе бо Алӣ надоштанд, то ба Мадина раванд. Қасди онҳо чунонки борҳо гуфта буданд, фақат дастгирӣ ва муҷозоти қотилони Усмон (р) буд ва қотилон дар Басра беш аз Мадина буданд.

Ҳарфи онҳо дар Зийқор бо фиристодаи Алӣ ва дар урдугоҳи канори Басра бо худи Алӣ ҳамин матлаб буд.

Аз ин лиҳоз буд, ки Алӣ розӣ шуд бо онҳо сулҳ фармояд, то калимаи онҳо ягона ва дасташон яке шавад, ва баъдан якҷоя ба ҳисоби қотилони Усмон бирасанд. Ҳазрати Оиша (р) баъди воқеъ шудани ҷанги Ҷамал вақте, ки ахиран ба Мадина омад, доир ба ин ҳодиса ошкоро фармуданд:

«Ба ман гуфтанд, барои ислоҳи умури мусалмонон ба Басра меравем. Ман бо ҳамин манзур ҳамроҳи онҳо рафтам, вале бар хилофи майл ва иродаи мо он чи набояд бишавад, шуд».

Ҳазрати Алӣ лашкарашро ба тавре ки баён кардем, дар ҷанги Ҷамал ба пирӯзии ниҳой расонид. Бо ин пирӯзӣ сар то сари ноҳияи Ироқ таҳти тасаллутӣ комили Алӣ даромад ва хотири муборакашро аз ин ноҳия осуда гардид.

Алӣ (к.в.) аз чаҳордаҳуми моҳи чимоди-ус-сонӣ ки ба шаҳри Басра ворид шуд, то аввалҳои моҳи раҷаб дар ин ҷо монд. Барои ислоҳи авзои умумии шаҳр ва расидан ба хусни ҷараёни умури низомӣ ва интизомӣ ба Абдуллоҳ ибни Аббос, ки аморати Басраро ба ӯ супурда буд, таълимоти лозимиро дод. Дар ин муддат раисони қабिलाҳои атрофи Басра ва сарони хонаводаҳои саршиноси Басра барои итоъат ва байъат ба ҳузураш

мерасиданд. Ҳазрати Алӣ низ онҳоро бо меҳрубони ба худ хос мепазируфт.

Сипас аз Басра ба қасди Куфа хориҷ ва шаби душанбеи дувоздаҳуми моҳи раҷаби соли 36-уми ҳиҷрӣ воридаи Куфа мешавад. Аҳли Куфа, ки қаблан ва ҳам акнун тарафдори ҷиддии ҳазрати Алӣ буданд, мақдами муборакашро гиромӣ доштанд ва пешниҳод карданд, то дар кохи давлатии машҳур ба Қасри Абъз манзил фармояд, вале Алӣ қабул накард ва фармуд: «Умар ибни Хаттоб (р) наменписандид, ки дар ин қаср манзил бигирад. Ман ҳам наменписандам»⁶⁰.

Сипас дар хонаи соддае дар маҳаллаи Раҳба манзил фармуд⁶¹.

Сипас Алӣ (к.в.) ба масҷиди ҷомеъи Куфа омада ва барои мардуме, ки дар он ҷо дар интизораш нишаста буданд, мухтасар хутбае хонд ва дар зимни хутбаи худ аҳли Куфаро, ки дар ҷанги Ҷамал ба ёриаш шитофтанд, ба хубӣ ёд кард ва умуми мардумро ба корҳои хайр даъват ва аз корҳои бад барҳазар фармуд.

⁶⁰ Ибни Касир. «Ал-бидоя ван-ниҳоя», ҷ. 7, с. 254.

⁶¹ Ҳазрати Алӣ шаҳри Куфаро маркази хилофат ва маҳали сукунати ҳеш қарор дод ва дигар пас аз ин ба Мадина бар нагашт.

ҶАНГИ СИФФИН⁶²

Қаблан нигоштем, ки Муъовия аз байъат бо Алӣ, ки бо байъати умумии мусалмонон иборат аз муҳочирон ва ансор ва ғайра ба хилофат расид ва баргузида шуд, саркашӣ варзид ва дар муқобили Алӣ, ки ўро бо меҳрубонӣ ба байъат хост, сарсахтӣ нишон дод. Он ҳазрат барои ба таслим кашондани ў лашкаре мучаҳҳаз фармуд ва чизе намонда буд, ки ба сӯи Шом бошишгоҳи Муъовия ҳаракат фармояд, вале мочарое, ки ба ҷанги Ҷамал анҷом шуд, эшонро аз ин кор боз дошт.

Акнун ҷанги Ҷамал хотима ёфт ва мардуми сар то сари Ироқ иборат аз Басра ва Куфа ва ҷойҳои дигар сарсупурда ва мутеъу мухлиси ҳазрати Алӣ шудаанд. Аҳли Мадина, Миср, Яман, Наҷд ва низ Ироқ, ки дар тақсимооти мамлакат аз давраи Умар ибни Хаттоб, то кунун тобеъи аморати Куфа буданд, ҳамаи онҳо мисли гузашта ҳавохоҳ ва тарафдори Алӣ ва қалбан ва содиқона дар канораш истода буданд ва бо он мурувват ва хусни рафторе, ки ҳазрат пас аз шикасти лашкари Макка дар ҷанги Ҷамал бо онҳо кард, на фақат онҳоро ба

⁶² Сиффин ба касри ҳарфи сод ва каср ва ташдиди ҳарфи фо хонда мешавад. Номи маҳалле буд дар марзи шарқии Шом (Сурия).

сӯйи худ ҷазб ва ба сафи худ кашид, балки қалбҳои аҳли Маккаро низ ба даст овард.

Чунонки мулоҳиза мешавад, акнун тамоми минтақаҳои мамлакати васеи Ислом таҳти амри амиралмўъминин қарор дорад. Хотираш аз ин навоҳӣ комилан осуда ва қалбаш ором аст. Фақат ноҳияи Шом монда аст, ки он ҳазрат барои берун кашида гирифтани он аз дасти Муъовия иқдом мефармояд.

Гарчи барои Алӣ хеле осон буд, ки мардуми бешумори ин навоҳиро, ки гуфтем мутеъ ва гӯш ба фармонаш буданд, сафарбар кунад ва аз чанд сӯй бар Шом ҳамла кунад ва онро дар андак муддате аз дасти Муъовия (р) бигирад, вале ин корро накард, зеро маълум мешавад мехост, то он ҷо, ки мумкин бошад аз сар задани ҷанг дар байни мусалмонон ҳазар кунад ва Муъовияро бо насихат ба мувофиқа биоварад. Зеро паёмбар дар ҷанги Хайбар ҳангоме ки парчами набардро ба дасташ дод, фармуд:

«Ҳар гоҳ Худованд ҳатто як нафарро ба василаи ту ҳидоят фармояд барои ту беҳтар хоҳад буд аз шутурҳои сурхранг».

Ба ин назар буд, ки Алӣ ба Ҷарир ибни Абдуллоҳи Баҷалӣ-раиси қабилаи бузурги Баҷалӣ маъмурият дод ва ӯро бо номае назди Муъовия (р) фиристод, то дар ин

бора бо ӯ ба хубӣ музокира кунад ва ӯро ба байъат ва таслим даъват намояд, вале он чиро, ки Алӣ аз ин иқдом мехост, нашуд. Зеро Муъовия раисони лашкар ва мардуми саршиноси Шомро ҷамъ намуд ва мазмуни номаи Алиро, ки Ҷарир ибни Абдуллоҳ ба ӯ таслим ва гуфтугӯеро, ки Ҷарир ҳузуран бо ӯ карда буд, бо онҳо дар миён мегузорад ва бо онҳо ба машварат мепардозад, аммо онҳо, мутаассифона қабул намекунанд ва меғунд:

- Байъат нахоҳем кард, магар ин, ки Алӣ бар қотилони Усмон ҳадди шаръиро ҷорӣ кунад ва онҳоро ба қатл бирасонад ё онҳоро таслим намояд, то аз онҳо қасос бигирем, агар Алӣ бо ҳеҷ як аз ин ду кор мувофиқат накунад, бо ӯ меҷангем, то қотилони Усмонро дар ҷанг бикӯшем.

Муъовия номае ба ҳамин мазмун дар ҷавоби номаи сулҳангез ва ҳидоятomezи Алӣ менависад ва ба дасти Ҷарир месупорад, то ба эшон бирасонад.

Аз номаи Муъовия барои Алӣ равшан мешавад, ки ӯ насиҳат намепазирад. Аз ин хотир, Абумасъуд Уқба ибни Омири Ансорино, ки аз асҳоби бузурги паёмбар (с) ва аз аҳли Бадр буд, ба аморати Басра бар мегузинад ва дар ҷое ба номи Нухайла дар хориҷи Куфа урду мезанад ва ба мардум эълон мефармояд, то мучаҳҳаз ва мусаллаҳ дар урдугоҳ ҷамъ шаванд, то ба сӯи Шом ҳаракат кунанд.

Мардум хеле зуд мусаллаҳ мешаванд ва ба урдугоҳи ҳазрати Алӣ шитофтанд. Ҳамин ки шумораи онҳо ба 90 ҳазор расид бо фармон ва таҳти роҳбарии худ Алӣ (к.в.) аз урдугоҳи Нухайла ба тарафи Шом ҳаракат фармуд ва дар Сиффин ҷойгир шуд. Аз он тараф Муъовия низ бо лашкари ҳаштодупанҷ ҳазор нафари худ аз Шом ба сӯи Сиффин ҳаракат кард ва дар таърихи аввали моҳи сафари соли 36-уми ҳиҷрӣ дар ин ҷо рӯ ба рӯи лашкари Алӣ мавзеъ гирифт.

Бо он ки Алӣ барои ҷанг бо Муъовия ба ин ҷо омада буд, вале боз ҳам дар ин ҷо розӣ набуд байни ин ду гурӯҳи азими мусалмонон ҷанг ба миён ояд, зеро маҷмӯи шумораи нерӯҳои ду тараф як саду ҳафтдупанҷ ҳазор нафар буд. Маълум аст, ки ҷанги ин ду ҷамъи касир талафоти зиёде ба бор хоҳад овард ва аз ҳар тараф, ки кушта шавад ба зиёни Ислом ва суди куффор аст.

Аз ин хотир, ба лашкараш дастури муаккад мефармояд, то даст аз лашкари Шом ниғаҳ доранд, магар он ки онҳо даст ба ҷанг зананд. Се нафар аз мардони лашкарашро, ба номҳои Башир ибни Амри Ансорӣ, Сайид ибни Қайси Ҳамадонӣ ва Шабис ибни Рабеъи Тамимӣ назди Муъовия мефиристад, то ўро ба байъат бо ў даъват ва аз сар задани ҷанге, ки сояи сурхи

хунангезашро бар ин ду гурӯҳи калони мусалмонон густурдааст, барҳазар доранд. Онҳо назди Муъовия меоянд ва ба ин тарз бо ӯ гуфтугӯ мекунанд.

Башир:

- Алӣ ба ту амр бар итоъати Худо мекунад. Аз ту мехоҳад то дархости ҳаққеро, ки ба он мехонад иҷобат кунӣ, то дар дунё солим бимонӣ ва дар қиёмат ба оқибати хайр бирасӣ.

Муъовия:

-Оё дархостаашро иҷобат кунам ва аз хуни Усмон бигузарам, то ба ҳадар биравад? На, ба Худо, абадан ин корро нахоҳам кард.

Ин музокираи бебарор, дарвозаи ҷангро бар рӯи ду ҷониб боз кард. Аз ин пас, то охири моҳи муҳаррами соли 36-и ҳиҷрии қамарӣ гурӯҳҳои хурде аз ҳар ду лашкар ҷудо шуданд ва ба қавли таърихномаҳои арабӣ даргириҳои кам ва кӯтоҳе бо ҳам доштанд. Ҳамин ки моҳи муҳаррам расид, мувофиқат карданд то дар тӯли ин моҳ ба дастури Ислом коре бо ҳам надошта бошанд ва даст ба силоҳ назананд.

Пас аз гузаштани моҳи муҳаррам ҷанг шуруъ шуд ва аз субҳи рӯзи чаҳоршанбеи аввали моҳи сафари соли 36-и ҳиҷрӣ то сешанбеи ҳафтуми сафар ҷанговарони варзидаи ду лашкар, якдигарро ба мубориза

металабиданд ва тибқи русуми дерин ва одати бостонии араб, тан ба тан бо ҳам мечангиданд. Гоҳе ин бар он ва мавриде он бар ин ғолиб мегардид.

Чун ҷанги тан ба тан ҳар чанд шадид ва ҳар қадар тўлонӣ бошад, сарнавишти ҳеҷ як аз тарафайни ҷангро маълум намекунад ва ҷуз вақтузаронӣ ё ҳадди аксар оmodасозии лашкар чизи дигаре нест, ҳазрати Алӣ субҳи рӯзи чаҳоршанбе, ҳаштуми моҳи сафар лашкарашро ба ин тарз орост:

- Аштари Нахаиро бар саворагони аҳли Куфа, Аммор ибни Ёсирро бар пиёдааскарони онҳо, Саҳл ибни Ҳунайфро бар саворагони аҳли Басра, бар пиёдагонашон Қайс ибни Саъд ва Ҳошим ибни Утба, бар Қориёни Қуръони лашкараш Саъд ибни Фадаки Тамимиро ба унвони фармондеҳ ва роҳбар таъйин намуд ва сипас ба онҳо дастур дод:

- Мабодо ба маҷрӯҳони аз корафтодаи онҳо осеб бирасонед ё ба таъқибӣ фирориёни онҳо бишитобед. Ба занонашон ҳеҷ гуна дастандозӣ накунед, гарчи ба шумоҳо бадзабонӣ кунанд.

Аз он тараф Муъовия низ лашкарашро ба ин тартиб меорояд: Зилкалоъ Ҳумайрои Тамимӣ ба фармондеҳии майманаи лашкар, Ҳубайб ибни Масламаи Фаҳрӣ бар майсара, Абулаъвари Салмо пештози лашкар ва бар

тамоми саворагони аҳли Шом Амр ибни Ос ва бар пиёдагонашон Заҳҳок ибни Қайсро таъйин менамояд. Шумораи лашкари тарафайн дар ин ҳангом беш аз шумораи қаблӣ будааст.

Ин ду лашкар пас аз сафороӣ ба сӯйи ҳам метозанд. Дар ин рӯз ҳар ду ҷониб талафоти зиёди ҷонӣ мебинанд. Инчунин рӯзи дуввум то ҳафтум (сешанбе, чаҳордаҳуми моҳи сафар) пай дар пай ба сӯйи ҳам метохтанд ва талафоти зиёде тақрибан баробар бар якдигар ворид мекарданд. Асаре аз бартарии яке бар дигаре ба чашм намехӯрд.

Чунонки ибни Касир дар «**Ал-бидоя ван-ниҳоя**» (ҷ.7, с.264) менависад: «Лашкари Муъовия рӯзи ҳаштуми ҷанг (чаҳоршанбе, понздаҳуми моҳи сафар) амалиёти низомии худро беш аз рӯзҳои гузашта ташдид ва зиёдтар аз ҳар рӯз бар лашкари Алӣ талафот ворид мекунад, то ҷое ки Хубайб ибни Маслама-фармондеҳи гурӯҳи қисмати майсараи қаноти рости лашкари Муъовия бо кӯмаки ҷанде аз ҷангварони варзидаи гурӯҳаш бар гурӯҳи майманаи қаноти чапи лашкари Алӣ, ки таърих мегӯяд ироқӣ буданд, ҳамлавар мешаванд ва онҳоро ақиб мезананд ва ҷуз Абдуллоҳ ибни Будаил-фармондеҳи маймана бо ҳудуди сесад нафар аз ин гурӯҳ, ки дар ҷои худ собит монда буданд ва

муқовимат мекарданд, бақияи гурӯҳаш фирор мекунанд ва ҷуз қабилаи Рабиъа ва аҳли Макка, ки дар канори Алӣ истоданд, боқимонда низ майдонро холи мекунанд ва ақиб менишинанд. Вазъ ба ҳадде ба хатар наздик мешавад, ки лашкари Шом пеш меояд ва ба Алӣ наздик мешавад. Ғуломи Абусуфён ба номи Ҳамрон ба сӯйи Алӣ пеш метозад. Ғуломи Алӣ ба номи Кайсон низ пеши роҳашро мегирад ва ҳар ду ба ҳам дар меомезанд. Чун Кайсон ғуломи Алӣ мағлуб мешавад, Ҳамрон ба ҳазрати Алӣ наздик мешавад, вале ҳамин ки дар дастраси Алӣ (к.в.) қарор мегирад, Алӣ (к.в.) аз гиребони зиреҳаш гирифта ба замин мекуҷад. Имом Ҳусайн ва бародараш Муҳаммад ибни Ҳанафия корашро бо шамшер яксара мекунанд ва ўро ба ҷое мефиристанд, ки бояд биравад⁶³.

Чунон ки гуфтем лакшари Шом дар ин гирудор маҷол ёфта буданд ва ба сӯйи Алӣ пеш меомаданд, вале Алӣ бидуни он ки аз онҳо тарсе ба дил роҳ диҳад, охишта ва ором бармегардад, то ба гурӯҳи Рабеъа бирасад. Имом Ҳасан, ки мехост падараш ба шитоб биравад, то зудтар аз хатар хорич шавад, мегӯяд:

- Падарам чи беҳтар, ки ба шитоб биравӣ.

⁶³ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ. 7, с.264.

Ҳазрати Алӣ (к.в.) мефармояд:

- Писарам! Падарат рӯзе (барои марг) дар пеш дорад, ки наметавонад аз он бигузарад, на суръати рафта нам онро аз ман таъхир меандозад ва на оҳиста рафта нам онро ба ман наздик мекунад. Ба Худо қасам, падарат ҳеч тарсе надорад, ки худаш бар рӯйи марг афтад, ё марг бар рӯйи ӯ.

Алӣ (к.в.) ва фарзандонаш Ҳасану Ҳусайн ва Муҳаммад ибни Ҳанафия ба гурӯҳи Рабеъа мерасанд ва Алӣ онҳоро, ки дар ҷойи худ монда буданд ва фирор накарда буданд, меситояд:

- Ин парчамҳои побарҷойи гурӯҳе аст, ки Худо ба онҳо сабр ва субот дода, қадамҳои онҳоро бар замин мустаҳкам фармуда аст.

Қавми Рабеъа аз ин, ки ҳазрати Алиро бидуни он, ки аз душман осеб бубинад солим дар байни худ диданд, хушҳол шуданд ва гуфтанд:

- Мардона ба по хезед. Мабодо Алӣ нафаронеро аз миёни мо дар тарафи муқобил бубинад, дар ёд дошта бошед, ки нанг ва зиштии ин амр то абад барои мо боқӣ хоҳад монд.

Чун қавми Рабеъа дар асари вучуди Алӣ дар миёнашон ба вачд ва нишот омаданд ва пеши роҳи майсараи лашкари Муъовияро ба хубӣ гирифтанд.

Аштар ба дастури Алӣ ба сӯйи фирориёни майманаи лашкар мешитобад ва фирорашонро маломат мекунад ва ба майдон боз мегардонад.

Чун ин фирориён аз як тараф аз кори норавои худ пушаймон ва пеши рӯйи Алӣ шарманда буданд ва мехостанд ин шармандагии худро аз байн бибаранд ва аз тарафи дигар фармондеҳони гурӯҳҳои лашкар, хутбаҳои ҳаммосаофарин дар байни онҳо эрод мекарданд ва он боис мешуд, ки мардона муқовимат намоянд. Мо акнун хутбаи Аммор ибни Ёсирро тарҷума мекунем ва дар назари хонандагони азиз мегузорем.

Ў мегӯяд:

- «Эй мардум! Кист, ки толиби ризои Худо бошад ва ҳеҷ дар фикр ва ҳаёли мол ва фарзандаш набошад, биед, мардона ҳамла кунем бар ин қавме, ки ба зоҳир талаби хуни Усмонро доранд ва мегӯянд ӯ мазлум кушта шуда аст. Ба Худо, асли қасди онҳо на хуни Усмон аст ва на гирифтани қасос аз қотилони Усмон.

Инҳоро дунё ба назарашон ширин омада ва охират талх. Яқин доранд, ки агар ҳақ ба миён ояд (ва хилофати Алӣ қувват гирад), пеши ин лаззатҳо ва шаҳватеро, ки онҳо ба он огушта шудаанд ва дар он мегалтанд, мегирад.

Инҳо мардумро фиреб медиҳанд ва мегӯянд, ки Имоми мо ба ноҳақ кушта шудааст, то ба ин васила ҷабборона бар

маснади мулк нишинанд. Агар ин баҳонаро ба даст намедохтанд, касе тобеъи онҳо намешуд, вале гуфтори фиребанда ба гӯши мардуми гофил ва нодон ширин аст.

- Эй мардум! Худоро зиёд ба ёд оваред ва бар шиддат бар инҳо битозед. Ман бо ин парчаме, ки дар даст дорам, се бор ҳамроҳи паёмбар (с) ҷангидаам ва ин чаҳорумин бор аст, ки ин парчамро ба даст мегирам ва дар ин ҷо мечангам. Қасам ба касе, ки ҷонам дар дасти ӯст, агар ин қавм фаразан бар мо то он ҷо голиб шаванд, ки моро то шаҳри Ҳичр ақиб ронанд, дар ин боварам, ки роҳбари мо ба ҳақ ва онҳо гумроҳанд, халале роҳ намеёбад»⁶⁴.

Оре, он ҳаммоса ва таҳрике, ки дар фирориёни бозгашта ба майдон ба вучуд омада буд, то хатоиашонро ҷуброн намоянд ва ин хутбаи Аммор ибни Ёсир ва амсоли ин хутба, ки фармондеҳони дигар баён карданд, афроди лашкарро ба ҳадде ба ҳаяҷон овард, ки вучуди хешро фаромуш карданд ва маргро дар роҳи ҳадаф ночиз шумурданд ва ба иштиёқи (пирӯзӣ ё биҳишт) ҳамаҷониба ҳамоҳанг бар сафҳои муназзами лашкари Муъовия ҳамла бурданд. Қабл аз ғуруби хуршед он рӯз осори бартарӣ дар сафҳои лашкари Алӣ ва аҷз ва нотавонӣ дар лашкари Муъовия хуб ба чашм мехӯрд.

⁶⁴ Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ. 7, сҳ.267.

Дар баъзе аз ривоёти таърихӣ омада, ки осиеби ҷанг бар хилофи айёми гузашта дар аввали шаб баста нашуд ва дар тӯли шаб ба шиддат мечархид. Ривояти дигар мегӯяд, ки ҷанг дар аввали шаб тамом шуд ва лашкари Алӣ (к.в.), ки акнун тавфиқ пайдо карда буд ва ба пирӯзӣ наздик мешуд, дар субҳи рӯзи баъдӣ аз нав бар лашкари Муъовия ҳамлавар мешаванд ва онҳоро аз урдугоҳашон ақиб мезананд ва сафҳояшонро дарҳам меқўбанд. Аштар бо гурӯҳи савораи худ то ҷое ба сӯи ҷойгоҳи махсуси Муъовия пеш меравад, ки ҷаҳор саф аз панҷ сафи лашкарашро, ки аз ӯ муҳофизат мекарданд, ба кулӣ нобуд мекунад. Фақат як саф боқӣ монда буд, ки муқовимат мекард. Чизе намонда буд, ки ин саф низ аз байн биравад ва Муъовия дар хатари қатл ё асорат афтад.

Аз Муъовия нақл шуда, ки гуфтааст:

- Чун дар хатар афтодам, хостам фирор кунам, вале ногаҳон ба ёдам мисраъи шоире омад, ки мегӯяд:

- Дар ҷоят бимон ё пирӯз ва сутуда мешавӣ, ё кушта мешавӣ ва аз нанги шикаст ва ори фирор осуда мешавӣ. Аз ин хотир дар ҷои худ мондам, то бубинам чӣ мешавад.

Оё Муъовия дар ин ҳол ба мушкиле афтода, ки аз ҳар даре маъюс мешавад? Ҳаргиз! Муъовия яке аз он доҳиён

ва сиёсатмадорони ҷаҳони Ислом буд, ки ҳар гоҳ даре бар рӯяш баста шавад, дари дигаре ба рӯяш худ мекушояд. Ҳоло ки дар остонаи шикасти қатъӣ қарор гирифта аст ва наметавонад худро бо амалиёти низомӣ аз қатл ё асорат бираҳонад ва бақияи лашқарашро аз фано ва нобудӣ бадар кашад, роҳи дигар дар пеш мегирад ва он роҳ ҳила ва найранги ҷангӣ аст, ки ба қавли арабҳо «*асоси ҷанг найранг аст*». Ба ин маънӣ, ки беҳтарин силоҳи баранда дар ҷанг, ҳила ва найранги ҷангӣ аст, на амалиёти низомӣ. Зеро ҳила дар ҷанг ҳам осонтар аст ва ҳам зудтар натиҷаи мусбат медиҳад.

Муъовия на фирор кард ва на худро бохт. Ин доҳии сиёсӣ ба доҳӣ ва нобиғаи ҷангии дигар, яъне Амр ибни Ос мегӯяд:

- Биё ва ҳар коре, ки аз дастат бармеояд фуру магузор, варна ҳама ҳалок мешавем. Амр ибни Ос мегӯяд:

- Роҳе дар назар дорам, ки дар байни онҳо тафриқа меандозад ва моро начот медиҳад ва ҷамътар мекунад. Он ин аст, ки Қуръонро баланд кунем ва ба онҳо нишон диҳем ва онҳоро ба ҳукми Қуръон бихонем, агар ҳамаи онҳо бо ин пешниҳод мувофиқат кунанд, ҷанг хомӯш мешавад ва агар баъзе мувофиқат ва гурӯҳе мухолифат

намоянд, ҳамин ихтилоф ва ду дастагии онҳо кофӣ аст, ки онҳоро ба дудилӣ ва сустӣ бикашад⁶⁵.

Дастур дод то ҳар касе, ки Қуръон дар даст дорад онро бар сари найза бандад ва баланд кунад. Мунодие аз лашкари Муъовия хитобан ба лашкари Алӣ мегӯяд: Ин китоби Худоро байни худ ва шумо «*Ҳакам қарор медиҳем*» ин кор самараи худро дод ва он чиро, ки Амр ибни Ос гуфт ва мехост ба дасташ дод.

Таърихномаҳои исломӣ ва ғайриисломӣ иттифоқдоранд, ки лашкари Алӣ ин пешниҳодро қабул мекунанд ва мегӯянд:

- Мо ба сӯйи китоби Худо бозмегардем ва ҳукми Худоро, ки дар китоби Худо мебошад, қабул мекунем, ин аст, ки даст аз ҷанг мекашанд ва мутаваққиф мешаванд, ба ҷуз Аштар, ки бо гурӯҳи посдорони махсуси Муъовия мечангид.

Ҳазрати Алӣ, ки аз ин кор огоҳ мешавад, назди онҳо меояд ва мефармояд:

- Аз барои Худо, раҳм кунед! Бидонед, ки инҳо Қуръон мехонанд, вале ба он амал намекунанд. Қуръонро баланд кардаанд, то шуморо ба василаи он бифиребанд ва ваҳдати шуморо барҳам зананд ва

⁶⁵ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-нихоя, ҷ.7,с.273.

шуморо ба ихтилоф кашанд. Ба коратон бипардозед, то ба ҳаққи худ бирасед.

Вале ин гуфтори ҳақ ва савоб ба гӯши онҳо фуруъ нарафт ва дар дилҳои заъифашон нанишаст.

Гуфтанд:

- Эй Алӣ, даъватро, ки ба сӯйи китоби Худост, иҷобат кун. Мо наметавонем даъвате, ки моро ба китоби Худо мехонад, напазирем. Ҳам акнун Аштарро аз ҷанг боз дор.

Алӣ, ки мебинад вазъи баде пеш омадааст, Язид ибни Ҳониро назди Аштар мефиристад ва ўро назди худ мехонад.

Аштар мегӯяд:

- Ман дар вазъе ҳастам, ки набояд маро аз мавзеам бечо кунӣ, зеро умедворам хеле зуд ба пирӯзӣ бирасам.

Чун Язид ибни Ҳонӣ аз назди Аштар боз мегардад ва он чиро, ки гуфта буд ба арзи Алӣ мерасонад. Аштар низ дар ҳамин ҳангом барои он, ки қабл аз ҳар пешомаде ба пирӯзии қатъӣ бирасад, ба қораш шиддат мебахшад ва ғавғоро барпо мекорад, Масъар ибни Фудуки Тамимӣ, Зайд ибни Ҳусайни Тойӣ ва ҷанд тан аз мардони лашкар мегӯянд:

- Маълум мешавад, ки ба Аштар амр фармудай, то ба қораш идома диҳад ва бичангад.

Ҳазрати Алӣ мефармояд:

- Ман он чи гуфтам, баланд гуфтам. Шумо низ шунидед.

Меғӯянд:

- Пас бифармо, то биёяд, вагарна мо чабҳаро раҳо мекунем ва меравем. Он ҳазрат бори дигар Язидро мефиристад ва бо таъкид ба Аштар пайғом медиҳад, то даст аз ҷанг бикашад ва биёяд. Зеро фитна сар даровардааст. Аштар ин бор қабули амр мекунад. Ҷангро хотима медиҳад ва меояд ва ба лашкари саркаш хитоб мекунад:

- Эй аҳли Ироқ, эй аҳли зиллат ва сустӣ, оё акнун, ки шумо бар душман дастболо шудед ва бар онҳо маълум шуд, ки пирӯз мешавед, ба Қуръон даст мезананд. Ҳол он ки онҳо дар ҳамин корашон (ҷанг) бар хилофи Қуръон ва суннат ва равиши Паёмбар (с) амал мекунад? Ба ман андаке мӯҳлат бидиҳед, то ба пирӯзӣ расам. Ҷавоб медиҳанд:

- Агар ба ту мӯҳлат диҳем, ки бичангӣ, мо ҳам дар ин гуноҳ бо ту шарик хоҳем шуд.

Аштар барои ин ки собит кунад онҳо ба хато мераванд, бо онҳо ба ин тартиб мунозира мекунад:

Аштар:

- Агар ибтидои ҷанги шумо бо онҳо то кунун ҳақ буд, пас бояд ба ҷангатон идома диҳед, то ҳақ бар ботил пируъ гардад ва агар ба ноҳақ ҷангидед, пас бояд гувоҳӣ бидиҳед, ки куштагони шумо дар ин ҷанг ҳама ҷаҳаннамӣ ҳастанд.

Ироқиҳо: Бигузар аз ин ҳарфҳо. Мо на тобеъи ту мешавем ва на мутеъи соҳибат (Алӣ), мо ин ҷангро дар роҳи Худо шуруъ кардем, акнун низ барои ризои Худо даст аз ҷанг мекашем.

Аштар: Ба Худо қасам, ки онҳо шуморо барои ин кор фиреб доданд ва шумо бовар кардед. Аз шумо хостанд то ҷангро хомӯш кунед. Шумо ҳам иҷобат кардед. Эй бадкорон, мо гумон мекардем ин намозҳои зиёдатон ба хотири зуҳд ва иштиёқ ба лиқои Худост, вале акнун мебинам, ки ҳирси зиндагии дунявӣ доред ва барои ин зиндагӣ аз марг фирор мекунад. Пас дур аз мо бишавед, чунонки ситамкорон бояд аз мо дурӣ гиранд.

Ироқиҳо, ки ҷавоб намеёбанд, Аштарро ба бадӣ бадгӯй ва носазо мегиранд, ҳамеша ҳол ба ин маъно аст. Агар касе дар мунозира бо касе дар бимонад ва ҷавоби маъқул ва саҳеҳе надошта бошад, то ба тарафи муқобили худ бидиҳад, хашмгин мешавад ва ўро ба бадӣ фаҳш ва носазо мегӯяд.

Чун насихати Алӣ ва мунозираи Аштар дар онҳо ҳеч асаре намекунад, Ашъас ибни Қайс бо иҷозаи Алӣ назди Муъовия меравад, то бидонад чӣ мегӯяд ва чӣ мехоҳад.

Муъовия мегӯяд:

- Мехоҳем шумо як нафар аз тарафи худатон ва як нафар аз худамон ба унвони ҳакам интиҳоб кунем. Аз онҳо аҳд ва паймон бигирем, ки (дар бораи қазияи мо) ба китоби Худо амал намоянд ва аз ҳукми Қуръон нагузаранд. Мо ҳарду ҷониби даргир ба ҳукме, ки ин ду нафар ҳакам бар он иттифоқ намоянд, розӣ ва тобеъ шавем.

Ашъас бозмегардад ва изҳороти Муъовияро бозгӯ мекунад. Лашкари Алӣ, ки Ашъас низ бо онҳо мувофиқ буд, пешниҳоди Муъовияро меписандад ва ҳама якдилона мепазиранд. Лашкари Шом, Амр ибни Осро ба ҳакамият қабул ва таъин мекунанд. Ашъас ва бақияи лашкари Алӣ, Абумӯсои Ашъариро интиҳоб менамоянд. Чун Алӣ (к.в.) ба ҳакамияти Абумӯсо розӣ набуд, фармуд:

- Дар оғози ин қазия бо назари ман муҳолифат кардед (пешниҳоди онҳоро қабул кардед), акнун дар бораи таъини ҳакам бо назари ман мувофиқат кунед. Ман салоҳ намебинам, ки Абумӯсо аз тарафи мо ҳакам бошад. Ман Абдуллоҳ ибни Аббосро бар мегузинам. Чун

боз ҳам мухолифат карданд. Алӣ Аштарро ба онҳо пешниҳод мекунад, то ўро ба ҳакамиyat бипазиранд. Ин пешниҳодро низ рад мекунанд ва мегўянд:

- Ин мард афрўзандаи оташи ҷанг аст, на хомўшқунандаи он. Аз ин хотир, салоҳияти ин корро надорад. Мо ҷуз Абумўсо каси дигарро барои ин кор салоҳнамедонем. Чунки ў буд, ки моро дар ҳамон оғоз аз ин ҷанг барҳазар медошт.. Алӣ, ки аз кори онҳо маъюс мешавад, мефармояд:

- Пас ҳар чӣ мехоҳед бикунед.

Сухан кўтоҳ, лашкари Шом, Амр ибни Осро ва лашкари Ироқ, Абумўсоро интиҳоб карданд. Амр ибни Ос шахсан ҳузури Алӣ меояд ва қарордоде менависад бар ин мазмун, ки Алӣ аз тарафи лашқараш ва Муъовия аз ҷониби лашқараш мувофиқат кардаанд, ки таслими ҳукми Қуръон бошанд, он чи, ки амр карда, бипазиранд ва аз он чи, ки наҳй кардааст, аз он дурӣ кунанд. Он чи, ки ин ду нафар ҳакам (Абумўсо ва Амр ибни Ос) барои ҳалли қазия дар Қуръон бубинанд, бар он иттифоқ кунанд ва онро бигиранд ва ба он амал кунанд. Агар барои ҳалли ин қазия чизе дар Қуръон наёбанд, ба суннати Паёмбар (с) мурочиъат намоянд. Амр ибни Ос ва Абумўсо аз Алӣ ва Муъовия ва аз ҳар ду лашқар аҳднома мегиранд, ки ҷонашон (ҳарду ҳакам) ва ҷони

аҳлашон аз тарафи онҳо дар амон бошад, уммати Ислом низ ба он чи онҳо бар он мувофиқат кунанд, розӣ ва тарафдори онҳо бишаванд, яъне қазовати ҳар ду ҳакам нисбат ба бақияи мусалмонон дар ҳар ҷо низ қобили қабул аст.

Ин қарордод рӯзи чаҳоршанбе, сенздаҳуми моҳи сафари соли 38-и ҳиҷрии қамарӣ навишта ва қарор бар ин мешавад, ки ин ду ҳакам дар моҳи рамазони ҳамин сол дар шаҳри Давматулҷандал, воқеъ дар шимоли ғарбии Наҷд, назари мавриди иттифоқи худро ба мусалмонон эълон намоянд. Дар он рӯз Алӣ ва Муъовия ҳар як бо чаҳорсад нафар аз тарафдоро-нашон дар ин ҷо ҳозир шаванд.

Ин ду лашкар бо ин қарордод аз якдигар ҷудо ва аз бархӯрд бо ҳам дар амон ва бо ҳам машғул ба дафни кушташудагони майдон мешаванд. Ибни Касир меғӯяд: *«Куштагонии тарафайн ба ҳадде зиёд буд, ки ночор мешаванд, барои ҳар панҷоҳ нафар як қабри васеъ қобанд. Маҷмӯъи кушташудагон аз аввал то охири ин ҷанг ба қавле чихилупанҷ ҳазор нафар аз лашкари Муъовия ва биступанҷ ҳазор нафар аз лашкари Алӣ, ҷамъан ҳафтод ҳазор нафар будааст ва ба*

ривояти дигар маҷмӯи куштагон ҳарду ҷониб навад ҳазор нафар будааст»⁶⁶.

Бо ин тарз, ҷанги Сиффин муваққатан мутаваққиф шуд ва бо ин қарордод, ки навишта шуд, ҷанги Сиффин ба қуллӣ ва барои ҳамеша хотима ёфт.

ХАВОРИҶ

Пас аз хотимаи ҷанги Сиффин, Муъовия бо лашқараш ба сӯи Шом ва ҳазрати Алӣ бо лашқараш ба тарафи Ироқ ҳаракат мекунанд. Аммо мутаассифона, рӯҳия ва равияи ин ду лашқари ба ҳам душман басо бо ҳам тафовут дошт, зеро лашқари Муъовия ҳама бо ҳам як дил ва мутеъи Муъовия буданд ва лашқари Алӣ мухталиф шуда буданд. Баъзе ҳақамиятро саҳеҳ ва баъзе онро ботил медонистанд ва дар тӯли роҳ бо ҳам баҳс ва ҳатто бо асо ва тозиёна ба ҷони ҳам меафтоданд. Ҳамин ки ҳазрати Алӣ бо лашқараш ба Куфа наздик мешавад, ҷамоъате аз онҳо, ки ба қавле дувоздаҳ ҳазор ва ба ривояти дигар шонздаҳ ҳазор нафар будаанд, аз лашқар ҷудо мешаванд ва бар ҳазрати Алӣ хуруҷ мекунанд ва

⁶⁶ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ 7, с.275.

дар шаҳре ба номи Хуруро, дар наздикии Куфа манзил мегиранд.

Эроди инҳо бар Алӣ ин буд, ки дар ҳаллу фасли қазияи ду лашкар ба ҳукми ду ҳакам, ки одамизодаанд розӣ шуда ва мувофиқат фармудааст, ҳоло он ки бояд ба Қуръон ва ҳукми Худо рӯчӯъ шавад. Дар шиъорашон мегуфтанд: «*Ло ҳакама иллаллоҳ*», (яъне чуз Худо ҳакаме нест). Ибни Касир дар «*Ал-бидоя ван-ниҳоя*» (с. 282, ҷ.7) аз ривояти ибни Ҷарир меғӯяд: «*Рӯзе яке аз инҳо дар Куфа ба Алӣ, ки дар ҳоли гуфтани хутба буд хитоб кард ва гуфт:*

- *Шумо дар дини Худо инсонро ширкат додед, ҳоло он, ки чуз Худо касе ҳаққи ҳукм кардан надорад. Бақияи онҳо низ бо ӯ ҳамнидо шуда шиори «Ло ҳукма иллаллоҳ»-ро сар доданд.*

Алӣ (к.в.) фармуд:

- «*Зоҳири ин шиъор ҳақ аст, аммо онҳо аз ин шиъор иродаи ботил доранд*». Ба ин тариқ, ҳазрати Алӣ онҳоро ба ҳисоб намеовард ва мефармояд:

- *Коре ба корашон надорем, магар он ки бар рӯйи мо силоҳ бикашанд. Он вақт ба ҳисобашон хоҳем расид. Онҳо пас аз чанде аз Хуруро низ хориҷ шуданд ва дар шаҳри Наҳравон, байни шаҳри Бағдод ва Восит чамъ шуданд ва иқомат карданд.*

ИҶТИМОИ ҲАКАМАЙН

Дар муддати шаш моҳу ҳабдаҳ рӯз аз қарордоди ду ҳакам то аввали моҳи рамазон, Амр ибни Ос ва Абумӯсо чанде бо ҳам иҷтимоъ мекунанд ва дар бораи амре, ки ба онҳо фармуда шуда буд музокира ва мушовира мекунанд ва ба иттифоқ мерасанд, ки ҳам Алӣ ва ҳам Муъовия аз мансабашон бекор шаванд. Яъне Алӣ аз хилофат ва Муъовия аз аморат барканор шаванд, вале дар бораи таъйини халифаи нав бо ҳам ихтилоф пайдо мекунанд. Абумӯсо, Абдуллоҳ ибни Умар ибни Хаттобро ва Амр ибни Ос писари худ Абдуллоҳро, ки аз солеҳон ва обидони саҳоба буд, пешниҳод мекунанд. Чун дар бораи ҳеҷ як аз онҳо ба иттифоқ намерасанд, аз таъйини халифа даст мекашанд ва амри хилофатро ба ихтиёри уммат воғузур менамоянд, то аз тариқи Шӯро ва байъати умумӣ ҳар касеро, ки салоҳ бидонанд, чи Алӣ ва чи каси дигарро барои худ интихоб намоянд.

Чун рӯзи ваъдагии иҷтимои ду ҳакам наздик мешавад, ҳазрати Алӣ Абумӯсороро чунон, ки муқаррар буд, бо чаҳорсад нафар савора аз лашкари Ироқ ҳамроҳи Абдуллоҳ ибни Аббос ва Шурайҳ ибни Ҳонӣ, яке аз фармондеҳони лашкари Ироқ ба шаҳри Давматулҷандали ваъдагоҳ мефиристад. Аз он тараф

Муъовия низ Амр ибни Осро бо чаҳорсад савора аз лашкари Шом ба ҳамроҳии чанд тан аз ашхоси барҷастаи худ, аз қабили Абдуллоҳ ибни Умар ибни Хаттоб, Абдуллоҳ ибни Зубайр, Муғийра ибни Шўъба, Абдурраҳмон ибни Ҳорис ибни Ҳишомӣ Махзумӣ, Абдурраҳмон ибни Абдуяғус ва Ибни Ҳузайфа ба он ҷо равона менамоянд. Ин ду гурӯҳ ба таври мусолимаатомез бо ҳам мулоқот мекунанд ва якдигарро мепазираанд.

Дар ҳар ду гурӯҳ таъан мардуме, ки аз гӯшаву канори мамлакат барои иттилоъ аз қарори ин ду ҳакам, ки сарнавишти ин ду ҷамоъати азимро таъйин мекунанд ба он ҷо омада буданд, ҷамъ мешаванд. Дар таърих омада, ки Амр ибни Ос риъояти адаб мекунад ва Абумӯсорро барои эълони қарори мавриди иттифоқашон муқаддам медорад. Абумӯсо ба пой меҳезад ва меғӯяд:

- Эй мардум! Мо дар бораи кори уммат бо ҳам фикр ва табодули назар кардем, бехтарин роҳро, ки манфиъати уммат аст ва ихтилофи онҳоро аз миён мебарад наёфтем, ҷуз ин роҳ, ки ҳар ду бар он муттафиқ шудаем ва он ин аст, ки Алӣ ва Муъовияро аз корашон холи кунем, то мардум амри хилофатро ба ҳар касе, ки дӯст медоранд, вогузоранд. Ман акнун Алӣ ва Муъовияро озод мекунам. Пас шумо худатон ояндаи

худро пеш кунед ва ҳар касеро, ки медонед аҳлият дорад, ба майли худ интиҳоб кунед.

Пас аз ин Амр ибни Ос дар ҷои Абумӯсо меистад ва хитоб ба мардум мегӯяд:

- Он чи Абумӯсо гуфт истимоъ гардид ва шунидед, ки соҳибаш (Алӣ)-ро аз хилофат озод кард. Ман низ ўро (Алӣ) озод мекунам ва соҳибам (Муъовия)-ро дар ҷои худаш боқӣ мегузорам. Ба ин сон гӯё Амр ибни Ос ба Абумӯсо пирӯз ва ғолиб мегардад.

Агар андаке дар моҳияти ин ривоят андеша кунем, барои мо равшан мешавад, ки дурӯғи маҳз аст. Магар на ин аст, ки дар қарордоди танзим дар бораи ҳакамон ошкоро зикр шуда буд, ки он чи мавриди мувофиқати ҳар ду бошад, мўътабар ва мавриди қабули Алӣ ва Муъовия ва лашқари онҳо ва дигар мусалмонон хоҳад буд, на он чи ки бо яқдигар ихтилоф кунанд.

Бинобар ин, он чи дар ин ривоят ба Амр ибни Ос тўхмат зада шуда, чун муҳолиф бо назари Абумӯсо ва бар хилофи матни қарордод аст, ҳеҷ эътибор ва арзиш надорад ва имкон надорад, ки ин назари муҳолиф ва беарзиш аз Амр ибни Ос, ин нобиғаи сиёсат, содир шавад.

Мардони сиёсат ҳарфе намезананд, ки дар ҳамон лаҳзаи аввал хатои онҳо кашф ва барои ҳама кас равшан

шавад, ки бе арзиш аст, зеро дар афкори умумӣ онҳо эътибор ва беэътимод мешаванд.

Чун ин ривояти носоҳеҳ ва ботил дар аксари таърихҳо зикр шуда ва ҳар ҷо, ки ёде аз ҷанги Сиффин мешавад ё зикр аз достони ҳакамон ба миён меояд, ҳамин ривоят нақл мешавад, ин ривоят беш аз ривоятҳои дигар ба забон ё қалам омада ва байни мардум паҳн шудааст.

Мардум табъан ҳамеша ба гуфтан ё шунидани қиссаҳо ва дostonҳои шунидани ва аҷибу ғариб монанди дostonи мавриди баҳси мо беҳтар ва бештар рағбат мекунанд, нисбат ба ривоёт ва воқеаҳои ҳақиқӣ.

Аз ин ҷост, ки мебинем аксари мардуми замони мо ба китобҳои роман ва афсонаҳои ҳаёли бо он, ки яқин доранд, сохтагӣ ва беҳақиқат аст, хеле беш аз китобҳои ҳақ ва ҳақиқӣ, аз қабилӣ Қуръон, аҳодиси набавӣ ва тафсири онҳо таваҷҷӯҳ мекунанд.

Анвоъ ва ашколи ин китобҳои бепоя ва бемоя дар китобфурушиҳо ва дар канори хиёбонҳо дар мавриди фуруш қарор мегиранд ва харидор ва хонандаи зиёд доранд, вале мутассифона ба Қуръон ва аҳодиси ҳидоятбахш ва шарҳҳои онҳо камтар иноят мешавад. Бисёр вақтҳо аз ин қабил китобҳои ҳақ дар хонае аслан набошад ё агар бошад, чун муқаддаси табаррук

нигаҳдорӣ мешавад, на барои қироъат ва гирифтани дастури амал.

Бо ин баҳс каме аз мавзӯи асли хориҷ шудем. Ҳоло боз мегардем, то бигӯем ривояти мазкур ба далеле, ки гуфтем, саҳеҳ нест ва ба сабабҳое, ки баён кардам ба ноҳақ дар байни мардуми шўҳрат пайдо кардааст. Ривояти саҳеҳ дар ин бора чунон ки Масъудӣ таърихшиноси машҳур дар китобаш ба номи «**Муруч-уз-заҳаб**» нақл карда, ин аст, ки ҳеҷ яке аз ҳакамон фикри худро дар Давматулҷандал зимни хутба ба мардум эълон накарданд, балки фикри худро мувофиқ бар ин ки (ҳар ду нафар бо иттифоқи якдигар Алӣ ва Муъовияро аз корашон озод кардаанд ва мусалмонон бояд ба майл ва рабати худашон ҳар касеро салоҳ бидонанд ба хилофат баргузинанд), дар саҳифае навишта буданд ва онро дар Давматалҷандал ба мардум иброз доданд ва тасвиби худро ба онҳо эълон карданд (ва ҳеҷ ихтилофе бо ҳам надоштанд). Ва ин гуфтаҳо дар ҳаққи Амр ибни Ос-саҳобаи бузурги Расули ақрам (с) тўҳмате беш нест.

Ҳамин тавр, ки дидгоҳи ҳакамон дар саҳифае навишта шуд ва ашхосе, аз қабили Ашғас ибни Қайс, Сайид ибни Қайси Ҳамадонӣ, Варқо ибни Сумои Чамалӣ, Абдуллоҳ ибни Маҷли Баҷалӣ, Ҳачар ибни

Адии Киндӣ, Абдуллоҳ ибни Туфайли Омирӣ, Хубайб ибни Маслама, Абдурраҳмон ибни Холиди Махзумӣ ва чанд тани дигар бар он гувоҳӣ (шоҳидӣ) навиштанд, табиъист, ки мусалламан ду ҳакам низ натиҷаи иқдом ва назари худро бояд дар саҳифае бинависанд, ки то чун ҳуҷҷат бимонад, на ин ки зимни хутба ба мардум бигӯянд, то барбод биравад ва асаре аз он намонад, бадеҳӣ аст, ки он чи дар саҳифа навишта шуда мавриди иттифоқи ҳакамон будааст, вагарна анҷом намегирифт. Бино бар ин, ҳеҷ як аз ин ду ҳакам на чизе бар хилофи дигаре навишта ва на ҳарфи мухолифе бо назари дигарӣ задааст. Аксар муаррихон ва ғолиби мардум бардурӯғ ва беҳуда Абумӯсои Ашъариро ба аҷз ва шикаст дар муқобили Амр ибни Ос муттаҳам мекунанд.

Абумӯсои Ашъарӣ бар хилофи он чи, ки машҳур шудааст, марди содае набуд. Балки яке аз мардони муҳимми сиёсат буд ва дар даврони Умар ибни Хаттоб ҳокими вилояти Басра буд. Усмон низ ўро ба аморати Куфа, ки маҳалли муҳимми душманони ошўбгар буд мансуб кард. Пас аз Усмон (р) Алӣ (к.в.) низ ўро лоиқ донист ва дар ҷояш боқӣ гузошт. Маълум аст, ки чунин марде, ки паси ҳам ду минтақа аз минтақаҳои мамлакатеро бо сиёсати дуруст идора карда ва хуб аз ўҳдаи он баромадааст, варзида, заковатманд ва

сиёсатмадор мебошад ва маҳол аст, ки дар сахнаи сиёсат ғалат кунад.

Аз таърих маълум мешавад, ки фикри ҳар ду ҳакам: Амр ибни Ос ва Абумӯсо мақбули тарафайн нашуд ва чи хуб, ки нашуд. Чунки дар ин аёми хунин, ки мардум дар азои куштагони ҷанги Сиффин буданд ва ҳанӯз асари хуни онҳо аз замини майдони Сиффин ба хубӣ аз байн нарафта ва аз ин рӯ, буғз ва кина дар қалбҳои аксари мусалмонон нисбат ба ҳам мечӯшид ва илова бар ин дар ин замон, уммати Исломи ба гурӯҳҳои гуногун ва мутахосим тақсим ва дар муқобили ҳам қарор гирифта буданд, гурӯҳе тарафдори Алӣ ва гурӯҳе тарафдори Муъовия ва гурӯҳе ба номи хаворич дар орзуи истиқлол буданд ва мухолиф ва душмани он ду гурӯҳ буданд, бинобар ин, агар кори интихоби халифа дар ин вақти хатарнок пеш меомад, ҳатман бар сари ин кор ба ҷанҷол ва кашмакаш меафтоданд. Чунки ҳар як аз гурӯҳҳо талош мекард, то як нафар аз ҳуди онҳо ба хилофат бирасад. Дар ин сурат бе ҳеҷ шубҳае мусаллаҳона ба ҷони ҳам меафтоданд ва кори хилофат сару сомон намегирифт. Ё ҳар як аз гурӯҳҳои сегона як нафарро аз байни худашон мустақилан ба хилофат интихоб мекарданд. Дар ин сурат мамлакати муттаҳиди Иломи пора-пора мегардид.

Ҳоло, ки амри ду ҳакам рад шудааст Алӣ тасмим мегирад мучаддадан ба тарафи Муъовия лашкар бикашад, ба ин манзур рӯзи ҷумъа дар масҷиди Куфа суханронӣ мекунад:

- Дар муқобили ин пешомади бас азим ва дар баробари ин ҳодисаи ногувор, Худоро сипосгузорам ва гувоҳӣ медиҳам, ки ҷуз Худои воҳиди ҳақ, Худое нест ва Муҳаммад расули Худост. Бидонед, ки саркашӣ аз фармони Худо ҳам зишт аст ва ҳам рӯзе афӯс ва пушаймонӣ ба бор меоварад, (ки суде надорад) ман ба шумо дар бораи ин ду мард (Абумӯсои Ашъарӣ ва Амр ибни Ос) ва ҳукми онҳо фикрамро ошкоро баён кардам, вале шумо чизе қабул накардед ва напазируфтед, ҷуз он чи ки худатон мехостед. Сипас дар хутбаи худ он чиро, ки ҳакамон анҷом доданд, рад кард ва онҳоро дар қорашон маломат фармуд ва мардумро даъват кард, то муҳайё шаванд ва аз нав барои ҷанг бо аҳли Шом ҳаракат кунанд. Рӯзи душанберо барои ҳаракат таъйин фармуд. Номае низ ба хавориҷ навишта ба онҳо эълон медорад, ки ҳукми ҳакамон мардуд аст ва азм дорад, ки лашкар бикашад ва ба Шом ҳамла кунад ва онҳоро ба ширкат ва ҳамкорӣ дар ин ҳамла даъват мефармояд, вале онҳо иҷобат намекунанд ва менависанд:

- Ту дар ин кор барои ризои Худо хашмгин нашудай, балки хашмат барои хештан аст. Хаворич дар номаи худ то ҷое беадабӣ ва ҷасорат карда буданд, ки имонашонро дар хатар андохта буданд.

Мо аз рӯйи адаб дар ҳаққи ҳазрати Алӣ ва ҷиҳати пок нигоҳ доштани китоб аз зикри он номаи хаворич имтиноъ меварзем.

Ҳазрати Алӣ бо огоҳ шудан аз мазмуни ин нома аз ҳамкориҳои онҳо маъюс ва муҳайё мешавад, то бо бақияи лашкари худ ба Шом биравад. Аз Куфа бо иддаи азиме, ки Ибни Касир меғӯяд шаступанҷ ҳазор нафар буданд, хорич ва дар маҳалле ба номи Нухайла урду мезананд, то мардум аз ҷойҳои дигари мамалакат дар он ҷо ҷамъ шаванд.

Абдуллоҳ ибни Аббос аз Басра бо се ҳазору дусад савораи низомӣ таҳти фармондеҳии яке аз фармондеҳони машҳури араб, ба номи Ҷория ибни Қуддома ва низ як ҳазору ҳафтсад пиёдаи низомӣ таҳти фармони Абуласвади Дувалӣ, ҷамъан ҷаҳор ҳазору нуҳсад нафар ба урдугоҳи Нухайла мефиристанд. Алӣ барои онҳо суханронӣ мекунад ва онҳоро ба мубориза дар роҳи Худо тарғиб ва ба савоби шаҳодат умедвор мефармояд. Лашкар низ иҷобат мекунанд. Яке аз

амирони лашкар ба номи Сайфӣ ибни Фасл ба по мехезад ва арз мекунад:

- Ё амирулмўъминин! Мо ҳама ҳизби ту ва ёридиҳандаи ту ҳастем. Бо душманонат ҳар касе бошад ва ҳар ҷо бошанд, душманем ва бо онҳо мечангем. Бо ҳар касе аз онҳо, ки сар фуруд оварда ва итоъат кунад ба хубӣ рафтор мекунем. Иншоаллоҳ, аз чиҳати андак будани шумораи нерӯҳо хавфе бар ту нест (*зеро ният ва рӯҳияи лашкар некӯ ва қавӣ аст*). Ҳазрати Алӣ аз қуввати рӯҳия ва шиддати имони лашкараш ба ояндаи нек умедвор шуда, мунгазир намешавад, то мардум аз ҷойҳои дигар аз қабиле Яман, Миср ва Мадоин бирасанд. Муҳайё мешавад, то бо ҳамин лашкари мавҷуд ҳаркат фармояд, вале дар ҳамин ҳангом хабар мерасад, ки хаворич дар ҳудуди Наҳравон то Мадоин даст ба фасоду роҳзанӣ, ғорат ва қатле мардуми бегуноҳ задаанд. Яке аз мардуме, ки дар роҳи сафар ба дасти онҳо кушта шуда Абдуллоҳ ибни Хаббоб-саҳобаи бузурги Паёмбар (с) ва завҷаи ӯ будааст. Хулоса, дар он ҳудуд вазъе ба бор овардаанд, ки мардуми он диёр дар хавфу ҳарос ба сар мебаранд ва роҳҳо ноамн шудааст.

Аз ин хотир, раисони қабилаҳо ва амирони лашкари Алӣ метарсанд, ки агар дар ин ҳангом, ки авзоъ чунин аст ба Шом бириwand ва дар он ҷо ба ҷанг бо лашкари

Муъовия бипардозанд, ин муфсидон (хаворич) бешак фурсатро ғанимат медонанд ва бар сари аҳду аёли онҳо низ ҳамон балоеро меоранд, ки дар он ҳудуд бар сари мусалмонон оварданд. Ин матлабро бо ҳазрати Алӣ ба миён мегузоранд ва пешниҳод мекунанд, то қабл аз ҳаракат ба Шом кори онҳоро яксара созанд, чи ба сулҳ ва чи ба ҷанг, пас аз ин ки аз шар ва хатари онҳо дар амон шаванд, рӯ ба Шом биниҳанд.

Ҳазрати Алӣ ин пешниҳоди маъқулно қабул мефармояд. Барои огоҳии кофӣ аз вазъи хаворич, марди кордон ва бохирадеро ба номи Ҳарб ибни Муррат-ул-абдӣ назди онҳо мефиристад, то бифаҳмад, ки авзои онҳо чӣ гунааст ва дар он ҷо чӣ мегузарад. Ҳамин ки қосиди Алӣ пояш ба он ҷо мерасад, ўро низ ба қатл мерасонанд.

Ба маҳзи ин ки хабари қатли Ҳарб ба ҳазрати Алӣ мерасад, дар қандани решаи вучуди онҳо таъхир карданро раво намедонад, мунодие мефиристад ва ба лашкар эълон мекунад, то ба тарафи ин дастаи фитна ва фасод ҳаракат кунанд. Худаш ҳамроҳи онҳо ҳаракат ва аз пули Фурот убур мекунад, дар қанори шимоли Фурот ду рақъат намоз мехонад ва сипас бо Худои азза ва ҷалла ба муноҷот мепардозад ва фатҳ ва зафарро дар қораш аз Худо мехоҳад. Аз ин ҷо яке аз мардони лашкар ба номи

Қайс ибни Саъдро пеш мефиристад, то ба Мадоин биравад ва ба Саъд ибни Масъуд (*бародари Абдуллоҳ ибни Масъуди Сақафӣ*)- волии Мадоин супориш диҳад, ки бо лашкари он чо омода ва мунтазири вуруди Алӣ шаванд. Ҳамин ки Алӣ ба он чо мерасад ва мардуми омодаи он чо ба лашкари Алӣ мепайванданд, ҳазрат ба хаворич супориш медиҳад, ки қотилони бародарони мусалмонеро, ки дар ин айём ба ноҳақ ба дасти онҳо куштаанд, таслим диҳанд, то бар онҳо ҳадди шаръиро ҷорӣ кунад ва гунаҳгорон кушта шаванд. Хаворич ҷавоб медиҳанд:

- «Ҳамаи мо ҷамъан қотилони бародарони шумо ҳастем. Мо хуни онҳоро ҳадар ва резонидани хуни шуморо ҳам мубоҳ ва раво медонем».

Аммо ҳазрати Алӣ тибқи иршоди Қуръон, ки мефармояд:

Сухани Худо:

Даъват кун (яъне мардумро) ба сўйи роҳи Парвардигори хеш ба дониш ва панди нек ва мунозира кун бо эшон ба тариқе, ки вай нек аст. Ҳар ойина Парвардигори ту донотар аст ба касе, ки гумроҳ шуд аз роҳи ӯ ва ӯ донотар аст ба ҳоли роҳёбон.

(Сураи Наҳл, ояи 125.)

Мехост ба ҷойи бархӯрди мусаллаҳона бо онҳо, ки чанд рӯз қабл тарафдораш буданд, онҳоро бо мавъизаи ҳасана ҳидоят кунад ва ба роҳи ҳақ бозгардонад. Ба ин ҷиҳат, Қайс ибни Саъд ибни Ибодаи Ансорӣ ба дастури имом назди онҳо меравад ва онҳоро насихат мекунад, то аз ин ақидаи ботиле, ки доранд ва аз ин равияи бефоидае, ки дар пеш гирифтаанд бозгарданд. Аммо суде намедиҳад. Сипас Абуяюби Ансорӣ-саҳобаи бузурги Паёмбар (с), ки ҳамаи онҳо ўро мешинохтанд, бо онҳо мулоқот мекунад ва хеле ором бо онҳо музокира мекунад, вале чӣ суд?

Ин бор ҳуди ҳазрати Алӣ шахсан ба миёни онҳо меравад ва онҳоро бо он баён ва мантиқи қонев кунандаи худ андарз медиҳад аз шарри саранҷоми ин ақидаи нодуруст ва аз оқибати бадӣ ин равиши норавое, ки доранд, барҳазар мекунад ва мефармояд:

- Эй қавми хирасар ва худхоҳ! Шумо дар бораи амре (қабули ҳақамият) бар ман эътироз доред, ки худатон қабул ва исрор доштед ва маро водор кардед, то қабул кунам. Ин ман будам, ки шуморо аз он наҳй кардам ва ин шумо будед, ки худсарона пазируфтед. Ҳоло ин манам ва ин шумо, то фурсат аз даст нарафта аст ба ҳоли

аввал ва ба сўйи мо баргардед. Аз иртикоби муҳаррамоти Худо бипарҳезед. Ин нафс (амркунанда ба бади)-и шумост, ки шуморо то он чо фирефта ва мағрур сохта, ки қатли мусалмононро раво ва молашонро барои худ ҳалол медонед. Ба Худо қасам, агар шумо чўҷаи паррандаеро бе сабаб бидушед, гуноҳаш назди Худо бузург аст, то чи расад ба қатли нафси инсон, ки Худо онро ошкоро дар Қуръон ҳаром фармудааст⁶⁷.

Чун хаворич дар радди фармоишоти он ҳазрат ҷавобе надоштанд, дар байни худ садо баланд мекунанд ва мегўянд:

«Сухан кўтоҳ. Бо онҳо ҳарф назанед (амал нишон диҳед) ва омодаи ҷанг бошед, то ба лиқои Парвардигори азда ва ҷалла бирасед. Бишитобед ба сўйи бихишт, бишитобед ба сўйи бихишт».

Ҳазрати Алӣ аз бозгашти онҳо ба роҳи ҳақ ноумед мешавад ва ба урдугоҳи лашкараш бозмегардад, то дар андешаи амри онҳо бошад, ки бо онҳо чӣ кунад.

Дар ҳамин ҳангом хабар мерасад, ки хаворич аз ин чо кўч мекунанд ва ба тарафи ҷануб ҳаракат доранд. Эҳтимол дорад онҳо фурсати ғайбати ҳазрати Алӣ ва лашкарашро аз Куфа ғанимат шумурданд ва мехоҳанд

⁶⁷ Ибни Асир. Ал-комил, ҷ 3, сах.174.

ба Куфа ҳамла ва онро тасарруф кунанд. Агар дар корашон муваффақ шаванд, ҳатман даст ба куштори мардуми бегуноҳ мезананд ва мушките ба бор меоваранд, ки ҳалли он осон нест. Аз ин хотир, гурӯҳе дар паи онҳо мераванд, то равиш ва мақсадашонро кашф кунанд. Гурӯҳ боз мегарданд ва ин матлабро тасдиқ мекунанд ва меғўянд, ки онҳо акнун аз пули наҳри Фурот гузаштанд.

Вале ҳазрати Алӣ мефармояд:

- Ба Худо қасам, онҳо аз пул убур накарда ва нахоҳанд кард. Ба Худо қасам, қатлгоҳи онҳо дар ин тарафи пул мебошад. дар ҷанге, ки байни мо ва онҳо (дар ин тарафи пул) дармегирад, аз лашкари мо даҳ нафар ба шаҳодат намерасанд ва аз онҳо дар ин ҷанг даҳ нафар боқӣ намонанд. Фавран фармон медиҳад, то лашкар дарҳол ба сўйи онҳо битозад.

ФАРМОИШИ АЛӢ (К.В) ТАҲАҚҚУҚ ПАЙДО МЕКУНАД

Аллоҳу акбар! Имом бо лашкараш ҳамин тавр ки пешгўи фармуда буд, қабл аз ин ки хаворич муваффақ

шаванд аз пул ба тарафи ҷануби наҳри Фурот гузаранд, ба онҳо мерасанд.

Гўё баъзе аз лашкари Алӣ дар бораи пешгўии Алӣ дар шак ва шубҳа буданд.

Чун акнун он чиро, ки шак доштанд, бо чашми худ мебинанд, садои такбирашон дар фазои лашкар мепечад. Чигунагии ин амрро ба арзи Алӣ мерасонанд. Имом мефармояд:

- *«Ба Худо, ҳеҷ гоҳ дурӯғ нагуфтаам ва ҳеҷ вақт касе маро дурӯғгў напиндоштааст»*⁶⁸.

Ҳамин ки хавориҷ лашкари Алиро аз дур мебинанд, рў ба рўии онҳо меистанд ва ба ин тарз барои ҷанг сафорой мекунанд. Зайд ибни Ҳусни Тойӣ ба фармондеҳии маймана, Шурайҳ ибни Авфӣ ба фармондеҳии майсара ва бар саворагони қалби лашкар Ҳамза ибни Синон ва бар пиёдагонашон Ҳурқус ибни Заҳирро мегуморанд. Ҳамаи ин фармондеҳон аз паҳлавонон ва ҷанговарони варзидаи араб буданд.

Ҳазрати Алӣ низ лашкарашро ба ин тарз омода менамояд: фармондеҳии майманаи лашкарро ба Ҳачар ибни Адӣ-саҳобии бузурги Паёмбар ва майсараро ба Муъаққил ибни Қайс ва саворагонро ба Абуаюби

⁶⁸ Ибни Асир. Ал-комил, ҷ 3, с.174.

Ансори-саҳобии бузурги Паёмбар ва пиёдагонашро ба Абуқатодаи Ансорӣ аз бузургони саҳобаи Паёмбар меғуморад. Бар ҷамоати аҳли Мадина, ки гурӯҳи мустақил ва ҳафтсад нафар буданд, Қайс ибни Убодаи Ансории Хазраҷиро таъйин мекунад. Парчае ба унвони парчами амон ба дасти Абуаюби Ансорӣ, фармондеҳи сипоҳи савора медиҳад ва мефармояд, то онро баланд кунад ва ба хаворич эълон намояд ва бигӯяд:

- Ҳар кас аз шумо, ки зери ин парчам биёяд, дар амон хоҳад буд ва низ ҳар касе аз шумо, ки аз майдон хорич ва раҳсипори Мадоин ё Куфа шавад, дар амон хоҳад буд.

Яке аз мардони бообрӯи хаворич, ки нидои Абуаюби Ансоиро мешунавад меғӯяд:

- Ба Худо, намедонам чаро ва бар сари чӣ коре бо Алӣ меҷангем? Чунин салоҳ медонам, ки аз ин ҷо биравам, то барои мо равшан шавад, ки бичангем ё наҷангем. Бо як гурӯҳи панҷсаднафарӣ аз лашкари хаворич ҷудо мешавад ва ба шаҳри Дасткара мераванд. Таовифи дигаре низ аз ҷамъи хаворич ҷудо ва ором-ором раҳсипори Куфа мешаванд. Гурӯҳе ба тарафи лашкари Алӣ зери парчами амон мераванд ва бақияи онҳо, ки як ҳазору ҳаштсад нафар буданд, дар канори раисашон ба номи Абдуллоҳ ибни Ваҳб меистанд.

Бо он ки ин шумораи кам дар баробари лашкари азими ҳазрати Алӣ хеле ночиз буданд ва сад дар сад яқин доштанд, ки ҷанг бо лашкари Алӣ, яъне худкушӣ ва нобудии дастаҷамъии худи онҳост. Бо вучуди ин ба гумони худашон ба шавқи шаҳодат дар роҳи Худо ва иштиёқ ба лиқои Аллоҳ ҳамоҳанг мешаванд ва бо шиъори (ба сӯйи биҳишт) ба лашкари Алӣ ҳамла мекунанд.

Лашкари ҳазрати Алӣ ба муқобила бо онҳо мепардозанд, саворагон аз ду ҷиҳати чапу рост ва пиёданом аз пеш бар онҳо юриш мебаранд ва аз се тараф бар онҳо ҳамла мекунанд ва онҳоро бо Абдуллоҳ ибни Ваҳб, раис ва роҳбар ва бо тамоми фармондеҳонашон дар муддати камтар аз як соат ҷунон кушта ва нобуд мекунанд, ки ба гуфтаи муаррихи «**Ал-қомил**»: «*ҷунин мемонд, ки ба онҳо гуфта шуд бимиред ва онҳо февран мурданд*».

Дар ин ҷанг ҳамон тавре ки Алӣ (қ.в.) пешгӯӣ фармуда буд, фақат ҳафт нафар аз лашкараш ба шаҳодат расиданд ва фақат нӯҳ нафар аз хаворич зинда монданд. Ин ҷо боз пешгӯии ҳазрати Алӣ тасдиқ мешавад, ки фармуд:

- «*Аз мо камтар аз даҳ нафар кушта мешавад ва аз онҳо камтар аз даҳ нафар зинда мемонанд*».

Ё АСАФО

Албатта, ҳеч шак нест, ки ақидаи хаворич дар назари мусалмонон ботил ва роҳи амале, ки дар пеш гирифтанд, ноҳақ ва хатарнок буд, вале хеле таъачҷубовар аст, ки инҳо барои ақида ва ғояи ботили худ то он ҷо собитқадам ва пойдор буданд, ки дар ин ҷанг бо он ки сад дар сад яқин доштанд муқобилаи онҳо бо лашкари ҳазрати Алӣ ба ҷуз нобудии яқини худ онҳо чизе нахоҳад буд, бо вучуди ин барои дифоъ аз ақидаи ботил ва барои ҳифзи мароми ноҳақи худ, дар канори раиси худ Абдуллоҳ ибни Ваҳб истоданд ва бо шиори «*ба сўйи биҳишт*» ҷангиданд ва ҷуз нўҳ нафари онҳо ҳама кушта шуданд ва ҷонҳои худро, ки чизе азизтар аз он нест, нисори ақидаи ботили худ карданд. Ба қавли арабҳо:

«Бахшидани рўҳ болотарин ҷуд ва карам мебошад».

Аммо, мутаассифона, намедонем чаро аҳзоби тарафдори Алӣ, ки дар ҷониби ҳақ қарор доштанд, ҳамон аҳзобе, ки дар ҷангҳои Ҷамал ва Сиффин ва Нахрвон дар канори ҳазрати Алӣ истоданд ва мухлисона ва сирфан ба хогири ризоияти Худо бо мухолифини он ҳазрат ҷангиданд, акнун мебинем, ки пас аз ин пирўзӣ бар хаворич аксари онҳо таҳаввули ҳол пайдо мекунанд ва дар роҳи ақида ва

мароми худ ба ҳадде суст мешаванд, ки гӯё ҳиммат дар нусрати ҳақ аз вучуди онҳо берун шуда, мисли ин ки хувияти вучуди онҳо ба кулӣ иваз шуда, бо ин сифати худ ҳазрати Алиро ранҷонданд.

Пас акнун барои баррасии ин матлаб бо ҳам пушти сари муаррихони мўътамади араб ба роҳ меафтем, то онҳо вазъи хаворичро ба мо нишон диҳанд.

Ҳазрати Алӣ пас аз пирӯзӣ бар хаворич, аз лашкари пирӯзмандаш меҳоҳад, то чунонки қабл аз сар задани ин ҷанг омодаи ҳаракат ба Шом буданд, акнун аз ҳамин ҷо ба он ҷо бираванд, вале ҷавоб медиҳанд, ки тирҳои мо тамои шуда, сари найзаҳои мо шикаста ва шамшерҳои мо кунд шуда ва буриш надорад.

Иҷозат бидеҳ ба шаҳрҳои худ баргардем, то ин камбудихоро бартараф кунем ва омода бишавем. Шумо ҳам фурсат пайдо кунед ва битавонед иддаи дигаре бар иддаи мо биафзоед, то қудрати бештаре ба даст оваред ва ба ин сон бар душмани худ пирӯз шавем⁶⁹.

Ҳазрати Алӣ мефармояд:

- Пас биравед ба урдугоҳи Нухайла, он ҷо ҷойгир шавед ва мутафарриқ нашавед, то пеш аз рафъи ин

⁶⁹ Ал-комил, ҷ.3, с.176. Ал-бидоя ван-нихоя, ҷ.7, 308.

камбудихо, аз он чо ба Шом биравед. Дар ин муддат, камтар назди зан ва фарзандонатон биравед (то дил аз мубориза наканед ва дил ба онҳо набандед). Онҳо ҳамроҳи Алӣ ба урдугоҳи Нухайла мераванд. Мутаассифона, пас аз иқомати чандрӯза дар он чо, баъдан як-як ва гурӯҳ-гурӯҳ махфиёна он қадар аз урдугоҳ хориҷ мешаванд ва ба шаҳрҳои худ Куфа ва Басра ва ғайра мераванд, ки чуз раисони онҳо касе боқӣ наместонад.

Аз ин хотир, ҳазрати Алӣ аз он чо ба Куфа меояд ва барои таҳрик ва тарғиби мардум ба мубориза, суханронӣ мекунад:

- Эй мардум! Муҳайё шавед, то биравед ба сӯи душманатон, ба сӯи душмане, ки мубориза бо ӯ, яъне наздикӣ ба сӯи Худои азза ва ҷал аст. Мубориза бо душмане, ки қавме назди ӯ ҷамъанд ва дар корашон ҳайрон ва аз китоби Худо бадару саргардонанд, барои мубориза бо онҳо, то он чо, ки битавонед асбоб ва васоили қудрат фароҳам бисозед. Дар коратон бар Худо таваккал кунед ва ҳамин бас, ки ёридиҳандаи шумо Худост.

Вале ин даъвати ҳақ дар онҳо асаре намекунад.

Пас аз чанде ҳазрати Алӣ мебинад онҳо на муҳайёи ҳаракат мешаванд ва на дар паи ин коранд, раисони

онҳоро назди худ мехоҳад ва аз онҳо бозҷӯӣ мекунад ва мефармояд:

- Чаро ин мардум сустӣ мекунанд ва фикр ва назари худи онҳо дар бораи ҳаракат ба Шом чист? Баъзе аз онҳо узр метарошанд, баъзе дигар ҷавоби дурусте намедиханд. Иддаи каме аз инҳо омодагии худро эълон медоранд (ки албатта, барои ҳаракат кофӣ набуд).

Аммо бори дигар онҳоро дар масҷиди Куфа ба мубориза даъват мекунад ва мефармояд:

- Эй бандагони Худо! Чаро он гоҳ, ки ба шумо амре мекунам, то ба мубориза биравед, саҳт ва сангин бар замин менишинед? Оё шумо аз байни ҳаёти фонию дунявӣ ва ҳаёти боқии ухравӣ, ҳаёти дунявиро барои худ бар мегузинед ва ба ин ҳаёти муваққатӣ розӣ мешавед? Оё шумо ба ҷои иззат ва сарфарозӣ (ки дар мубориза аст), ба зиллат ва хорӣ тан дармедихед? Ҳар бор ки шуморо ба мубориза мехонам, чашмонатон мечарҳад, чунонки гӯё дар сакароти марг афтодаед. Чунин аст, ки ақлатон бо ҷаҳолат омехта шуда, вале худатон намедонед. Чунин аст, ки чашматон (дар дидани ҳақ) нобино шуда аст, вале худатон аз ин амр беҳабаред.

Шумо дар ҳангоми осоиш ва оромиш шери жаёнед, вале он гоҳ ки ба мубориза даъват мешавед, мубаддал мешавед ба рӯбоҳи фирорӣ (ки бе мақсад ба ин сӯ ва он

сӯ медавад). Сипас ҳазрати Алӣ амри худро ба Худои азза ва ҷалла равон мекунад ва мефармояд:

- Агар Худо бихоҳад шуморо ба хайр бирасонад, он чи ки ман онро бад медонам, тарк хоҳед кард, ба он чи ки онро дӯст медорам, бозмегардед⁷⁰.

Доктор Абдулхусайни Зарринқӯб дар китоби худ ба номи «**Бомдоди Исло**м» (саҳ.108-109) дар ин бора мегӯяд: *«Вақте кори хавориҷ тамо*м шуд, Алӣ, ки тадриҷан ёрон ва ҳавохоҳони худро аз даст медод, боз дар садади ҷанг бо Муъовия баромад. Аммо ёрон ба баҳонае аз ҳамроҳӣ бо вай иҷтиноб варзиданд ва ҳаводис низ ба ӯ маҷоли тадоруки лашкар надод».

Ин ихтилоф ва тафриқи лашкари Алӣ, таъбан ба суди Муъовия буд. Чунки Муъовия (ба василаи ҷосусҳои худ) хабар меёбад, ки он лашкари фидокори Алӣ дар қорашон, то он ҷо суфт шудаанд, ки мутафарриқ шудаанд ва ба иқоматгоҳи худ рафтаанд ва ором гирифтаанд. Омилҳои зоҳирӣ нишон медиҳад, ки онҳо бори дигар ба зудӣ зери парчами мубориза ҷамъ нахоҳанд гашт. Бинобар ин, дар соли 38-и ҳиҷрӣ ба Амр ибни Ос, ҳамон доҳии сиёсат ва нобиғаи ҷанг маъмурият медиҳад, то бар Миср ворид шавад ва онро аз дасти

⁷⁰ Ибни Асир. Ал-комил. ҷ. 3, саҳ 176-177.

Муҳаммад ибни Абубакр, ки аз тарафи Алӣ ҳоким ва амири Миср буд, бигирад.

Чун даҳ ҳазор нафар аз тарафдорон аз хунҳоҳони Усмон дар Миср ва дар шаҳри Харбатو сукунат доштанд, Муъовия ба ду нафар аз бузургони онҳо ба номи Маслама ибни Мухлиди Ансорӣ ва Муъовия ибни Хадич нома менависад ва хабар медиҳад, ки Амр ибни Ос бароитасарруфи Миср ҳаракат мекунад. Аз онҳо мехоҳад то бо ӯ ҳамкорӣ намоянд. Онҳо ҳамроҳи ҳамон қосиди номарасон ба номи Сабийъ ҷавоби мусбат медиҳанд ва изҳори хушнудӣ менамоянд⁷¹.

Амр ибни Ос бо лашкаре ба теъдоди шаш ҳазор нафар аз Шом ҳаракат менамояд ва ҳаминки ба авоили хоки Миср мерасад, Маслама ибни Мухлид ва Муъовия ибни Хадич, ки ба Муъовия ваъдаи ҳамкорӣ бо Амр дода буданд, бо ду ҳазор нафар ба ӯ мепайванданд ва ӯ ба ҳадде ба пирӯзии худ бар Муҳаммад ибни Абубакр дилпур мешавад, ки номае ба ин мазмун ба ӯ менависад:

«Барои наҷоти ҷонат аз ман дур шав, эй писари Абубакр! Чунки ман дӯст надорам, ҳатто зарбаи нохуне аз ман бар ту бирасад, то чи расад ба шамшер. Мардуми ин сарзамин аз ин ки таслим ва тобеъи ту шудаанд, саҳт пушаймон

⁷¹ Ибни Касир. Ал-бидоя ван-ниҳоя, ҷ.7, с.315.

гаштаанд ва ба мухалифат бархостаанд. Агар корам бо ту ба чанг бикашад, онҳо туро ба ман таслим хоҳанд кард. Пас аз Миср хориҷ шав. Ман хайрхоҳат ҳастам. Насиҳатамро бишунав»⁷².

Ҳаминки номаи Амр ибни Ос ба Муҳаммад ибни Абубакр мерасад, февран чараёни корро ба ҳазрати Алӣ дар Куфа иттилоъ медиҳад ва кӯмак металабад, дар зимн меафзояд:

Дар мардуми Миср эҳсоси сустӣ мекунам.

- Алӣ дар ҷавоб дастур мефармояд, то ҳавохоҳонашро барои чанг ва ҷилавгирӣ аз Амр даъват ва онҳоро ҷамъ намояд ва ваъдаи ирсоли кӯмак медиҳад. Фармон медиҳад, то сабр ва субот аз худ нишон диҳад ва пеши роҳи Амрро бигирад.

Муҳаммад ибни Абубакр (р) тибқи фармони Алӣ (к.в.) аз мардум мехоҳад, то омода гарданд ва таҳти фармондеҳии марде аз ҷанговарони машҳури араб, ба номи Кинона ибни Бишр, ки тарафдори ҷиддӣ ва муҳиббу мухлиси ҳазрати Алӣ буд, барои ҷилавгирӣ аз Амр ба по хезанд. Ду ҳазор нафар аз онҳо, ки дар муқоиса бо шумораи аҳолии Миср хеле ночиз буданд,

⁷² Ибни Асир . Ал-комил, ҷ.3,с.179.

даъвати Муҳаммад ибни Абубакрро иҷобат ва омодагии худро эълон менамоянд.

Ҳазрати Алӣ мазмуни номаи Муҳаммад ибни Абубакрро ба аҳли Куфа иттилоъ медиҳад ва аз онҳо мецоҳад, то муҳайё шаванд ва ба қўмаки ӯ биширобанд ва дар маҳалле ба номи Ҷариға, миёни Куфа ва Ҳайра зуд чамъ шаванд, то аз он чо раҳсипори Миср шаванд. Худи Алӣ ба он чо меравад, то ба таҷҳизи онҳо назорат фармояд, вале чунон ки «Ал-комил» дар (с.180,ч.3) менависад: «Касе ба он чо намеравад».

Ҳазрати Алӣ ба Куфа мурочиғат мефармояд ва сарон ва ашрофи қавмро назди худ мецоҳад ва ба онҳо матолиберо мефармояд, ки мо қисмате аз онро тарҷума ва ба назари хонандағони азиз мерасонем. Мефармояд:

«Худоро сипос мегузорем бар он чи, ки қазо ва муқаддар фармуда ва ӯро шуқр мекунам бар ин амр, ки маро ба шумо мубтало фармудааст. Маро ба мардуме мубтало фармуда, ки агар онҳоро ба коре амр кунам, иҷобат намекунанд. Оё тағачҷубовар нест, ки Муъовия мардуми нодони бодиянишини Шомро соле чанд бор ба ҳар коре, ки дилаш бихоҳад даъват мекунад ва онҳо дар ҳар бор иҷобаташ мекунанд. Ман шуморо, ки фаҳмида ва доно ҳастед, ба қўмак мецоҳам, вале саркаш ва мутафарриқ мешавед».

Ин баёноти воқеъии Алӣ дар онҳо асар мекунад. Яке аз раисони қавм ба номи Молик ибни Каъби Авсӣ даъвати ҳазрати Алиро қабул мекунад ва мардумро ба итоъати амри ҳазрати Алӣ меҳонад ва муваффақ мешавад, ду ҳазор нафар омода кунад ва ҳаракат кунад, вале чун каме пас аз ҳаракати Молик ибни Каъб хабар мерасад, ки Миср ба дасти Амр ибни Ос даромадааст ва Муҳаммад ибни Абубакр ба шаҳодат расидааст, Алӣ феврал саворае мефиристад, то Каъбро қабл аз расидан ба Миср баргардонад ва аз хатари бархӯрд бо Амр боздорад.

Ин ҷо, ё Муҳаммад ибни Абубакр мунтазири кӯмаки ҳазрати Алӣ намешавад ва ба сӯи Амр ибни Ос ҳаракат мекунад ё Амр ибни Ос хабари омадани кӯмак ба Муҳаммад ибни Абубакро шунида, фурсати интизорро аз дасташ мегирад ва ба сӯи ӯ ҳаракат мекунад. Таҳқиқи яке аз ин ду қор аз таърих фаҳмида намешавад.

Чун Муъовия аз иқдоми худ дар бораи Миср натиҷа гирифт ва Миср дар дасти Амр ибни Ос даромад, ба ишғоли дигар ноҳияҳои мамлакати Ислом меафтад. Дар соли 39-и ҳиҷрӣ Нӯмон ибни Бишр ҳамон касеро, ки перохани оғӯшта ба хуни Усмон ибни Аффонро аз Мадина ба Димишқ бурд бо ду ҳазор нафар савора ба сӯи шаҳре аз шаҳрҳои Ироқ ба номи Айнуттамр

ҳаракат медиҳад, вале аз дасти Молик ибни Каъб - амири он ҷо шикаст меҳӯрад.

Дар соли 40-и ҳичрӣ яке аз сардорони лашкари Шом ба номи Буср ибни Артот бо се ҳазор савораи низомӣ бо амри Муъовия ба сӯйи Ҳичоз ҳаракат мекунад ва ба Мадина меояд. Абуайюби Ансорӣ-саҳобаи бузурги Паёмбар (с), ки аз тарафи Алӣ аморати он ҷоро дар даст дошт, чун қувваи кофӣ надошт, ки дар муқобили лашкари Буср муқовимат кунад, аз Мадина хориҷ мешавад ва ба Куфа назди Алӣ меравад. Буср ибни Артот бидуни ҳеҷ гуна бархӯрде ворида Мадина мешавад. Дар Масҷиди Набавӣ бар рӯйи минбар меистад ва хитоб ба қабилаҳои сокини Мадина мегӯяд:

- Эй қабилаи Динор! Эй қабилаи Начҷор! Эй қабилаи Зариқ! Ман чанде қабл ўро дар ин ҷо дидам пас акнун кучост? (мақсудаш Усмон ибни Аффон буд). Эй аҳли Мадина! Ба Худо қасам, агар Муъовия ба ман таъкид намекард, ки бо шумо коре надошта бошам, ҳамагонро ҳатто навҷавонони болиғро қатли ом мекардам. Сипас аз мардуми Мадина, барои Муъовия байъат мегирад, он гоҳ ба қабилаи Ибни Салма хитоб карда, мегӯяд:

- Шумо дар амон нестед, магар он ки Ҷобир ибни Абдуллоҳро назди ман оваред (то байъат кунад).

Ҷобир ибни Абдуллоҳ, ки саҳобаи бузурги Паёмбар буд, назди Умми Салама-ҳамсари Паёмбар (с) меравад ва мегӯяд:

- Чӣ қунам? Чӣ салоҳ мебинед? Байъате, ки ў меҳоҳад, байъате бар гумроҳӣ аст. Агар имтиноъ варзам, метарсам маро бар сари ин амр ба қатл бирасонанд. Умми Салама мегӯяд:

- Салоҳ дар ин аст, ки байъат кунӣ (ва худро аз қатл наҷот диҳӣ) ва ў барои ин, ки худ ва афроди қабилаи худро (Бани Салама), ки мавриди таҳдид ба сар бурданд, аз қатл наҷот диҳад, бо икроҳ ва бар хилофи майли қалбӣ бо ў байъат мекунад⁷³.

Пас аз ин, ки Буср аз кори Мадина фориғ мешавад ба Макка меравад. Аз аҳли Макка низ барои Муъовия байъат мегирад. Аз он ҷо раҳсипори Яман мегардад. Чун Абдуллоҳ ибни Аббос амири он ҷо тоби муқовимат дар худ намебинад, Абдуллоҳ ибни Абдулмадон Алҳорисиро ба ҷои худ мегузорад ва аз Яман хориҷ мешавад ва ба Куфа назди Алӣ меравад.

Буср дар ин ҷо низ бидуни муқовимат аз касе вориди Яман мешавад.

⁷³ Ибни Асир. «Ал-комил», ҷ 3, с.192.

- Ҳазрати Алӣ (к.в.) барои таҳрики мардум бар зидди Муъовия хутбаҳо мегуфт, ки намунаашро дар ин ҷо меорем:

- Эӣ қавме, ки баданатон ҳозир ва ақлатон аз саратон парида ва ҳаво ва майлҳоятон мухталиф ва амиронатон мубтало ба шумо ҳастанд! Соҳиби шумо (Алӣ) фармонбардори Худост ва шумо аз амраш рӯй гардонидед. Вале аҳли Шом ўро (Муъовия) итобат мекунанд. Ба Худо қасам, дўст медорам, ки Муъовия шуморо бо ман монанди динори тилло бо дирҳами нуқра саррофӣ мекард, ки ман даҳ нафар аз шумо (мардуми суст ва бевафо)-ро ба ў бидиҳам ва ў дар муқобил даҳ нафар аз шумо, як нафар аз аҳли Шомро ба ман бидиҳад.

(Хутбаи 119, саҳ. 141, «Наҳҷулбалога», Бейрут).

Яъне як нафар аз аҳли Шом арзиш ва эътибори даҳ нафари шуморо дорад, тавре ки як динори тилло арзиши даҳ дирҳам нуқраро дорад. Ин хутбаи азимуласари Алӣ дар аҳли Куфа муассир воқеъ шуд ва онҳоро шадидан такон дод. Дар онҳо хувият ва ҳамоса меофаринад ва чизе намегузорад, ки чиҳил ҳазор нафар ба по мехезанд ва омода мешаванд, то ҳамроҳи Алӣ ба сўйи Шом ба ҳаракат дароянд ва агар муваффақ ба

ҳаракат ва ҷанг бо Муъовия мешуданд, табъан ин бор барои он, ки ори гузаштаро ҷуброн кунанд ва муҳаббат ва итминони Алиро ба худ ҷалб кунанд, мардона бо душман меҷангиданд, вале қабл аз ҳаракати ин лашкар мусибате ба ҷони Ислом ва мусалмонон расид, ки онҳоро аз ҳаракат боздошт. Мо ин мусибати бузургро таҳти унвони зер зикр мекунем.

ШАҲОДАТИ ҲАЗРАТИ АЛӢ ИБНИ АБУТОЛИБ

Ибни Ҷарири Табарӣ дар китобаш ба номи «**Ахбор-ур-русул вал-мудук**» менависад: «Се нафар аз тоифаи хаворич (ки муҳолифи Алӣ ва ҳавохоҳонаш ва душмани Муъовия ва тарафдоронаш буданд), бо номҳои Абдурраҳмон ибни Амри Муродии Ҳумайрӣ маъруф ба Ибни Мулҷам, Бурак Ибни Абдуллоҳи Тамимӣ ва Амр Ибни Бакри Тамимӣ рӯзе дар Макка бо ҳам ба хилват менишинанд ва қатли бародаронашонро дар Наҳравон ба ёд меоваранд ва бар онҳо раҳм карда мегӯянд:

«Бақо ва зиндагӣ барои мо баъд аз ин азизони аз даст рафта ба чӣ кор ояд? Чӣ бехтар, ки худро фидои онҳо кунем ва ин пешвоёни гумрохро ба қатл бирасонем, то

қасоси бародарони худро аз онҳо бигирем ва мамлакатро аз вучуди онҳо роҳат ва осуда кунем».

Ибни Мулҷам меғӯяд:

- Ман қатли Алӣ ибни Абутолибро ба ўҳда мегирам.

Бурак меғӯяд:

- Ман Муъовияро мекушам.

Амр ибни Бакр меғӯяд:

- Ман Амр ибни Осро аз миён бармедорам. Ба яқдигар аҳд ва паймон мебанданд, ки ҳар яке аз онҳо то он ҷо дар анҷоми кораш бикўшад, ки ё шахси мавриди назарашро бикӯшад ё ҷонро дар ин роҳ бибозад ва кушта шавад. Мавъиди корашонро субҳи ҷумъаи ҳафдаҳуми моҳи рамазони соли 40-уми ҳиҷрӣ муайян мекунанд, ки дар масҷид камин бигиранд ва ҳамин, ки онҳо вориди масҷид шаванд, кори худро анҷом диҳанд. Ҳар яки аз онҳо шамшерашро заҳрогин мекунад. Абдурраҳмон ба сўйи Куфа ҷои исти ҳазрати Алӣ, Амр ибни Бакр ба сўйи Фустоти Миср, бошишгоҳи Амр ибни Ос ва Бурак ба Димишқ мақари Муъовия ибни Абусуфён ҳаракат мекунанд.

Ибни Мулҷам дар Куфа бо баъзе аз дўстонаш аз қабилаи бани Рабоб, ки гурўҳе аз хешони онҳо ба дасти лашкари Алӣ дар ҷанги Наҳравон ба қатл расида буданд, мулоқот мекунд. Барои он ки онҳоро ба ҳаяҷон оварад,

мусибати ҷанги Наҳравон ва куштагонашон дар ин ҷангро ба ёдашон меоварад ва яке аз аҳли ин қабила, ки мулоқоташ бо ӯ даст медиҳад, зане ба номи Қаттом духтари Шачна буд, ки падар ва бародараш дар ин ҷанг кушта шуда буданд.

Чун ин зан дар ҷамолу сурат саромади занони қабила ва дар ҳайкал ва қомат гӯйи сабқат аз занони қабила мерабуд, Ибни Мулҷам дар ҳамон нигоҳи аввал дил ба ӯ мебозад ва хостгораш мешавад ва чун ибни Мулҷам низ гандумгун ва хушқиефа буд, Қаттом қабул мекунад, ки бо ӯ издивоҷ кунад бо маҳри се ҳазор дирҳам пул ва як ғулом ва як каниз ва қатли Алӣ ибни Абутолиб.

Ибни Мулҷам ин маҳрияро қабул мекунад ва меғӯяд:

- Ба Худо қасам чизе, ки маро ба ин ҷо кашонда аст, қатли Алӣ ибни Абутолиб мебошад.

Чун Ибни Мулҷам мехост барои кораш аз касе кўмак бигирад, бо марде аз ин қабила бо номи Шабиб ибни Начдаи Ашҷам ба хилват менишинад ва ба ин тартиб бо ӯ гуфтугў мекунад.

Ибни Мулҷам: Оё мехоҳӣ ба шарафи дунё ва охираат бирасӣ?

Шабиб:

- Ин, ки меғӯӣ чист?

Ибни Мулчам:

- Қатли Алӣ ибни Абутолиб.

Шабиб:

-Модарат ба азоят нишинад. Кори хатарноке мекунӣ.

Чӣ гуна метавонӣ аз ӯҳдаи ин кор барой?

Ибни Мулчам:-

-Дар масҷид камин ва дар интизораш менишинам. Ҳамин ки барои намози субҳ ба масҷид омад, фавран ба сӯйяш метозам ва ӯро мекушам. Пас аз он агар наҷот ёфтам, қасоси азизони худро гирифтаам ва қалби худро аз ғаму ғуссаи онҳо шифо додаам ва агар дастгир ва кушта шавам, аҷр ва савобе, ки назди Худо хоҳам дошт аз дунё бехтар аст.

Шабиб:

- Худо раҳмат кунад, эй ибни Мулчам! Агар касе ғайр аз Алиро пешниҳод мекардӣ, кораш бар ман осон буд, аммо Алӣ, ман медонам чи собиқаи азиме дар Ислом дорад. Медонам Алӣ чӣ қаробат ва хешовандӣ бо Расуллulloҳ (с) дорад. Қалбам розӣ ба қатлаш намешавад.

Ибни Мулчам:

- Оё ту намедонӣ, ки Алӣ чи гуна аҳли Наҳравонро кушт?

Шабиб:

- Вале ҳар чи бошад, Алӣ аст)

Ибни Мулҷам:

- Пас ўро ба қасоси бародарони худ мекушем. Шабиб пас аз шубҳа ва икроҳ таслими далели ибни Мулҷам мешавад ва ваъдаи ҳамкорӣ медиҳад.

Қаттом барои кўмак ба ибни Мулҷам, марде аз ақвоми худ бо номи Вирдонро мегуморад.

Шаби ваъдагӣ фаро мерасад. Мутааҳҳидони қатли Муъовия ва Амр ибни Ос ва Алӣ ибни Абутолиб дар ваъдагоҳи муқарраршудаашон яъне масҷидҳои Димишқ ва Фустоти Миср ва Куфа ҳозир мешаванд ва дар камин менишинанд, то ба кори худ бипардозанд.

Ҳамин ки Муъовия барои намози субҳ ба масҷид меояд, Бурак ибни Абдуллоҳ ба сўйяш метозад, вале зарбааш ба хато меравад ва шамшер ба куфли Муъовия мерасад ва ўро маҷрўҳ мекунад. Бурак, ки дастгир шуда буд, ба Муъовия мегўяд, ки агар башорате ба ту бидиҳам аз гуноҳам дар мегузарӣ? Муъовия мегўяд:

- Чӣ башорате?

Мегўяд:

- Яке аз бародаронам дар ҳамин вақт Алӣ ибни Абутолибро ба қатл расондааст. Вале Муъовия мегўяд:

- Аз кучо медонӣ?

Сипас фармони қатлашро содир мекунад. Табибе, ки Муъовия ўро барои муъолиҷаи захмаш хоста буд мегўяд:

- Ин захм аз шамшере ба ту расидааст, ки захрогин буда ва муъолиҷаи ин захм ду роҳ дорад ё маҳалли захмро доғ кунам (то асари захр бо ҳарорати оташ аз байн биравад) ё шарбате бидиҳам, ки биёшомӣ, вале бо ин шарбат мунқатеъи насл мешавӣ.

Муъовия розӣ ба нўшидани шарбат мешавад.

Амр ибни Бакр дар масҷид ба интизори Амр ибни Ос менишинад, вале чун ў дар он шаб мариз шуда буд, раиси шуртаи худ (раиси шаҳрбонӣ) ба номи Хориҷа ибни Хубайбаро ба ҷои худ ба масҷид мефиристад, то барои мардум намоз бихонад. Амр ибни Бакр ўро ба тасавури ин, ки Амр ибни Ос аст, бо як зарбаи шамшер мекушад.

Чун мардум ўро дастгир мекунанд ва назди Амр ибни Ос мебаранд ва бо хитоби, эй амир, бар ў салом мекунанд, Амр ибни Бакр ба иштибоҳи худ пай мебарад ва мепурсад:

- Ин кист?

Мегўянд:

- Амр ибни Ос аст.

Мегўяд:

- Пас он ки ман ўро куштам, кист?

Яъне ман хостам Амр ибни Осро бидушам, вале Худо хост Хориҷа кушта шавад.

Сипас ин кори ӯ дар байни арабҳо зарбулмасал дар бораи иштибоҳ гардид.

Амр ибни Ос фармон дод, то Амр ибни Бакрро ба ҷурми қатли Хориҷа эъдом намоянд ва дар маҳзари ом ба қатл расонида шуд.

Ибни Мулҷам, Вирдон ва Шабиб дар охири шаби ваъдагӣ шамшерҳои худро бармедоранд ва дар масҷиди Куфа ба интизори ҳазрати Алӣ менишинанд. Ҳамин, ки он ҳазрат ба масҷид меояд ва монанди шабҳои гузашта мардумро бо гуфтани ассалот, барои намоз аз хоб бедор мефармояд, ҳар се нафар ба он ҳазрат ҳамла мекунанд. Шабиб зарбае мезанад, ки ба хато меравад ва шамшераш ба тоқи дари масҷид меҳӯрад, вале зарбае, ки Ибни Мулҷами шақӣ мезанад, ба миёнаи сари шарифи он ҳазрат исобат мекунад ва хун бар рухсораҳои муборакаш чорӣ мешавад. Ҳазрати Алӣ, ки мебинад дари шаҳодат бар рӯяш боз шудааст, мефармояд:

Қасам ба соҳиби Каъба (Худо), ки растагор шудам.

Сипас мефармояд:

- Ин мардро бигиред, ки аз дастатон берун наравад. Чун ӯ мардумро бо шамшер таҳдид мекард, марде бо номи Муғйира ибни Навфал ридое бар рӯяш

меандозад ва ўро бар замин меафканад ва рўйи синааш менишинад. Мардум бар сараш мерезанд ва шамшерро аз дасташ мегиранд ва дастгираш мекунанд.

Вирдон аз ҳаёҳуи мардум ва торикии охири шаб истифода мекунад, аз масҷид фирор ва ба хонаи худ меравад. Чун қазияи худро бо марде аз ҳамқавмҳои худ зикр мекунад, он мард аз ин кори қабехаш хашмгин мешавад ва ўро дар ҳамон ҷо бо шамшер мекушад. Аммо Шабиб, ки дар торики ношинохта буд муваффақ ба фирор мешавад ва солим аз маърака берун меравад.

Ибни Касир ва Ибни Асир навиштаанд, ки ҳамин, ки ҳазрати Алӣ ба василаи мардум аз масҷид ба хона бурда мешавад, Ибни Мулҷам ба дархости худи ў ба наздаш бурда мешавад ва дар ҳоле, ки дастбаста буд, назди ҳазрат меистад. Ҳазрати Алӣ(нигоҳи таъачҷубомезе ба ў карда) мефармояд:

- Оё ба ту некӣ накарда будам?

Меғўяд:

- Бале.

Мефармояд:

- Пас чӣ туро ба ин кор водор кард?

Меғўяд:

- Ман он шамшерро чихил рӯз ҳар субҳ тез мекардам ва аз Худо мехостам, то бадтарин халқи Худо бо он кушта шавад. Алӣ (к.в.) мефармояд:

- Дуъоят мустақоб шудааст чунин мебинам, ки ту бо он шамшер, ки дуъо кардаӣ кушта мешавӣ ва чунин мебинам, ки ту бадтарин ва шақитарин халқи Худо ҳастӣ. Ҳамчунин мефармояд:

- Ёро дар зиндон нигоҳ доред, то баъдан дар бораи ӯ тасмим гирифта шавад. Сипас мефармояд:

- Қасоси қатли як инсон, куштани як нафар мебошад. Агар ман мурдам, пас шумо ёро чунонки маро куштааст, бикӯшед ва агар зинда монам, худам дар бораи ӯ ҳар тасмиме, ки хостам, мегирам.

Эй фарзандони Абдулмутталиб! Мабодо аз ин рӯ, ки амирулмўъминин кушта шудааст ба куштани мусалмонон даст бизанед. Огоҳ бошед. Чуз қотилам ҳеч каси дигареро накушед! Фарзандам Ҳасан! Агар аз ин зарбае, ки ба ман расида аст, мурдам, пас ту ёро (Ибни Мулҷамро) бо як зарба қатл кун, мабодо ёро мусла кунӣ, яъне мабодо қабл аз он, ки ёро бо як зарба бикӯшӣ, аъзояшро аз баданаш қатъ кунӣ.

Зеро Расуллуллоҳ (с) фармудааст:

«Шуморо барҳазар медорам аз мусла кардан, ҳатто ба саги газанда». «Ал-қомил» дар (с.196,ч.3) менависад: «Ҳама

ин фармоишоти Алӣ ҳангоме буд, ки Ибни Мулҷам дастбаста назди ӯ истода буд ва сипас ба дастури Алӣ ба зиндон фиристода шуд».

Чӣ азамате! Рӯҳонияти азими ҳазрати Алӣ дар ин ҳолати дарднок низ монанди ҳамеша таҷаллӣ мекунад ва дастур мефармояд, то бо қотилаш дар зиндон бо хубӣ рафтор намоянд ва дар об ва таъомаш кӯтоҳӣ накунад. Имом Муҳаммад ибни Идриси Шофеъӣ- муассиси мазҳаби шофеъия дар китобаш ба номи «**Ал-Умма**» дар (с. 216,ч4.) ривоят мекунад:

«Ривоят шудааст ба мо аз Иброҳим ибни Чаъфар ибни Муҳаммад, ба ривояти падараш он, ки Алӣ (р) пас аз ин, ки аз Ибни Мулҷам зарба хӯрда буд, дар бораи ӯ фармуд:

- Об ва таъомашро ба хубӣ фароҳам кунед. Дар муддати асораташ дар зиндон ба некӣ бо ӯ рафтор кунед. Агар зинда мондам, пас худам соҳиби хуни худам ҳастам ё авф мекунам ва аз гуноҳаш дар мегузарам ё аз ӯ қасоси ин зарбаро мегирам ва узвҳои баданашро низ набуред».

Имом ба ду фарзанди азизи худ Ҳасан ва Ҳусайн васияте мекунад, ки «**Ал-комил**» (ч.3,с.196) ривоят карда ва мо тарҷумаи онро барои хонандагони азиз зикр мекунем, ки мефармояд:

- Тавсия мекунам шуморо ба тақво. Толиби дунё нашавед, гарчи ӯ шуморо бихоҳад. Ҳаргиз бар чизе, ки аз

шумо фавт шавад, пушаймон нашавед. Ба ятимон раҳм ва ба заъифон кўмак кунед. Дар пайи коре бошед, ки ба нафъи ҳаёти охират бошад. Ба он чи дар китоби Худо ҳаст, амал кунед ва дар роҳи Худо аз маломат ва сарзаниши маломаткорон боке надошта бошед.

- Сипас нигоҳе ба писараш Муҳаммад ибни Ҳанафия карда мефармояд:

- Туро ҳам ба он чи, ки ба онҳо гуфтам васият мекунам, ки амал кунӣ ва тавсия мекунам, ки ба ин ду бародарат, ки ҳаққи азиме бар ту доранд, эҳтиром ва таъзим кунӣ ва ҳеҷ кореро бидуни мувофиқати онҳо анҷом надихӣ. Пас аз он, рӯ ба Ҳасан ва Ҳусайн мефармояд:

- Ман шуморо тавсия мекунам нисбат ба ӯ (Муҳаммад ибни Ҳанафия) меҳрубон бошед, чунки ӯ бародари шумо ва писари падари шумост. Шумо медонед, ки падаратон ўро дўст медорад. Имом дар охири нафасҳои ҳаёти тайбаи худ, бо касе ҳарф намезад, балки калимаи «*Ло илоҳа иллаллоҳ*» ро ба такрор бар забон дошт, то он, ки дар ин ҳол, ки забони покаш машғул ба зикри Худои ҷалла ҷалолуху ва қалбаш саршор аз муҳаббати Худои азза ва ҷал буд, рӯҳаш шаби якшанбе ба малаи арвоҳи олия суъуд кард.

Фарзандонаш Ҳасан ва Ҳусайн ва Абдуллоҳ ибни Чаъфари Тайёр он ҳазратро ғул доданд. Намози ҷаноза бо имомати имом Ҳасан ба он ҳазрат иқома шуд ва дар маҳалае аз Куфа ба хок супорида шуд. Имом шасту се сол умр ва чаҳор солу нӯҳ моҳ хилофат кард.

Имом Ҳасан пас аз дафни ҳазрати Алӣ, ба кори Ибни Мулҷами шақӣ пардохт, ўро аз зиндон хост ва ҷунонки ҳазрати Алӣ фармуда буд, бо як зарбаи шамшер қатлаш кард.

Воасаф! Ба ин тарз, ки зикр шуд, ба ҳаёти пуларзиши халифаи мусалмонон-ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб (р) хотима дода шуд. Ба ҳаёти касе хотима дода шуд, ки мехост уммати Муҳаммадро дар атрофи таълими Қуръон ва сунати Расулulloҳ (с) гирд оварад. Ба ҳаёти касе хотима дода шуд, ки мехост мардумро аз бозгашт ба худсариҳои қабилаҳои собиқ боздорад.

Ҳазрати Алӣ (р) бозгашт ба сирати аҳди Расулulloҳро барои уммати Ислому вочиб медонист. Дар ин роҳ заррае сустӣ аз худ нишон намедод, вале пазириши ин амр барои мардуме, ки бо авзоъ ва муқтазиёти роиҷи ин замон (замони Алӣ) одат карда буданд, то ҷое мушқил ва душвор буд, ки на танҳо аксари ёрон ва тарафдоронаш ба ин чиҳат аз он ҳазрат дури гирифтанд, балки бародари таниаш Ақил ибни

Абутолиб, ки чизе зиёдтар аз ҳоҷати асли хоста буд ва ҳазрат манъаш фармуд, сахт ранҷид ва ба тарафи Муъовия рафт. Абдуллоҳ ибни Аббос-писари амакаш, ки ҳокими Басра буд, дар асари сахтгирии Алӣ дар муҳосиба бо ӯ аз Алӣ ранҷид ва аморати Басраро тарк кард ва аз он ҷо ба Макка рафт.

Алӣ(р) байни ашроф, ҳатто ашрофи Қурайш ва дигарон дар ҳеч чиз, на дар тақсими ато ва на дар атои аморат ва на дар таваҷҷӯҳ ва иноят фарқе намегузошт. Ҳамин мусовотҷӯии ӯ бузургони арабро аз ӯ меранҷонд. Вақте ки аз ин бобат аз касе эътирозе мешунид ё гуфта мешуд ин кор бар хилофи маслиҳат ва муқтазиёти вақт аст, мефармуд:

- «Аз ман меҳаҷед бартарӣ ва пирӯзӣ дар қорамро бо қабр ва ситам ба даст оварам».

Алӣ (р) меҳост қадами аввалаш дар иқдом ба ҳар коре, ҳақ ва адл бошад, на он ки фақат ҳадаф ва мақсадаш ҳақ бошад ва дигар фарқе нагузорад, ки бо қадамҳои ҳақ ба ҳадафи ҳаққаш бирасад ё бо қадамҳои ботил. Аз ин ҷиҳат буд, ки маддоҳӣ ва риёкориро дар қораш ҷои назмедонист. Гарчи ба зоҳир маслиҳат ва муқтазои вақт бошад. Аз ин рӯ буд, ки пешниҳоди Абдуллоҳ ибни Аббос-писари амакаш ва Муғйра ибни Шўъба-сиёсатмадори араб, ки дар оғози хилофат

маслиҳат диданд, то он ҳазрат ҳокимон ва омилони Усмон-махсусан Муъовияро чанде бар сари корашон нигоҳ дорад, напазируфт. Зоҳиран бисёре аз мушкилоте, ки баъдан барои он ҳазрат пеш омад, пеш намеомад.

Вале чунонки гуфтем, ҳазрати Алӣ (р) аҳли риё набуд, то зулм ва ҷабри яқинеро, ки дар ибқои маслиҳати омилони ҳазрати Усмон (р) буд, таҳаммул кунад, то шояд ва эҳтимолан дар оянда нофеъ бошад, яъне ҳазрати Алӣ (р) зулм ва зиёни яқинеро бо адл ва суди эҳтимолӣ иваз намекард.

Барои он, ки бидонем ҳазрати Алӣ аз ҳайси эҳтиёт дар умури умматдорӣ дар чӣ сатҳе басе оӣ буд, ба ин ривояти таърихӣ, ки мавриди қабули кулли муаррихон мебошад тавачҷӯҳ фармояд, ки менависанд:

«Каме қабл аз ин, ки ҳазрати Алӣ (р) дори фониро видоъ кунад, ансор ва ҳаводоронаш аз он ҳазрат мехоҳанд, то фарзанди бузургаи ҳазрати Ҳасани Муҷтаборо ба ҷои худ ба хилофат таъйин фармояд, вале напазируфт ва фармуд:

- На ба шумо дар ин бора амр мекунам ва на манъ, худатон (нас аз ман) дар ин кор донотаред».

Оре, ҳазрати Алӣ қабул намекунад, ки ба мардум бигӯяд Ҳасан баъд аз ман халифа аст. Ҳол он ки худи онҳо орзу ва умед доштанд ва худи мардум дархост карданд. Ҳасан ҳам гули хушбӯйи шаҷараи тайибаи

нубувват ва сайиди ҷавонони биҳишт буд. Дар илм ва фикҳ ва дар истиқомат дар сироти мустақими илоҳӣ дар манзалате буд, ки дар дунё ягона буд ва дар ҷаҳон назир надошт.

Зирор ибни Ҳамзаи Судой аз дўстони бовафои Алӣ(р) буд ва дар ҷангҳои айёми хилофаташ содиқона бар зидди муҳолифон силоҳ кашид. Ў пас аз реҳлати Алӣ ва судҳи Ҳасан бо Муъовия гўшанишин гардид ва машғули ибодати Худо шуд. Пас аз муддате ночор шуд, то монанди бақияи мусалмонон ҳаққашро аз байтулмоли мусалмонон бигирад. Ин буд, ки раҳсипори Димишқ мешавад ва назди Муъовия меояд. Муъовия аз ў меҳоҳад, то сифатҳои писандидаи Алиро барои ў баён кунад, вале ў меғўяд, ки аз ман аз ин бобат дар гузар. Муъовия меғўяд, ки ба Худо қасам, бояд бигўӣ ва ў меғўяд:

- *«Дараҷоти рўҳонияш бас олӣ ва қуввати қудрати ҷисмонияш хеле шадид буд. Қавлаш қотеъ ва дар ҳукмаш одил буд. Аз ҷавонибаш илм меҷўшид ва дар каломаш ҳикмат нуҳуфта буд. Аз дунё ва зару зевари дунё ваҳшат дошт. Бо шаб ва ваҳшати шаб унс дошт. Зиёд дар фикри охирад буд ва хеле аз ин бобат ашк мерехт. Либос ва таъоми сода мепўшид. Дар миёни мо монанди яке аз мо буд. Худро боло намегирифт ва намепиндошт. Ҳарчи аз ў мепурсидем,*

бо хушрӯйи ҷавоб меод. Ва ҳар гоҳ ёро ба хона даъват мекардем, қабул мекард ва меомад. Бо он ки ё инчунин ба мо наздик буд ва мо ба ё наздик будем, ба вучуди он ба Худо қасам, дар асари азамати рӯҳоние, ки дошт камтар ҷуръат доштем бо ё ҳарф бизанем. Ба аҳли дин эҳтиром мегузошт ва онҳоро навозиш мекард. Фуқаро ва мискинонро ба худ наздик мефармуд.

Ҳеч ситамгаре ҳаргиз тамаъ намекард, ки Алӣ тарафдораши бошад ва ҳеч ситамдидае абадан ноумед намешуд, ки Алӣ ба додаш бирасад. Дар баъзе айёми ҷангҳо, ҳамин, ки шаб фаро мерасид ва торикӣ худро бар замин фуру мерехт, ба Худо қасам меидам, ки Алӣ (пас аз намози шаб) гиребони муборакашро ба даст гирифта монанди марди моргазида ба худ мепечид ва ба гиря уфтода мегуфт:

- Эй дунё, касе гайр аз манро бифиреб. Оё дар баробари ман худнамоӣ мекунӣ? Оё ба сӯйи ман меоӣ? Хайҳот, хайҳот! Дур шав, дур шав! Дер шудааст. Ман туро се талоқ кардаам ва дигар ҳаргиз роҳи ручӯъ ба ту нест. Умри ту кам аст ва баҳра аз ту ночиз. Афсус, афсус, аз кам будани тӯша ва дурии сафар ва ноамнии роҳ.

Зирор мегӯяд:

- Муъовия аз шунидани сифатҳои ҳазрати Алӣ (р) ба гиря афтод ва гуфт:

- Раҳмати Худо бод, бар падари Ҳасан, ба Худо ӯ чунон буд, ки баён кардӣ ва он гоҳ мепурсад:

- Ғаму андуҳат бар шаҳодати Алӣ чӣ гуна буд?

Меғӯяд:

- Монанди зане, ки фарзандаш дар доманаи забҳ шуда бошад.

- Муъовия дастур медиҳад, то он чи Зирор ниёз дорад, ба ӯ бидиҳанд».

Ҳазрати Алӣ (р) то он ҷо тобеъи аҳком ва муқаррароти дин буд, ки зиреҳи гумшудаи худро наздики марди насронӣ дар Куфа мебинад ва бо он, ки метавонист зиреҳи худро бо қудрат аз дасташ бигирад, аммо нагирифт. Чунки ин кор муҳолиф бо муқаррароти ҳуқуқи Ислом буд. Аз ин рӯ, даъвои худро ба муқобили насронӣ назди Шариҳ-қозии вақт бурд ва изҳор дошт:

- Ин зиреҳ моли ман аст, ки онро гум карда будам. Инак, онро назди ин шахс мебинам. Насронӣ адабро рибоят мекунад ва бидуни он, ки Алиро ошкор ба дурӯғ тўҳмат намояд, меғӯяд:

- Ин зиреҳ моли худам мебошад. Қози Шариҳ аз Алӣ (р) мепурсад:

- Оё шумо барои даъвои худ гувоҳ доред? Алӣ (р) дар ҳоле, ки аз адолати қози Шариҳ хушҳол шуда буд ва табассум бар лаб дошт мефармояд:

- На шоҳид надорам. Қозӣ мувофиқи муқаррароти қазоии дини Ислом ҳукмашро ба нафъи насронӣ содир мекунад ва ӯ зирехро гирифта аз маҷлиси қозӣ хорич мегардад, вале ҳамин насронӣ, ки каме дур мешавад, баргашта меғӯяд:

- Ба Худо шоҳидӣ медиҳам, ки ин қабил аҳком, аҳкоми дини ростии анбиёи Худованд аст. Мебинам, ки амири мўъминон маро назди қозии худаш ба қазоват мебарад ва қозии ӯ ба нафъи ман ва зиёни амираш ҳукм медиҳад. Дар ҳамон ҷо калимаи шаҳодатро бар забон меоварад ва мусалмон мешавад ва эътироф мекунад, ки ин зирех дар ҳамон рӯзе, ки Алӣ азми сафари Сиффин дошт аз аспаш уфтод ва ман бардоштам. Алӣ аз ин, ки боис шуд, ки насронӣ мусалмон шуд масрур мешавад ва зирехашро ба ӯ мебахшад. Ин ривоят дар китоби «**Ал-комил**» (ҷ.3,с.201) ва дигар таърихҳо нақл шуда ва «**Ал-комил**» изофа кардааст:

«Ин марди навмусалмон дар ҷанги Наҳравон ҳамроҳи Алӣ бо хавориҷ мечангид».

Дар замони хилофаташ дар ин ҷо на хиште рӯйи хишт ва на хишти хоме рӯйи хишт гузошта, то хона барои худ бино кунад. (Манзилаш дар Куфа доруламораи давлатӣ буд ва таъомаш аз маҳсули заминаш буд, ки аз Мадина ба Куфа меоварданд).

ҲАМСАРОНИ АЛӢ (К.В.)

Ҳазрати Алӣ монанди Паёмбар (с) дар тӯли ҳаёташ нӯҳ зан гирифт, ба ин номҳо:

1. Фотимаи Захро – духтари гиромии Паёмбар (с) ва то даме, ки Фотима дар ҳаёт буд, зане нагирифт. Фотима пас аз шаш моҳ аз фавти Паёмбар (с) вафот ёфт.

2. Имома – духтари Ос ибни Рабеъ, ки модараш Зайнаб- духтари Расулulloҳ (с) буд, Имома ҳамон духтарзодаи Паёмбар (с), ки дар китоби аҳодис омада, ки Паёмбар (с) ўро хеле дўст медошт. Гоҳе мешуд, ки Паёмбар (с) дар хона намоз мехонд ва он тифлро дар ҳоли намоз дар оғӯш мегирифт. Ҳаминки мехост ба сачда биравад, ўро рӯйи замин мегузошт. Чун барои ракъати дигар бар пой мехост, аз нав ўро дар бағал мегирифт ва боз ўро барои суҷуд рӯйи замин мегузошт ва ҳоказо, то намозашро (мурод намози нафл аст) хатм мекард. Бинобар ин, чунонки мебинем, Алӣ (р) бо як духтари ҳазрати Паёмбар (с), яъне Фотима ва бо як набераи он ҳазрат бо номи Имома издивоҷ карда аст.

3. Умулбанин-духтари Ҳаром ибни Холид ибни Валид.

4. Лайло - духтари Масъуд ибни Холид ибни Молик.

5. Асмоъ - духтари Умайси Ҳайсамӣ.

6. Умулҳабиба духтари Замъа ибни Баҳр. (*Баъзе мегӯянд, Умулҳабиба Умулвалад буд, аз асирони Бани Тағлиб, ки Холид ибни Валид онҳоро дар Айнултамри Ироқ асир кард. Ин зан ба Алӣ ибни Абутолиб ҳамсар шуд*).

7. Умусайид - духтари Урва ибни Масъуди Сақавӣ.

8. Махбаъа - духтари Имрулқайс ибни Адӣ.

9. Хавла-духтари Аёс ибни Чаъфар ибни Қайси Ҳанафия. Ин зан ҳам аз асироне буд, ки Холид ибни Валид онҳоро дар айёми мубориза бо муртадон аз қабилаи Бани Ҳанифа ба асорат гирифт ва ӯ дар саҳми Алӣ ибни Абутолиб қарор гирифт.

ПИСАРОНИ АЛӢ (К.В.)

Ҳазрати Алӣ 14 писар дошт ба ин номҳо:

1.Имом Ҳасан аз Фотимаи Заҳро, духтари Расуллulloҳ (с).

2.Имом Ҳусайн аз Фотимаи Заҳро - духтари Расуллulloҳ (с).

3.Муҳаммади Акбар аз Хавла-духтари Аёс, ки машҳур ба Муҳаммад ибни Ҳанафия ва мансуб ба яке аз аҷдодаш буд ба номи Ҳанифа ибни Лаҷим ибни Саъб ибни Алӣ ибни Абубакр ибни Воил.

4 ва 5-Абдуллоҳи Акбар ва Абубакр: ҳарду аз Лайло-духтари Масъуд ва ҳарду дар воқеъаи Карбало ҳамроҳи имом Ҳусайн буданд ва ба шаҳодат расиданд.

6,7,8 ва 9-Аббоси Акбар, Усмон, Абдуллоҳ Асғар, Чаъфар. Ин чаҳор писар ҳама аз Умулбанин бинти Ҳаром буданд ва ҳамаи онҳо дар Карбало ҳамроҳи бародарашон Имом Ҳусайн ба шаҳодат расиданд.

10. Муҳаммади Асғар модараш Умулвалад буд ва ӯ ҳам дар Карбало ба шаҳодат расид.

11 ва 12 – Яҳё, Авн ҳар ду аз Асмоъ-духтари Амис.

13. Умар аз Уммул Ҳабибаи Тағлибӣ (Умулвалад).

14. Муҳаммади васат аз Имома-духтари Зайнаб духтари Расулulloҳ(с).

Дар баъзе аз ривоёти таърихӣ омада, ки Алӣ (р) аз Фотима писаре дошт ба номи Мӯҳсин, ки дар кӯдакӣ дар Мадина дар гузашт, вале ин ривоят ба сурати ривояти заъиф зикр шудааст.

Бо он ки дар китоби муаррихони мусалмон (ҳамаи мазҳабҳо) ғайри қобили рад ошкоро зикр шуда, ки ҳазрати Алӣ духтараш Умми Кулсум-духтари Фотима, хоҳари Ҳасанро ба издивоҷи ҳазрати Умар ибни Хаттоб (р) дода, яъне Умар домоди Алӣ ва шавҳари хоҳари тании Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн будааст. Баъзе аз ин ҳақиқат то он ҷо беҳабаранд, ки вақти зикри ин матлаб

ба миён меояд, аслан бовар намекунанд ва мункири ин қазия мешаванд. Ҳол он ки ин ҳақиқат раднопазир аст. Дар хотимаи ин матлаб бояд фаҳмид, ки Умми Кулсум-духтари Алӣ (к.в.) як писар аз Умар ибни Хаттоб (р) дошт бо номи Зайди Акбар ва як духтар бо номи Руқайя⁷⁴.

ДУХТАРОНИ ҲАЗРАТИ АЛӢ (К.В.)

Имом 18 духтар дошт бо номҳои:

- 1 – Умми Кулсуми Кубро аз Фотимаи Заҳро, ки гуфтем завҷаи Умар ибни Хаттоб (р) буд .
- 2 – Зайнаби Кубро аз Фотимаи Заҳро.
- 3 – Руқия аз Умми Ҳабибаи Саҳбо.
- 4 – Умулҳасан аз Умул Сайид-духтари Урва.
- 5 – Зумлати Кубро аз Умул Сайид-духтари Урва.
- 6 – Умми Ҳонӣ аз Умулвалад.
- 7 – Маймуна аз Умулвалад.
- 8 – Рамлати Суғро аз Умулвалад.
- 9 – Зайнаби Суғро аз Умулвалад.
- 10 – Умулкулсуми Суғро аз Умулвалад.
- 11 – Фотима аз Умулвалад.

⁷⁴ Имом Аҳмад ибни Ҳанбал. Салосиёт, ҷ. 1, с.392.

- 12 – Имома аз Умулвалад.
- 13 – Хадича аз Умулвалад.
- 14 – Умулкарам аз Умулвалад.
- 15 – Умуссалама аз Умулвалад.
- 16 – Умулчаъфар аз Умулвалад.
- 17 – Ҷамона аз Умулвалад.
- 18 – Тақия аз Умулвалад.

Аз писарони ҳазрати Алӣ (р) фақат ин панҷ нафарашон зуррия ба ҷой гузоштанд: Имом Ҳасан, Имом Ҳусайн, Муҳаммад ибни Ҳанафия, Умар ва Аббос. Духтарони имом бо писарони Ақил ибни Абутолиб ва писарони Аббос ибни Абдулмутталиб издивоҷ карданд ва зуррия доштанд, ки тафсили он дар ҷойи дигар зикр шудааст.

МЕРОСИ ҲАЗРАТИ АЛӢ (К.В.)

Бисёре аз шуъарои вақт дар марсияи ҳазрати Алӣ ашъоре сурудаанд, ки акнун тарҷумаи маънои ашъори ду нафари онҳоро нақл мекунем.

Яке аз онҳо Абуласвади Даълӣ - шогирди ҳазрати Алӣ дар илми наҳв аст, ки мегӯяд:

- «Ҳон бигў ба Хавориҷ дар ҳар ҷо, ки бошанд чашми шумо, ки ҳасадманд ҳастед ва Алиро аз фарти ҳасад ва шиддати кина куштед, равшан мабод! Оё шумо ин қадар дар дин ва инсоният паст ва поин будед, ки дар моҳи сиём, моҳи мубораки Рамазон, моҳи ибодати Худо, ба сари мо бо қатли касе фоҷеъа ва мусибате фурӯ овардед, ки беҳтарини халқи замон буд, беҳтарин саворагони размӣ ва бартарини тозандагони савора буд, беҳтарин касе буд, ки пиёда роҳ мерафт, беҳтарин қориёни Қуръон буд. Касеро куштед, ки тамоми маноқиб ва фазоили нек дар вуҷудаш буд. Касеро куштед, ки ҳабиби Расули Рабулоламин буд. Вақте ки рӯ ба рӯ бо чехраи нурони Абулҳусайн (Алӣ) мешудӣ чунон менамуд, ки қурси комили моҳи шаби чаҳордаҳ болои сари нозирин таҷаллӣ карда ва муҳити мавҷудро мунаввар кардааст. Мо қабл аз қатлаш дар хайр ва баракат будем. Зеро дўст ва маҳбуби Расуллуллоҳро дар миёни худ медидем. Касеро дар миёни худ медидем, ки бидуни шак ва риё, ҳақро иҷро мекард ва ба ҳадде одил буд, ки дар иҷрои адолати байни душман ва хешовандони наздикаш фарқ намегузошт. Адолатро дар назар мегирифт, на ашхосро».

Яке дигар Бакр ибни Ҳисон буд, ки дар марсияаш, ки мазмунашро ин ҷо зикр хоҳем кард, мегӯяд:

- «Бигў, ба Ибни Мулҷам, гарчи ҳар чизе, ки иттифоқ меафтад дар асари тақдир аст, аммо вой бар ту, ки бо ин

кори мункират сутунҳои дини Худоро бар ҳам зади ва фурӯ рехтӣ. Касеро куштӣ, ки аз ҳайси Ислом ва имон беҳтарин ва бартарини халқи замон буд, касеро куштӣ, ки олимтарини мардум ба шарифати Қуръон ва ба таълими суннати Расулulloҳ (с) буд. Одатҳои ҳамида ва фазоили писандидае дошт, ки монанди нури намоён ва барои исботи камолот ва дараҷоти баланди инсонии ӯ бурҳони мусаллам буд. Ӯ домод ва маҳбуб ва ёридиҳандаи Паёмбар (с) буд. Ӯ касе буд, ки ба рағми ҳасудонаш макон ва манзалаташ нисбат ба Паёмбар (с) дар макон ва манзалати Ҳорун набиulloҳ нисбат ба Мӯсои Расул ва калимуллоҳ буд. Дар ҳоле, ки ашк аз чашмонам ба шиддат ҷорӣ буд, ба ёди қотилаш афтадам ва рӯ ба Худо гуфтам: Муназаҳат мепиндорам, муқаддасат медонам, эй парвардигори олам. Ман қотилашро башаре намедонам, ки аз қиёмат битарсад (ва ило чунин фоҷеа ба бор намеовард), балки ӯро шайтон медонам. Худоё ӯро дар ин кораш маёмурз. Худоё раҳмататро бар қабри Имрон ибни Ҳаттон маборон, ки Ибни Мулҷами шақии мучримро сӯтуда ва зарбаашро таҳсин мекунад.

На, на, Имрон ибни Ҳаттон дар ин бора ба хато рафтааст. Ин зарба аз марди бадандеши ситамгаре содир шуд. Ин зарбааш ӯро дар оташи ҷаҳаннам меафканад. Ин шақӣ хеле зуд мавриди ғазаби Худо қарор мегирад. Чунин

*мемонад, ки ӯ аз зарбаиш чизе намехост, ҷуз ин, ки дар
оташи қаҳаннам мухлид ва ҷовидон бисўзад»!*

Хонандаи азиз! Матолибе, ки дар назар буд дар ин китоб, ки ҷилди дуввуми таърихи хулафои рошидин мебошад, зикр шавад, дар ин ҷо хотима меёбад. Худоро шукр мекунам, ки иноят фармуд ва тавфиқ дод, то корамро чунонки орзу доштам ба охир бирасонам. Вале воҷиб медонам, ки қабл аз он ки қалам аз китоб бардорам матлаби муҳимеро, ки фаҳми он лозим аст, ба қалам оварам ва бигўям:

Сухани Худо:

«Ҳар кас кори нек кунад, ба нафъи худаш мебошад ва ҳар кас бад кунад, зиёни худӣ ӯ хоҳад буд».

(Сураи Фусилат, ояи 66)

Бинобар ин, қазовати мо дар ин ҷаҳон дар бораи гузаштагон чӣ суде дорад? Агар фарзан дар бораи касе аз онҳо қазоват кардем ва ўро маҳкум намудем, ҳукми худро чӣ гуна дар бораи ӯ иҷро мекунем?

Чун қазоват дар бораи гузаштагон аз заруриёти мо нест, чунки Худованди субҳона ва таъоло дар ду ояти

Қуръон, яъне ояҳои 134-ум ва 141-уми сураи Бақара бандагонашро мутаваҷҷеҳи ин матлаб карда мефармояд:

Сухани Худо:

«Мардуми қарнҳои гузашта муҳақққан даргузаштаанд ва он чи дар ин ҷаҳон кардаанд, барои худашон мебошад на аз корҳои некӣ онҳо савобе ба шумо мерасад ва на аз корҳои бади онҳо гуноҳе мутаваҷҷеҳи шумо мешавад. Шумо ҳаргиз масъули аъмоли онҳо нахоҳед буд, барои шумо низ ҳамон чизе аст, ки худатон анҷом медиҳед. Агар нақў бошад савоб ва агар бад бошад, азоб хоҳед дошт».

Оре, чун қазоват дар кори гузаштагони асрҳои гузашта бемаъно буда ва намешавад ҳаққи соҳиби ҳақро аз касе, ки онро зоеъ кардааст, гирифт ва ба ӯ дод ва наметавон касеро, ки маҳкум мекунем, ҷазо дод, зеро ҳеч кадом аз тарафайн дар ин ҷаҳон нестанд ва ҳисоби онҳо бо Худо аст. Ба ин ҷиҳат аст, ки Худо тибқи ояти фавқ, ки дар сураи Бақара ду ҷо зикр фармуда аст, бандагонашро мутаваҷҷеҳи ин амр фармуда, то ба фикри худашон бошанд, на ин ки эътирозе бар дигарон бигиранд.

Ҳамчунин ҳазрати Расул (с) аз фурӯ рафтан дар аъмоли мардуми гузашта манъ кардааст:

«Забон ба бадгӯй ва дашноми мурдагон боз накунед. Зеро онҳо ба сӯйи аъмолашон шитофтаанд ва ҳисоби онҳо бо Худои онҳост, на бо шумо».

Ва саллаллоҳу ало Муҳаммад (с) ва соири мурсалин ва ала олиҳим ва асҳобиҳим аҷмаъин ва тобеъина лаҳум биихсон ало явмиддин. Ва охиру даъвоно анилҳамду лиллаҳи раббил оламин.

Дувоздаҳуми моҳи рабеъулаввали соли ҳазору чаҳорсади ҳиҷрии қамарӣ, мутобиқ бо бисту нӯҳуми даймоҳи ҳазору сесаду панҷоҳу нӯҳи ҳиҷрии шамсӣ.

Бандараббос – Сайид Абдурраҳими Хатиб.

Марҷаъи умури шаръии аҳли суннати Бандараббос.

Феҳрести матолиб

Муқаддимаи баргардонанда	3
Муқаддимаи китоб	7
Усмон ибни Аффон (р)	13
Исломи Усмон (р)	14
Шуғли Усмон (р)	17
Яке аз ифтихороти азими Усмон (р)	21
Ҳичрати Усмон (р)	23
Фазилатҳои Усмон (р)	25
Хилофати Усмон (р)	27
Назаре ба хилофати Усмон (р)	41
Абдурраҳмон ибни Авфро бишиносем	46
Аввалин хутбаи Усмон (р)	48
Нигоҳе ба хутбаи Усмон (р)	53
Фуҷухоти Усмон (р)	55
Ҳодисаи Искандария	62
Нооромии Хуросон ва ҷойҳои дигар	67
Фуҷухоти ҷадиди Усмон (р)	68
Фатҳи Андалус (Испониё)	76
Фатҳи Қибрис	77
Пирӯзии зотусаворӣ	83
Сар задани фитна ва ошӯб	97
Фитна ба роҳ меафтад	111
Фитна ба Мадина мерасад	124
Нигоҳе ба шаҳодати Усмон (р)	144
Назари муаллифи ин китоб	152
Кордонии Усмон-и Зиннурайн	170

Авзоъи дохилии қаламрави ислом дар даврони усмон (р).....	171
Яксон намудани тиловат ва қироъати қуръони карим.....	175
Васеъ қардани масҷиди набавӣ	184
Ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб (р)	186
Таваллуди Алӣ (р).....	187
Исломи Алӣ (к.в.).....	190
Ҳазрати Алӣ (к.в.)	193
Шуҷоъати Алӣ (к.в.)	201
Ҳасоҳат ва баҳоғати каломи Алӣ (к.в.).....	214
Хилофати Алӣ (к.в.).....	219
Аввалин хутбаи Алӣ (к.в.) ба унвони халифаи мусалмонон	226
Дар хутбаи Алӣ (к.в.) чӣ мебинем?.....	229
Сароғози хилофати Алӣ (к.в.).....	232
Саранҷоми кори амирони фиристодаи Алӣ (к.в.).....	241
Ҷанги Ҷамал	250
Оё ин сулҳ саҳеҳ буд?	264
Ҳазрати Алӣ (к.в.) тасмим мегирад	270
Ҳазрати Алӣ бо ҳазрати Оиша (р) ва боқимонда лашқари	
Макка	289
Зубайр (р).....	294
Ҷанги Сиффин	306
Хаворич	326
Иҷтимоӣ ҳақмайн	328
Фармоиши Алӣ (к.в.) таҳаққуқ пайдо мекунад	342
Ё асафо.....	346
Шаҳодати ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб	358
Ҳамсарони Алӣ (к.в.).....	376
Писарони Алӣ (к.в.).....	377
Духтарони ҳазрати Алӣ (к.в.).....	379

Мероси ҳазрати Алӣ (к.в.).....	380
Феҳрести матолиб.....	386

КИТОБҲОЕ, КИ АЗ БАҲАРДОНАНДАИ ИН
КИТОБ ТО БА ҲОЛ ТАРҶУМА ВА ТАҲИЯ
ШУДААСТ:

1. Ҳазор ҳикмат;
2. Лаънатшудагон дар ҳадисҳои набавӣ;
3. Саду як қисса аз ҳаёти Абубакри Сиддиқ (р);
4. Саду як қисса аз ҳаёти Умар (р);
5. Таърихи хулафои рошидин: Абубакр (р) ва Умар (р);
6. Таърихи хулафои рошидин: Усмон (р) ва Алӣ (р);
7. Аниси занҳои покдоман;
8. Оиша - пешвои бонувони мӯъмин ва дӯстдоштатарин ҳамсари Паёмбари оламин;
9. Одоб ва хусусиятҳои моҳи Рамазон;
10. Моҳи Рамазон, истиқбол ва зиндадошти он;
11. Фазилати шаби Қадр ва даҳаи охири моҳи Рамазон.

**ТАЪРИХИ ХУДАФОИ РОШИДИН:
УСМОН (Р) ВА АЛӢ (Р)**

Сайид Абдурраҳими Хатиб

Баргардонанда:
Муҳаммадиқболи Садриддин

Муҳаррири масъул:
Қиёмиддин Сатторӣ

Муҳаррири матни тоҷикӣ:
Шараф Атоӣ

Муҳаққиқи сарчашмаҳои таърихӣ:
Озодбахт Кабиров

Хуруфчин: **Меҳрбонуи Назрӣ**
Тарроҳ: **Диловари Бобоҳон**

Баргардон аз рӯи китоби “Сеҳрайн”:
интишороти “Эҳсон” сураи гирифтааст.

Ношир: ЧДММ “Суннатулло”
Супориш: № 2
Таърихи чоп: 1. 03. 06
Теъдод: 1000 нусха